Város és valósága

Húsz éves az Aldebaran Kutatóműhely

A kötet
a NKFI-143598 számú
„Köztérkutatás nem organikus városokban”
című pályázat segítségével készült.

Város és valósága

Városértelmezések az antropológiában,
a médiumokban és a statisztikában

Szerkesztette:
Bognár László
Dobák Judit
Faragó László
Molnár Ágnes
R. Nagy József

A *Város és valósága* című tanulmánykötet
a *Város és...* sorozat 1. része

Aldebaran Kutatóműhely ● Miskolc, 2022

Város és…

Sorozatszerkesztő: Dobák Judit, R. Nagy József

Borítókép: Fortepan / Szalay Zoltán

Első borító: Tiszaújvárosi (1970. április 22-ig Tiszaszederkény, 1991. február 1-ig Leninváros) lakótelep. Háttérben az Építők útja 9. (1965).

Hátsó borító: Tiszaújvárosi lakótelep, a Munkácsy Mihály út a Széchenyi út felől nézve (1965).

Szakmai lektor: Molnár Gábor

© A szerzők, 2022
© A szerkesztők, 2022
© Aldebaran Kutatóműhely, 2022

ISBN 978-615-6183-02-6

Minden jog fenntartva.

Tartalomjegyzék

Előszó 7

Bognár László

Sorozathordozó elemek és lakótelep
Kieślowski Tízparancsolatában 13

Bognár László

Elesettek Vertov és Kaufman 1920-as évekbeli filmjeiben 46

Dobák Judit

Zenélő vízjáték
Kazincbarcika városi köztereinek jelenléte
a 2020-as évek szociális médiájában 60

Faragó László

Mellé tett telefon
A kádári nyilvánosság vidék-városi szerkesztősége 95

Molnár Ágnes

Egység és kétség
A társadalmi homogenizáció és heterogenizáció
megnyilvánulásai egy helyi közösség demográfiai
és etnográfiai adatainak tükrében 106

R. Nagy József

Adalékok és források a romák, városi internetezők
által használt elnevezéseinek kutatásához 128

R. Nagy József

Adalékok és források a romákhoz köthető, városi
internetezők által használt jelzők kutatásához 189

Előszó

A kötet forrása négy előadás és egy referátum, amelyek a Miskolci Egyetem szervezésében létrejött *„Kádár-korszak, kádárizmus, korlátozott mozgástér: magyar modell?”* országos jelenkortörténeti konferencián hangzottak el a *„Kádár-kori város a médiában”* szekcióban 2022. szeptemberében. Olyik előadó publikációjában később változtatott az előadott témán, olyik kiegészítette azt másik dolgozattal, de mind a szocialista város tematikáját tartották szem előtt. A tematika vezette a vendégtanulmány meghívását is, amely nem szerepelt a konferencián.

A szocialista város alkalmas tematikus gyűjtő vagy felület, amely érdemben hordozza, hordozhatja jelen kötet tanulmányait. Ez akkor is áll, ha a „szocialista város” mint elkülönült urbanisztikai entitás, projekció, konstrukció továbbra is tudományos disputák tárgya és témája, érveket sorakoztatnak mellette és ellene egyaránt. A kötet tanulmányai nem kapcsolódnak bele ebbe a vitába. Állításaik, megállapításaik akkor is érvényesek, ha a szocialista város fogalmának használata nem minden kételytől mentes. A kötetben tematizált városok, városképek, városértelmezések, városmetszetek és a tanulmányok által bennük diagnosztizált problémák, feszültségek vagy a valóban létezett szocialista rendszerek környezetében léteztek, éltek, születtek, vagy a valóban létezett szocializmus örökségeként hagyományozódtak, eredtek át napjainkra. A tanulmányok látószöge, kérdéseinek távlata túllép az egykor létezett szocialista rendszer keretein. Ezért nem is szűkíti a kötet címe a várost szocialista városra.

A kötet címe az „és” szóval kapcsolja össze a várost és a valóságot. Ez egyszerre elválaszt és összekapcsol. Az elválasztás semmiképp nem szembeállítás, mintha a várostól elkülöníthető volna valami valóság (mindenek előtt vagy felett álló lényeg vagy szubsztancia vagy ideáltípus), amelyről ez vagy az a tudomány rendelkeznék illetve amelyhez ennek vagy annak a tudománynak elsődleges vagy kitüntetett hozzáférése volna. Mintha egy különálló dolog (eszmény, létező) szolgálna mércéül ahhoz, mi értendő városon. Az két szót összekapcsoló „és” sokkal inkább város és valósága elválaszthatatlanságára utal. Az emberek (a helybéliek, az átutazók, a látogatók, az el- és bevándorlók, a letelepültek és a benn születettek) ottléte, városban léte és városbeli együttléte számtalan kikristályosodó értelmet, kapcsolatot, hálót, teret, térséget, csoportot, réteget, látványt, hagyományt stb. hoz létre, amelyek mint a városhoz tartozók önálló létezésre és mozgásokra tesznek szert, a város sajátos valóságaként mutatkoznak meg. Ezek elkülönült tanulmányozása, tematizálása egyszersmind a város mozgásaihoz enged hozzáférést. A város „valósága” a városi létezés kiterjedése, kibontakozása, amely önálló létében is szerves egységet alkot a várossal, visszahajlik a városba, a város gyarapodó arculatát, létezését adja.

A város valósága a locus, a miliő dinamikájára is utal, amely egyben a kulturális evolúciót rejti magában és egyúttal igazolja jelen és a közelmúlt kutatóját, hogy az itt zajló mozgásokat csakis az időteret összekapcsolva érdemes vizsgálni.

Nem beszélve arról, hogy kizárólag úgy kaphatunk hellyel közzel valósághoz közeli absztrakciót a vidék-város rejtett zugairól, tükröződéseiről, szimbolikus interakcióiról, ha többen, sajátságos látómezőt írunk le, még ha ezeknek a kutatásoknak a halmaza nem feltétlenül ér egybe. Az általunk kibontott és körvonalazott "most és közelmúlt" vidék-város lenyomata reményeink szerint az olvasó belső színpadán érik vitadarabbá.

A város médiamegjelenése, -megjelenítése témájában Bognár László mindkét dolgozata a narratív konstrukció jelentőségére hívja fel a figyelmet, tagadva, hogy akár Kieślowski tévésorozata, akár Vertov és Kaufman filmje valamiféle tükrözése volna a forgatás idején (vagy bármikor) létezett városoknak. A *Tízparancsolat* epizódjainak cselekményében a kompozíciós és transztextuális motívumok a meghatározók, ugyanakkor tévésorozatként nem tekinthet el realisztikus motívumoktól, azaz nem ütközhet a nézők valós városban (vagy valós lakótelepen) szerzett „valós" élettapasztalataival, sőt több szempontból meg is kell feleljen azoknak. Ez annál is inkább állítható, mert tévésorozatukkal az alkotók, Kieślowski és Piesiewicz a vetítéskorabeli lengyel lakosságot akarták megszólítani, elsődlegesen ezzel indokolták, miért választották a tévésorozat formát. A két szovjet-ukrán film a kamerának a felvett témához való többféle narratív viszonyulásmódját jeleníti meg. Az egyik a saját maga jelenlétét a narratívában palástoló kamerahasználat. Az *Ember felvevőgéppel* naiv (nem tematizált) előadásában a kamera úgy hatol be és van jelen az alvó nő szobájában, majd úgy veszi fel ébredését, öltözködését és tisztálkodását, hogy a mozgóképen a nőnek nincs tudomása a felvételről. A nő eljátssza, hogy nem tud a kamera jelenlétéről. A *Tavasszal* tematizálja a kamera elfedését: a temetőjelenetben egy külön kamerával megrendezi egy másik kamera érkezését és beállását egy fa lombozatának takarásába, a rejtőzködő kamera úgy veszi fel a pap viselkedését, hogy az, bár a kamera felé veti tekintetét, mégsem jön rá, hogy veszik őt. Másik jelenléti módján a kamera felfedi magát a jelenet szereplőinek és jelenlétével beavatkozik a helyzetbe. Ezen a módon él visszsza Vertov filmje például a közterületen álmukból ébredő hajléktalanok kiszolgáltatottságával, illetve ébreszt együttérzést Kaufman kamerája például az egzisztenciális gondoktól sújtott nő iránt. A kamera különböző használatának feltárásával, narratívába emelésével mindkét film úgy mutatja be, úgy értelmezi a várost, hogy értelmezésének sajátos helyzetét, kondícióit, kontextusát is hozzáférhetővé teszi. Nem naiv (azaz reflektálatlan, önkényes) értelmezettségben, hanem párbeszédre kész nyitottsággal kínálja a város képét.

Sajátságos médiaantropológiai megközelítés figyelhető meg Faragó László értelmezésében, amikor is a jól körülhatárolható miliő fellelhető szerepek vizsgálatára vállalkozik, méghozzá úgy, hogy ezek valamiféle médiatérben artikulálódnak. Figyelmet kell fordítani azokra a mozgásokra, amelyek vitára éretté válnak és érdemes bemutatni másokat, amelyek pedig kiszorulnak a nyilvánosság látóköréből. Ebben a tekintetben pedig különösen érdekesek lehetnek a látens közvéle-

mény által körvonalazott dinamikák, amelyeket öncenzúra, felettes én vagy másképpen lelkiismeret irányít. A városban létrehozott kádári nyilvánosságot megtestesítő hírgyár, kézi vezérlésű irányításával hatékonyan képes tematizálni a környező települések lakóinak közvéleményét. Egy másik aspektus szerint viszont az Avast, Miskolc mesterségesen kialakított élőhelyét mutatja be: csupa monstrum beton épület, amelyekben az oda kényszerített lakók – egyik napról a másikra – távol kerültek a korábbi természetes, természeti környezettől. A toronyházak között azonban sikerül megmenteni, visszahódítani egy közösségi kertet, amely mára maradandó helyet kapott a posztindusztriális városképben Ráadásul, a többségében nem fiatal felnőttekből álló sajátságos csoport kapcsolati hálóját nem csupán a "kertszomszédság" jellemzi, hanem virtuális közösségi térben is fellelhető, így válik minőségi közösségi térré.

A város olvasatának egy új színtere az újmédia, amelynek megközelítése és kutathatósága a vojőr szerepből adódóan passzív, beavatkozásmentes. Dobák Judit a kazincbarcikai közterek Facebook posztok vizsgálatával a város jelenének és múltjának megjelenését elemzi képek és szövegek által. A szociális média térhódításával az emberi kapcsolatok, az emberi kommunikáció új színterei jelennek meg. A város lakói a Facebook előtti időben is gondolkoztak az őket körülvevő épített és társadalmi környezetről, azonban ennek diskurzusa merőben más volt. Az újmédia felületein olyan emberek beszélgetnek, vitatkoznak, osztanak meg egymással képi és szöveges tartalmakat a városi életükről, akik a valós városi térben nem, vagy csak nagyon ritkán találkoznának. Ezáltal a diszkurzív tér jelentősen kibővül, az időbeli, térbeli korlátok elmosódnak, ezáltal a városról egy újabb réteg bontakozik ki.

Sajátos megközelítést igényel egy olyan település, amelynek valósága bizonyos szemszögből nézve szinte láthatatlan, illetve helyette egy elnagyolt, torzított kép látszik: Kiskanizsa közigazgatásilag a megyei jogú, majd' ötvenezres lakosú Nagykanizsa városához tartozik 1690 óta, a 20. század második felében azonban már csak egy a többi, a városhoz csatolt falusias településrész közül. Ikertelepülési státuszát 1940 után már nem tükrözik vissza önálló népszámlálási adatsorok; ezeket Nagykanizsa statisztikája foglalja magában. A "kemény" adatok hiánya teret enged az itt élő népesség kissé sarkított módon való, a városi lakossággal kontrasztosan szembeállított bemutatására (vö. "paraszti, szinte homogén, endogám népesség"). A szocialista időszakra vonatkozóan Kiskanizsát egységesen még mindig az eredetileg csúfnéven emlegetett "sáska" lakosság sztereotíp vonásaival (piacozásból-kertészkedésből élő, ügyes, takarékos, anyagias, szorgalmas) jellemzik – a néprajzi és a helytörténeti irodalomban is. Pedig a résztelepülés önmagában is meglehetősen heterogén képződmény: földrajzilag a település központján, a Templom téren és környékén kívül még három régi és egy fiatalabb negyed alkotja. A tanulmány szerzője, Molnár Ágnes nem tehetett mást, mint hogy a régi levéltári és etnográfiai adatokból indult ki, hogy ívet húzzon egészen a posztszocialista időszakig (1998 és 2002), melynek demográfiai és terepmunka adatait felhasználva mutatja be azt a térbeli heterogenitást, amely minden homogenizációs tendencia ellenére történelmi korszakokon át megőrződött.

R. Nagy József online térben, analízisszoftver segítségével végzett, a romák városlakók által használt elnevezéseit és negatív töltetű jelzőit összegstatisztikai kutatásának időtartama három esztendőt ölelt fel, 2017. őszétől 2020. őszéig bezáróan. Az algoritmus keresőrobotjai végtelen számú internetes oldalon, a közösségi média oldalain, fórumon, platformon, blogon, review oldalon, hírportálon és az internet minden zugán végigjártak, azaz mindenütt, ahol az emberek megosztották véleményüket. A rendszer képes volt érzelmi tölteteket is megjeleníteni, illetve automatikusan azonosította a szerzők, kommentelők, bloggerek, hozzászólók nemét, s egyedi algoritmus alapján megbecsülte az egyes említések elérési szintjét, értékét. A kutatás alapjául szolgáló kulcsszavak szintén egy automatizált kiválasztásnak köszönhetők. Ez az algoritmus határozta meg, hogy mely szavak, elnevezések és jelzős szerkezetek lesznek a kutatás alapszavai.

Bognár László Kieślowski-dolgozata a lengyel rendező tévésorozatát a folytatásos teleregényekkel veti össze, a tévésorozat sorozatképző elemeit keresi, vizsgálja. Azt állítja, hogy a *Tízparancsolat* epizódokon átívelő identitását az épített és lakott környezet, a lakótelep hordozza, nem pedig az epizódonként ismétlődően visszatérő karakterek vagy cselekményszálak. Lakótelepen nem a forgatáskorabeli Varsó valóban létezett és máig álló urbanisztikai, várostörténeti entitását érti, hanem a tévésorozat narratív konstrukcióját, éppígy a karaktereket sem egy szociális vagy szociológiai entitásként, hanem egy posztulált-hipotetikus fogyasztói rétegként értett középosztály tagjainak tekinti. Azt állítja, hogy a *Tízparancsolat*-ban szerepeltetett értelmiségiek egzisztenciális és szociális deficitje megfelel az epizódokban berendezett épített környezet sajátosságainak. Annak, hogy a telep elzárkózik a múlttól, nem kedvez a helyi közösségi életnek, a kommunikáció lerontott módjait támogatja. Ennek köszönhető, hogy a lakótelepen élők társas kapcsolataikból hiányoznak az erkölcsi mércék.

Bognár László Vertov-dolgozata a szovjet rendező *Ember felvevőgéppel* filmjének narratív viszonyulását vizsgálja az elesettekhez. A dolgozat állítása szerint Vertov-filmje antiszolidáris módon viszonyul a városi szegényekhez, alávetettségüket, kiszolgáltatottságukat megjelenítésük módja megerősíti. 1922-es kiáltványában éppúgy, mint 1929-es filmjében Vertov a technikát mindennek (még az embernek is) fölébe rendeli. A mozgókép érdeklődése a kiáltványban éppúgy, mint az *Ember felvevőgéppel*ben nem az ember, hanem a technika, amely tökéletes és teljes alakjában mutatja a mozgást. Kaufman *Tavasszal* filmje a Vertov-film ellenpontjaként készült. Kaufman filmje szolidáris a városi szegénységgel éppúgy, mint a természettel is, amelyet nem a technika hatalmának alávetettként mutat be, hanem autonóm világként.

Dobák Judit tanulmánya Kazincbarcikát vizsgálja. A történelem tér és idő kapcsolatának számtalan vetülete létezhet. A szocialista szerkesztőségek idején egy másik térben egy új város jött létre. A tanulmány egy ilyen város és a városi köztér megjelenését és kommunikációs környezetét vizsgálja a szociális média felüle-

tein. A tervezett város közösnek szánt terei hogyan töltik be a nekik szánt szerepet? Egy korszak elmúltával vajon a korszakban született városi tér hogyan alakul? Lehet-e annyira rugalmas az épített környezet, hogy azt a lakói többféle korban értékes, jó minőségű térként használják? Az újmédia lehetővé teszi, hogy a térről beavatkozásmentes vizsgálatot végezzünk. Kazincbarcika speciális város, nem organikusan, hanem tervezőasztalon született. A megélt hetven év a tervezett alapokon organikusan is alakult már, amihez a helyi társadalom illeszkedett, és amit a helyi társadalom alakított is. Ennek vizuális és hozzászólásokkal, reakciókkal ellátott lenyomatát vizsgálja a tanulmány.

Faragó László a „Mellé tett telefon" című munkájában a szocialista, vidék-városi nyilvánosság műhely mindennapjaiba ad bepillantást, személyes emlékképek alapján. Úgy véli, hogy a kádári nyilvánosság, vidék-városi szerkesztősége emlékezethely, ahol a valóság absztrakcióját a szocialista elvárások határozták meg, ezáltal vált az akkori dinamikus identitásszerkezet fenntartójává. Megismerhetjük a dolgozatból a szocialista szerkesztőség feladatkiosztó, tematizáló működését, az ellenőrzés locusait és folyamatát, az öncenzúra szerepét, beágyazottságát. A mellé tett vagy készakarva háttérben hagyott telefon-infrastruktúra egyfajta szimbóluma volt a kádári társadalmi, gazdasági prioritásoknak. Ezt figyelembe véve kijelenthető, hogy a kádári hírgyár műhelymunkájának kiindulópontja nem a valósághoz kreált történetet volt, hanem szocialista mintatörténetből kellett létrehozni a valóság absztrakcióját.

Molnár Ágnes tanulmánya Kiskanizsát mutatja be. A városrész Kazincbarcikával ellentétben nem „csinált város", hanem a megyei jogú városnak, Nagykanizsának nagyon is organikusan fejlődő, önálló karakterrel és történelemmel rendelkező, sajátos funkcióval bíró része. Lakosait, gúnynevükön a "sáskákat" a Dunántúl számos városában kertészeti-piacozási tevékenységükről ismerik. A tanulmány ezt a város méretű falusias településrészt a leegyszerűsítő sztereotípiák mögé nézve úgy mutatja be, mint olyan képződményt, amelyet az elmúlt 3 évszázad egyszerre homogenizáló-asszimiláló és heterogenizáló társadalomalakító folyamatai formáltak több - a magyar, a szerb, a horvát, a német, a török - nemzetiségből szinte egynemű, magyar nyelvű és katolikus közösséggé, hogy aztán a 19. század folyamán a piacgazdaság hatására kialakuló vagyoni-társadalmi különbségek rétegezzék újra - majd a 20. század közepétől a szocializmus egyenlősítő tendenciái szociokulturális értelemben ismét átrendezzék. Mindezen folyamatoknak térbeli lenyomatai is vannak, amelyek a gazdasági stratégiákon, az életstílusok eltérőségén túl a demográfiai mutatókban is tetten érhetők. Utóbbiak elemzésének egyik lehetséges forrása a Népességnyilvántartó Hivatal utcák szerinti bontásban rendelkezésre álló statisztikája, mely a terepmunka-tapasztalatok tükrében értelmezhetők igazán helytállóan. A szerző jelen tanulmányában többek között egy 2002-es adatsor analízisét mutatja be, amely eddig még nem került publikálásra, s pillanatfelvételként a posztszocialista változásokat tükrözi: Kiskanizsa egyes, hagyományosan külön névvel illetett negyedei (Rác-utca, "Fős-utca", Rajna, Sziget), valamint a település szíve, a Templom tér és környéke között az

átlagéletkort és a háztartások átlagos nagyságát, gyermekszámát tekintve is szignifikáns különbségek mutathatók ki, amelyek végső soron a történelmi-társadalmi-gazdasági folyamatok eredményeként alakultak ki.

R. Nagy József kutatásra előkészített adalékokat és forrásokat közöl azon kutatók, illetve a témával foglalkozó szakmai, vagy aziránt érdeklődő nem szakmai olvasók számára, akik a magyarországi romák városi internethasználók általi elnevezései, romákkal kapcsolatos kommunikációbeli attitűdjei, azok változásai iránt érdeklődnek. A szöveg két jól elkülöníthető, külön-külön is használható részből áll annak ellenére, hogy egyetlen kutatásból származik. Az első rész a romák elnevezését, a második a romákkal kapcsolatos, megcsontosodott jelzők használatának kutatásához szolgál segítségül.

A szerző szövege annyiban más vagy több a klasszikus forrásközlésnél, hogy több esetben is kutatási szempontokat, egyes esetekben részeredményeket, magyarázatokat is megoszt. Ezek sokkal inkább szolgálják a közölt anyagra épülő későbbi munka többrétűvé tételét, mint kötelező érvényű értelmezések elfogadását. Sok esetben csak azokat az észrevételeket teszi meg, amelyek az idő múltával feltehetően feledésbe merülnének, de ma még részei társadalmunk rövid távú emlékezetének, közismertek.

R. Nagy József a kutatási anyagok közlése során mereven ragaszkodott az algoritmus által fellelt szövegek helyesírásához, s nem változtatott a szövegek szóhasználatán még akkor sem, amikor azok a nyomdafestéken túl a vulgaritás olyan mély szintjére süllyedtek, amelyek mindenki számára vállalhatatlanok. Annak ellenére, hogy ezek „gyűjtött" szövegek, velünk és közöttünk élnek szerzőik, tudunk róluk, egy csoportba gyűjtve, már magát a mennyiséget is tekintve mégis sokkolóak lehetnek. R. Nagy József közlése szikáran ad látleletet jelenünk számos nemkívánatos jelenségéről: a megbélyegzésről, a kirekesztésről, az intoleranciáról, a stigmatizációról, a faji alapú megkülönböztetésről s arról, hogyan alakulhat ki mindez, s grafikonokba, szófelhőbe, adatokba rendezve milyen szinten jelenik meg társadalmunkban. A szerző nem titkolt célja, hogy mindezek közlésével kemény adatokat szolgáltasson a változáshoz, az ellenük való küzdelemhez.

A kiadványt ajánljuk mindazon olvasóknak, akik szeretnek gondolkodni a városról. A kötet folytatásában szeretnénk szisztematikusan bejárni az ipari város/szocialista város/tervezett város/újváros köztereit, és megvizsgálni hogyan éli be ezen közös tereit a helyi társadalom.

a szerkesztők

Bognár László

Sorozathordozó elemek és lakótelep Kieślowski *Tízparancsolat*ában[1]

Bevezetés

A dolgozat része egy hosszabb vizsgálódásnak, amely azt keresi, milyen dramaturgiai, narratív kapcsolat van Krzysztof Kieślowski tévésorozatában az épített környezet és a karakterek viselkedése között, akiknek mindegyike valamiképp megszegi, megsérti, elhanyagolja a parancsolatokat vagy tilalmakat, amelyekre az epizódok főcímeiben szereplő „Tízparancsolat" szó utal. Miért épp ebbe és ebbe a térbe, épp lakótelepre telepítette történeteit az elbeszélés és nem máshová? Milyen tulajdonságokkal ruházza fel a lakótelepet a narratíva?
A *Tízparancsolat*[2] fikciós film, elbeszélése konstrukció, nem dokumentarista intenció vezeti, ezért helyénvaló a játéktér és a cselekmény kapcsolatának lehetőségét és értelmét keresni. A tévésorozat tere nem urbanisztikai, várostörténeti, szociológiai (kutatások tárgyát adó) entitás, hanem narratív konstrukció,[3] amely ugyanakkor nem állhat ellentmondásban egyrészt egy városlakóktól lakott és a városkutatások által leírt entitással (másszóval a tévénézők realisztikus várakozásaival), másrészt a tévésorozatok lakótelep-kliséivel (másszóval a tévénézők műfajt illető transztextuális várakozásaival).[4]

Az épített környezettel kapcsolatos transztextuális motívumok sorozatbeli integrálásának kedveztek a realisztikus motívumok. A várostörténeti kutatások rámutatnak, „a panellakótelepek építészete […] nem, vagy nem kizárólag szovjet hatásra bontakozott ki Kelet-Közép-Európa szocialista országaiban; a nemzetközi modernizmus és a fordizmus korának technokrata városépítési gyakorlata olyan univerzális hatásként érvényesült, hogy az alól sem a Szovjetunió, sem a keleti

[1] A tanulmány a NKFI-143598 számú, „*Köztérkutatás nem organikus városokban*" című pályázat segítségével készült. Köszönöm dolgozatom lektorának és szerkesztőtársaimnak szíves bírálataikat és megjegyzéseiket.
[2] A dolgozatban dőlt betűvel olvasható a tévésorozat címe, álló betűvel a bibliai Tízparancsolat megnevezése. Ezt a megkülönböztetést az idézetekbe is átvezettem minden külön jelzés nélkül - B. L.
[3] Kickasola elutazott Varsóba, hogy megtekintse az Inflancka és a Dzika utcák közötti lakótelepet, amelyet a *Tízparancsolat* totáljaiban látni. Megfigyelése adalék ahhoz, hogy a lakótelep sorozatbeli konstrukciója eltér az urbanisztikai entitástól: „*A filmeken nem látszik*, de a komplexum közepén áll néhány nagy fa. Azt hiszem, ezek fűzfák, vagy valami hasonló. Olyan mozdíthatatlanul állnak ott [anchor the place], mint az Éden fái" (KICKASOLA 2018, 28. – kiem. B. L.).
[4] Az ok-okozati (avagy kompozíciós), realisztikus és transztextuális motivációk értelmezéséhez, megkülönböztetéséhez ld. BORDWELL 1996, 49., 57. skk., 67. skk., 70. skk., 176. sk., 218., 297., 320.

blokk más országai nem vonhatták ki magukat".[5] Ez megfelelt a sorozat alkotóinak törekvésével: „[Piesiewicz:] Ki akartunk törni a sajátos lengyel ikonográfiából, le akartuk küzdeni az elviselhetetlen lengyelközpontúságot".[6]

A lakótelep nem csak épített, de lakott tér is. Az epizódok cselekményszervező karaktereinek többsége értelmiségi, a fogyasztói középosztály narratív konstrukciójához tartozik.

A kérdést nem város- vagy lakótelepellenes előítélet vezeti, mert narratív döntésekre kérdez rá. A dolgozatnak nem sajátja az előítélet alapjául szolgáló visszatükrözés-elmélet, azaz nem állítja, hogy a sorozatban látottak leképezései (tükrözései) volnának valamiféle valóságnak (bármikori társadalmi valóságról volt légyen is szó).[7] Tagadja, hogy a sorozat fikcióját-konstrukcióját kizárólag realisztikus, a konstrukción kívül álló indítékok, mozgatók, referenciák vezetik. Állítja, hogy a lakótelep nem predesztinálja semmiféle konkrét tettre az elkövetőjét. Emellett szólnak az egyes epizódok történeteinek alternatív végkifejletei és a véletlen cselekményszervező szerepe.

Az épített környezet, a lakótelep Kieślowski tévésorozatának narratív identitásképző tényezője. Az átlagos korabeli folytatásos teleregény azonban jóval több identitásképző elemet mutatott. Jelen dolgozat a *Tízparancsolat* sorozatszerűségének elemeiről ad áttekintést egy összehasonlító táblázathoz fűzött kommentárok formájában.

Sorozat és folytatásos teleregény

Az összevetés referenciáját a táblázat Piesiewicz és Kieślowski reflexióiból veszi.[8] Kieślowski törekszik az epizódok különállóságát hangsúlyozni és mérsékelni a sorozatszerűségük jelentőségét, anélkül, hogy tagadná az epizódok összetartozását.[9] Az 1989-es riportban egyenesen azt állítja, hogy a *Tízparancsolat* „nem

[5] SZÍVÓS 2020, 67.
[6] CIMENT 1991, 49.
[7] Más szóval a dolgozat nem állítja, hogy minden értelmezést megelőzően és nélkülözően hozzáférhető volna bármiféle entitás, amely értelmezetlen különállóságában referenciája lehetne ez entitás bármiféle értelmezésének. Ellenkezőleg, bármely entitás eleve értelmezettként férhető hozzá, leginkább a hozzáférés saját értelmezésben. Másfelől a dolgozat nem állítja, hogy a műalkotás narratív konstrukciójának elemei kiragadhatók volnának a konstrukció kontextusából-környezetéből, és elkülönítettségükben róluk adható volna olyan kitüntetett (akár tudományos) értelmezés, amely a narratív konstrukció mércéjéül szolgálhat.
[8] Már 1989-es riportjuk, amelyet a sorozat lengyelországi bemutatója előtt adtak, él ezzel az összehasonlítással, szembeállítással, ld. CIMENT 1991, 48., 50.
[9] Ld. KIEŚLOWSKI 1996, 134.: „Sorozat vagy tíz önálló filmből álló ciklus, amelynek minden darabja egy-egy parancsolatra épül? Ez az elképzelés állt legközelebb a Tízparancsolat eszméjéhez, a tíz egyórás film", uott. 135.: „a tévét már nem érdekelték az egy részes filmek. Sorozatokat akart; legjobb esetben beérte filmciklusokkal", uott., 136.: „A *Tízparancsolat* arra tett kísérletet, hogy elmondjon tíz történetet tíz vagy húsz emberről", uott., 143.: „A *Tízparancsolat* önálló filmekből áll össze". Továbbá a *Három szín*-trilógiával összevetve, onnan visszatekintve az epizódok egymáshoz kapcsolódására irányítja a figyelmet, ld. uott, 204.: „A *Tízparancsolat* darabjai számos

igazi televíziós sorozat".[10] Leginkább a közönség megszólításának igényével indokolják az alkotók a tévésorozat választását.[11]

A dolgozat épít O'Sullivan megkülönböztetésére, aki különbséget tesz „sorozatok [*series*] (egyórás történetek, amelyek önmagukban is megállják a helyüket) és a folytatásos történetek [*serials*] (hosszabb, időben kibontakozó, esetleg - mint a szappanoperában - vég nélküli elbeszélések) között".[12] A dolgozat sorozat szót az O'Sullivantól meghatározott szűkebb és (a folytatásos teleregényeket is tartalmazó) átfogó értelemben egyaránt használja, a teleregény szót mindig az O'Sullivantól meghatározott szűkebb értelmében.

Piesiewicz („bugyuta, több hónapos sorozatok", „a gazdag brazil gyáros kalandjai, aki három szeretőt tart")[13] és Kieślowski megjegyzései („nem olyan tévésorozat lesz, amit az egymásnál vendégeskedő nagycsaládok együtt néznek végig minden héten. Másféle figurák lesznek benne",[14] továbbá „a tévéfilmeknek megvannak a sajátos jellemzőik, amelyek főként a tévénézők ismert szokásain alapulnak. […] hozzászoktatták őket például ahhoz, hogy minden este vagy hetente egyszer *ugyanazok a tévéhősök* jelennek meg előttük",[15] szemben a *Tízparancsolat* epizódjaival, amelyekben a „már ismert szereplők csak alkalmilag tűnnek föl […], és erősen kell figyelned, hogy rájuk ismerj és vedd észre őket"[16]) továbbá Kieślowski leírásai a befogadói viselkedésről[17] mind azt mutatják, hogy folytatásos teleregényekkel állították szembe a sorozatát.

2009-es tanulmányában O'Sullivan amellett érvel, hogy a *Tízparancsolat* a 21. század némely amerikai sorozata előfutárának, kísérleti előtanulmányának („trial run") tekintendő.[18]

---

ponton kapcsolódnak egymáshoz", és két mondattal alább: „A *Tízparancsolat*ot egyetlen városban forgattuk" ellentétben a trilógiával, így ez utóbbiban „szó sem lehetett átfedésekről".

[10] CIMENT 1991, 50.

[11] Az alkotói tervhez ld. CIMENT 1991, 48.: „[Piesiewicz:] Olyan erős sokk volt a szükségállapot, hogy rá kellett ébrednem, bizonyos elvek összeomlottak, az emberek közti kapcsolatok széttörtek. Az országirányitása végzetes fordulatot vett. Úgy éreztem, hogy mindezt nagyon egyszerű módon kell elmondani. És mindeközben a mozi és a tévé irányítói hülyítő filmekkel tömték a nézőket […], fantázia-valóságokat mutogattak, miközben egy tragédiát éltünk meg. Az emberek órákat álltak sorba cukorért, aztán este megnézték a […]. Úgy éreztem, vissza kell térnünk az igazi értékekhez", továbbá CIMENT 1991, 50.: „[Kieślowski:] az eléggé sajátos tévénéző közönségnek készítettem. Azt akartam, hogy *ismerjenek rá* a figurákra, szokják meg őket vasárnap délutánonként" (kiem. B.L.). A sorozat nézői elfogadottságához ld. WACH 214, 331.

[12] O'SULLIVAN 2009, 211.

[13] CIMENT 1991, 48.

[14] CIMENT 1991, 50.

[15] KIEŚLOWSKI 1996, 143., kiem. B. L.

[16] KIEŚLOWSKI 1996, 143.

[17] CIMENT 1991, 52.: „[Kieślowski:] a filmjeim túl gyorsak a tévénézőnek. Túl sok bennük az utalás, az asszociáció, ami a moziban evidensnek tűnik, de a *sokkal lazább figyelmű tévénézőnek* egyáltalán nem az", uott., 144.: „Amikor moziba mégy […] jobban odafigyelsz, és képes leszel felfogni a szereplők közti bonyolultabb kapcsolatokat, a bonyolultabb cselekményt, és így tovább. A televízióval más a helyzet" - kiem. B. L.

[18] O'SULLIVAN 2009, 204., továbbá 208.

Állítja ezt Kieślowskinak saját tévésorozatáról adott reflexióival szemben:[19] miszerint nem alkalmazkodott volna a televíziós szokásokhoz. Kieślowski állításának, miszerint szemben a mozinézés közösségiségével a tévénézés magányos tevékenységét, ellene veti, hogy a sorozatok népszerűsége a magányos tévénézők jól meghatározható közösségén múlik, a kettő valamiféle „paradox szintézisén", tudva, hogy a *Tízparancsolat* nézettsége magas volt. Megfigyelését, amely szerint az epizódok vizuális hasonlóságot mutatnak,[20] Kieślowski nem vonatkoztatja a sorozat identitásra. Nem így O'Sullivan, aki szerint a „különböző-mégis-hasonló" a sorozatok „alapreceptje".

A tévénéző értelmezői kényelmének kiszolgálása racionális-realisztikus cselekményvezetéssel, árnyaltan tagolt és átkötésekkel törésmentesített ok-okozati (kompozíciós) motívumhálóval nem szükséges egy tévésorozat nézői elfogadásához.[21] O'Sullivan három vonatkozásban mutat rá a nézői várakozások megsértésére: 1. a véletlen és tervezettség egymásba csúsztatása, 2. az elbizonytalanítás, a kétely elültetése, 3. a hiányzó közép[22], amelyeket nem csak tematizálnak az epizódok, de amelyeket koncepciójában is interiorizál a sorozat, elmélyíti, narratív elvként juttatja őket érvényre (szemben a tervezhetőség, a kiszámíthatóság, a beláttatott bizonyosságok várakozásával).[23]

O'Sullivan rámutat, hogy az egész sorozat (az 1. epizód) első megszólalása, amint Krzysztof (Pawel apja) számolja a fekvőtámaszokat („tizenegy, tizenkettő, tizenhárom"), és az egész sorozat (a 10. epizód) utolsó megszólalása, amint a két

[19] O'SULLIVAN 2009, 202. skk.

[20] Vö. KIEŚLOWSKI 1996, 144. sk.: „a filmek összességükben rendkívül hasonlók lettek vizuálisan. […] Sosem adtam az operatőrnek akkora szabadságot, mint éppen a *Tízparancsolat*ban".

[21] O'SULLIVAN 2009, 221. sk.

[22] A közép „összekötő tér" (O'SULLIVAN 2009, 218). Az egyesből az átfogóba (az egészbe) történő narratív átvezetés helye. A közvetítésé „empirikus és absztrakt" közt (uott., 212). Ahol „a részletek, nyomok, bizonyítékok […] a megoldások magyarázatába, a bizonytalanságok feloldásaiba fordulnak át, amire minden cselekmény előrehaladása épül" (uott., 205). Olyan narratív tér, „ahol a lezáratlan értelmet nyer, […] ahol a dolgok stabilizálódnak" (uott., 211).

[23] O'SULLIVAN 2009, 205., 217. sk., 221. Az elbizonytalanítás narratív elemeinek koncepcionális elmélyítésére a 4. epizódból mutat példát O'Sullivan. Anka szemvizsgálatának részlete, hogy épp a „FATHER" szót kell kibetűznie a falon „nem vezet magyarázó perspektívához - tisztázó középponthoz. […] a részletek hangsúlyozása […] középső tér nélkül, azt illusztrálja, hogy a sorozat tárgya *maga az értelmezés*, és nem a megoldás. A *Tízparancsolat* az első epizódtól az utolsóig *azt firtatja, hogyan és miért tulajdonítunk jelentést*" (uott., 212 – kiem. B.L.). Uott., 219. ugyanez epizódban egy csoportfénykép háromszori megjelenésének különbségét firtatja. Első két megjelenésében két férfit és két nőt látni rajta, az egyik nő Anka anyja, az egyik férfi Michał. Michał azt mondja Ankának, hogy a két férfi közül az egyik biztosan az apja. Harmadszori megjelenésében ugyane négy ember mellett a képen balra egy ötödik fej látványa is feltűnik, ám eldönthetetlen, hogy ez optikai jelenség következménye vagy egy másik fénykép. Ez utolsó megjelenés az anya levelének elégetése után következik, így már nincs hiteles forrás annak eldöntéséhez, hogy ki Anka nemzőatyja, Michał vagy más. „Ha ez Kieślowski egyik fénymanipulációja, milyen célt szolgálhat ez a manipuláció? Nem csak kétkedünk, hanem *abban is kételkedünk, hogy miben kételkedünk*: magának a dolognak a természetében vagy a rendező indítékaiban?" (kiem. B.L.).

fivér postán vett friss bélyegei láttán Jerzy öniróniával megjegyzi, hogy „Egy sorozat", a sorozatszerűség öntudatáról vallanak („a self-consciousness of the process of seriality").[24]

Éppígy azt is hangsúlyozza O'Sullivan, hogy az 1. epizód az egész sorozat narratívájának logikáját[25] előrevetíti. Azzal, hogy Pawel alatt beszakad a jég és meghal, „nemcsak Krzysztof, hanem az egész *Tízparancsolat* számára is szertefoszlik a racionális kormányzás illúziója. […] a fiú, aki a tervezés [*design*] tévedhetetlenségébe vetett, rendíthetetlen és ellenőrzött hitet képviseli, egyszerűen eltűnik"[26] Az első két epizód képernyőn kívül helyezi a pillanatot, amikor (az 1. epizódban) Pawel alatt beszakad a jég és amikor (a 2. epizódban) Dorota ráébred, hogy az orvos hazudott neki (hogy férje nem hal meg). „E két nyitó epizód és Kieślowskinak az a döntése, hogy elhagyja a magyarázó és lezáró történéseket, a [kétely] tartományát teszik a *Tízparancsolat* saját terepévé".[27]

[24] O'SULLIVAN 2009, 209.
[25] A *Tízparancsolat*ra vetítem a kifejezést, amelyet O'SULLIVAN 2009, 204. átfogóbb értelemben használ: „the *Decalogue* does more than simply spin ten stories; it provides an examination of *the very logic of serial narration*" (kiem. B. L.).
[26] O'SULLIVAN 2009, 209.
[27] O'SULLIVAN 2009, 217., vö. még 224.

1. táblázat. A Tízparancsolat *és a folytatásos teleregények összehasonlítása*

	Tízparancsolat	*folytatásos teleregények*
karakterek	kevés, epizódonként különböző karakter (*ld. még 1. kommentár*)	sok, epizódonként közös (állandó) karakter
	középosztály (*ld. még 8. kommentár*)	középosztály
cselekmény, történet	epizódonként lezárt	epizódokon átívelő
	egyetlen cselekményszál[28] epizódonként különböző (*ld. még 5. kommentár*)	több cselekményszál összefonódva több epizódon át minden epizódban
	nincs kapcsolódás az epizódok cselekményei / történetei közt	erős kapcsolódás (folytatás, ráhatás) az epizódok cselekményei / története közt
	meghatározatlan az időbeli viszony az epizódok közt (*ld. még 2. kommentár*)	időbeli egymásutániság, folytonosság az epizódok közt
a döntések tétje, következménye, velejárója	súlyos (*ld. még 4. kommentár*)	enyhe
	irreverzibilis nehezen orvosolható	reverzibilis könnyen orvosolható
	inkább ok-okozati, mint realisztikus vagy transztextuális motívumokkal hitelesített	inkább transztextuális, mint realisztikus vagy ok-okozati motívumokkal hitelesített
	egzisztenciális,[29] felforgat, megrendít	retorikai, mesterkélt, műbalhé
a döntések léptéke	magánélet (*ld. még 7. kommentár*)	magánélet
mércék, távlatok	nem teszi témává a cselekmény	témává teszi a cselekmény
	nem magától értetődő a nézőnek (*ld. még 3. kommentár*)	magától értetődő a nézőnek
	erős legitimitás (Tóra)	gyenge legitimitás (a néző korának többnyire nem kodifikált ideologémái)
	egyetemes	korlátozott, időszakos
épített környezet, játéktér	közös minden epizódban lakótelep (*ld. még 6. kommentár*)	közös minden epizódban

[28] Vö. KIEŚLOWSKI 1996, 124.: „csak egyetlen, tiszta mozgatóerőt állítok az előtérbe. A *Tízparancsolat* jó gyakorlat volt ehhez".
[29] Vö. KIEŚLOWSKI 1996, 135.: „fundamentális emberi problémák".

1. kommentár az 1. táblázathoz – karakterek a *Tízparancsolat*ban

Minden egyes epizódban kettő, olykor három, csak az adott epizódban meghatározó szerepet játszó karaktert találni. Nincs olyan karakter, aki több epizódban cselekményalakító módon jelennék meg.

Csupán egyetlen színész (Artur Barciś) tér vissza tízből nyolc epizódban, ám mindben különböző alakban: mint hajléktalan, kórházi ápoló, villamosvezető, kajakozó, figuráns és karbantartó, egyetemi hallgató, kerékpáros. Ám egyik karaktere sem alakítja az epizód cselekményét. Puszta ott létével és tekintetével teremt kapcsolatot az epizód egyik cselekményalakító karakterével, többnyire épp akkor, amikor abban döntés van születőben vagy valamilyen hangoltság (állapot) keletkezőben, vagyis akkor, amikor látszólag semmi nem történik. Nem avatkozik a cselekménybe, nem ható-, társ- vagy járulékos oka az eseményeknek.[30] Egyszerre diegetikus és nem diegetikus módon ad nyomatékot a pillanatnak, ráirányítja a néző tekintetét a karakter belső történésére, avagy mint a néző tekintete belépteti a nézőt a történetbe.[31] O'Sullivan a sorozat egysége egyik hordozójának tekinti, aki megjelenésében egyszerre szólalnak meg „az ismerősség és idegenszerűség, az ismétlődés és a változatosság" felhangjai.[32]

Olyik epizód meghatározó karakterei egy-egy pillanatra felbukkannak ugyan más epizódban, ám sosem hatóokokként, sosem cselekményalakító módon, hanem mindig véletlenszerűen, liftben, bejárati kapuban, lépcsőházban botlanak bele ama más epizód valamelyik cselekményalakító karakterébe.[33] Felbukkanásuk

---

[30] Az egy kivétel a 9. epizód: miután Roman öngyilkossági kísérletében kerékpárjával a mélybe hajt, az épülő felüljáró tövében megáll mellette, leszáll a kerékpárjáról és közelebbről szemügyre veszi őt a Fiatalember. Az elliptikus elbeszélés azt sugallja, neki köszönhető, hogy Romant kórházba szállították és túlélte a zuhanást.

[31] Vö. CIMENT, 1991, 51.: „[Kieślowski] Nincs szerepe a cselekményben, de figyelmezteti a szereplőket, hogy gondolják meg […]. Gondolkodásra sarkall. Intenzív tekintetével arra készteti a szereplőket, hogy magukba nézzenek", továbbá KIEŚLOWSKI 1996, 147.: „Nem tudom, kicsoda; egy fickó, aki figyel. Minket figyel, az életünket. Nem túl elégedett velünk. Jön, figyel, továbbáll. A hetedik filmben nincs benne, mert nem sikerült a felvétel […]. Nem szerepel a tizedik filmben sem, mert ott viccet csinálnak egy veseátültetésből", továbbá uott., 148.: „Semmi befolyása nincs arra, ami történik, de egyfajta jelzés vagy figyelmeztetés azoknak, akik látják, akik egyáltalán észreveszik. […] a forgatókönyvben mindig csak így szerepelt: 'egy fiatalember'". Coates szerint a karakter értelmezésének nehézsége, hogy a vallási intézményeken és a társadalmon kívül helyezkedik el (COATES 2012, 40. sk). Szemtanúja a döntések pillanatainak, ám „tisztázatlan a viszonya a történethez" (uott., 36), puszta „felbukkanásának motivációit is homály fedi" (uott., 41). Vö. még WACH 2014, 311. skk., ŽIŽEK, 2001, 134. sk. VÖRÖS (1991, 38.) az alakot kiemeli a narratívából és meglepő módon szembefordítja azzal: „az alkotók formálják a történetet, ő viszont egyszerűen csak tudja, hogy mi fog történni, és szemléli. […] az az érzése támad az embernek, hogy többet tud még az Írónál és a rendezőnél is, talán még ő velük szemben is fölényben van".

[32] O'SULLIVAN 2009, 203., vagyis eleget tesz a „különböző-mégis-hasonló" O'Sullivan-i sorozatképző elvének.

[33] Vö. CIMENT, 1991, 51.: „[Kieślowski:] Minden epizódban felbukkan valaki, akit már ismerünk, vagy meg fogunk ismerni. Csináltam magamnak egy táblázatot, imádom, amin bejelöltem, hogy ki hol fog felbukkanni egy pillanatra. […] De természetesen nem tudtam mindazt megvalósítani, amit elterveztem".

megerősíti a nézőben a lakótelep epizódokon átívelő identitását (azt, hogy az epizódok karakterei mind ugyanott élnek). Távolságtartó, köszönésre, udvariassági panelekre korlátozódó találkozásaik ugyanakkor jelzik az ott élők közösségi kohéziójának hiányát, merthogy a lépcsőházbeliek régtől szomszédok. Egyazon lépcsőházban lakik ugyanis az orvos és Dorota, Anka és Michał, Zofia és a bélyeggyűjtő apa (így tehát Artur is) mind; egy másikban Krzysztof és Pawel, Janusz és családja mind; egy harmadikban Magda, Roman és Hanna mind.[34] Az ismerősök, a jószomszédság hiánya miatt aligha képzelhető el közös, epizódokon átívelő történet epizódok és más epizódok karakterei között. A sorozatban egyetlen alkalommal telik meg házak közti sík: 1. epizódban a tó körül Pawel és Marek holttestének kiemelésekor, csakhogy ekkor mindenki elkülönült a másiktól, a tragédia sem irányítja egymásra figyelmüket.

Egyedül a 8. epizódban látni eleven szomszédsági kapcsolatot Zofia és a 10. epizód történetéhez tartozó bélyeggyűjtő apa között. A 8. epizódban az apa az utcán boldogan újságolja az asszonynak, megszerezte a Polarfarht bélyegsort, később be is csönget a lakására és megmutatja neki. Ennek következményeképp suspense hatás ébred a nézőben a 10. epizódban, aki már előre tudja, mennyire értékes az a bélyegsor, amelyet Jerzy (a bélyeggyűjtő fia), nem sejtve becsét, odavet kamasz fiának olcsó szuvenírként. A jelenet Zofia kognitív (ám nem lokális) értelmiségi szegregációját is árnyalja. A bélyeggyűjtő kutatókat megszégyenítő módon tájékozott a bélyegek világában, a nemzetiközi bélyegpiacon is becsült szereplő. Vele mintegy saját köreihez tartozóval barátkozik Zofia. Ellentétben a szabóval, aki más társadalmi réteghez tartozik (ennek jele lehet például, hogy nincs nála friss divatlap). Az elkülönülés alighanem hozzájárul ahhoz, hogy Zofia nem tartja feladatának rendezni a szabóval régtől meglévő, elmérgesedett konfliktusát.

Az orvos (2. epizód), Zofia, Elżbieta, a szabó (8. epizód) szerepeltetésével a második világháborúból a jelenig ható traumáikkal, a karakterháló rímel a várostörténeti kutatásra, amely szerint a világháború „új helyzetet teremtett Európa városai és városi társadalmai számára […] egy pusztulásból és káoszból születő új rend ígéretét hordozta, amely igazságosabb viszonyokat és egyenlőbb esélyeket teremt majd az élet minden területén […] *a lakhatásig és lakásviszonyokig*", továbbá „a városfejlődés és a városépítészet szempontjából is fordulópontot jelentett. A háborús pusztítások […] gyakran egyben váratlan lehetőséget is adtak a régóta érlelődő modernizációs elképzelések megvalósítására".[35]

[34] Az 1. epizódban Krzysztof találkozik a liftben a 2. epizód orvosával, a 3. epizódban a kapuban Janusz botlik bele Krzysztofba (az 1. epizódban elhunyt Pawel apjába) – Janusz szembeötlően hűvösen, ridegen viselkedik Krzysztoffal, holott alighanem tudja róla, hogy elvesztette a fiát és épp szenteste van. Az 5. epizódban a taxishoz kérezkedik be fuvarra a 2. epizódból ismert Dorota a férjével, a 6. epizódban Tomek találkozik hajnalban Magda háza kapujában Romannal (a 9. epizód orvosával). A 8. epizódban Zofia találkozik többször is a bélyeggyűjtő apával (akit a 10. epizód elején temetnek) – kettejük kapcsolata az egyetlen példa a sorozatban a személyesebb, közvetlenebb szomszédi kapcsolatra. A 8. epizódban Zofia maga mondja el Elżbietának, kikkel lakik egy lépcsőházban.

[35] Szívós 2020, 4., kiem. B. L.

2. kommentár az 1. táblázathoz – epizódok időbeli kapcsolata a *Tízparancsolat*ban

Az epizódok kronológiája iránti nézői várakozást a 3. epizód altatja el. Janusz (a taxis) háza bejáratánál összetalálkozik Krzysztoffal (Pawel apjával az 1 epizódból). Szenteste, Janusz télapónak öltözve épp nyitja a kaput, a házból kilépő Krzysztof nem ismer rá elsőre. Az 1. epizód cselekménye kevéssel karácsony előtt játszódott (a korcsolya, amellyel Pawel a tóba fulladt, karácsonyi ajándéka volt szüleitől, amelyet az ünnep előtt kipróbált). A két epizód között lehetne egymásra utaló idői rákövetkezés, csakhogy közöttük a 2. epizód tavasszal játszódik, ami ellene szól annak, hogy az 1. és a 2. epizód egyazon karácsony idején játszódjék. Továbbá nincs mivel, mihez képest mérni az 1. és a 3. epizód közt eltelt időt, hiába néz be Krzysztof sóvárgással és önfegyelemmel Janusz földszinti lakásának ablakán (szabatosabban, a kamera az ő szemének pozíciójából indítva, majd abból kimozdulva mutatja azt), és látja a feldíszített lakásban a télapót váró gyerekeket. Janusz (a taxis) viselkedése a kapunál nem mutatja jelét viszonyulásának ahhoz, hogy Krzysztof elvesztette fiát, holott ez alighanem köztudott a lakótelepen (az 1. epizód a holttestek kiemeléséhez a lakótelepen élők sokaságát nézőként a tó mellé rendezi).

Két gyenge idői viszonyítás lehetséges: az 5. epizód biztosan követi a 2. epizódot, mert Dorotát itt már gyógyult férje oldalán látni (fuvart szeretnének, de a taxis faképnél hagyja őket), az asszony már nem várandós, de babakocsi sincs velük, közelebbről nem lehet meghatározni a két epizód távolságát. A 8. epizód biztosan megelőzi a 10. epizódot, mert az előbbiben a bélyeggyűjtő apa még él, az utóbbi viszont az ő temetésével kezdődik.

3. kommentár az 1. táblázathoz – a parancsolatok a narratíva, a karakterek és a néző látószögéből

A sorozat sehol nem utal a Tízparancsolat egyes, konkrét rendelkezéseire. Az epizódok főcímeiben a „Tízparancsolat" szó után nem sorszámnevek állnak, hanem tőszámnevek (betűkkel leírt számszavak)![36] Az epizódok cselekményei során a törvények nem hangzanak el, szövegük nem látható, nem is hivatkoznak rájuk sehol másutt, csak a 8. epizódban egy mellékszereplő (egy hallgató Zofia szemináriumán).

Utal még rájuk a tagadás módján a 10. (utolsó) epizód nyitányában az alternatív zenekar, amelynek Artur, az egyik főszereplő a frontembere. Dalával arra buzdít, hogy szegjük meg a Tízparancsolat törvényeit. Parafrázisa: *Gyilkolj és bujálkodj, légy telhetetlen a bujaságban, két egész héten át! Vasárnaponként verd az anyád, az apád és a nővéred! Verd el, aki fiatalabb nálad, és lopj, amit csak bírsz!*

[36] Az irodalmi forgatókönyvben (KIEŚLOWSKI – PIESIEWICZ 1990) szintén tőszámnevek állnak az epizódok élén, ott azonban római számokkal írták őket és a „Tízparancsolat" szó sem áll mellettük.

Mind a tiéd [Wszystko jest twoje]. Vagyis: szegd meg az ünnep megtartásának, a szülőtiszteletnek a parancsát és a gyilkosság, a lopás, a házasságtörés, a paráználkodás tilalmát.

A nyitány azonban elválaszthatatlan az epizód és egyben az egész sorozat zenei zárlatától. Parafrázisa: *sötétség és gúnykacaj és hazugság egész héten át. Te vagy az egyetlen remény, a halvány reménysugár. Te vagy mindez. Minden rajtad áll* [Wszystko jest twoje].[37] Vagyis: ahogyan szabadságában áll az embernek, hogy megszegje a törvényt, éppúgy az is, hogy változtasson a világ romlottságán.[38] Az ember szabadsága az egyetlen, ami okot adhat a reményre.

Az elbeszélés nem az egyes parancsolatokra, tilalmakra, azok megvalósultságára vagy megszegésére irányítja a figyelmet (azok szemléltetését vagy magyarázatát kínálva a történetekben), hanem a lehetőségét állítja a történetek és a Tízparancsolat egymáshoz rendelésének, illetve egymásra vonatkoztatásának.[39] Ami a nézőt illeti, nem szervezi meg annak szereplőktől független találkozását a parancsolatokkal.[40]

A parancsolatok, tilalmak hozzárendelése az epizódok cselekvéshelyzeteihez nem előre eldöntött, hanem ez kreatív értelmezői feladata a nézőnek, amely feladat csak a hősökkel útjukat együtt járva végezhető el.[41] A különbségek vagy ingadozások tehát az epizódok történeteinek és a parancsolatoknak az egymáshoz rendeléseiben a sorozat elbeszélői vállalkozásának koncepciójából erednek. Az elbeszélés nyitott arra a lehetőségre is, hogy ez az egymáshoz rendelés nem következik el a nézőben.

A megsértett parancsolat eldöntésének nehézségei a 2. epizódon szemléltetve

Miben vétkes az orvos? Dorota vétkességével ugyanis nem találkozunk a cselekményben: magzatát megszüli, tehát semmiféle értelemben nem sérti a „Ne ölj!”

[37] A ketté bontott dal szövegét maga Kieślowski írta.

[38] Vö. KICKASOLA 2018, 33.: „a reménynek és a kétségbeesésnek térre van szüksége, hogy farkasszemet nézzenek egymással”.

[39] Az elképzelés, hogy a Tízparancsolat a kortárs mindennapok környezetében, kortárs történetekben hitelesen szólalhat meg, feltételezi a vallás kapcsolatát a közélettel és magánélettel. Vö. KIEŚLOWSKI 1996, 101.: „A szocializmus évei alatt a legkülönbözőbb társadalmi rétegek fordultak az egyházhoz mint a kommunizmus antitéziséhez, a vallásgyakorlás a szabadságért vívott harcok részévé vált. A vallás mind a mai napig hatalmas szerepet játszik az élet minden területén”.

[40] Vö. CIMENT 1991, 52.: „[Kieślowski:] Hogy miért nem neveztem nevükön a dolgokat, és miért nem adtam címeket a filmjeimnek? […] Azt mondom, *Tízparancsolat 1*, [a néző] megnézi a filmet, aztán érdekelni kezdi, hogy melyik is az. […] Akár akarja, akár nem, kénytelen elgondolkodni rajta. És remélem, meg is teszi, mert én komolyan veszem őt. Ráveszem, hogy ő jusson el bizonyos következtetésekre. Nem szolgálok fel neki mindent tálcán”.

[41] Vö. PÖRÖS 1991, 46. sk.: „Kieślowski a lehető legradikálisabb megoldást választja: az eltévedt embert visszavezeti az etikai alapértékekhez. Pontosítsunk: noha tárgya a parancsolat, hangját sohasem emeli fel, nem rideg és türelmetlen próféta, hanem töprengő társ, aki ahelyett, hogy végrehajtási utasításokat vágna a fejünkhöz, dialógusra és önvizsgálatra szólít fel”.

tilalmát, amellyel kapcsolatban puszta gondolattal elkövetett vétket (*peccare cogitatione*) nem ismer a Tízparancsolat. Továbbá szakít a szeretőjével a cselekményben, tehát a házasságtörés tilalmát sem szegi meg.

Elfogadva Raj (2003, 36.) bűnkategóriáit, esküjével az orvos a *pesha* bűnétvétkét követi el (görögre többnyire *adikia*nak, ritkábban *anomia*nak fordítja a *Septuagnita*), amely „Isten ellen irányul, de kárt nem okoz". A hamis eskü par excellence (!) irányul Isten ellen. A Tízparancsolat izrealita értelmezésében az orvos alighanem a harmadik parancsot szegi meg, mert az Örökkévaló Nevét álságosan, hiábavalóan ejti ki Isten [*Adonaj*] nevét, de úgy is értelmezhető vétke, hogy a második parancsolatot sérti meg (amikor arról beszél, hogy olyan istene van, aki csak neki elég).

A római katolikus katekizmus értelmezése szerint nem csak a második, de a nyolcadik parancsolatot is megsértheti az orvos, amennyiben Dorota becsületében tehet kárt a hazugsága - szabatosabban a hazugság folyománya, a megszületett gyermek.

Protestáns értelmezés szerint nem csak az első parancsolatot („Ne legyenek más isteneid"), hanem a kilencediket is megszegheti, mert hamis tanúságot tett szomszédja-felebarátja ellen. Dorota és férje csakugyan a *szomszédjai* (egyazon lépcsőházban laknak), és *ellenük* tesz hamis tanúságot, mert a hazugsággal, hogy a férje meghal, Dorotát szülésre készteti, csakhogy az újszülött felfedi a férj előtt felesége házasságtörő kapcsolatát – ez a gondolatmenet követi Dorota észjárását. A cselekményben azonban a férj számára nem derül ki, hogy az újszülött a szeretőtől fogant, akivel különben Dorota szakított.

A sorozat sehol nem ad eligazítást, melyik felekezet értelmezése szerint kellene tagolni a Tízparancsolatot.

A meghatározott parancsolatnak vagy tilalomnak való szabatos megfeleltetést Kieślowski nem tartja sem lényegesnek, sem lehetségesnek: „önmagunkban is van egy műszer. […] minden rossz döntésemnél érzem, hogy van egy határ, ami számomra átléphetetlen. Átlépem, de ritkán. És ennek nincs köze a jó és a rossz *tételes vagy egzakt meghatározásához*. Ezek csak konkrét, mindennapi döntések. […] Lényege szerint mi a jó, és mi a rossz? Mi a hazugság, és mi az igazság? Mi a becsület, és mi a becstelenség? És milyen a viszonyunk hozzájuk? Azt hiszem, *nem létezik abszolút vonatkoztatási pont*".[42]

A parancsolatoknak való megfeleltetés nem egyértelmű, többféleképp is lehetséges, vö. „[Kieślowski:] Néhány hívő színészem addig nem vállalta el a szerepet, amíg meg nem mondtam, melyik parancsolatban játszik. Pedig ez tulajdonképpen nem is annyira fontos. Bizonyos filmeket ki lehetne cserélni, a hatodikat a kilencedikkel, a negyediket a hetedikkel",[43] kiváltképp áll ez a 2. epizódra, vö. „[Piesiewicz:] Ez az epizód kapcsolódik legkevésbé ahhoz a parancsolathoz, amit illusztrál".[44]

[42] KIEŚLOWSKI 1996, 138. – kiem. B. L.
[43] CIMENT 1991, 52.
[44] CIMENT 1991, 48.

A parancsolatok és epizódok egymáshoz rendelésének nehézségeihez igazodik az epizódok dramaturgiája. Ha az elbeszélés a karakterek parancsolatokkal való személyes találkozásának a lehetőségét állítja, akkor a narratív feladat a parancsolatokra való megnyílás pillanatainak a keresése. Ennek megfelel, ha a narratíva nem veszi eleve adottnak a parancsolatokat. Ráadásul azoknak nem valami kész jelentésére kell rátalálnia a szereplőknek, hanem arra az értelmükre (üzenetükre, inspirációjukra), amely a karakterek cselekvéshelyzeteiben, a karakterek számára, előzetes hangoltságukban megnyílik, ami ott és akkor épp számukra hallhatóvá, hozzáférhetővé válik a parancsolatokból.[45]

A cselekmény nyitottsága (a kockáztató cselekményszövés) annak szabadságát is magában foglalja, hogy a találkozás nem következik el. Erre világít rá, hogy az elbeszélés olykor több kimenetet is megenged egy-egy történetnél.[46]

Az 1. epizód forgatókönyv-változatában – amelyben a Mária-ikon is földre zuhan - Krzysztof elengedi annak a lehetőségét, hogy Isten közösséget vállaló szenvedése, irgalmassága számára megmutatkozzék. Nem így az epizód filmes változatában, ahol Mária könnyezik.

Az 5. epizód az ügyvéd dühödt, felháborodott kiabálásával végződik (Piotr Balicki a gyepen áll az autója mellett), a filmváltozatban ugyanezen a helyszínen a kocsiban ül és reményvesztetten, letaglózva sír.[47]

A 6. epizód történetében Magda hiába látja be, hogy vétett, Tomek elzárkózik előle, megnyílt szerelmük végleg elhal. Az epizód játékfilmes változatában, a *Rövidfilm a szerelemről*-ben, Tomek nem zárkózik el Magdától.[48]

A 7. epizódban zaklatottságában Majka elengedi a pillanatot, amelyben anyja, Ewa a telefonban szavát adja, aláírja hozzájárulását Ania utazásához (vagyis Majka magával vihetné a tőle magától született lányát külföldre). Ám Ewa beleegyezésének csak a néző a tanúja. (Majka zsarolása hiába jár sikerrel, hiába győz, győzelmét nem tudja learatni.)

---

[45] Vö. KIEŚLOWSKI 1996, 85.: „Valamennyi filmem […] olyan emberekről szól, akik nem egészen tudják, hogyan viselkedjenek, hogyan éljenek, igazából nem tudják, mi a jó, és mi a rossz, és kétségbeesetten tekintenek szét a világban".

[46] KRAKUS 2018, 34. sk. rámutat, történetek alternatív befejezésével Kieślowski majdnem valamennyi játékfilmjében találkozhatni. Olykor egyetlen játékfilmen belül, a *Véletlen* [Przypadek] szituációjának három kimenete van.

[47] Vö. KRAKUS 2018, 39. A két vég megfelel a két változat különbségének, a sorozatepizód intellektuálisabb, a játékfilm emocionálisabb (ld. uott., 38. sk.).

[48] Vö. CIMENT 1991, 51.: „[Kieślowski] a másik lehetőséget [választottam]: hogy eljátszom a különféle változatokkal […]. A film [*Rövidfilm a gyilkosságról*] és az V. epizód közti különbség valóban jellegzetes: a nézőpontváltásból adódik. Beletettem tehát a televíziós változatba az ügyvéd monológját, aki a saját szemszögéből mondja el a történetet, így a végén megengedhettem, hogy azt kiabálja: 'Gyűlölöm! Gyűlölöm!'. Megpróbáltam ugyanezt a befejezést beletenni a moziváltozatba, de egyáltalán nem illett hozzá. A *Rövidfilm a szerelemről* esetében az utolsórész különbözik igazán. […] [Grazyna Szapolowska – a Magdát alakító színésznő] [k]ért, hogy találjak ki ilyen véget. Ezzel fejeztem be a mozifilmet. Leforgattam egy másik véget a televíziós változathoz, és egy harmadikat is, ami a forgatókönyvben volt. A televíziós változat teljesen realista: a nő nem megy el a fiúhoz. A postán találkoznak, ahol a fiú dolgozik".

4. kommentár az 1. táblázathoz – a karakterek döntéseinek következményei, velejárói

A döntések következménye, járuléka, velejárója minden epizódban súlyos, a személy egzisztenciáját érinti, olyik csakugyan elkövetkezik, olyik nem. A 2. táblázat epizódonként jelöli őket (akár elkövetkeztek, akár nem).

2. táblázat. A döntések, tettek következményeiről

következmény *epizód*	*1.*	*2.*	*3.*	*4.*	*5.*	*6.*	*7.*	*8.*	*9.*	*10.*
halál	2				2					
meg nem valósult (ön)gyilkossági vagy magzatelhajtási kísérlet		1	1			1			1	
múlt végleges manipulációja				1			1	1		1

Az 1. epizódban meghal az egyik főszereplő, Pawel és a barátja, Marek. Az epizód filmi megvalósításában nem rongálódik meg a Mária-ikon. Fia halála – úgy fest, mellőzhetetlen – előzménye (avagy szükséges indítéka) Krzysztof eszmélésének.

A 2. epizódban Dorota Geller ingadozik: elveteti szeretőjétől fogant magzatát, ha életben marad beteg férje, Andrzej, nehogy lelepleződjék hűtlensége, de örömmel megszüli a gyerekét, ha férje meghal. Épp ez utóbbi szakértői megítélését várja az orvostól, aki viszont a gyerek megszületése végett esküvel is megpecsételi hazug előrejelzését a férj haláláról. A történet végén meg is születik a gyerek.

Exkurzus a 2. epizódhoz

Dorota dilemmája mindazonáltal férje melletti elköteleződéséről vall, ami annyit tesz, minden cselekedetével arra készül, hogy férje életben marad. Ezért szakít a szeretőjével, ezért jegyzi elő az abortuszt. Úgy fest, elhatározta, mindaddig férje életben maradásához igazítja tetteit, amíg az orvos nem cáfolja meg azt, noha saját megítélése szerint férjének már nincs sok ideje (beteglátogatáskor a kompótot is hazavinné magával). Következésképp Dorota az epizódban mindvégig hűséges a férjéhez.

Dorota tettei nem reprodukciós önrendelkezési joga szabad gyakorlásának szemszögéből ítélendők meg (sem a nőgyógyász, sem az orvos nem állít akadályt vagy támaszt nehézséget az abortusszal kapcsolatban), hanem házasságtörése leplezésének destruktív kisszerűségével.

Krakus szerint az epizód „nem sugall abortusz ellenes állásfoglalást", az elbeszélést inkább az emberi élet („*being*") meghatározása foglalkoztatja, és az, kit illet ennek meghatározása, illetve az erről meghozandó döntés.[49]

Krakus megkülönböztetését alkalmazva, Dorota és az orvos közös (bár meg nem fogalmazott) meggyőződése, hogy a puszta meglét (*Anwesensein*) értelmében vett létezés – Dorota magzaté és Dorota férjéé, az eszméletlenül fekvő agonizáló Andrzejé - éppúgy élet, ahogyan élet az egzisztencia (*Existenz*) értelmében vett létezés.[50] Ezért érezheti úgy Dorota, hogy az abortusszal életet olt ki, és ezért törekedhet arra, hogy ennek felelősségét az orvosra áthárítsa vagy legalább megossza vele. A zsarolás eltalálja az orvost, aki azonban úgy tartja, mint orvos nem ítélhet *életről vagy halálról*. Ahogyan betege, Dorota férje *életéért* sem tehet semmit, csak az *egészségéért*, ahogyan nem látja felhatalmazva magát arra, hogy döntsön Andrzej életéről vagy haláláról, hiába várja ezt tőle Dorota, éppúgy elutasítja, hogy bármiképp (akár járulékosan, akár áttételesen) köze legyen a magzat elvételéhez. Emiatt inkább vállalja, hogy eskü alatt hazudik.

Krakus olvasatában ez arra világít rá, hogy az orvosnak nem tiszte Dorota helyett dönteni az abortuszról, illetve a magzat megtartásáról[51]. Csakhogy Krakus szerint „azzal, hogy elmondja az orvosnak a terveit, Dorota letesz arról, hogy saját maga rendelkezzék [*relinquishes control*] az abortuszról".[52] Dorota zsarolását vagy bosszúját azonban elfelejti idézni Krakus: „nem szeretném, ha úgy érezné, hogy tiszta a lelkiismerete. Egy órán belül abortuszom lesz" – mondja Dorota a kórházban az orvosnak azután, hogy agonizáló férjét meglátta a betegszobában. Ellentétben azzal, amit Krakus sugalmaz, az orvos nem Dorota *helyett* dönt, *nem sérti meg Dorota önrendelkezését*, hanem a ráruházott felelősség (vagy felelősségrész) birtokában a Dorotáról ráerőltetett helyzetben dönt saját belátása szerint - a magzat megtartásáról.

Mivel (önértelmezése szerint) a kórházban *az egészséggel és a betegséggel* van dolga, az orvos odahaza növényei és madara gondozásában éli ki vagy pótolja tevékeny kapcsolatát az *élettel*. Dorota azért tépi le szobanövénye leveleit, hogy ismerkedjék, milyen érzés elvenni egy élőtől az életét, hogy felmérje, lesz-e ereje az abortuszhoz. Mindkét jelenet a karakterek lélekrajzára épül - hitelesen. Lélektani realizmus és nem – mint azt Krakus sugallja[53] – a Dorota elleni karaktergyilkosság vezeti az elbeszélést. Mindketten azért küzdenek, hogy ne szegjék meg a „Ne ölj" tilalmát.

Miért nem pereg le az orvosról Dorota zsarolása? – mert az orvost saját családtörténete, traumája érzékennyé tette az élet megőrzésével és elvételével kapcsolatban. Figyelemre méltó, hogy családja elpusztulása után az orvos nem alapít

---

[49] KRAKUS 2018, 101.

[50] Krakus fogalmai - „*merely being*" és „*being in the world*" - a *Sein und Zeit* fogalmaira utalnak, az utóbbi szembeötlő módon az *In-der-Welt-Sein* fogalmára. Krakus szóhasználatán módosítottam, mert a *Sein und Zeit*ban az egzisztencia nem csak a világban-való-lét, de az együtt-lét módján is „van".

[51] KRAKUS 2018, 102.: „it was not his [the doctor's] place to choose for Dorota".

[52] KRAKUS 2018, 100.

[53] KRAKUS 2018, 101.: „Vilifying Dorota".

új családot és kutyája balesete után (akit Dorota gázolt el) nem vesz magához újabb kutyát.

A 2. epizódot az 5-dikre vonatkoztatva, a sorozatból az szűrhető le, hogy ha egy állam tiltja az abortuszt (amely nem más, mint a puszta meglét, az egzisztencia puszta lehetősége értelmében vett meglét megszüntetése), akkor hatványozottan nincs joga halálra ítélni senkit (vagyis nincs alapja az egzisztenciaként megnyilvánuló emberi életek kioltására).
[Vége az exkurzusnak]

A 3. epizódban Ewa, Janusz (a taxis) volt szeretője tervezett öngyilkosságot, ha nem sikerült volna szenteste éjjelén reggelig a társaságában tartani Januszt – ezt mondja hajnalban a férfinak.

A 4. epizódban Michał és lánya, Anka egyetértésben égetik el a feleség / az anya utolsó levelét, amelyet halálos ágyán lányának írt, és amelyet soha fel nem bontottak, soha el nem olvastak.

Az 5. epizódban Jacek Łazar megöli Waldemar Rekowskit, majd a hóhér megöli Jacek Łazart.

A 6. epizódban Tomek kísérel meg öngyilkosságot, de szállásadója felfedezi és mentőt hív.

A 7. epizódban Ania születésének és családfájának meghamisítása megpecsételődik, hiába minden kísérlete Majkának (a szülőanyjának), hogy ezen változtasson.

A 8. epizódban a szabó végérvényesen bezáródik saját traumájába, amelyet a múltban alighanem Zofiának köszönhetően szerzett, és amelynek oldásában sem Zofiától, sem Elżbietától, a szabó jóravalóságának két tanújától nem kap segítséget, támaszt. Így a múlt fontos részlete feltáratlan marad, mert a szabó hallgatásba burkolózik.

A 9. epizódban Roman követ el öngyilkosságot, de saját kórházba kerül és megmentik (alighanem egy arra tévedt ismeretlen kerékpárosnak köszönheti az életét).

A 10. epizódban egy igen értékes, nemzetközi hírű lengyel bélyeggyűjtemény megy veszendőbe, az elhunyt gyűjtő két fiának ostobasága és a bélyegszövetség elnökének sértettsége miatt.

A velejárók és következmények súlyosságának megfelel az operatőrök (rendezői instrukciótól szabadon és egymástól függetlenül hozott)[54] döntése: a sötét, olykor homályos látvány mindegyik epizódban.[55] Erre utal az egész sorozat (a 10. epizód) zenei zárlata is: „Sötétség, sötétség, sötétség és gúnykacaj".

[54] Vö. KIEŚLOWSKI 1996, 144. sk.: „A *Tízparancsolat*ban az volt a legjobb ötletem, hogy mindegyik filmet más operatőrrel forgassam. […] más és más nemzedékhez tartoztak, más tapasztalatokkal rendelkeztek, és más módon közeledtek a mesterséghez is. […] Sosem adtam az operatőrnek akkora szabadságot, mint éppen a *Tízparancsolat*ban. Mindegyikük tehetett, amit akart".
[55] Vö. KIEŚLOWSKI 1992, 361.: „Ennek a filmnek a forgatásakor éppenséggel nagyon jó nyugati technikát, Agfa-Gevaert szalagot használtam. Szándékosan, szűrők segítségével erőszakoltuk rá a

5. kommentár az 1. táblázathoz – cselekményvezetés és véletlen a *Tízparancsolat*ban

Az epizódok történeteinek strukturálása közös: a karakterek hibáit-vétkeit-bűneit az egyének kapcsolataiban magánéleti-egzisztenciális vonatkoztatással vizsgálja a narratíva. Ennek folyományaként hangsúlyt kap a személyes indíttatás, hangoltság, alkat, a meghatározó cselekményszervező elv a véletlen.[56]

Cselekményszervező véletlennek tekinthető

- az 1. epizódban az, hogy a tó jege beszakad a két gyerek alatt.[57]
- a 2. epizódban az, hogy Dorota épp akkor fogan meg a szeretőjétől, amikor férje halálos beteg (rákos, műtötték, a cselekmény kezdetén áttétei vannak).
- a 3. epizódban az, hogy ünnep idején magányában Ewa a templomban megpillantja Januszt, volt szeretőjét (természetesen családja társaságában).
- a 4. epizódban az, hogy a mesterségtanár épp akkor marasztalja el Anka játékát a színiakadémián, amikor apja távollétében a lány rátalál a neki címzett, ám át nem adott levélre (felirata szerint a borítékot azután szabad felbontani, hogy meghalt az apja).
- az 5. epizódban véletlenek sorozata vezet ahhoz, hogy Waldemar Rekowski épp akkor és épp azon a taxiállomáson áll meg taxijával, amikor és amelyet Jacek Łazar kiszemelt magának. (Ha felveszi Dorotát és

---

nézőre ezt a komor hangulatot; nem akartunk tökéletes képet" – a szóban forgó film a *Rövidfilm a gyilkosságról*, amelyet a *Tízparancsolat*tal együtt forgatott.

[56] Vö. CIMENT 1991, 52.: „[Kieślowski:] Mindig meglepett a véletlen szerepe. Életünk fordulatait irányítja. […] Ha elgondolkodunk rajta, hogy valakinek miért éppen az a sors jutott, és keresni kezdjük a gyökereket, rájövünk, mekkora szerepe volt benne a véletlennek. […] Ha megnézi a *Tízparancsolat* forgatókönyveit, kiderül, hogy ilyen véletlenekből épülnek fel. Megpróbáltuk megérteni, hogy mi történt figuráink életében korábban, amiért most így cselekszenek. A döntéseinkkel természetesen valamennyire mindnyájan úrrá tudunk lenni a véletleneken". Vö. még O'SULLIVAN 2009, 204. skk.,

[57] Az irodalmi forgatókönyvben (a 24. jelenetben, KIEŚLOWSKI – PIESIEWICZ 1990, 20.) emberi gondatlanság az ok (előző éjjel forróvizet töltöttek a tóba a közeli erőműből), DIBARTOLOMEO (2000, 49.) szerint maga Isten oltja ki Pawel életét megregulázandó az apát, Krzysztofot, amiért a számítógépet bálványozza, mindennek azonban nyoma nincs az epizód filmváltozatában. INSDORF (1999, 74.) a Fiatalembertől a tó mellett rakott szabad tűzben keresi a jégpáncél elvékonyodásának okát. De egyik magyarázat sem visz közelebb Krzysztof belátásához, amelyre fia halálával végül szert tesz: a reménynek, a szolidaritásnak mint informatikai programokba nem foglalható, mint szabad viszonyulásmódnak a tapasztalatához. O'SULLIVAN (2009, 224.) szerint bármiféle magyarázat ellene szólna a narratív koncepciónak: „az ok-okozati összefüggés mindenfajta megszüntetése központi szerepet játszik az epizód projektjében", vö. uott., 209. Pawel eltűnése az epizódból, az egyetlen szereplőé, aki még apjánál, Krzysztofnál is szilárdabban hisz a tervezés tévedhetetlenségében, az illúzióját is eloszlatja annak, hogy racionálisan úrrá lehetünk a dolgokon. Vö. még BOGNÁR 2022, 21. sk.

férjét a lakótelepen vagy ha felveszi a részeg utast a kísérőjével, aligha ő lesz az áldozat.)[58]

- a 6. epizódban az, hogy a postán reklamáló Magdát méltóságban megsérti a postai vezető, holott Tomek épp vigaszt, együttérzést szeretett volna nyújtani a nőnek. (Ez indítja Tomeket arra, hogy feltárulkozzék Magdának.)
- a 7. epizódban az, hogy Majkának épp azelőtt fogy el a türelme és csapja le a telefont, hogy meghallhatná, anyja teljesítené a kérését.
- a 8. epizódban az, hogy a hallgató épp Dorota döntéshelyzetét hozza példának az órán, és Elżbieta épp a tanteremben ül.
- a 9. epizódban az, hogy miután szakított vele Hanna, Mariusz csak azért is utána utazik Zakopanéba.
- a 10. epizód véletlenek burleszkszerű láncolata: a két fivér tehetetlenkedései, szerencsétlenkedései, amelyeknek eredményeképp ellopják tőlük apjuk bélyeggyűjteményét. (Az már nem a véletlen műve, hogy egymást jelentik fel, gyanúsítják meg a lopással a nyomozónak.

A véletlen adta, rajtaütésszerűen keletkezett sürgető vagy kényszerítő erejű döntésszituációk kiléptetik a karaktereket megszokott viselkedésükből, és rávilágítanak erkölcsi / morális készületlenségükre vagy készültségükre.

Az 1. epizódban készületlen Krzysztof a szabadsággal való találkozásra: „pal" (a tőle programozott mesterséges intelligencia) spontaneitására, a lélek természetének, az élet és halál értelmének kérdésére (amelyet Pawel szegez neki a kutyatetem láttán), a váratlan események értelmezésére (a katasztrófavédelem hely-

[58] Mennyire pillanatnyi, véletlen szülte döntése Łazarnak a gyilkolás? Mikor határozza el magát rá? Mintha a narratíva is elbizonytalanítaná a nézőt. A mozi pénztárosnőjénél már taxiállomás felől érdeklődik. Később viszont húga fényképének előhívatásakor minden nyugtalanság nélkül teszi ki a pultra a kötelet, a vascsövet (a gyilkos eszközöket), a fényképésznő még reflektál is azokra, összetéveszti őt a falfúróval. Nem sokkal később azt figyeli, hol áll a posztos rendőr az utcán és onnan mire nyílik neki rálátása. A kötelet a kávézóban szabja le (viccelődése a bakfisokkal értelmezhető felszabadult játékként – ld. PÖRÖS 1991, 43 -, de úgy is, hogy figyelmüket igyekszik eltelerni a kötélről). A taxiban az úton a fényellenző takarásába emeli a fejét, nehogy megjegyezhesse az arcát az út oldalán álló figuráns.
Jacek alighanem jobb teendő híján, céltalanságból gyilkol. Erre vall a montázs: Łazar céltalanul lődörgése közben a városban, az ügyvéd, Piotr Balicki gondolatait halljuk: „Mindnyájan azt kérdezzük, hogy van-e értelme annak, amit teszünk. […] Egyre gyakrabban kételkedünk saját tetteink értelmében… És talán még terveink értelmében is kételkedni kezdünk". (Vö. KIEŚLOWSKI 1996, 134.: „bizonytalanságot tapasztaltam a nagyvilágban is. Még csak nem is a politikára gondolok, hanem a hétköznapi életre. […] az volt a mindent átható benyomásom, hogy olyan embereket figyelek, akik valójában nem tudják, mi végre vannak a világon".)
O'SULLIVAN 2009, 217. sk. szerint Jacek véletlenszerűen dönt arról, hogy ölni fog, az alkalom is véletlenszerűen adódik. Bár O'Sullivan szerint a gyilkosságnak indítéka lehet, hogy így valamiféle elégtételt vegyen szeretett húga halálán, ám semmi jele annak, hogy ez tudatosulna a fiúban.

színre vonulása, a Pawel iránt érdeklődő, aggódó kérdések), Pawel halálának eljövetelére, így érkezik el a vele szabadon együtt szenvedő Istenhez, akinél végül enyhülésre talál a keresztelőkútnál. Az együttszenvedés, a szolidaritás olyan viszonyulásmódok, amelyekhez, úgy fest, nem vezet el tervezés, Krzysztof egyetemen előadásában sem említi őket. „pal" és Isten viszonyulása a gyermekét elvesztett apához épp ebben különbözik: „pal" szolgálatait ajánlja személytelenül (mint kiírja a képernyőre: „készen áll"), a Mária-ikon könnyezik.[59]

A 3. epizódban készületlenül éri Januszt volt szeretőjének, Ewanak a megjelenése. Hiába lesz igen hamar világos számára Ewa hazugsága, mégsem családjával tölti a szentestét, önfeledten bocsátkozik vele a legkülönfélébb kalandokba.

A 6. epizódban Magdát éri készületlenül Tomek szerelmes közeledése (amely hiába ölt torz alakot, átérzik rajta a szerelem).

A 8. epizódban Zofia és Ezlbieta egyaránt készületlenek a szabónak okozott trauma enyhítésére. A cselekmény ezt a készületlenséget hosszan explikálja (teríti ki) azzal, hogy egymás közt mennyire körültekintően, elméletekkel felvértezve, kutatásokkal megágyazva tudja kezelni a két tudós az egymásnak okozott sérüléseket.

A 10. epizódban a két sóher és pénzéhes fivért készületlenül éri örökségük, apjuk felbecsülhetetlen értékű bélyeggyűjteménye, nem tudnak mit kezdeni vele.

A karakterek készületlenségéből következik a hiány-dramaturgia, amelynek valami (készség, kompetencia, attitűd, habitus) meg nem létére kell rávilágítania, kell azt történésekbe, tettekbe fordítania. Ezért a szokatlan, olykor képtelen helyzetek sora, amelyekbe karaktereit (kiváltképp Januszt és Ewat, majd Arturt és Jerzyt) állítja az elbeszélés. Mindezek nem kitérők. A cselekményelemeket az elbeszélés a karakterrajzhoz, ezáltal a tett, a tettek elkövetéséhez vezető úthoz, utakhoz rendeli hozzá.

Készülten éri viszont a 2. epizódban az orvost Dorota zsarolása, akinek - elképzelése, érvelése szerint - azért kell elvetetnie a szeretőjétől fogant magzatot, mert az orvos gyáva, nem mer ítéletet mondani, meghal-e a férje vagy sem. Hiába látja a bíztató szövettani eredményeket, az orvos szemrebbenés nélkül azt hazudja, hogy meghal, még esküvel is megpecsételi. Tudatosan vét a szakmai-etikai és az isteni parancs ellen, a végett, hogy megszülethessék a gyerek.

A 9. epizódban Hanna kész házaságának védelmére, amelyet férje fel akar bontani saját szexuális fogyatékossága miatt. Hanna több fokozatban szakít a szeretőjével, végül (szakításuk után) menekülésszerűen hagyja ott őt és utazik haza férjéhez egy a férje látószögéből félreérthető helyzetben.

[59] Az 1. epizód értelmezése megfelel az első parancsolat Rajtól adott olvasatának, amely szerint az a szabadság parancsolata, ld. RAJ 2003, 24. sk.: „ember, vedd tudomásul, nem vagy többé rabszolga, s ezt a szabadságot maga Isten adta neked!", továbbá uott., 85.: „a két kőtábla […] az emberi szabadság és a tulajdon elveire épül", vö. még uott., 167. Vö. BOGNÁR 2022, 12-17., 19-23.

6. kommentár az 1. táblázathoz – a lakótelep a *Tízparancsolat*ban

Minden epizód egyetlen közös eleme a tévésorozatban az épített tér. A lakótelep minden epizódban hangsúlyosan megjelenik, akkor is, ha a cselekmény nagy része (mint a 3. vagy az 5. epizódban) nem ott játszódik.

A *Tízparancsolat* lakótelepének világa nélkülözi a múltat.

Maga a sorozat is szóba hozza és témává teszi az épített környezet és múlt összekapcsolódását. A 8. epizódban Elżbieta beszél róla Zofiának: „Nem szeretünk találkozni azokkal, akik szemtanúi voltak megaláztatásainknak. Még akkor sem, ha *a tanúk csak házak*".

A lakótelep távol van mindentől, ami őrzi a múltat: a régi városnegyedek felmérhetetlen távolságra vannak, hosszabb, alagutakon is átvezető autóúttal érhetők el. A távolság nem térkép szerint értett módon, hanem vágások révén, stilisztikai manipulációval jelenik meg.

Nincs szobor, emlékhely, emléktábla.

Hiányoznak a közösségi ünnepek. A 3. epizód a karácsonyi misén nem az 1. epizódban látott, ott már felszentelt, de még épülőben volt lakótelepi templomban látni a lakótelepieket. Az ünnepek iránti érdektelenségről vallanak a 3. epizódban a köztereken odavetett lehangoló, elárvult, gondozatlan fenyőfák. Úgy fest, a lakótelepen az ünnepek visszahúzódnak a magánlakásokba: a 2. epizódban betlehemező gyerekek csöngetnek Ewa lakásába – épp akkor, amikor nála van Janusz, a volt szeretője; a 4. epizód húsvét hétfő reggeli rituáléja, hogy apját Anka az ágyban, Ankát apja a kádban locsolja meg.

A személyes mozgástérből is hiányzik a múlt. A 4. epizódban Anka anyjának emlékei a pincében, annak is félreeső szegletében vannak.

A 4. epizód egyenesen a múlt eltörlését példázza. Annál súlyosabb állítást aligha tehetne az anya valódi, saját kézzel írt levele, mint hogy Michał nem volna apja Ankának. Kettejük Ankától rendezett összeütközésének épp ez témája. A konfrontáció elsimulása után elégetni az anya igazi levelét arra vall, vitájuk során nem szabadultak fel bennük olyan intellektuális eszközök, amelyekkel ennek a lehetőségét integrálhatnák kapcsolatukba, sőt épp ez intellektuális és érzelmi fedezet hiánya vált láthatóvá. Megvalósíthatóbb (kényelmesebb) számukra a múltat eltörölni, mint felkészülni Anka ötletének valóságára és együttélni azzal.[60] Anka tizenöt és fél éves volt, amikor a lakótelepre költöztek. Ez azt jelzi: helyükre találtak, a lakótelepen nyoma nincs múltnak, amire különben nincs is szükségük nekik.

A múlt manipulálhatóságát és annak veszélyét a 7. epizód vitájában teszi témává tévésorozat: Majka szüleinek a vitájában Stefan emlékezteti feleségét, hogyan viselkedett, amikor szembesült vele, hogy lánya hatodik hónapos terhes. Ezt

[60] Más tárgyi bizonyíték nincs, amely segíthetne Michał apa voltának eldöntésében. Így Michał és felesége Anka születése előtt barátok társaságában készült fényképe sem az, vö. O'SULLIVAN 2009, 219.

követi a szóváltásuk, Ewa: „Ne meséld el nekem családunk történetét, emlékszem én, hogy volt." - Stefan: „De te azt gondolod, Majka nem emlékszik".

Úgy fest, a sorozatban a lakótelepen kívül is távol tartják maguktól a múltat az emberek. Erre vallanak a 8. epizódban a régi ház lakóinak viselkedése, akik Zofia egykori lakásában, ahol Elżbietatól megtagadta a segítséget, a cselekmény jelenében mint társbérlők élnek. És ugyanez epizódban ezt fogalmazza meg a szabó is: „Nem akarok a háborúról beszélni. Sem arról, ami a háború után történt" - ezt követő mondata a múlt elfedésének következményére is felhívja a figyelmet - „*De még a mai napról sem*".

A sorozat lakótelepe nem kedvez a társas életnek, a lokális kisközösségek kialakulásának, nem támogatja a párbeszédre, nyitottságra épülő együttműködő viszonyulásmódokat.

Nincsenek közösségi vagy társasági rendezvények vagy társas összejövetelek számára alkalmas helyek. Játszótereket sem látni, csupán elvétve egy-egy különálló mászókát vagy hintát. Nem látni kutyafuttatót. A lakótelepen kívül tartják a sakkversenyt, éppígy kívül esik rajta a kávéház, a koncertterem, a színház. Nem látni kisebb csoportoknak programokat kínáló klubokat (nyugdíjas- vagy kismamakör). A 3. epizódban Ewa és Janusz kalandjainak lakótelepen kívül eső helyszínei arról vallanak: a lakótelepen aligha találni színes programlehetőséget, amely az ott lakók kalandvágyát vagy érdeklődését legalább csillapítaná.

Nincs bevásárlóközpont, piac, egyetem, kórház, rendőrség a lakótelepen. Pawel általánosiskolája sem a lakótelepen van.

Nincsenek plakátok, hirdetmények, magánhirdetések, sem ezek kifüggesztésére alkalmas felületek, faliújságok.

A házak közötti tér gondozatlan, elhanyagolt. Szembeötlő példája ennek az 1. epizódban a tó körül elterülő elhanyagolt terület. Vannak aszfaltozott járások, de nincsenek padok, asztalok. A házak töve veszélyes: a 2. epizódban egy fagyasztott nyúl esett a járdára, az 5. epizódban felmosórongy esik le (majdnem a taxis fejére). Az épületekben szűkek a folyosók, a liftbe három ember alig fér. A posta és a hozzáépült üzletsor mellett nincs tágabb aszfaltozott terület. Kevés a kisbolt, az 1. epizódban Pawel, a 4. epizódban Michał elég nagy utat tesz meg egy kisebb bevásárlásért.

Potenciális akusztikus abúzus minden társas összejövetel a lakótelepen. (a katasztrófavédelem kivonulásától, a részeg gajdolásától, Magda szeretőjének kiáltozásától, Ania sírásától az egész lakótelep visszhangzik). Konganak a lépcsőházak, a lépések behallanak a lakásokba.

Az arctalan egyenépületek megnehezítik a tájékozódást A 3. epizódban a részeg hosszan keresi saját lépcsőházát, később a pszichiátrián, a detoxikálóban látjuk viszont őt. A 6. epizódban Magdának okoz nehézséget rátalálni Tomek lépcsőházára és lakásajtójára.

A 13 emeletes házak mint monumentális betontömbök, rideg ipari-geometriai szerkezetek jelennek meg a filmben, mint különös textúrájú kőkerítés alkotta óriáslabirintus. Az ott lakókkal alávetettségüket, kiszolgáltatottságukat éreztetik. A

2. epizódban éjjel az ablakaik reluxáján át mintha celláikból nézne kifelé Dorota és az orvos.

7. kommentár az 1. táblázathoz – magánélet a *Tízparancsolat*ban

Magánéletét ki-ki adott társas és természeti környezetben éli, így ezek állapotrajza (s ezáltal kritikája) járulékosan általában is, bármely folytatásos teleregényben is elkerülhetetlen egy sorozatban. Reflexióiban maga Kieślowski is úgy beszél a politikai környezetről, a szociális és megélhetési nehézségekről, mint amik a történetek hátterét, külső környezetét adják a sorozatban.[61]

A *Tízparancsolat* legtöbb epizódjában ugyanakkor szembeötlően megjelenik a magánélet feltörése, az abba való behatolás.

A 3. epizódban Ewa, Janusz volt szeretője, Janusz családdal töltött egész karácsony éjszakáját (és hajnalát) borítja fel.

A 4. epizódban Anka a levéltitkot sérti meg: felnyitja azt a borítékot, amelyet – felirata szerint – csak apja, Michał halála után volna szabad. Anyja levelét nem felnyitja, hanem meghamisítja.

A 6. epizódban Tomek, Magda és Tomek szállásadója egyaránt távcsővel figyelik egymás életét, leselkednek egymásra, kerülik a személyesen kapcsolatfelvételt.

A 7. epizódban Majka távollétében Wojtek kitúrja a lány táskáját (az útlevelére, vízumára kíváncsi) – Majka később rájön erre, de megjegyzés nélkül hagyja. Majka magánéletének kifigyelését szorgalmazza Ewa, az anyja (könnyebben rátalálna Majka és Ania búvóhelyére, ha tudná, kik Majka barátai és ismerősei).

A 8. epizódban évtizedes ismeretségük, szakmai kapcsolatuk során Elżbieta utalást, említést sem tett Zofiának arról, hogy archívumokban alaposan tájékozódott Zofia tevékenységéről az üldöztetés idején. Amikor ez kiderül, Zofia megjegyzés nélkül hagyja. Azt is csupán a cselekmény jelenében tárja fel Zofia előtt, hogy ő (Elżbieta) az a zsidó lány, akitől 1943-ban Zofia megtagadta a segítséget.

A 9. epizódban Roman kiforgatja Hanna tarisznyáját (benne a személyes iratai, dolgai), lehallgatja a telefonját, lemásoltatja anyósa lakásának a kulcsait, leselkedik Hannára (előbb anyósa házában a folyosóról, majd anyósa lakásában a szekrényből), felesége szeretőjét annak lakásán hívogatja, annak családjánál érdeklődik utána álnéven.

A 10. epizódban a két fivér egymást gyanúsítja meg, jelenti fel lopásban való bűnrészességgel, holott a nyomozó előtt világos, hogy ez nem igaz.

---

[61] Vö. KIEŚLOWSKI 1996, 135.: „A politikai környezet csak a hátteret adta.”, uott., 136: „Embereket akartam ábrázolni nehéz helyzetekben. Minden, ami a szociális problémákra, az életvezetés nehézségeire vonatkozott a háttérben maradt”, uott. 137.: „a *Tízparancsolat*ban minden bizonnyal jobban figyeltem a belső történésekre, mint a külsőkre. Korábban többet foglalkoztam […] azzal: hogyan befolyásolják a külső körülmények és események az embereket. Ebben a munkámban félretoltam a külvilágot, és egyre tudatosabban arra figyeltem, mi történik akkor, amikor az emberek hazatérnek, becsukják az ajtót, és egyedül maradnak önmagukkal”.

Több epizód is szembesít az egyén kiszolgáltatottságával a hatalomnak vagy a hatalmával tetszelgő szolgáltatóknak:

Az 1. epizódban az iskolatej osztása szünetében az igazgató bezáratja a vécéket, ne önthessék ki a diákok, mivel nem ízlik nekik, így azonban azok dolgukat sincs hol végezzék.

A 3. epizódban az orvos kegyetlenkedései a betegekkel a pszichiátria detoxikálójában Janusz felháborodását váltják ki.

Az 5. epizódban a taxihiány miatt az utasok kiszolgáltatottak a taxisok kényének-kedvének (Rekowski nem veszi fel a beteg utast). A vádlottak éppígy a személyre nem tekintő ítélkezési gyakorlatnak.[62]

A 6. epizódban a megrendelők a szolgáltatónak,[63] az ügyfelek kiszolgáltatottak a posta önkényeskedésének, az árvák (mint Tomek) a nevelőintézetnek.[64]

A 7. epizódban diák és tanár egyaránt kiszolgáltatottak az igazgató önkényének (Ewa ezért zsarolhatja Majkát, a lányát és Wojteket, Majka tanárát, akitől a lány teherbe esett), Majka az anyakönyvezés korruptságának (így kerül Ania születési anyakönyvi kivonatában a szülőanya helyére Ewa) és az egyetem tanulmányi hivatala packázásának.

A 9. epizódban a jegypénztár nem biztosít jegyelővételt a síelőknek, így mindenki csak a lesikló tetején, az utolsó pillanatban kénytelen szembesülni azzal, ha elfogyott a jegy.

A 6. epizód halmozottan mutatja a magánélet sérüléseit a sorozatban:

Tomek azt hiszi, mesterkedései (amelyekkel behatol Magda intim magánéletébe) a törődés, az empátia megnyilvánulásai. A magánélet megsértésének tilalmát nem ismerte meg az árvaházban. Magda gyakori partnercserei láttán, Tomek felhatalmazva érzi magát, hogy mesébe illően vigasza, megmentője legyen a nőnek. Miért nem jelenti fel Magda Tomeket?

Szembeötlő, ahogyan Tomek nyilvánosan vállalja minden tettét, még Magda partnere előtt is, holott tudja, az megveri őt. Tomek szemében ez alighanem szerelmének a vállalása.

Magda a fátumban, az eleve rendelésben hisz: a dolgokat megingázza, kártyát vet. Torzítva látja az egyén szabadságát. Viszonyait személytelenség jellemzi. Tomek színvallása után Magda átrendezi a lakását és úgy hívja ágyba a szeretőjét, hogy Tomek láthassa együttlétüket, szerelmeskedésük közben (!) pedig el is

---

[62] Piotr Balicki kérdésére, hogy vajon más ítélet született volna, ha idősebb és nevesebb ügyvéd védi Jaceket, a bíró azt feleli: „Egyáltalán nem. […] Azt mondom, hogy az ön beszéde a halálbüntetés ellen a legjobb volt, amit évek óta hallottam. *De az ítéletnek annak kellett lennie, ami lett*. Ön nem vétett hibát sem mint ügyvéd, sem mint ember" (kiem. B. L.). A jelenet arra vall, az ítélkezés nem tekint az elítélt személyére, egyedi helyzetére. Ironikus, hogy ezt szándéka ellenére maga az ügyvéd is megerősíti Jaceknek a siralomházban, Jacek: „Ellenem voltak. Mindannyian. Ugyanaz megy itt is", Balicki: „Az ellen voltak, amit tettél".

[63] Magda panasza ellenére az üzlet nem téríti meg a ki nem szállított tej árát.

[64] A 3. epizódban Ewa a kocsijából nézi végig, amint egy gyerek elszökik a nevelőotthonból, majd a gondozó utoléri és visszavissza.

mondja a férfinek a helyzetet. Úgy viszi a lakására és úgy kezdeményez szexuális kapcsolatot Tomekkel, hogy a fiúnak még a nevét sem tudja. Később, a szállásadójánál tett látogatása után is a lépcsőházból visszafordulva jut eszébe megkérdezni a nevét. A vezeték nevét egyáltalán nem tudja meg a történetben.

A postai incidens, amikor a fiókvezető megsemmisíti az utalásról szóló hamis bizonylatot (a visszaélés tárgyi bizonyítékát), azt mutatja, aligha találna védelemre a jogszolgáltatásban.

Szerelmi fordulata után ugyanazokkal a mesterkedésekkel figyeli Tomeket, mint korábban őt a fiú, vagyis Tomek eszközeiben, hozzáférésmódjaiban aligha talál kivetnivalót.

Manipulációja, politikának való kitettsége, sérthetetlensége védelmének hiánya mellett mi szól mégis a magánélet mint magánélet tematizálása (narratív léptéke) mellett a *Tízparancsolat*ban? Az, hogy benne nyílik hiteles az egzisztenciális kérdésekhez, döntésekhez. A magánélet semmiféle traumatizálása, semmiféle alávetettsége vagy kiszolgáltatottsága bármi hatalomnak nem törli el a személy e kérdésekben megnyíló szabadságát, autonómiáját. Kieślowski reflexiója szerint az olyan „kérdésekre, mint: mi az élet igazi értelme, miért kelünk fel reggel - a politikának nincsen válasza”[65] - épp efféle kérdéseket szegez az 1. epizódban az apjának és nagynénjének Pawel.

8. kommentár az 1. táblázathoz – értelmiség, középosztály a *Tízparancsolat*ban

Az epizódokban szembeötlően sok az értelmiségi karakter.

Ok-okozati (kompozíciós) motívumként szólhat értelmiségiek szerepeltetése mellett, hogy árnyalt helyzetmegítélő képességük, továbbá hogy a bűnös – vétkes - hibát ejtő tettek reflexiót feltételeznek elkövetőikben.[66]

Transztextuális motívumként emellett szól, hogy a sorozatok gyakran szerepeltetnek középosztályhoz tartozó karaktereket, amely itt nem szociális, szociológiai entitás, sokkal inkább narratív konstrukció, szabatosabban posztulált-hipotetikus fogyasztói középosztálynak nevezhető. Megfelelően a narratíva magánéleti kereteinek-látószögének, olyan fikciós csoport, amely tagjainak van módja és le-

[65] KIEŚLOWSKI 1996, 135.

[66] Mellette szól az „Elbeszélés szelleme” (transztextuális motívum), ld. Hamlet (Rosencratzcal és Guildensternnel beszélgetve): „végül is semmi se jó vagy rossz, csak a gondolkodásunk teszi azzá [thinking makes it so]”, SHAKESPEARE 1999, 12. Fodor és Kis *Hamlet*-vitája értelmiségiként értelmezi Hamlet alakját, ld. FODOR 1998 és KIS 1998.

hetősége magánéletet élni, van eltölthető szabadideje, és azt van is mivel kitöltenie.[67] Mobilitás jellemzi őket. Többnyire van autójuk,[68] nyelvtudásuk, külföldi munkakapcsolataik.

Az 1. epizódban Krzysztof felesége (Pawel anyja) a cselekmény idején tartósan külföldön dolgozik.

A 2. epizódban mind Dorota, mind a férje, mind és a szeretője gyakran jár külföldre (koncertfellépésre vagy hegyet mászni).

A 4. epizódban Michał (Anka apja) a cselekmény első felében külföldi kiszállásra utazott.

A 6. epizódban Tomek egyetlen barátja, aki szállásadónőjének fia, Szíriában teljesít katonai szolgálatot az ENSZ kötelékében.

A 7. epizódban Majka (megszakítva angol tanulmányait az egyetemen) Kanadába készül Aniával (ott készül letelepedni lányával, Aniával).

A 8. epizódban Zofia New Yorkban volt vendégprofesszor, Elżbieta (lengyel származású amerikai kollégája) a cselekmény idején a Varsói egyetemen látogatja meg őt.

A 9. epizódban Roman zágrábi sebészeti workshopjáról tér haza a cselekmény elején.

A 10. epizódban a fivérek (Jerzy és Artur) apja több külföldi elismerést szerzett bélyeggyűjteményével.

Értelmiségiek lakótelepi jelenlétének realisztikus motívumára világítanak rá az urbanisztikai kutatások, ld. „a keleti blokk országaiban a lakosságnak jóval nagyobb hányada lakott lakótelepen, mint Nyugat-Európában, és sokkal szélesebb rétegek éltek ott, beleértve a stabil anyagi helyzetű, jobban kereső középosztályok tagjainak nem jelentéktelen részét is”,[69] továbbá: „Kelet- és Kelet-Közép-Európá-

[67] CIMENT 1991, 54.: „[Ciment:] A *Tízparancsolat* szereplői többnyire szabadfoglalkozásúak: építészek, tanárok, sebészek, ügyvédek. Miért választotta inkább az ilyen szakmák képviselőit? [Kieślowski:] El akartam távolítani a filmet a szociális problémáktól, a hétköznapoktól […] ha egy munkás, egy kis alkalmazott történetét mondom el, nem tekinthetek el munkahelyének és életkörülményeinek a bemutatásától. Ha viszont azt mondom valakire, hogy sebész vagy művész, a közönség azonnal tudja róla, hogy van miből élnie […] a mindennapos megpróbáltatásokban, a túlélésért való fájdalmas küszködésben […] az átlag lengyelnek már nincs ideje arra, hogy mással is foglalkozzon. […] én egy másik regiszterben akartam megszólalni”.

[68] A *Tízparancsolat* számos karaktere autótulajdonos, ez arra enged következtetni, hogy jómódúak. Vö. SZÍVÓS 2020, 41.: „A szuburbanizációt a keleti blokk országaiban nagymértékben gátolta az is, hogy az autótulajdonlás itt sokkal szűkebb körű volt, mint Nyugat-Európában”.

[69] SZÍVÓS 2020, 30. Vö. még uott, 31.: „A tíz- és többemeletes panelházak minősége és presztízse terén is nagy különbségek lehettek Közép-Kelet-Európában. […] ahol a jobb fekvés és városrész magasabb presztízse miatt az ott lakáshoz jutók köre eleve jobban képzettekből, magasabb keresetűekből és/vagy jó összeköttetésekkel rendelkezőkből állt […], ott az építés minőségére is jobban ügyeltek”, ehhez vö. KIEŚLOWSKI 1996, 137.: „Varsó egyik lakótelepére esett a választásom, a legszebbre. Bár ez is rémesen fest, elképzelhető, milyen a többi”, továbbá CIMENT 1991, 50.: „[Kieślowski:] Varsó új negyedei közül ez a legkevésbé rút”, továbbá KICKASOLA 2018, 24.: „Kieślowski éppen azért választotta ezt a lakóparkot, mert ez volt a legjobb a nyolcvanas évek Varsójának legrosszabbjai között”. A lakótelep megítéléséhez vö. SZÍVÓS 2020, 48.: „Bár a háború utáni

ban a tovább fennálló lakáshiány és a belső kerületek rossz adottságai miatt a lakótelepek népszerűsége egészen az 1980-as évekig nem csökkent jelentősen, másrészt pedig a korlátozott lakásmobilitás és a magántőke hiánya miatt az elővárosi otthonba, saját családi házba való költözés 1990-ig a nagyvárosi lakosság körében nem vált tömeges mozgalommá".[70]

A *Tízparancsolat* cselekményszervező karaktereinek többsége a lakótelepen lakik, ugyanakkor Jacek Łazar és Wojtek (5. és 7. epizód) vidéken élnek, Elżbieta (8. epizód) külföldön, Krzysztof nővére és a szabó (1. és 8. epizód) régi városnegyedben, Jerzy (10. epizód) családjával az elővárosban (szuburbán lakóterületen) él.[71] De minden epizódban legalább egy cselekményszervező karakter a lakótelepen lakik.[72]

Az epizódok karakterei életük nem minden szegmensét élik a lakótelepen, nem zárkóznak be oda.[73] Bezárkózni már csak azért sem volna lehetséges, mert egyrészt otthonukon kívül nem tudnak társasági vagy társas életet élni a lakótelepen, ott nem tudják szabadidejüket eltölteni, másrészt mert igen szegényes az infrastruktúra. Az elbeszélés lakótelepét (és a taxi hiányból ítélve úgy fest, magát a környező várost is) a város saját ellátását szolgáló funkciók hiánya jellemzi.[74]
Ez egybecseng a várostörténeti kutatással, ld. „a lakótelepeket gyakran úgy adták át, hogy az infrastruktúra, a játszóterek, kiszolgáló intézmények nem voltak még készen és olykor hosszú ideig nem is épültek meg".[75] A strukturális problémákhoz ld. „nagyjából az 1970-es évekre a lakótelepeknek […] és a lakótelepi életformának számos hátránya is egyre inkább kiütközött a lakások kis méreteitől kezdve a közösségi terek és az urbanitás hiányáig és az ebből (is) fakadó elidegenedettségig".[76] A koncepcionális háttérhez ld. uott, 55.: „a modernista kánon egyik alapelve, a lakóhely, munkahely, pihenés, szórakozás és fogyasztás helyszíneinek a

évek tervezői, döntéshozói úgy tekintettek a lakótelepre, mint a modern ember ideális lakókörnyezetére, a városlakók […] sok esetben nem osztották ezt a lelkesedést". „Jó összeköttetésekkel" rendelkezik a 7. epizódban Stefan (Ewa férje, Majka apja), aki Majka szökése után fel is keresi a hatalmi létra magas fokán álló barátját. Alighanem Stefan kapcsolatainak köszönhető, hogy az iskolai botrány után és ellenére is iskolaigazgató maradhatott a felesége.

[70] SZÍVÓS 2020, 38., vö. még uott., 40.

[71] Vö. CSÉFALVAY 1994, 202.

[72] Összesen öt lépcsőház lakóival találkozunk a sorozat összes epizódjában, ebből nem vonható le következtetés az értelmiség lokális szegregációjára vonatkozóan még az elbeszélésbeli lakótelepen sem. A terminushoz vö. CSÉFALVAY 1994, 256.

[73] Az egy kivétel a 6. epizódban Tomek szállásadó asszonya, aki alighanem a cselekményen kívül sem hagyja el a telepet. A 7. epizódban Stefan (Majka apja) hiába él zárkózott életet (többnyire lakótelepi szobájában látni, amint szereli hangszerét, az orgonáját), mégis elhagyja a telepet.

[74] A fogalomhoz ld. CSÉFALVAY 1994, 180. sk.

[75] SZÍVÓS 2020, 32.

[76] SZÍVÓS 2020, 48. sk.

várostervezésben is érvényesített szigorú különválasztása".[77] Cséfalvay terminusaiban a lakótelepek lakossága „éjszakai népesség".[78]

Az értelmiségiként meg nem jelölt karakterek egy részéről eldönthetetlen (mert a történetekből nem derül ki), hogy értelmiségi-e vagy sem. A narratíva nem marasztalható el emiatt, elvégre nem rétegződés vizsgálatra vállalkozott.

A táblázatban az értelmiség körében vagy hozzá közelállónak sorolt karakterek[79] között jelentős különbségek vannak,[80] amelyek azonban nem mutatkoznak meg lakáskörülményeikben. Megerősíti ezt a várostörténeti kutatás, ld. „a szocialista országok nagyvárosaiban […] nem voltak jellemzőek a kirívó térbeli társadalmi különbségek",[81] vö. továbbá „a kelet-közép-európai országok nagyvárosaiban […] a piac kiiktatása és a lakásviszonyok államilag támogatott egyenlősítése miatt a centrum és a periféria lakossága közötti korábbi társadalmi különbségek fokozatosan tompultak, egyfajta kiegyenlítődési tendencia játszódott le".[82] Ebből arra következtethetünk, hogy az elbeszélésbeli lakótelep egy nem demokratikus lakásrendszer konstrukciójába illeszkedik.[83]

[77] Szívós 2020, 55. Ennek történeti távlatához vö. Cséfalvay 1994, 109.: „A munkamegosztás és a specializáció elve szélsőséges érvényesítésének első és legszembetűnőbb következménye *a lakóhely és a munkahely térbeli szétválasztása*, elkülönülése volt" (kiem. ered., vö. uott., 158.), tovább uott., 131.: „A modern világban tehát már nem csak a lakóhely és a munkahely, hanem a lakóhely és a pihenés helye is területileg elkülönül". A „városi funkciók területi elkülönítéséhez" ld. még uott., 282. Továbbá uott., 342.: „Napjainkban pedig az otthon, munka és a szabadidő világának a területi különválását figyelhetjük meg. Mindegyik helyen mások a társadalmi elvárások, mások a tevékenységi keretek, eltérő a társadalmi közeg. Így napjainkban nem csak ingázók vagyunk az otthon, a munka és a szabadidő különböző telephelyei között, hanem egyben ingázók vagyunk különböző életformák, társadalmi közegek között is". Innen nézve Tomek viselkedése Magdával a postán összemossa a magánélet és a munkahely különböző társadalmi elvárásait és tevékenységi kereteit.

[78] Cséfalvay 1994, 178.

[79] Tomeket és Hannát idegennyelvtudásuk értelmiségi készségekkel, attitűdökkel ruházza fel.

[80] Ezt megerősíti a településkutatás, ld. Cséfalvay 1994, 140.: „A mai társadalmi szerkezetben meghatározó jelentőségű középosztály rendkívül színes, sok rétegből tevődik össze, legfőbb alkotórészei a kisvállalkozók (kisiparos, kiskereskedő, önállók), a különböző szintű hivatalnokok és alkalmazottak, a szabadfoglalkozásúak (orvos, ügyvéd, újságíró stb.), a speciális szakképzettségű elit szakmunkások és a stabil munkahellyel rendelkező szakmunkások".

[81] Szívós 2020, 62, vö. még uott., 66.: „A [kelet-közép-európai] régió korábbi etnikai, nyelvi, kulturális sokszínűségének radikális eszközökkel vetett véget az egyneműsítő-kirekesztő állami politika […]".

[82] Cséfalvay 1994, 238.

[83] Vö. Cséfalvay 1994, 271.: „Az a lakásrendszer épül demokratikus elvekre, ahol […] a szűrők úgy működnek, hogy előbb-utóbb mindenki előbbre léphet egyet egy felsőbb lakásosztályba."

3. táblázat. Értelmiségi karakterek a Tízparancsolat *epizódjaiban*

epizód	*karakterek - szereplők*			
1.	Krzysztof	Pawel (kamasz)	Irena (nagynéni)	„pal” (asztali számítógép)
	nyelvész, programozó, tanszékvezető	diák		programozott mesterséges intelligencia
2.	[az osztályvezető orvos]	Dorota Geller	Andrzej (Dorota férje, hegymászó)	Dorota szeretője
	orvos	zeneművész		zeneművész
3.	Janusz (taxis)	Ewa (Janusz volt szeretője)	Janusz felesége	Edward (Ewa volt férje)
4.	Michał	Anka (21 éves)		
	építészmérnök	színinövendék		
5.	Waldemar Rekowski (taxis)	Jacek Łazar (20 éves)	Piotr Balicki	
			ügyvéd	
6.	Magda	Tomek (19 éves)	Tomek szállásadója (nyugdíjas asszony)[84]	
	iparművész	több idegennyelven beszél		
7.	Ewa	Majka (22 éves)	Wojtek	Stefan
	iskolaigazgató	egyetemi hallgató	tanár, játékkészítő	orgonakészítő
8.	Zofia	Elżbieta	[szabó]	
	etikaprofesszor	történész, holokausztkutató		
9.	Roman	Hanna (Roman felesége, jegyértékesítő)	Mariusz (Hanna szeretője)	
	szívsebész	több idegennyelven dolgozik	egyetemista	
10.	Artur	Jerzy	bélyegboltos	apa
	művész (popénekes)	menedzser		nemzetközi hírű bélyeggyűjtő

[84] Vö. KRAKUS 2018, 40. szerint keresztanyja Tomeknek.

A karakterek úgy lépnek egymással konfliktusba vagy konfrontációba, hogy többségük egzisztenciálisan sérült, kapcsolati hálójuk szakadt, meggyengült. Alig találni olyan karaktert, akinek családi életében ne következett volna el törés valamikor, aki ne csonka családban élne vagy abból érkezett volna.

Az 1. epizódban: Krzysztof felesége (Pawel anya) az ünnepre sem látogat haza külföldről, telefonon tartja a kapcsolatot hozzátartozóival. Van jele annak, hogy Krzysztofnak szeretője vagy alkalmi partnere van.

A 2. epizódban: feleségét és két kisgyerekét vesztette el az orvos a II. világháború bombázásában, nem házasodott újra, kutyáját a cselekmény előtt pár évvel épp Dorota gázolta el.

A 3. epizódban: Ewa (Janusz volt szeretője) a cselekmény idején már elvált, egyedül él, volt férjével nem tartja a kapcsolatot, egyetlen rokona demens nagynénje, aki kérdéseivel táplálja Ewa magányosság-érzetét.

A 4. epizódban: Michał felesége (Anka anyja) lánya pár nappal a megszülés után meghalt. Az apa egyedül neveli lányát, nem házasodott újra, nincs jele, hogy volna szeretője.

Az 5. epizódban: Jacek Łazar apa nélkül nőtt fel, szeretett kishúga a cselekmény előtt öt évvel halt meg balesetben.

A 6. epizódban: Tomek árvaházban nőtt fel, szüleit nem ismeri, egyetlen barátja külföldön van. Tomek szállásadója (barátja anyja) magányos, egyetlen ember körülötte Tomek, saját fia – saját fogalmazása szerint - „mindig is menekült" tőle.

A 7. epizódban: Majka 16 évesen szült, gyereke (Ania) saját tanárától fogant. Majka anyja (Ewa) saját gyermekeként, mint szülőanyja anyakönyveztette Aniát. Wojtek (Ania apja) azonnal elhagyta Majkát és Aniát, nem tartja velük a kapcsolatot. Ania abban a tudatban nevelkedik, hogy Majka a testvére. Wojteket Ewa eltávolította az iskolából, tanulmányait nem folytatta, játékokat varr és titokban szépirodalmat ír. Majka megszülése után Ewának nem lehetett többé gyereke.

A 8. epizódban: Elżbieta gyerekkorában a gettó idején zsidóként éveket bujkált Varsóban. Egyszer Zofia akadályozta meg, hogy menedéket találjon. Zofia élete stresszben telik: az üldöztetés idején illegalitásban, az ellenállási mozgalomnak dolgozott, majd a magára hagyott kislányért aggódott (a cselekményig nem tudja, hogy Elżbieta az a lány). Zofia magányosan él, fia elköltözött tőle. A szabó olyan súlyos traumát szenvedett a háború alatt és után, hogy még a cselekmény idején sem hajlandó beszélni róla Elżbietának, aki megköszönni érkezett hozzá az egykor felajánlott segítséget.

A 9. epizódban: Roman frigid és impotens. Feleségét (Hannát) ifjú szeretője, Mariusz juttatja teljesebb testi örömökhöz.

A 10. epizódban: a két fivér anyja rég halott, apjukat a cselekmény kezdetén temetik. Sem az apa és két fia, sem a két fivér nem tartottak egymással kapcsolatot évtizedeken át.

A lakótelep kínálta mozgástér megfelel a karakterek szociális deficitjének, sőt megerősíti, újratermeli azokat (betagozódásuk a környezetbe feltételezi társas hiányukat, amely épp ezáltal megőrződik). A tér engedi, hogy a kommunikáció bukott vagy torz módjai érvényesüljenek:

A 6. epizódban Tomek, Magda és Tomek szállásadója egyaránt távcsővel leselkednek egymásra, kerülik egymás személyét.

A 2. epizód abból rendez komédiát, hogyan igyekszik Dorota megszólítani az orvost és az hogyan törekszik hárítani az asszony közeledését. (A hárítás oka az, hogy korábban Dorota elgázolta az orvos kutyáját).

A 7. epizódban Majka és Ewa, a 9. epizódban Roman és Hanna kommunikációs elválasztottsága tragikus színt kap, éppígy az a mód is, ahogyan Wojtek kényszerűen titkolja szépírói igyekezetét.

A 9. epizód tragikomikus színt kölcsönöz Roman és Hanna kommunikációs nehézségeinek: például komikus, ahogyan Roman a szomszéd szobából lehallgatókészülékkel hallgatja le felesége telefonbeszélgetését (holott ha közelebb lép az ajtóhoz, saját fülével is hallhatná), tragikus és kisszerű, ahogyan anyósa lakásában Roman a szekrényből lesi, mint szakít felesége a szeretőjével.

A szociális deficit és a lakótelep kapcsolatának realisztikus motívumára világít rá a településkutatás, ld. „A valódi problémát azonban […] a kis létszámú családok *lakással* való ellátása jelentette”.[85]

Néhány összegző visszatekintés, következtetés

A lakótelep jelentősége a *Tízparancsolat*ban:

Benne ölt testet a tévésorozat identitása, epizódjainak összetartozása, és nem az epizódok közös karaktereiben. Kieślowski riportja arra vall, ez előzetes alkotói döntés volt: „igyekeztem, hogy legalább hasonlítson egy sorozathoz: ezért maradtunk egy városnegyedben, néhány épületben”.[86]

Alkalmas eszköz arra, hogy a véletlen és ne az alkotói manipuláció (avagy önkény) lássék a sorozat karakterhálója forrásának. A néző azonosulását a karakterekkel is segíti, ha kiválasztásuk véletlenszerűként adódik. Ez az alkotók koncepciója volt: „[m]indegyik filmet úgy akartuk elindítani, hogy azt sugallja: a kamera véletlenül választotta ki a főhőst. […] Végül úgy döntöttünk, hogy lakótelep lesz a helyszín, és a nyitóképen száz és száz hasonló ablak jelenik meg”.[87] Holott nagyon is érvényesült a manipuláció a karakterháló kialakításában: „azt hiszem,

[85] CSÉFALVAY 1994, 128., kiem. ered.

[86] CIMENT 1991, 50.

[87] KIEŚLOWSKI 1996, 137. Vö. KICKASOLA 2018, 28.: „Kieślowski és Piesiewicz először úgy képzelték el a *Tízparancsolat* sorozatot, hogy egy nagy futballstadionban kezdődik, a kamera körbejárja a tömeget, és egyedi arcokat ragad ki az emberek tengeréből, hogy elmesélje egyéni történeteiket. […] Kieslowski nem annyira elvetette az ötletet, mint inkább új helyszínre tette át”. VÖRÖS (1991, 40.) értelmezésében a véletlen egyfelől hozzájárul, hogy a történet kiszabaduljon a narratíva korlátozottságából: „A véletlen a valóság elszabadulása - fölé kerekedik akaratunknak és a lehetőségeinknek”, másfelől alkalmas rá, hogy a néző könnyebben magára vonatkoztathassa az epizódok

egyenlő arányban oszlott meg a nemek között. A filmek egy része férfiakról, másik része nőkről szól. Vannak filmek fiúkról, vannak lányokról. És vannak idős emberekről”.[88]

Kedvező stilisztikai lehetőségeket kínál az operatőri döntések számára, ld. „[Kieślowski:] megvan az az előnye, hogy mindig zárt tereket kínál. Olyan elrendezésben építették a házakat, hogy valami mindig lezárja a lakóteret, ebből pedig érdekes kompozíciókat tudok kihozni a kamerával”.[89]

A karakterek hangoltságának, motiváltságának forrása. ld. „Kieślowski […] [n]em annyira ihletettséget akart, mint inkább megszokott, lélektelen helyet, amely azt a sivár, betonba zárt, szovjet előírás szerinti létet idézi, amelyben a lengyelek abban az időben vergődtek. Félreérthetetlenül unalmas és vég nélkül ismétlődő, legjellemzőbb eleme, azok az egymásra polcolt betonkeresztek, inkább mutattak börtönrácsnak az ott lakók szemében, mint bármi másnak. Kieślowski elgondolása szerint kétségbeesetten keressük az emberiességet azok közt a falak közt, ahogyan a karakterei is küzdenek, hogy megőrizzék azt egymás közt”.[90]

A lakótelep épített tere megnehezíti az együttélés közös normáinak kialakulását: a múlt eltávolításával a hagyományos, hagyományozható mércéket is elfedi, azáltal pedig, hogy nem segíti a helyi nyilvánosság kibontakozását, megerősödését, kioltja az alternatív mércék létrejöttének a lehetőségét. Megingatja vagy elsorvasztja az erkölcsi mércéket.

Egymásra zárja és egyneműsíti az ott lakókat. Döntéshozatalaik meghitt pillanatai mind kitettek a többiek tekintetének. Ez a tekintet azonban nem teremt párbeszédet, szolidaritást és nem nyit távlatot. A lakótelep kedvez a konfliktuskezelés, az érdekérvényesítés szélsőséges, mércéktől elszabadult módjainak, elkövetőjévé és célpontjává tesz szélsőséges, vétkes, bűnös tetteknek.

szituációit, ld. VÖRÖS 1991, 39.: „Időnként aztán maguk is [ti. egy valós varsói lakótelep valós lakói is] egy ilyen történet szereplőivé lesznek”.

[88] KIEŚLOWSKI 1996, 159.

[89] CIMENT 1991, 50.

[90] KICKASOLA 2018, 24.

BIBLIOGRÁFIA

BOGNÁR 2022
BOGNÁR László: Kieślowski *Tízparancsolat*ának teológiai dimenziói. Kommentár az 1. sorozatepizód templomjelenetéhez. In *Publicationes Universitatis Miskolcinensis, Sectio Philosophica* 26. évf. (2022) 2. sz., 5-29.

BORDWELL 1996
David BORDWELL: *Elbeszélés a játékfilmben*. Budapest, Magyar Filmintézet, 1996.

CIMENT 1991
Michel CIMENT (1991): Szikár történetek véletlenekről és sorsokról. Beszélgetés Krzysztof Piesiewicz forgatókönyvíróval és Krzysztof Kieślowski rendezővel. [Positif 1989. dec.] In *Filmkultúra* 27. évf. (1991) 4. sz., 48-54.

Coates 2012
Paul COATES: *Screening the Face*. Basingstoke - New York, Palgrave Macmillan, 2012.

CSÉFALVAY 1994
CSÉFALVAY Zoltán: *A modern társadalomföldrajz kézikönyve*. Budapest, IKVA, 1994.

DIBARTOLOMEO 2000
Lisa M. DIBARTOLOMEO: No Other Gods. Blue and Green in Kieślowski's Dekalog I. In *Studies in Slavic Cultures* Iss. 1. (January 2000), 47-59.

FODOR 1998
FODOR Géza 1998: Nagyon tűhegyre vennők, ha így vennők? In Uő.: *Zene és színház*. Budapest, Argumentum Kiadó – Lukács Archívum, 1998, 7-41.

INSDORF 1999
Annette INSDORF: *Double Lives, Second Chances. The Cinema of Krzysztof Kieślowski*. New York, Miramax Books, 1999.

KICKASOLA 2018
Joseph G. KICKASOLA: Inflancka Travelogue: 10 Short Essays on „Decalogue". In *Images* 24. évf. (2018) 33. sz. [Poznan, Adam Mickiewicz University Press], 19-38.

KIEŚLOWSKI 1996
Krzysztof KIEŚLOWSKI: *Önéletrajz Danusia Stock gondozásában*. Budapest, Osiris, 1996.

KIEŚLOWSKI 1992
Krzysztof KIEŚLOWSKI: Véletlen és szükségszerűség. Krzysztof Kieślowskival beszélget Vincent Ostria. [Forrásmegjelölés: *Les Inrockuptibles* [Paris] N°36 Juin 1992] In Tadeusz LUBELSKI (szerk): *Kieślowski mozija*. Budapest, Európa, 2000, 353-366.

KIEŚLOWSKI – PIESIEWICZ 1990
Krzysztof KIEŚLOWSKI – Krzysztof PIESIEWICZ: *Dekalog. Scenariusze filmowe*. Chotomów, Verba, 1990.

KIS 1998
KIS János: Hamlet. Egy olvasat olvasata. In *Holmi* 10. évf. 12. sz. (1998. december), 1647 1672.

KRAKUS 2018
Anna KRAKUS: *No End in Sight. Polish Cinema in the Late Socialist Period*. Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 2018.

PÖRÖS 1991
PÖRÖS Géza: Imperatívuszok - halkan, tűnődve. Krzysztof Kieślowski: Rövidfilm a gyilkolásról. In *Filmkultúra* 27. évf. (1991) 4. sz., 40-47.
https://filmarchiv.hu/pdf/viewer.html?id=540&name=1991_4sz.pdf

RAJ 2003
RAJ Tamás: *Bibliaiskola. A Szentírás kulcsszavai és szállóigéi*. Budapest, Makkabi, 2003.

O'SULLIVAN 2009
Sean O'SULLIVAN: The *Decalogue* and the Remaking of American Television. In Steven WOODWARD (ed): *After Kieślowski. The legacy of Krzysztof Kieślowski*. Detroit, Wayne State University Press, 2009, 202-225.

SHAKESPEARE 1999
SHAKESPEARE: Hamlet dán herceg tragédiája. Ford. Nádasdy Ádám. In *Színház* 32. évf. 10. sz. (1999. október), drámamelléklet.
http://szinhaz.net/wp-content/uploads/pdf/drama/1999_10_drama.pdf

SZÍVÓS 2020
SZÍVÓS Erika: Kelet-Közép-Európa nagyvárosai a második világháborútól a 2000-es évekig: mai városfejlődésünk jelenkori gyökereiről. In *Múltunk* 65. évf. (2020) 4. sz., 4-70.

VÖRÖS 1991
VÖRÖS István: Kieślowski, a lengyelek Mózese. *Tízparancsolat*. In *Filmkultúra* 27. évf. (1991) 4. sz., 35-40.

WACH 2014
Margarete WACH: *Krzysztof Kieślowski. Zufall und Notwendigkeit*. Marburg, Schüren, 2014.

ŽIŽEK 2001
Slavoj ŽIŽEK: *The Fright of Real Tears. Krzysztof Kieślowski between Theory and Post-Theory*. London, British Film Institute, 2001.

A *Tízparancsolat* tévésorozat következő kópiáját használtam:
KIEŚLOWSKI, Krzysztof: *Dekalog*. [Az Ośrodek Dokumentacji i Zbiorów Programowych által restaurált film 4 lemezes DVD kiadása.] Warszawa, Telewizja Polska S. A., 2015.

Bognár László

Elesettek Vertov és Kaufman 1920-as évekbeli filmjeiben[1]

Bevezetés

Dziga Vertov és Mihail Kaufman vizsgált alkotásai 1922-1929 között készült szovjet némafilmek. Ezidőben még nem épül ki a sztálini diktatúra. Kaufman, Vertov édestestvére 1922 nyarán szerel le a katonaságtól. Első közös alkotásuk a „Mozi-igazság 6. sz." 1922. július 14-én kerül vetítésre. Vertov kiáltványa, filmalkotói programjának tömör foglalata, a „МЫ" a *Кино-фот* 1. (1922. augusztus 25-31.) számában jelenik meg. Utolsó közös filmjük, az „Ember felvevőgéppel" 1929-ben kerül bemutatásra, ugyanez évben készíti el Kaufman a „Tavasszal" című saját filmjét (amelynek rendezője is, operatőre is ő maga), ezt követően nincs több közös alkotásuk. A filmjeikben megjelenő elesettek többnyire városi környezetben élnek, a vidéken élők mint vidéken élők nyomora és kiszolgáltatottsága nem a témájuk.[2]

Eisenstein „Régi és új" (1927-1929) propagandafilmje a mezőgazdaság kollektivizálásának hasznáról és előnyeiről célzottan teszi témájává a vidék nyomorát, ínségességét. Átható erejű, kreatív narratív és stilisztikai konstrukciói azonban aligha tekinthetők a korabeli szovjet élet („valóság") dokumentálásának vagy feltárásának. Műfaji sablonjai szerint maga a film is inkább krimiként és tudományos fantasztikus alkotásként kínálja értelmezhetni magát.

Vertov és Kaufman filmjei dokumentarista alkotások: a szovjet mindennapi élet jelenségeinek és mozgatóerőinek megragadására, archiválására vállalkoznak. Tekintetbe véve Kaufman és Kopalin rendezését, a „Moszkva" filmet is, a három rendező filmjei ugyanakkor nem tartózkodnak a propaganda feladatoktól. (Ezen nem csak pártpropaganda értendő, például a „Moszkva" leginkább idegenforgalmi, az „Előre, szovjet" választási propagandafilm.) Mindhárman meggyőződéses elkötelezettjei a szovjet átalakulásnak, ami nem azonos a pártutasításokkal való szolgálatkész azonosulással (épp e direktívákkal konfrontációik akadályozzák őket a filmkészítésben).

A négy rendező filmjei egyaránt a korabeli szovjet élet és történések emlékezetének meg- illetve újrakonstruálására tett kísérletekként érthetők.

Vertov „Ember felvevőgéppel" és Kaufman „Tavasszal" filmjében háttérbe szorulnak a propaganda feladatok. Mindkettő az ukrán ВУФКУ [Всеукраинское

[1] A tanulmány a NKFI-143598 számú, „*Köztérkutatás nem organikus városokban*" című pályázat segítségével készült.

[2] A polgárháború bemutatása nem mellőzi a vidéki pusztítások képeit.

фотокиноуправление] gyártásában készült, azután, hogy a moszkvai Госкино СССР [Государственный комитет по кинематографии СССР] az „A világ egyhatoda” és az „Előre, Szovjet!” filmeket követően nem adott több megbízást a két alkotónak.

A két filmben az elesettek bemutatásának két egymással szembenálló módja figyelhető meg. Egybevetésüket járulékosan megerősíti, hogy egyrészt Vertov filmjének Kaufman az operatőre, másrészt a „Tavasszal”-t az „Ember felvevőgéppel” ellenfilmjeként készíti Kaufman, aki ezt a filmet „szerzőként” is és „operatőrként” is jegyzi. Kaufman úgy ítélte, a „Tavasszal” megvalósítja az a koncepciót, amelyet, noha a megvalósítására vállalkozott, az „Ember felvevőgéppel”-nek nem sikerült.[3]

Jelen esszé tézisei

Az „Ember felvevőgéppel” antiszolidáris, a „Tavasszal” szolidáris módon viszonyul a lencsevégre vett elesettekhez.

Vertov és Kaufman korábbi filmjeinek narratívája e két szembenálló viszonyulásmód valamelyikét mutatja - olykor egyazon filmen belül váltogatja őket az adott téma szerint. (Vertov korábbi rendezései közül nem kevésnek maga Kaufman az operatőre, de Kaufman is rendezett korábban Vertovtól külön saját filmet.) A két filmi viszonyulásmód kettejük közös munkakapcsolatában, együttműködésében érlelődött.

Az „Ember felvevőgéppel” elesettekhez való viszonyulásmódja egybecseng a film narratív koncepciójával.

A polgár és a hajléktalanok ellenpontja

Az „Ember felvevőgéppel” hajnalt és reggelt (alvást és ébredést) tárgyaló részében hajléktalanokat látunk, akik a szabad ég alatt (közterületen) töltik, töltötték az éjszakát: padon, szeméttároló tetején, nyitott konflisban a járda mellett. Első megjelenésükkor alszanak. Ellenpontként mutatja őket a film: korábban egy szobájában alvó polgárnőt láttatott. A képeket tartalmazó nagyobb tematikus egység: az alvó, nyugvó város, majd a város, amint mozgásba lendül.[4]

---

[3] Vö. Kaufman visszaemlékezése: „[…] régóta szerettünk volna [Dziga Vertovval] filmet készíteni egy operatőrről. […] már a film [„Ember felvevőgéppel”] munkálatai során úgy éreztem, hogy az ötletünk nem valósult meg. […] Az én szemszögemből nézve, nem volt egyetlen olyan epizód sem, amelyben […] az elképzelés világosan megfogalmazódott volna. […] Be akartam bizonyítani (elsősorban magamnak), hogy […]” in KOPALINA 1994: „Мы давно хотели […]”, „Но уже в процессе […]”.

[4] Ld. „Ember felvevőgéppel” 04:05-04:58 (megszakításokkal), 08:16, 08:51, 09:10-09:17 (megszakításokkal), 09:44-10:07 (megszakításokkal), 10:15-10:52 (megszakításokkal), 10:58-12:07 (megszakításokkal), 13:27-13:38 (megszakításokkal).

A polgár és a hajléktalan közti egyenlőtlenséget és a társadalomkritika benne foglalt lehetőségét az „Ember felvevőgéppel” nem bontja ki. Ez nem célja, holott Vertov korábbi filmjei nagyon is mutattak kritikai vonásokat, törekvést a széles társadalmi körkép megfestésére. Így mutat rá az 1926-os „Előre, Szovjet”, Vertov Моссовет mellett korteskedő választási filmje arra, hogy a Tanács az előző választási ciklusban hogyan bizonyította elkötelezettségét a város lakói, a társadalom széles rétegei mellett; az 1924-es „Mozi-szem” a szervezett úttörők akcióit láttatja, amint helyi környezetben igyekeznek felhívni a figyelmet társadalmi problémákra és törekednek orvosolni azokat.

Az „Ember felvevőgéppel” narratív koncepciója

Noha mindkét film a valóság, a társadalom, a világ tanulmányozására épít, megfigyeléseiket azonban különbözőképp dolgozzák fel. [5]

Vertov a látvány átrendezésével, újra-értelmezésével újra-alkotja a valóságot.[6] Az új konstruálásának a technika az ura.

Kaufman nem rendezi át a látványvilágot, nem konstruál új valóságot [„Никакой организации”], a valóság feltárására vállalkozik az operatőr látószögéből, aki autonóm alkotó, nem ura neki a technika.

Vertov filmje „a” film filmi önértelmezésére vállalkozik (erre utal a címe), a város ennek mellőzhetetlen járuléka, amennyiben a város nem más, mint a technika világa, megtestesülése, térbeli kiépültsége.

Kaufman filmje városfilm, a város életét egy évszakhoz kapcsolódva mutatja (erre utal a címe), számára a város emberek lakó- és munkahelye, amely egyfelől a természet változásaiba, másfelől egy nagyobb társadalmi-közösségi-gazdasági hálózatba ágyazódik.

Az „Ember felvevőgéppel” bemutatásában a film mint mozgókép mozgás által (a kamerában, a vágóasztalban, majd a vetítőgépben benne lévő forgás által) megjeleníti a mozgást (a környező, a nagyvilágban benne lévő forgást). A technika mozgóképi megjelenése a filmben a forgás. A film a technika, közelebbről a kamera és a vágóasztal terméke (az operatőr, a vágó csupán nélkülözhetetlen járuléka,

[5] Vö. VERTOV (1926, 97) a montázs hat szakaszát különbözteti meg, az első már magában a megfigyelésben történik, a második a megfigyelést követő értelmező átrendezése a látottaknak („1. Монтаж во время наблюдения, 2. Монтаж после наблюдения - мысленная организация виденного по тем или иным характерным признакам”). 1994-es visszaemlékezésében Kaufman szintén arról beszél, hogy a film a megfigyelésre épül, ám nála nem kerül sor a felvételek átrendezésére (KOPALINA 1994: „Фильм строился по методу наблюдения. Никакой организации материала для съемок […]”).

[6] 1922-es Kiáltványa szavaival a „film által megvalósítja” azt, ami az életben megvalósíthatatlannak bizonyult (VERTOV 1922, 49.: „Кино есть […] осуществление киночеством неосуществимого в жизни”).

alárendeltje a kamerának és a vágóasztalnak).[7] A kamera, a vetítőgép nem több, mint forgás, maga a lecsupaszított technika. Amikor a „Mozi-igazság 9. sz." kinyitja a felvevőgép és a vetítőgép dobozát[8], szembeötlő, mennyire üres belül mindkettő.

A technika filmi konstrukciójában a világ (ami itt annyit tesz, a város) nem más, mint technika. A világ, a város forgás. Így a kamera a város makrokozmoszának mikrokozmosza, a film a hasonlót a hasonlóval elvére épül. A belső mozgás a külső mozgást láttatja (a kamerában belül lévő, a kamerától interiorizált forgás a környező világban tapasztalható forgást) oly módon, hogy a kép, amellyel láttatja, maga is mozgókép, amelyben tehát eleve benne foglaltatik a mozgás.[9]

A forgások egymásra vonatkoztatottsága (eredendő, majd visszanyert azonosságuk, az egymásból kilépők egymásba visszahajlása) révén a film nem más, mint a város önképe. Megerősítik ezt az állítást Vertov filmre vett filmvetítései, amelyeken a településen forgatott filmet visszavetítik az ott élőknek (az emberek ráismernek saját magukra a nekik és róluk vetített beállításokban), és amelyeken mindig azt a filmet nézik a filmbeli vetítésen ülők, amelyet a vetítőterem filmnézője is épp lát. Más fogalmazásban: a film a technikának technika által lett önképe, amelyben a technika olyannyira autonóm létrehozóként mutatkozik meg, hogy még az alkotó, a filmkészítő embert is csupán mint kiszolgálót, mint alkatrészt engedi megnyilvánulni. Vertov végletekig hajtja a gondolatot, amely eltörli az „Ember felvevőgéppel" indítékául szolgáló koncepciót (az operatőr látószögének filmi megmutatását), és amely Kaufmant az ellenfilm forgatására, az operatőr autonómiájának megfogalmazására készteti.

A koncepció velejárói

Az „Ember felvevőgéppel" nem városfilm abban a húszas évekre az egyetemes filmművészetben gyakorlattá, hagyománnyá lett és Vertov nem egy korábbi filmjében meg is valósított értelemben, hogy városi életképeket jelenítene meg,[10] hogy

[7] Vö. az egyik tárgyanimációban („Ember felvevőgéppel" 59:27-1:00:22) a kameraállvány a saját lábán érkezik a padhoz, a táska magától nyílik, a kamera magától siklik rá a hozzá közelhajoló állványra, üzembe helyezi magát és távoznak. Más tárgyanimációkban a kamera magától pásztáz, áll meg a témánál (uott. 25:18-, 25:39-, 25:48-, 26:02-) Megint más tárgyanimációban a filmszalag magától tekeredik fel a korongra (uott. 22:44-24:16).

[8] Ld. „Mozi-igazság 9. sz." 08:08-08:44, 12:05.

[9] Vö. DELEUZE 2001, 5.: „amit a film nyújt […], az nem fotogram, hanem egy átlagkép, amelyhez nem hozzáadódik a mozgás, éppen ellenkezőleg: a mozgás az átlagképhez hozzátartozik, annak szerves része", vö. még uott. 9., 20. sk., 35., 37-39., 50.,

[10] A városfilmeket nem jellemzi a film egészét összefogó, egészén átívelő cselekménnyszál, éppily ritkán rendezőik egy vagy két karakter köré a történetük. Rövid, magukban kerek kompozíciót mutató, de egymáshoz alig kapcsolódó jelenetek egymásutánját kínálják, van kezdetük, kibontakozásuk, végük - ilyen például Ruttmann Berlin-filmjében az utcai prostituált jelenete, amelyben ügyfelet fog, ld. „Berlin – egy város szimfóniája" 27:39-28:13. Az „Ember felvevőgéppel"-ből hiányoznak az egésszé szerkesztett jelenetek (pld. látni síneken robogó vonatot, de azt megérkezni a pályaudvarra nem, látni kéményre felkapaszkodó operatőrt, de a képet nem, amelyet fentről rögzített, látni gyártás pillanatait az üzemekben, de a végterméket nem), egyedül a filmi önértelmezést

a város hálózatiságára (nagyobb hálózatokba való becsatornázottságára és belső hálózatainak szövetére), annak geometriájára, arányaira irányítaná a figyelmet, hogy valamely város világára, karakterére törekednék rávilágítani. Ebből következően nincsenek szociográfiai igényei sem.

Az „Ember felvevőgéppel" Vertov hét évvel korábbi technika mellett tett hitvallásának és alkotói programjának a megvalósítása. Az 1929-es filmet az 1922-es kiáltvány emberképe jellemzi, amely a technikát az ember elé és fölé helyezi, célja az ember géppé alakítása. Ld. „Szégyenkezünk a gépek előtt, hogy az emberek nem képesek helytállni, de mit tegyünk, ha az elektromosság tévedhetetlen viselkedése izgalmasabb számunkra, mint az aktív emberek rendetlen kapkodása és a passzívak bomlasztó petyhüdtsége?", továbbá: „Mivel képtelen úrrá lenni a mozgásán, MI ideiglenesen kizárjuk az embert mint filmes témát", továbbá: „Utunk az ügyefogyott polgártól a gépek költészetén át a tökéletes elektromos emberig vezet", továbbá: „A fűrésztelepen táncoló fűrészek öröme tisztább és közelebb áll hozzánk, mint az emberi tánc öröme".[11] Ezekkel az elvekkel aligha alapozható meg szolidaritás.

A kamera viszonyulásmódja a témához (az emberhez) elválaszthatatlan attól, milyen módon van jelen maga a kamera a felvett szituációban, szabatosabban miként láttatja a narratíva a kamera jelenlétének módját.

A kamera viszonyulása a polgárnőhöz és a hajléktalanokhoz az „Ember felvevőgéppel"-ben

A polgárnőhöz érzékelhetetlen, láthatatlan, magát leplező módon viszonyul a kamera. Maga leplezését az elbeszélése nem teszi tárgyává, nem viszi vászonra, nem „rendezi meg", nevezhetjük ezt naiv, témává nem tett láthatatlanságnak. A nő úgy alszik, kel fel, öltözik és mosakszik, hogy közben azt is eljátssza, nem ébred fel arra, hogy bejut a kamera, és nem tud a vele egy szobában, tőle karnyújtásnyira álló kameráról. Az öltözködést és a mosdást közeliben mutatja a film, tehát a kamera még rejtőzni sem tudna hová. (Az ablakon függöny, ez azt sugallja, kintről nem láthatni be, onnan nem rögzíthető a jelenetet.)[12]

A hajléktalanokhoz számukra látható, magát felfedő, a szituációba beavatkozó, abban résztvevő módon viszonyul, ráadásul úgy – s ez nem jár együtt a részvételi jelenléttel -, hogy kiszolgáltatottságukat megerősíti. Erre vallanak ébredésük-felébresztésük beállításai: arra ébrednek, hogy felvétel készül róluk, alighanem szándékosan ébresztik, riasztják fel őket álmukból. A polgári szereplővel ellentétben ők nincsenek beavatva a forgatás helyzetébe, nem adták előzetes hozzájárulásukat a forgatáshoz, nem instruált módon játszanak (így rögtönzésnek sem tekinthető,

segítik kerek jelenetek, ilyen például a forgatás a mentő kivonulásáról vagy a konflis útjáról vagy a vízerőmű gátjáról, ld. rendre „Ember felvevőgéppel" 30:25-31:26, 20:10-22:00, 40:00-41:00.

[11] VERTOV 1922, 47. skk.

[12] Ld. „Ember felvevőgéppel" 04:04-, 09:10-, 09:35-, 11:00-, 11:21-.

amit látni tőlük), viselkedésük spontán nyilvánul meg. Éppúgy bele kerül a filmbe, ha elutasítják a kamera jelenlétét, mint ha elfogadják vagy megbékélnek vele.

Amíg azt látni, hogy alszanak a szabad ég alatt,[13] a film nem mond semmit a kamera jelenlétének módjáról. Csak harmadjára fog gyanút a néző, amikor a padon fekvő nőt mintegy kukkolóként mutatja a kamera. Az első, a fiatal fiú örömmel fogadja a forgatást, bohóckodik, teszi magát.[14] A második, inkább csak megbékél a forgatással, nem tud tenni ellene semmit.[15] A harmadik (a padon fekvő nő) elutasító, indulatosan távozik, elhagyja békés és biztonságos helyét, ahol még a villamos sem zavarta fel és az utasok tekintete elől is rejtve volt.[16]

Ha a kamera nem tekint a téma kiszolgáltatottságára, azt nem megszüntetni vagy enyhíteni, inkább megerősíteni törekszik, akkor a helyzetbe beavatkozó viszonyulásmódját antiszolidárisnak nevezem. Fokozza kitettségüket, hogy az „Ember felvevőgéppel" szereplői nem hivatásos színészek, nem egy hajléktalant rajtaütésszerűen, váratlanul, készületlenül ér a forgatás.

További példa az „Ember felvevőgéppel" antiszolidáris kamerahasználatára a szülés beállításai: közeliben, félközeliben mutatja a vajúdó nő arcát, először szemein kendővel (igazít is rajta a nő), majd többször kendő nélkül, a magzat kiemelése közben ismét kendővel letakart arccal látni a nőt, az újszülött lemosásakor már nem látni az anyát.[17] Ez akkor is fokozza az anya kiszolgáltatottságát, kitettségét, ha az korábban beleegyezett a felvételbe.

Ellenpéldáját adja ennek, szolidáris a szülő nővel a korábbi Vertov-rendezés, az „Előre, Szovjet!", amely az utolsó magzatvizsgálat és az újszülött szoptatása között nem mutat felvételt.[18]

Antiszolidáris viszonyulást mutat az „Ember felvevőgéppel"-ben a mentős bevetés: a balesetet szenvedett sérültet arcával, fájdalmával, sérüléseivel együtt naturalista módon láttatja a film.[19] Szolidáris ellenpéldáját nyújtja ennek a korábbi Vertov-film, a „Mozi-szem": látni ugyan az eszméletét vesztett beteget (amint újraélesztik), de közben éppígy látni az aggódó hozzátartozókat, a kiterített üres pokrócot, a környezetet is.[20]

[13] Ld. „Ember felvevőgéppel" 04:42-.
[14] Ld. „Ember felvevőgéppel" 10:12-.
[15] Ld. „Ember felvevőgéppel" 10:39-.
[16] Ld. „Ember felvevőgéppel" 13:26-.
[17] Ld. „Ember felvevőgéppel" 27:19-27:40, 27:46-27:54, 28:05-28:07, 28:15-.
[18] Ld. „Előre, szovjet!" 32:24-, 32:44-. Időben jóval későbbi példa: szolidáris módon mutatja be a császárszülést Antonioni filmje, a „Kína", amelyben nem látni egyazon képen az anya arcát és a magzat világra segítését (holott a film épp az akupunktúrás érzéstelenítést mutatja be, a páciens viszonyát a szüléshez, az asszony tekintetén nem látni fájdalmat, szenvedést, műtét közben beszélgetnek vele az ápolók), ld. „Kína" 12:06-20:44.
[19] Ld. „Ember felvevőgéppel" 30:50-, 31:01-, 31:21-31:26.
[20] Ld. „Mozi-szem" 1:08:04-1:13:37

A „Tavasszal” másképp mutatja be a kamera viszonyulásmódjait témájához

A temetőjelenet témává teszi és megrendezi (vászonra viszi) a kamera rejtőzködését, láthatatlanságát. A megtévesztés mesteri játékát űzi a temetőben tartózkodókkal. Az egyik kamera (A) mutatja, ahogyan a másik operatőr a másik kamerával (B) – a sírok, a bokrok, a fák takarásában - elfoglalja rejtekhelyét, lesállását. Feszültséget teremt, hogy egy asszony felfigyel rá, mit forgat az A kamera (amelyik tehát eleve résztvevő, magát felfedő módon van jelen), gyanút fog, forgolódik, majdnem lelepleződik a rejtőzködni készülő B kamera és operatőre. A stólapénz kifizetésénél a pap úgy néz a lombok mögött rejtőzködő kamera lencséjébe, hogy nem tud a forgatásról, nem érti, hogy épp veszik őt. Ehhez Kaufman olyan technikai módosítást talált ki a felvevőgépen, hogy az távolról is képes legyen közeli plánt forgatni. A közeli plán a közellét érzetének hatását kelti.[21]

Magát felfedő módon van jelen a kamera a temetőbeli másik, a pominki-jelenetben,22 ám elfogadó és szolidáris a társaság tagjaival. Szerény étkeik, agyonfogdosott italosüvegjeik és poharaik közelijeit fényűző, pompázó ételek, palackok, ivókelyhek tárgy-animációjával ellenpontozza a montázsszekvencia. Hozzáférhetővé teszi az italtól egyre mámorosabb, mind inkább elhomályosuló tekintetű asszony elesettségét, szenvedését, amely a halott elveszítésével jár, törekvését, hogy a feledésben enyhülést nyerjen. Láthatóvá teszi egzisztenciális sérülését és kiszolgáltatottságát anélkül, hogy azt megerősítené vagy fokozná. Rávilágít a társaság elhagyatottságára, a társadalom peremére szorultak, magukra-egymásra utaltak. A montázsszekvenciában hangsúlyosak a kitartott premier plánok, és a felületek anyagisága, csillogó vagy matt volta.

A „Tavasszal” az alkoholfogyasztás ábrázolásában is eltér több Vertov-filmétől. Kaufman filmjében az alkoholizmus az egzisztenciális menekülés útja, amelyről nem ítélkezni akar az elbeszélés, hanem hozzáférhetővé tenni a mélységeit, forrásait.

Vertov több filmjében összekapcsolódik az alkoholizmus a vallással, a montázsszekvenciákban a kettő együtt a kiteljesedett züllöttség vagy elmaradottság. Az „Ember felvevőgéppel” kocsmajelenete (az asztaltársaság közepén a prostituálttal) az odeszai Megváltó színeváltozása-székesegyház képeivel kerül egy montázsszekvenciába, amelyet mozgó, különféle mértékben döntött kameraállások mutatnak (megfelelően egy dülöngélő részeg látószögének, így okkal tekinthető akár szubjektív kameraállásnak is).[23] A montázsszekvenciát pedig a „Proletariátus” filmszínház és a Leniről elnevezett munkásklub álló kamerával mutatott képei keretezik és ellenpontozzák. A moziban, plakátja szerint a Ewald André Dupont 1923-as német némafilmjét, a Die grüne Manuela filmdrámát játsszák, a

[21] Ld. „Tavasszal” 43:38-45:27, 45:45-46:08.
[22] Ld. „Tavasszal” 46:28-47:35.
[23] Ld. „Ember felvevőgéppel” 54:36-56:25.

klubban Lenin kedvenc sportját játsszák, sakkoznak és újságot olvasnak a munkások.

A „Mozi-szem" nyitó jelenete a felvezető felirat szerint[24] a házi főzésű alkoholtól megrészegedett asszonyok tivornyáját mutatja be valamely (a feliraton meg nem nevezett) vallási ünnepen. A kameráját kurblizó operatőrnek a táncoló lábak közt pillanatra felbukkanó árnyéka[25] azt sugalmazza, hogy magát felfedő kamerával forgatták a jelenetet,[26] továbbá a beállítások maszkolása is az alkotói konstrukcióra, manipulációra hívja fel a figyelmet. A Vertov rendezte film (amelynek csupán operatőre Kaufman) nem él az egzisztenciális kérdezés lehetőségével, inkább obszcén, vagyis elmarasztalandó vonásokkal törekszik felruházni a szereplőket, például azzal, ahogyan szembeállítja a gyermek zenészek és az érett asszonyok életkorát, vagy ahogyan bevágja a csókolózó nők képeit.[27]

Vallás és alkohol összekapcsolásával Vertov megfelel a kor brosúráiban kedvvel idézett Lenin-tézisnek: a „vallás lelki alkohol [род духовной сивухи]".[28]

Ugyanebben a filmben később a kocsma vendégei az úttörők célpontjaivá válnak: a gyerekek gyűjtést szerveznek a tuberkulózisban szenvedők javára, nem csak pénzt kérnek az italozóktól, de röplapokon hívják fel a figyelmüket, a dohányzás és az italozás kedvez a tuberkulózis terjedésének.[29]

A Vertov-filmek kocsmai beállításai azonban saját üzenetüket hiteltelenítik. Szemmel látható, az alkohol társaságában az emberek oldott, felszabadult, spontán megnyilvánulásaikkal örülnek egymásnak, közösséget alkotnak, ellentétben a szabadidő eltöltésének javasolt vagy magasztalt módjaival, amelyekben az emberek együttlétét idegenség, távolságtartás, a felszabadultság hiánya jellemzi. A központilag szervezett tömegsport, tömegrendezvények és mozi politikai érdekeket szolgált.[30]

---

[24] Ld. „Mozi-szem" 00:22

[25] Ld. „Mozi-szem" 01:17

[26] Ld. „Mozi-szem" 00:33-02:31

[27] A szekvenciát Vertov (1926, 100) az időbeli és térbeli kötöttségtől felszabadult és felszabadító montázs példájaként említi, amelynek beállításait különböző időkben és helyeken forgatták, a montázs mégis – a Kulesov-hatás módjára - egybeforrasztja őket. Vö. Vertov 1923, 54.

[28] Ld. szövegkörnyezetében: „A vallás a nép ópiuma. A vallás – lelki alkohol, amelybe a tőke rabszolgái belefojtják emberi ábrázatukat [человеческий образ], a valamelyest is emberhez méltó élet iránti igényüket." In LENIN 1968, 143. Brosúrában ld. pld. in KOROSZTELJOV – LUKACSEVSZKIJ – FLEROV 1929, 22.

[29] Ld. „Mozi-szem" 53:34-57:47

[30] 1923-as cikkében – „Vodka, templom és mozi" – Trockij új szabadidős formák kialakítását ösztönzi. A kocsma és a templom ellenében akar választékot kínálni. A mozit találja a legalkalmasabbnak, érvelése szerint ez kevés befektetést igényel, széles tömegekhez eljuttatható, szórakoztató propagandaeszköz, üzenete bevésődik és bevételt hoz. Ebből a szemszögből elemzi az egyház hatásának forrását: az „emberek nem a vallásosságuk miatt járnak templomba, hanem mert napos, díszes, zsúfolt hely, ahol jót énekelnek - egész sor társasági-esztétikai csalétek, amivel sem a gyárak, sem a családok, sem a közönséges utcák nem rendelkeznek [которых не имеют ни фабрика, ни семья, ни будничная улица]". Tehát hallgatólagosan sem a munkatársi, sem a családi, sem a helyi közösségi kezdeményezéseket nem tartja kívánatosnak, szervezettséget (vagyis felügyeletet) és tömeges méreteket szeretne. Ld. TROCKIJ 1923, 24-26.

Kaufman filmje nem kapcsolja össze az italozást a kereszténységgel. Noha a pominki közvetlen előzménye az ortodox temetés – ám a két jelenetet inkább elválasztja, semmint összekapcsolja az, hogy a kamera jelenlétének két különböző módját mutatják be. A pominki (amelyet az ortodox egyház nem támogat) tágabban az ünnepi montázsszekvencia részlete, ám a filmben éppúgy, mint az 1929-es év naptárában, az (ortodox) húsvét fedi a május elsejét. A „Tavasszal" a két ünnephez társuló szokások, rendezvények rokonságára világít rá. A pominkit az italok, a palackok tárgyanimációja mint ellenpont kiemeli az alkoholizmus tematikájából és az emberi elesettség egzisztenciális kontextusába helyezi.[31]

A prostituáltakat kétféleképp mutatja Vertov korábbi rendezése: egyfelől az éjszakai életben, szórakozóhelyen, férfiak társaságában vagy épp az ügyfélszerzés pillanatában,[32] másfelől rehabilitációjuk, reszocializációjuk helyszínein mutatja őket.[33] Hivatásuk gyakorlása közben éppoly megvető ítélettel párosul a bemutatásuk, mint az „Ember felvevőgéppel"-ben, az „Előre, Szovjet!" nem világít rá kiszolgáltatottságukra. A választási film narratívájának szándéka ellenére a képek azt mutatják, ők a társaság lelke, hatásuk környezetükre felszabadító, kedélyjavító. A foglalkoztató üzemben és a közétkezdében a képek ismét ellene beszélnek a narratívának: megtört, egykedvű arcokat látunk, ami arra vall, aligha volt kényszermentes életük „fordulata".

További példák a szolidáris kamerahasználatra

A szolidáris kamerahasználat példája a „Tavasszal"-ban a kijevi árvíz mint az évszakhoz kapcsolódó esemény montázsszekvenciája.[34] 1929-ben, a film forgatása idején a Dnyeper áradásán nem lesz úrrá sem a város kiépítése, sem a technika - sőt a film narratívája sem. Ekkora tömegű vizet korabeli szovjet filmeken több-

[31] A „Tavasszal" ünnepszekvenciájának szerkezete: május elseje ünnep (37:31-38:38), ezt váltja a húsvét (38:39-42:39), ez utóbbiba ékelődik a pálinkafőzés szekvenciája (39:55-41:04). A húsvéti szekvenciát május elseje szekvencia követi (42:40-43:37), majd ezt a temető szekvencia, amely a kamera rejtőzködésének előzményét, körülményét beszéli el (43:38-45:27). Ezt újabb május elseje szekvencia váltja (45:28-45:44). A két utóbbi szekvenciát gyermek arcok állóképei kötik össze, amelyek mindkét ünnephez kapcsolhatók. Ezt újabb temetői szekvencia követi, amelyben a stólapénz átadását rögzíti a rejtett kamera (45:45-46:08 – látjuk azt is, amint a kamera rejtőzködik, és azt is, amit rögzít; úgy fest, a rejtett kamerát felvevő kamera sikeresen marad rejtve a felvettek számára, úgy, hogy ez utóbbi felfedettségét nem teszi témává az elbeszélés). Majd étel-animáció után (46:08-46:27) a pominki temetői jelenete következik (46:28-47:35), amelyet többször étel és ital-animáció tagol, így a pominki szekvenciát felvezető étel-animáció nemcsak átkötésnek tekinthető, de a pominki szekvencia részének is. A körmenetet, amelyet 42:39 pillanatban vág el a film, a május elsejei felvonulás követi 42:40-től. A húsvéti jelenetrészt éppúgy harangozás vágóképei tagolják, mint a május elsejei felvonulás jelenetrészét.

[32] Ld. „Előre, szovjet!" 58:33-59:19

[33] Ld. „Előre, szovjet!" 25:19-25:59

[34] Ld. „Tavasszal" 09:57-12:08.

nyire víztározó gátaknál látni úgy, mint amelyen úrrá lett a technika (azaz a szovjetrendszer, amennyiben ennek megtestesülése a technika) és a kamera.[35] Hozzájuk képest „Az Archevêché rakpart" Lumière-filmben térkialakításánál, kiépítésénél fogva a város eleve ura a természetnek, az áradás nem okoz kárt az épületben, látványosságként szemlélik a polgárok a mentést. A szilárd társadalmi rend találkozik az illedelmes katasztrófával.

A „Tavasszal" árvíz jelenete nem fordítja szembe egymással a városlakókat és a természetet. A montázsszekvencia ritmusa nem harci eseményként jeleníti meg az áradást (mint amely rátámad az emberekre, az életükre), sokkal inkább mint elkerülhetetlen természeti jelenséget láttatja az olvadás után (az árvíz képei az olvadás montázsszekvenciáját követik), nem mutat riadalmat az embereken sem. A mentés képei józanságot, megfontoltságot, gyakorlottságot mutatnak: mentik, ami menthető, család, jószág, másuk aligha van szegénységükben. A vágóképekből is nyugalom sugárzik: az áradt vízen úszó kacsa pár, a házfalak, háztetők közt lavírozó utasszállító hajó, a megáradt folyó vízében edényét mosogató ember a háza küszöbén, a hullámzó víztükör fényjelenségei (a visszaverődő napfény játéka a vízből kiálló felázott falon), túloldalt a hegytetőn (a kacsa párra rímelve) ölelkező szerelmespár, lábaik alatt a mélyben az áradás. A kamera nem ítél, megragad mindent, amihez másnak aligha van hozzáférése, szolidáris nemcsak az emberekkel, de a megáradt folyóval, a természettel is. Nem emelkedik magasba az árvíz fölé, holott a „Tavasszal" repülőgépről készült légifelvétellel mutatja meg Kijiv túloldalát.

Szolidáris kamerahasználatra vall, ahogyan a hajók és csónakok mellett a folyóban reggel ruháját mosó hajléktalanra felfigyel Kaufman kamerája. A képpel nem csak a „Tavasszal"-ban találkozni, de a „Moszkva" filmben is (amely voltaképp turisztikai propaganda).[36] Ugyanez jellemzi a gyermekszegénység, az utcán élő gyermekek képeit a „Moszkva" filmben.[37]

[35] Ld. „Ember felvevőgéppel" 39:27-41:00, továbbá „Régi és új" 50:28.
[36] Ld. „Tavasszal" 08:23-08:57, „Moszkva" 01:53-01:58
[37] Ld. „Moszkva" 02:20-02:33, 13:26-13:41, 33:46-34:00, 35:27-35:34

Vertov és Kaufman az „Ember felvevőgéppel” előtt gyártott közös filmjeit az elesettek iránti érzékenység, a megfigyelői éleslátás jellemzi:

- a koldus a vásárló utca, a Tverszkaja forgatagában,[38]
- a munkanélküliek a munkaközvetítő hivatalban[39] (egyazon montázsszekvenciában a nyilvántartó lapok rendje és a munkaközvetítő hivatal ablakainál tolongók szorongása, a megtört arcok félközelije),
- az elmegyógyintézet gondozottjai fizikai és lelki nyomorának képei[40] (szemben a tüdőszanatórium,[41] a szülészet,[42] a belgyógyászat, a gyermekgyógyászat pácienseinek kórházi képeivel, amelyek kibontakozó közegészségügyről tudósítanak),
- a függőségéből frissen kigyógyult fiú történetével keretezett, tagolt környezetrajz a (többségükben fiatal) drogfogyasztókról a terjesztők vágóképeivel, amely az elbeszélői szándékra rácáfolva, aláássa a kezelés társadalmi hatékonyságába vetett reményt,[43] a fogyatékkal élők szocializációját és rehabilitációja.[44] A „Mozi-igazság 18. sz.” egy hallássérült munkás gyermekének névadóünnepségét (октябрины), járulékosan a fogyatékkal élő társadalmi, munkahelyi integrációját mutatja be.[45]

Vertov megkonstruálja a tömeghalál képeit: a járványban elpusztult emberek hullái, majd hullahegye: havas mező, benne a horizont határig sűrűn sorjázó fejfák, keresztek, az előtérben magasan, halomba rakott meztelen, fagyott holttestek.[46]

[38] Ld. „Mozi-igazság 18. sz.” 02:08-.
[39] Ld. „Előre, szovjet!” 23:58-24:48
[40] Ld. „Mozi-szem” 1:01:01-1:05:50
[41] Ld. „Mozi-szem” 1:00:50-1:01:17
[42] Ld. „Előre, szovjet!” 32:13-33:01
[43] Ld. „Mozi-szem” 52:16-52:52, 1:06:04-1:07:59
[44] Ld. „Előre, szovjet!” 42:15-44:12
[45] Ld. „Mozi-igazság 18. sz.” 09:56-13:40
[46] A montázsszekvencia Lenin beszédének járványról tett kijelentéseit szemlélteti, ld. „Mozi-igazság 21. sz.” 10:27-10:41. A szekvencia jól szemlélteti az Eisensteintől kidolgozott mennyiségi fokozás eszközét. Vertov szinte túllép Abel Gance dokumentumfelvételek vágóképeivel tagolt játékfilmje, az 1919-es „J’accuse” képein, amely az első világháború pusztítását mutatja be.

BIBLIOGRÁFIA

Felhasznált szövegek

(Az online oldalak utolsó látogatása: 2022. október 25.)

DELEUZE 2001
Gilles DELEUZE: *A mozgás-kép. Film 1*. (Osiris könyvtár – Film) Budapest, Osiris, 2001.

KOPALINA 1994
Г. И. КОПАЛИНА (Запись беседы, примечания): Последнее интервью Михаила Кауфмана. In *Новый Мир* 1. 1994. https://magazines.gorky.media/%20novyi_mi/1994/1/poslednee-intervyu-mihaila-kaufmana.html A beszélgetést és jegyzeteit a folyóirat nyomtatott száma (*Новый Мир* № 1(825) Январь, 1994 r.) nem (!) tartalmazza, lásd: https://imwerden.de/pdf/novy_mir_1994_01__ocr.pdf

KOROSZTELJOV – LUKACSEVSZKIJ – FLEROV 1929
Александр Алексеевич КОРОСТЕЛЁВ – Алексáндр Тимофеевич ЛУКАЧЕВСКИЙ – Иван Александрович ФЛЕРОВ (ред.): *Просвещенец на антирелигиозном фронте*. Москва – Ленинград, Работник просвещения, 1929.

LENIN 1968
ЛЕНИН, Владимир Ильич 1968 „Социализм и религия”. In П*олное собрание сочинений. Изд. 5. Том 12. Октябрь 1905 - апрель 1906*. Москва: Политиздат, 1968, 142-147. Első megjelenése in *Новая жизнь* No. 28. (3. декабря 1905).

TROCKIJ 1923
Лев Давидович ТРОЦКИЙ: „Водка, церковь и кинематографр” [1923]. In Лев Давидович ТРОЦКИЙ: *Сочинения. Серия 6. Проблемы культуры. Т. 21.: Культура переходного периода*. Москва – Ленинград, Госиздат, 1927. pp. 22-26.

VERTOV 1966
Дзига ВЕРТОВ: *Статьи. Дневники. Замыслы*. Ред. С. Дробашенко. Москва, Искусство, 1966.

VERTOV 1926
Дзига ВЕРТОВ: „Киноглаз” [1926]. Ld. VERTOV 1966, 89-104.

VERTOV 1923
Дзига ВЕРТОВ: „Киноки – Переворот” [1923]. Ld. VERTOV 1966, 50-58.

VERTOV 1922
Дзига ВЕРТОВ: „МЫ. Вариант манифеста” [1922]. Ld. VERTOV 1966, 45-49. Első megjelenés in *Кино-фот* (Журнал кинематографии и фотографии) № 1. (25-31. август 1922.), 11-12. http://www.togdazine.ru/article/942

Felhasznált filmek

(A „kópiák” kiválasztását az Interneten, ahol külön nem jelzem, a szabad hozzáférésük, nem a minőségük, nem a hitelességük indokolja. Az online oldalak utolsó látogatása: 2022. október 25.)

ANTONIONI, Michelangelo: „Kína” [Chung Kuo, Cina] [1972]. A köv. kópiára hivatkozom:
https://www.youtube.com/watch?v=IuxseEtIRXI

EISENSTEIN, Szergej Mihajlovics: „Régi és új” [Старое и новое, más címén Генеральная линия] [1929]. A köv. kópiára hivatkozom:
https://www.youtube.com/watch?v=rmW6pPRkNVM

GANCE, Abel: „J’accuse” [1919]. A köv. kópiára hivatkozom: Serge BROMBERG – Emile MAHLER (production, édition): J’Accuse. Restauré par le Eye Filmmuseum et Lobster FIlms. Paris, Lobster Films, 2008-2014.

KAUFMAN, Mihail: „Tavasszal” [Навесні] [1929]. A köv. kópiára hivatkozom:
https://www.youtube.com/watch?v=u77d1My7lRc

KAUFMAN, Mihail – KOPALIN, Ilja – BELJAKOV, Ivan – ZOTOV, Petr: „Moszkva” [Москва. Пробег кино-глаза] [1927]. A köv. kópiára hivatkozom:
https://www.youtube.com/watch?v=LQg23NybqzI

LUMIÈRE-testvérek: „Az Archevêché rakpart” [Quai de l’Archevêché], N°158 [1896]. A köv. kópiára hivatkozom:
https://www.youtube.com/watch?v=dsBtXcrhKiI

RUTTMANN, Walter: „Berlin, egy nagyváros szimfóniája” [Berlin, die Sinfonie der Grossstadt] [1927]. A hiteles kópia köv. kiadására hivatkozom: Walther Ruttmann: Berlin, die Sinfonie der Großstadt; Melodie der Welt. Filmmuseum München – Arte - Bundesarchiv-Filmarchiv - Goethe-Institut, 2008 (Edition Filmmuseum 39).

VERTOV, Dziga: „Ember felvevőgéppel” [Человек с киноаппаратом] [1929]. A köv. kópiára hivatkozom:
https://www.youtube.com/watch?v=cGYZ5847FiI

VERTOV, Dziga: „Előre, Szovjet” [Шагай, Совет!] [1926]. A köv. kópiára hivatkozom:
https://www.youtube.com/watch?v=YFxnI4Z0q74

VERTOV, Dziga: „Mozi-igazság 21. sz.” [Кино-Правда №21.] [1925]. A köv. kópiára hivatkozom:
https://vertov.filmmuseum.at/film_online/kino-pravda/detail?kinop-ravda_id=1484829340636

VERTOV, Dziga: „Mozi-szem” [Кино-глаз] [1924]. A köv. kópiára hivatkozom:
https://www.youtube.com/watch?v=GzXjqihmvkw

VERTOV, Dziga: „Mozi-igazság 18. sz.” [Кино-Правда №18.] [1923]. A köv. kópiára hivatkozom:
https://vertov.filmmuseum.at/en/film_online/kino-pravda/detail?kinop-ravda_id=1484829340630

VERTOV, Dziga: „Mozi-igazság 9. sz.” [Кино-Правда №9.] [1922]. A köv. kópiára hivatkozom:
https://vertov.filmmuseum.at/en/film_online/kino-pravda/detail?kinop-ravda_id=1484829340613

Dobák Judit

Zenélő vízjáték

Kazincbarcika városi köztereinek jelenléte a 2020-as évek szociális médiájában

Bevezető

Kazincbarcika speciális ipari funkciókkal, az 50-es években létrehozott város, úgynevezett újváros. „Újváros", „szocialista város", „csinált város", „ipari város" néven, elsősorban azokat a városokat nevezi a szakirodalom, amelyeket rövid idő alatt, egységes tervezéssel építettek, kihagyva a város organikus fejlődésének lépéseit. Az elnevezések koronként és tudományterületenként változnak, de közös vonás, hogy az elnevezést azokra a második világháború utáni, elsősorban a szocialista gazdasági rendszerben néhány (vagy néhány tíz) év alatt felépülő városokra használják, amelyeket elsősorban az ipar hívott életre, és tervszerű, tömeges építkezéssel valósult meg.

A kiválasztott város, Kazincbarcika kutatási témaként leginkább az ipari tengelyek egyik elemeként jelenik meg, belső működéséről keveset tudunk. A napjainkban is ipari jelleget mutató város épületei, közterei, nyilvános terei az építészet tervszerű uniformizálásának hatásait ma is magán viseli.

A szociális médiában – elsősorban a Facebookon – több olyan tematikus csoport létezik, amelyeknek tagjai aktívan osztanak meg Kádár-kori tartalmakat, emlékeznek, nosztalgiáznak, vitatkoznak a Kádár-kori város működésén, összekötve azt a jelenkori mindennapokban megélt élményekkel. Az elektronikus felületen, virtuális térben megosztott információ lehetőséget teremt az egyéni emlékezet, kollektív emlékezet vizsgálatára, amelyben a családi fotók, az egyéni képrögzítés, és a különböző médiafelületeken megjelenő képek, videók nagy szerepet kapnak. Az online térben végzett terepmunkára alapuló kutatás Kazincbarcika egy fő terét, a „zenélő szökőkút" helyszínét vizsgálja.

Kutatásommal szeretnék hozzájárulni a vidéki ipari város/újváros mindennapi életének alaposabb feltárásához. A kutatás kapcsolódik egy megkezdett OTKA pályázathoz[1]. Tanulmányomban szeretném vizsgálni Kazincbarcika térhasználatának, ezen belül kiemelten a köztér használatának az újmédiában való megjelenését, értelmezését.

[1] A tanulmány a NKFI-143598 számú, „*Köztérkutatás nem organikus városokban*" című pályázat segítségével készült.

Hipotézisem szerint Kazincbarcika, mint újváros köztérhasználatának lenyomata az újmédiában kutatható, és a felhasználók által alakított virtuális lenyomat jellemezheti a köztér társadalomban betöltött szerepét.

Köztér – közösségi tér

Kevés számú kutatások foglalkozik az újvárosokkal. A kutatások nagy része az iparban betöltött szerep, a fejlesztés, a szerkezetváltás hosszú távú hatásait vizsgálja. Az újvárosok arculata, tereinek, épületeinek hatásával a kutatók leginkább a nagyvárosokra fókuszálnak, de a vidéki kisvárosokkal kevés kutatás foglalkozik annak ellenére, hogy kevés ilyen tervezőasztalon készült város van hazánkban: Ajka, Dunaújváros, Kazincbarcika, Komló, Oroszlány, Ózd, Tatabánya, Salgótarján, Százhalombatta, Tiszaújváros, Várpalota sorolható ebbe a körbe.

Az iparvárosok kiépítésében egyik szimbolikus lépés a városi rangra emelés volt[2], ezért a központi támogatásokból nagyon sok olyan funkció, infrastruktúra gyorsan alakult ki, hogy lehetővé tegye a városi besorolást. Ezen városoknak azonban nem volt történelmi gyökerük. A befogadó település nevében jelentett befogadást, sokkal inkább egy-két, esetleg három kisebb falu közötti üres (pl. szántó) terület beépítéséről beszélhetünk. Az iparosítási fókusz robbanásszerű lakosságszám emelkedést eredményezett. A munkahelyek nagy száma, a gyors fejlődés és a kényelmesebb életmód, valamint a biztosabb, kiszámíthatóbb jövedelmi lehetőségek tömegeket vonzott be az addig elsősorban mezőgazdasággal foglalkozó munkaerőt az iparba, amely több esetben a várossal együtt épült. A települések városszerkezete, beépítési módja a korábban megszokott településképtől erősen különbözött. Karakteres építészet alakult ki, amelynek fontos eleme a beton, valamint a szerkezeti elemek és épületek unifomizáltsága.[3] Az építészet a gyorsaság és a funkció kiszolgálását elsődlegesnek tartotta, amely városonként változó minőségű településképet hívott életre.

Az építészet hosszú távra tervez, az épületeknek többféle gazdasági berendezkedést, folyamatosan változó kultúrát kell kiszolgálniuk. Ispán Ágota mutat rá arra a posztmodern felfogásra, amelyben a földrajz- és társadalomtudósok a tájra nem egy létező, materiális dologként tekintenek, hanem egy sokkal inkább kultúra- és társadalomfüggő konstrukcióként.[4] A környezet üzeneteket hordoz, amely üzeneteket szövegként kell értelmezni.[5] Ez a megközelítés nem csupán a városokkal kapcsolatos elméleti alapvetéseket változtatta meg, hanem radikális változásokat hozott a kutatásmódszertan terén is. Jacobs érvelése szerint az új típusú városok új elemzési metódusokat követelnek, amelyekben a városi épített környezet diszkurzív térré válik. A vizsgálat tárgya megváltozik, „már nem a –tudattól füg-

[2] LAKI 2015, 377.
[3] ISPÁN 2009, 297.
[4] ISPÁN 2009, 288.
[5] JACOBS 1993.

getlen – objektív állapotok, intézmények, cselekvések jelentik azt, hanem a tudatban, nyelvben, beszédben, a szövegben interpretált objektív valóság, vagyis az empíria, mint konstrukció".[6]

A posztkommunista/szocialista országokban a társadalmi egyenlőség megteremtése és az iparfejlesztés vezérfonalán alakították ki a városokat. Az európai szocialista országok ipari országokká váltak, s e változás a városi infrastruktúra fejlődésében, a lakosság növekvő, s szerkezetében változó fogyasztásában, a városi társadalom többrétűvé válásában is kifejeződött.

Az 1989-es gazdasági szerkezetváltással a piaci viszonyok is megváltoztak, a magántulajdon legtöbb esetben átvette az irányítást a városképek alakításában. Az épített környezet azonban lassabban változtatható, mint ahogyan a rendszerváltás utáni években a gazdaság átalakult. A városok többségében a 80-as évektől kezdődően – és ez az ipari városokra különösen igaz – kevés erőforrás állt rendelkezésre a városi terek átalakítására, sokukban torzóként maradt a szocialista iparvárosi hagyaték. A sikeresebb városokban a 21. században sikerült úgy felhasználni és megújítani a nyilvános tereket, hogy az a jelenkori társadalom számára is vonzó és használható legyen.

A magyar városok – ahogy a világ számos pontjának városai is – közös problémákkal küzdenek a köz(össégi) terek tekintetében. Az első ilyen a közterek tervezésében mutatkozó hiányosságok. A közterek sokszor nehezen hozzáférhetőek, kapuk, kerítések, biztonsági őrrel védett területeken helyezkednek el, így csak nevükben közterek, valójában csak illúziók, melyek funkciójukban erősítik a társadalom tagolását jövedelem, esetleg etnikai vagy vallási csoport szerint.

A jó köztér minden réteget és csoportot képes kiszolgálni. A közterek hiánya, inadekvát mivolta, rossz tervezése mind oka lehet annak, hogy egy város veszélyesen polarizáltál válik. Az ilyen városokban a társadalmi mobilitás lehetősége beszűkülhet, az egyes csoportok közötti konfliktusok erősödhetnek. Ilyen tereket nehéz a használók megkérdezése, bevonása nélkül megalkotni. Elsődleges annak kiderítése, hogy miért és hogyan használják az emberek a rendelkezésükre álló városi tereket.

A városantropológia a vizuális antropológiai perspektívával különösen alkalmas arra, hogy a városi köztereket komplexen vizsgálja. A városantropológia – az antropológia hagyományos perspektívájának megfelelően – megközelítése holisztikus. A városok vizuális olvashatósága, a város mint „benyomás", valamint hogy milyen formák között érezzük jól magunkat, hogy milyen jelenségeket várunk környezetünk elemeitől és elrendezésétől, az valójában földrajzilag, társadalmilag és történelmileg változik, de mindig szerves része annak a jelenségnek, amit kultúrának nevezünk. Ennek kutatása és kutatásmódszertana még mindig kidolgozás alatt van. A köztérrel foglalkozó kutatások nagy része több tudományterület határán mozog és eszköztára is interdiszciplináris. Erre jó példa a mentális térképek,

[6] Dobák–Török 2020.

mint kutatási eszköz használata, amely éppen ezen jelrendszerek vizsgálatára törekszik, így megjelenik az antropológia, a környezetlélektan (környezetpszichológia), a geográfia eszköztárában[7]

Az újmédia ebben a kidolgozásra váró eszköztárban egy újabb platform, és új lehetőséget teremt a közterek vizuális reprezentációjának, a köztér helyi kultúra kapcsolatának vizsgálatában.

Terepmunka a Facebookon

Az újmédiában a Facebook meghatározó elem, a világ legnagyobb közösségi hálózata, a felhasználók száma 2,5 milliárd fő[8], és ez a szám folyamatosan nő. A Facebookon minden korosztály megtalálható, hiszen egyszerűségének köszönhetően a technikailag kevésbé képzettek, az internetezésben kevésbé gyakorlottabbak is használhatják a legtöbb funkcióját.

Ha definiálni szeretnénk a Facebookot, illetve elhelyezni az újmédiában, akkor, ha a web 2.0-t tekintjük platformnak, annak egyik színtereként a közösségi médiát, akkor a Facebook az újmédia színterének egy felületeként fogható fel[9]. Logikailag egy alcsoportról van szó, mégis működésének csoportján jelentősen túlmutat. Az internetpopuláció 62 %-a aktív Facebook felhasználó. Mindez akkor válik fontossá, ha egy-egy identitás többféle megjelenését vizsgáljuk.

A közösségi médiában az intim információk gyorsan válhatnak közösségi információkká. Az emberek megosztják saját képeiket, illetve olyan képeket, amelyeket más portálokon találnak, érdekesnek tartanak. Megosztják azokat a vizuális lenyomatokat, ahogyan közösségekben léteznek, nyilvános tereken megjelennek. Eseményekről adnak számot, vagyis narratívákat rendelnek a képi anyaghoz.

A valós kontaktban végzett terepmunka során végzett adatfelvételekben (interjútechnikák) a kérdező és a kérdezett párbeszéde jelentette a vizsgálatok alapját. Az újmédiában pedig lehetőség van az egyének interakcióinak vizsgálatára is, amellett, hogy valós kapcsolatot is ki tudunk alakítani a párbeszédek résztvevőivel (bár ez hosszadalmas, és esetleges).

Az online térben a térbeliség nem jelent akadályt. Párbeszédet folytathat térben és időben máshol és máskor jelenlévő. Életkorilag kiszélesedik a „beszélgetésben" résztvevők csoportja. A külföldön élő vagy tanuló unoka, a városból elszármazott idős ember követheti a város változását. Nem csak a vebalitás, hanem egyetemesebb reakciók is megjelennek, mint például a tetszésnyilvánítás, amely még a nyelvi akadályokat is át tudja hidalni két ember kommunikációjában, egymásra való reflektálásában. A leggyakoribb reflexió a tetszésnyilvánítás (és a likegyűjtés) erős mozgatórúgója a Facebookon való kommunikálásnak.

[7] Downs–Stea 1977; Tversky 1993; Cséfalvay 1990; Letenyei 2004; Nieścioruk 2019
[8] 2019-es adat. Forrás: gremmedia.hu
[9] Kéri-Keller 2017.

A Facebooknak fontos jellemzője, hogy a képi információk túlsúlyban vannak. A közösségi médiában ez általános jellemző, hiszen a készülékek, amelyeken használjuk sok esetben alkalmasak a képek elkészítésére is, így egy technikai eszközön elkészülhet a kép, és megoldható annak publikálása is és ehhez nincs szükség előzetes tudásra, tanulásra. A Facebook felület elvégzi helyettük az archiválás, mentés feladatát. Sőt a programozóknak köszönhetően fel is eleveníti a régi, például sok lájkot kapott képeket. Olyan képeket és információkat is, amelyeket talán már el is feledtünk. Ezen a felületen vissza tudjuk keresni, újra le tudjuk menteni, vagy újra felszínre hozni.

A Facebookon többféle szerepkörben megjelenhet valaki.

A felhasználók létrehozhatnak:

- Facebook-**profilt**
- Facebook- **oldalt**
- Facebook-**csoportot**
- Facebook-**eseményt**

Nem csak személyek, hanem intézmények, lokalitások (pl: város, régió) is alkothatnak csoportot. E mögött azonban mindig van egy vagy több aktor, aki fontosnak tartja a csoport, esemény, oldal létrejöttét.

A Facebook rájött, hogy a csoportok népszerűsége növekszik, ezért fejlesztései az elmúlt években a csoportokra irányultak. A kutatás szempontjából ez azt is jelenti, hogy a tagok száma és a közöttük létrejövő kapcsolatok mennyisége is növekszik.

A Facebooknak nincs valós online közösségi alternatívája. Bár 13 éves kortól lehet regisztrálni, ennél fiatalabbak is vannak fenn a felületen, felső határa pedig nincs, fiatal-felnőtt korosztály minden része megtalálható a Facebookon.

Használata ingyenes, de a világ közösségi hálózatokból származó bevételeinek több mint 80 százalékát adja.[10] Naponta 300 millió fotót töltenek fel az emberek világszerte, Az 50-65 évesek 70%-a használja a Facebookot, a fiatalok 50 %-a pedig úgy kezdi a napot, hogy megnyitja a Facebook profilját, vagyis rengetegen használják. A nagy számok okán is érdemes megvizsgálni, hogy a korábban végzett vizsgálatokhoz képest a virtuális térben végzett kutatómunka milyen új kihívásokat tartogat.

A virtuális térben végzett kutatás esetében szót kell ejteni arról is, hogyan viszonyul a tudományterület, amelyben vizsgálódom az online közösségek kutatásához.

[10]https://www.nytimes.com/2019/05/09/opinion/sunday/chris-hughes-facebook-zuckerberg.html?fbclid=IwAR2b8o5KZb_v1g_mNl5mN14aeDO96TcYsx9nA3MYgK7f9506mrShx4B3Qkk

Cyber vagy kiber-antropológia, virtuális antropológia, digitális antropológia, online antropológia – elnevezések variációja az online terepmunkával történő kutatásokra. Az elnevezések mögött megközelítések, online terepkülönbségek húzódnak.[11]

Egyelőre nincs kanonizált módszertana, a kutatók egyéni döntésén alapul a terep lehatárolása, és a konkrét módszertani lépések megalkotása. Az alapdefiníciókat is felül kell vizsgálni, ha online térben végezzük a kutatást. A terep definiálása, a közösség, a csoport fogalmának pontosítása szükséges.

A virtuális térben végzett kulturális antropológiai kutatást gyakran szembeállítják a lokalitás alapú terepmunkával. A digitális antropológia, a cyberantropológia, médiaantropológiai megközelítések gyakran a terep csorbításaként mutatják be a virtuális terepet, és magyarázkodással felérő listát készítenek annak igazolására, hogy miért fogadható el mégis terepként például a szociális hálózatok vizsgálata. Ezzel szemben egyre több olyan szerző tanulmánya jelenik meg, ahol az antropológia térnyeréséről beszélnek az újmédiában. Miller szerint a kulturális antropológia megközelítése sem az egyént vizsgálja, hanem kapcsolatok csomópontjaként tekint az egyénre[12] A szociális média vizsgálata éppen ezért több egyezést mutat a rokonsági kapcsolatok vizsgálatával. Hiszen a rokoni kapcsolatok tulajdonképpen hálózatok. Kutatási eredmények arra utalnak, hogy az online szerveződések elősegíthetik az offline élet megújulását.[13] A Facebookon az egyenrangú baráti kapcsolatok mellé a családi, rokoni kapcsolatokon alapuló hálózatok is társulnak, néhány esetben tanúi lehetünk az otthon és a munka szférája közötti megkülönböztetés feloldódásának.[14]

Szükséges tehát, hogy a domináns és globális közösségi oldalak tanulmányozását kiegészítsük a speciálisabb csoportokhoz kötődő közösségi oldalak elemzésével.

Saját munkámat tekintve leginkább olyan módszertannak tekintem, ahol számítógéppel közvetített társadalmi interakció révén létrehozott közösségek és kultúrák tanulmányozását lehet végezni.

Olyan helyszínekre, csoportokra, közösségekre terjed ki a vizsgálat, ahol az interakciók nem szemtől szemben történnek, hanem a különböző technológiák közvetítik. Ez magával vonja a hagyományos terepelképzelések felülvizsgálatát is.

Az online térben a hagyományos megfigyelések egy része nem végezhető, és ezen korlátokat a kutatás eredményeinél is figyelembe kell venni. A társadalmi jelek (testbeszéd, térhasználat, vokalitás) kevésbé értelmezhetők. A több érzékszervünk által felfogható jelek, egyszerűbb jelekké formálódnak, szövegekké alakulnak, jelentősen redukálódhatnak. Viszont abban a tekintetben, hogy sokkal több alany bevonható, ezáltal sokkal több interakció megfigyelhető, ki is szélese-

[11] Lásd erről részletesen: MESTER 2018, 119-136.
[12] MILLER 2018, 157.
[13] HAMPTON–WELLMAN 2003.
[14] BROADBENT 2015

dik a jelek vizsgálatának tartománya. Valós terepi környezetben csak azok kerülnek be a kutatásba, ahová a kutató ténylegesen eljut, aminek erős anyagi és időbeli korlátai is vannak. A kutatásba bevont alanyok csoportja már a terep lehatárolása és a mintavételnél redukálódik, így óhatatlanul redukálódik a véleménynyilvánítások száma is.

Magán és nyilvános terek megkülönböztetése online térben képlékeny. Az online adatközlők ugyanúgy átlépik a határokat, mint a kutató, és ennek felismerése nem egyértelmű.

A kutatások célját tekintve nincs különbség: sűrű leírását adni egy kultúrának, közösségnek.

Módszertanilag 3 fő csoportba sorolhatók az online antropológai vizsgálatok:

- Résztvevő-megfigyelés újragondolása fontos. (Az online közösségekben is elvárás, hogy az adott online közösség részévé váljon a kutató, a „kukkoló"-t elítélik. A hagyományos passzív megfigyelésnél is felvetődhet ez, de ott a kutató fizikailag jelen van, azonosítható, megkérdezhető, de online közegben nem feltétlenül.)
- A kutatások másik nagy módszertani iránya, hogy a kutató kvalitatív kutatását átemeli az online térbe, és ott online interjúkat, online tartalomelemzést, online kapcsolatháló elemzést végez vagy webhasználati módokat vizsgál.
- A harmadik eset: a klasszikus módszerek keverése, kiegészítése kiberetnográfiai, kiber-antropológiai módszerekkel.

Mindhárom esetben jellemzőek a multidiszciplináris elvárások.

A kutatások megkülönböztetnek online és offline identitást. Több szerző ragaszkodik hozzá, hogy e két identitást ütköztetni kell ahhoz, hogy érvényes állításokat tegyünk. Valós fizikai kapcsolatba is kell kerülni az interjúalanyokkal. Szerintük csak ez legitimálhatja a megfigyelést, és igazolhatja, hogy nem fiktívek az identitások, közösségek, csoportok.

Mivel az általam választott online csoportok egy része tematikájában a múlthoz kötődik, ezért fontos kérdés, hogy az online emlékezés és az offline emlékezés milyen kapcsolatban áll egymással? Egyéni emlékezet – közösségi emlékezet viszonya ebben az esetben is szétválasztható, de biztosan képlékenyebb a határvonal, az egyéni emlékezet nagyon gyorsan válik közösségivé egy hír, egy kép, egy esemény megosztásával.

Az Internetes kommunikációs modellek újragondolása szükséges. Várat magára sok olyan vizsgálat, ahol a családon belüli, különböző korosztályok egymással történő online kommunikációját vizsgálják. Ha belegondolunk abba, hogy milyen kommunikációs különbségek vannak egy, a Guttenberg-galaxishoz erősebben kötődő nagyapa, és egy egy-két éves kora óta tabletező unoka online kommunikációjában, még akkor is erős különbség feltételezhető, ha a nagyszülő nyitott a

technikai újdonságokra, és lépést tud tartani a technológiai fejlődésekkel irányokkal.

A téma körüljárásában foglalkozni kell a személyes fotográfiák funkcióváltásával. Ez indokolt a képek mennyisége és azok gyors terjedése okán is. W. J. Thomas Mitchell nyomán már a kilencvenes évektől *képi fordulatról*[15] beszélünk, utalva a média közvetítette képi információ-áradatra, a vizualitás uralmára, új eszköztárára, és a tudományos gondolkodás vizuális paradigmák mentén formálódó irányaira[16]. A tanulmány ennek kifejtésére nem vállalkozik, de idetartozónak vélem a képiségről való gondolkodást, különösen azért, mert a közösségi média használói az óriási képmennyiség ellenére is jellemzően ösztönösen bánik a képekkel. A vizualitás szerepe megkérdőjelezhetetlen, mértéke folyamatosan nő, megjelenési módjai folyamatosan változnak, egyre jobban előtérbe kerülnek a mozgóképes megjelenések. A tartalmak képi dominanciája egyre nő, és ez a folyamat a szociális interakciók szempontjából is érezhető. Azt tudjuk, hogy a fiatalok interakcióit uralja a képiség, a vizuális információk áradata jellemzi online kapcsolataikat. Arról viszont keveset tudunk mit miért posztolnak, a vizuális kódjaik hogyan formálódnak, a jelentéshálózatok mennyiben mutatnak párhuzamot a szöveg-jellegű kódrendszerrel? A lineáris csatornához képest az újmédia felületein lehetőség van társak közötti visszacsatolásra és válaszreakció(k)ra is, így elmosódik a határ a személyes és a nyilvános kommunikáció, valamint a tömeg- és az interperszonális kommunikáció között.[17] Új médiahasználati szabályrendszer hódít teret a felhasználók között, s új kompetenciák elsajátítására van szüksége az internetezőnek, elengedhetetlenné válik a technológiai, informatikai nyelv ismerete és az új kommunikációs kultúra jeleiben és protokolljában való jártasság[18]. Az interperszonális kapcsolatok működési rendjében és azok minőségében új folyamatok jelennek meg, s radikálisan elmosódik a határ a valós én és a virtuális arc, a „közösségi álarc, hamis én" között.[19]

Keveset tudunk arról is, hogy az egyén emlékezet hogyan formálódik az online szociális interakciók által. Valamint arról, hogy a képiségnek milyen jelentősége van egy városimázs alakulásában, vagy egy köztérről való gondolkodásban.

[15] MITCHELL 1995.
[16] CSÁSZÁR 2016.
[17] MCQUAIL, 2015. Idézi: ZELENA 2017, 141.
[18] ACZÉL 2015. 143.o.
[19] JENKINS–FORD–GREEN 2013. Idézi: ZELENA 2017, 139.

Kazincbarcika város közterei

Kazincbarcika, a borsodi iparvidék egyik városa. Miskolctól 24 km-re északra, a Sajó völgyében található. Miskolc és Ózd után közel 30 ezer fős népességével a megye harmadik legnagyobb települése, a Kazincbarcikai járás székhelye.

Várossá növekedését a második világháború után megindult iparosodásnak köszönheti. Elődjei ipari jellegű települések: Sajókazinc bányászfalu és az 1920-as évek óta erőműnek otthont adó Barcika összevonásából keletkezett a település. Az 1947-ben összevont két település mai nevét a rákövetkező évben vette fel. 1954-ben városi rangot kapott és újabb falut csatoltak hozzá, Berentét, amely 1999-ig volt a város része, utána a kis Kuvaitként elhíresült településrész népszavazás eredményeképpen kivált a városból. Berente geográfiailag is elkülönült a többi településrésztől. A többi városrész viszonylag szervesen épült össze.

1954-ben, várossá alakulásakor már tizenegyezer lakosa volt Kazincbarcikának, ez húsz éven belül megháromszorozódott, köszönhetően legnagyobb munkaadójának, a sok munkaerőt vonzó Borsodi Vegyi Kombinátnak, ami BorsodChem Rt. néven ma is a régió egyik legjelentősebb cége. A rendszerváltás körüli éveket Kazincbarcika az iparvárosok nagy részéhez hasonlóan megsínylette, de sikerült talpra állnia, egy kisebb, de eltarthatóbb lakónépességgel prosperáló kisvárosnak tekinthető. Népességének ugrása 1960-1970 között a leglátványosabb, 14 ezer főről 26 ezer főre emelkedett az itt élők száma. A város kiépülésének ez volt a leglátványosabb időszaka, ekkor épültek ki azok a terek, és közösségi közlekedést, szórakozást kiszolgáló infrastruktúrák, amelyek a mai napig is a város főbb pontjait jelölik.

A terek, térérzetek vizsgálatához az építészek, és az építészeti szakmai elemzéseket hívtam segítségül, amelyek Kazincbarcika várossá válásáról és a tervek, valamint azok megvalósulásáról értekeznek. A Magyar Építőművészet, az építészek maghatározó szaklapja időről-időre foglalkozott Kazincbarcikával, amelyben szubjektív megjegyzéseket is olvashatunk. Az elemzésekben igazolódik, az az állítás, hogy a városok arculatának megítélése függ az társadalmi értelmezésektől, az aktuális kultúrától. Részlet egy 1954-es számból:

„*Kazincbarcika általános és részletes városépítési terveinek készítése során is világosan igazolódott, hogy a városméretekben történő tervezés, bármily nagy területre terjed ki, lényegében építészeti feladat. A tervnek ki kell terjednie a városközpont helyének, kialakítása módjának, városszerkezetbe való bekapcsolásának, megvalósításának, ütemezhetőségének tervére. Tartalmaznia kell a főközponton kívül kialakítandó nagyobb építészeti együttesekre vonatkozó javaslatokat. Foglalkoznia kell az összvárosképet szervező és formáló létesítmények meghatározásával. Ki kell térnie a város és a táj kapcsolatára, a zöldterületi rendszer, vízfelületek rendszerének, építészeti együttesek és természeti adottságok kapcsolatának megtervezésére. Tartalmaznia kell a városra nyíló rálátások kiképzésének módját. Fel kell tárni a történeti értékű városrészek és műemléki épületek építészeti együttesekbe való bevonására, kiszabadítására, hangsúlyozására vonatkozó javaslatokat Mindezeket olyan szerves szerkezettel rendelkező egésszé kell formálni, hogy*

a város lakóinak életmegnyilvánulása, mozgása által keletkező súlypontok egyben a belső- és összvároskép hangsúlyos kialakításai legyenek."[20]

Tizenhat évvel később, 1970-ben Farkasdy Zoltán építész az alábbi módon mutatja be a már elkészült várost mellékesen, mivel a cikk a városi kórház épületére fókuszál: „*Város-e egyáltalán ez a település? Ottjárva, úgy érzem, nem. Csak telep. Nem sivár »Siedlung«– erről a táj, a lágy utcavezetések, a dús növényzet gondoskodnak. De valahol mégis van valami baj. Ezt próbáltam keresgélni, megtalálni. (...) Üzletek nem igen vannak a monoton egyformaságú, háromemeletes lakóházakban, a földszintek is lakásokul szolgálnak. (...) Nagyképű, bombasztikus, de már lemállott portikuszok, felesleges axisokat lépten-nyomon hangsúlyozó erkélysorok, díszítő igyekezet létrehozta plump ablakkeretek, a falakon vakolat és működő babérág – akkor Kossuth-díj igényű, ma ütött-kopott álpatetikus »architektúrák«*[…] *Lépten-nyomon buta szobrocskákba ütközünk, ami suta és esetleges elhelyezésükkel kőbe merevítenek egy soha nem volt áligényt – ugyan kinek van ma ezekre szüksége? Az emberek megszokott unalommal mennek el mellettük. Biztosan jobban örültek volna, ha helyette lakásaik lettek volna jobb kivitelűek. A táj gyönyörű. A hullámzó horizont sejteti, hogy a dombok, hegyek vonulata tovább tart, és a kis völgykatlan, ahová ez a »város«-torzó települt, érezzük, csak egyike a környék szép völgyeinek. A fogadtatás, megérkezés sem túl szívderítő. Elhanyagolt, poros ipartelepek egymásra torlódott rendetlensége kíséri utunkat Miskolctól idáig: Kazincbarcikáig*." [2122]

2020-ban Vékony Zsolt készített elemzést a város megjelenéséről: *„Kazincbarcika tipikusan olyan (ipar)város, amelyet hatalmas lendülettel kezdtek el megépíteni az 1950-es években, azonban ez az igyekezet végül idő előtt kifulladt és emiatt meglehetősen felemássá vált a település. Ennek ellenére Barcika nagyon szép részekkel, ügyes városrendezési megoldásokkal is bír, a későmodern építészet kedvelőinek pedig különösen ajánlott ellátogatnia ide, bár tény, hogy érdemes mindezt egy napsütéses tavaszi vagy ősz eleji alkalommal megejtenie."*[23]

A szerző szerint a Kazincbarcika típusú települések a tervezők minden igyekezete ellenére sem tudtak igazán jól szervezett, kellemes és élhető helyekké válni, a szocialista ideológia, a tervszerű építkezések, illetve a tervekben meghatározott részletek elmaradása (például a városközpontok kialakítása) nem tette igazán vonzó helyekké ezeket az ipar- és bányavárosokat. A települések mellé felhúzott ipartelepektől, közeli bányáktól való túlzott függés komoly problémákat okozott a rendszerváltást követően: a privatizációk, a gyár- és bányabezárások sok-sok ezer ember munkáját tették szükségtelenné. [24]

Ezek a megítélések szubjektívek, és erősen hordozzák az iparvárosokról kialakult sztereotípiákat is. A régió városaihoz képest, egy működő, több szempontból

[20] *Magyar Építőművészet*, 1954 (3. évfolyam, 1-12. szám)1954 / 3. szám, 66.
[21] *Magyar Építőművészet* 1970/2
[22] Idézi: VÉKONY 2021
[23] VÉKONY 2021
[24] VÉKONY 2021

központi szerepkörrel rendelkező városról beszélhetünk, amelynek népességfogyása kisebb, mint a környező városoké[25], gazdasági mutatói jobbak, mint a szomszédos településeké. A városban élők (a maradók és beköltözők) bizalmat szavaznak a városnak, annak ellenére, hogy az kiszolgáltatott a vegyiparnak, és a környező települések gazdasági helyzetének. Városfejlesztési stratégiájában egy élehető középvárosi vízió-kép rajzolódik ki, amely városi szövetben az épületek mellet az épületek által alkotott épített terek együttesét is megnevezik, mint a helyi társadalom életének és működésének fizikai keretét – a városi élet anyagi hordozóját. A városi szövet és a város társadalmi és gazdasági élete összefüggő rendszert alkot, melynek elemei kölcsönösen hatással vannak egymásra és együttesen, összefüggésükben határozzák meg a városi élet minőségét és a város versenyképességét, attraktivitását.[26]

Nyilvánvaló, hogy *„az ország majd minden zugából verbuvált, összefutott lakosból, felvonulási tereppé zsúfolódott „ősfalvakból", néhány kész bérházból, barakkokból, felvonulási épületekből, épp csak megürült munkatáborból, épülő, de még nem termelő üzemből álló konglomerátum – ami volt Kazincbarcika 1954-ben – nem válhatott várossá az ünnepi ceremónia nyomán."*[27] Nem tudjuk, és nehéz lenne megtippelni, hogy a város tervezőinek vízióiban hogyan jelenik a mai Kazincbarcika. Azt vizsgálhatjuk azonban, hogy az eltelt 68 év alatt hogyan lakta be a várost a lakossága. Ennek egyik fontos lenyomata a közösségi tér, ahol találkozni lehet, ahol történések zajlanak, amelyek szimbolikusan, a város nevezetesebb napjain a közösség számára teret adnak.

Kazincbarcikai Facebook csoportok vizsgálata

Hat kazincbarcikai témájú csoportot emeltem be a kutatásba. Olyan csoportokat kerestem, amelyek a várossal foglalkoznak, akár a mindennapok problémáit beszélik meg, akár visszaemlékezéseket vagy egyéni képeket osztanak meg. A Facebook keresője lehetővé teszi a kulcsszó szerinti keresését, a kiadott eredmények közül mindössze hat csoport volt, amely az általam megjelölt szempontoknak megfelelt.

A vizsgált csoportnak tagja vagyok, három csoportnak több éve, három csoportban a kutatás kedvéért léptem be. Rendszeresen látogatom az oldalakat. Szerepem passzív, szoktam érdeklődni, vagy megjegyzéseket fűzni a megosztott tartalmakhoz, de én magam nem generálok posztokat. A csoportokban néhány aktív tag tartja fenn kommunikációt, saját képet jellemzően ők töltenek fel.

A csoportok kezelőinek egy részét személyesen ismerem, egy interjút készítettem annak érdekében, hogy a csoportról alkotott, csak online felületen szerezett

[25] Miskolc például a 2001-es népszámlásá adatai szerint 181 ezer, ma 153 ezer fős város. Ózd,
[26] Kazincbarcika város településfejlesztési koncepciója, 2015. http://www.baz.hu/telepules/Kazincbarcika/kazincbarcika_telepulesfejlesztesi_koncepcio_egyeztetesre_kazinbarcika.pdf
[27] SIKOS 1995, 40.

tapasztalatokat ütköztetni lehessen. Három csoportban nincs személyes kapcsolatom az adminisztrátorokkal[28], velük kizárólag az online térben találkoztam. A csoportok elnevezését szándékosan nem jelenítem meg a tanulmányban, azokról összesítve beszélek. A nyilvános elérés ellenére valamint az etikai kódexek hiánya mellett, fontosnak tartom a kutatásetikai szabályok betartását az online felületen is.

Fontos tisztázni a kutató szerepkörét, vagyis a saját facebook-os identitásomat. A Facebookon elsősorban kutatói identitással jelenek meg. Saját profilomban elsődlegesek a munkahelyemhez kötődő tartalmak. Családi, szabadidős programokról nem posztolok, a családtagjaim csak akkor felfejthetők, ha a családtagok megteszik azt. Az ismerősök köre azonban mind munkahelyi, iskolai és baráti, rokoni szálakból tevődik, ezekben nincs tudatos válogatás. Jelölni is szoktam, és jelölést is igazolok vissza. A profilom saját, valós adatokat tartalmaz, és csak saját nevemben szoktam kapcsolatot létesíteni. Az én online identitásom része a valós identitásomnak, nem több annál, részleteiben sem.

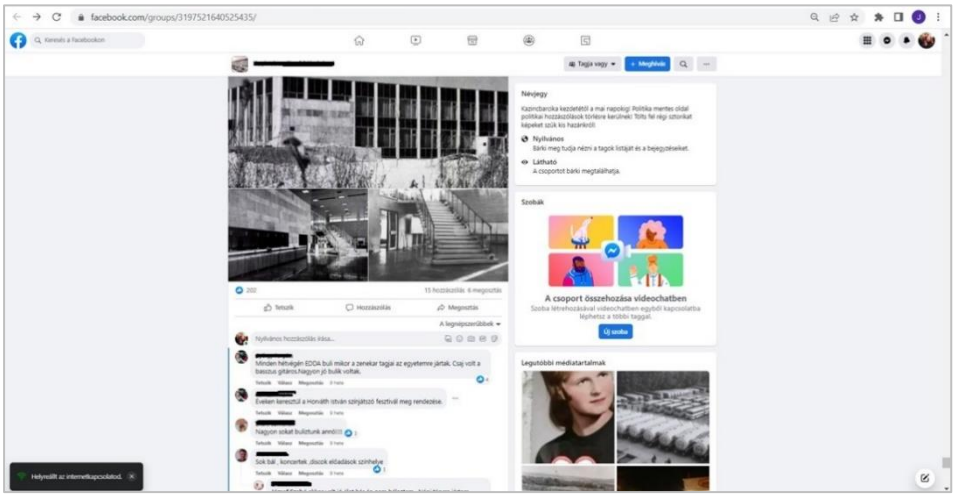
A felületen első lépésként azt kerestem, hogy

- A városi köztereket milyen képi tartalmakat jelenítenek meg a felhasználók.
- A képeknek mik a legfőbb jellemzőik: kép készítésének időpontja, módja, ki készítette, milyen célból, a képet hogyan használták az elkészülés után, hogyan vált a kép digitálissá, vagy akként született? Ki birtokolja a képet (vagy annak eredetijét)?
- A képek milyen összefüggésekben kerül elő?
- A képekhez milyen megjegyzéseket fűznek, milyen jelekkel, visszacsatolással látják el?
- Generál-e a kép másik képet, szöveget, vitát?
- Milyen hosszú időt él meg a kép (a posztolás és az utolsó reakció időpontja között eltelt idő)
- Van-e közös jellemzője azoknak a posztoknak, amelyek élénkebb reakciókat váltanak ki? Ha igen, milyen jellemzők ezek?
- Létezik-e a posztoknak és a ráérkező reakcióknak mintázata?
- A posztok milyen módon tudják leírni a közteret?
- A közterekről való online diskurzus mennyiben mutatja meg a köztér használóit?

[28] Egy adott csoport felügyeletét ellátó, afelett kontrollal rendelkező Facebook használó, illetve az azt megszemélyesítő azonosító név.

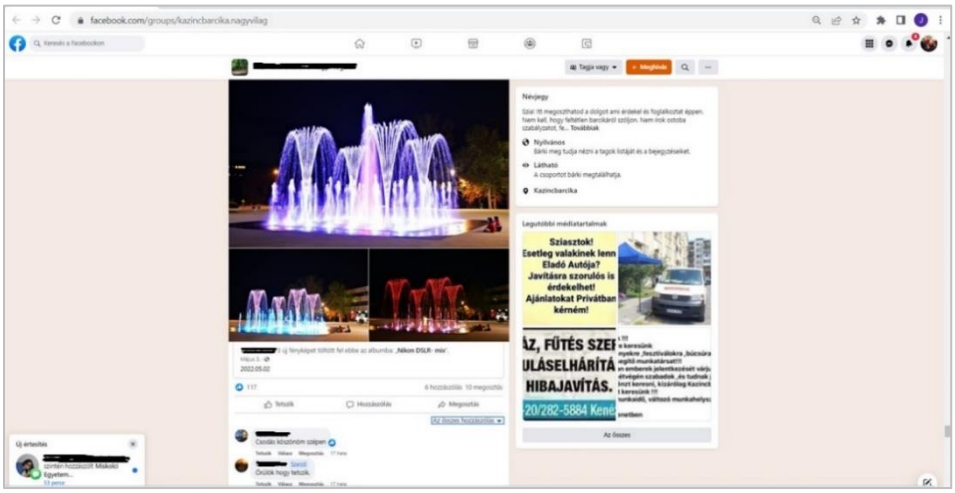
A vizsgálatba bevont profilok:

1. 2021-ben létrehozott nyilvános csoport 3,5 ezer taggal. A város kezdetétől a mai napokig gyűjt bejegyzéseket. Politika mentes oldal, tartalmakat nem csak a városról fogad. Havi 20-30 poszt kerül fel az oldalra.

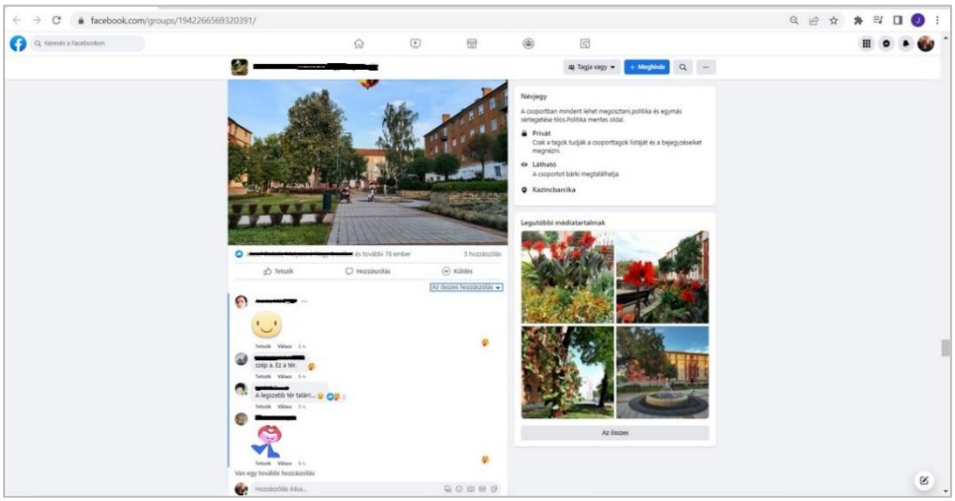
1.ábra: Művelődési ház épülete. Kazincbarcika, Fő tér. Nyilvános Facebok csoportról készített képernyőkép. Saját szerkesztés

2. 2013-ban létrehozott nyilvános csoport 7,2 ezer taggal. A csoport általános célokat tűzött ki. Témaként megjelenik benne a helyi szolgáltatásokról való diskurzus, de külön témamegjelöléssel szerepel Kazincbarcika, ahol vegyesen az aktuális történésekről, sporteseményekről posztolnak. Ebben a csoportban sok politikai tartalmú bejegyzés található. Havi 300 körüli poszt kerül fel az oldalra.

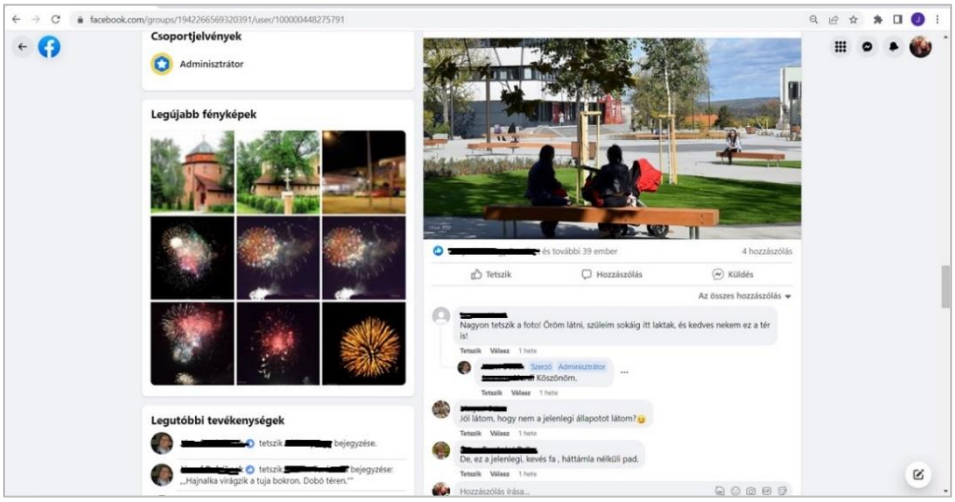
2.ábra: Szökőkút, Kazincbarcika, Fő tér. Nyilvános Facebook csoportról készített képernyőkép. Saját szerkesztés

3. 2017-ben létrehozott privát csoport 5 ezer taggal. A csoportban a politikai bejegyzéseken kívül bármilyen tartalom megosztható. Havonta 250 körüli bejegyzés kerül fel az oldalra. Ebben a csoportban található a legtöbb köztérről készült fotó. A fotók általában jó minőségűek, arról árulkodnak, hogy készítőik tudatosan fényképezik környezetüket. Megörökítik a fontosabb fejlesztéseket, a képileg látványos tereket, utcákat, műtárgyakat. A legaktívabb tagok vélhetően személyesen is ismerik egymást, ami a kommentek tartalmából következtethető.

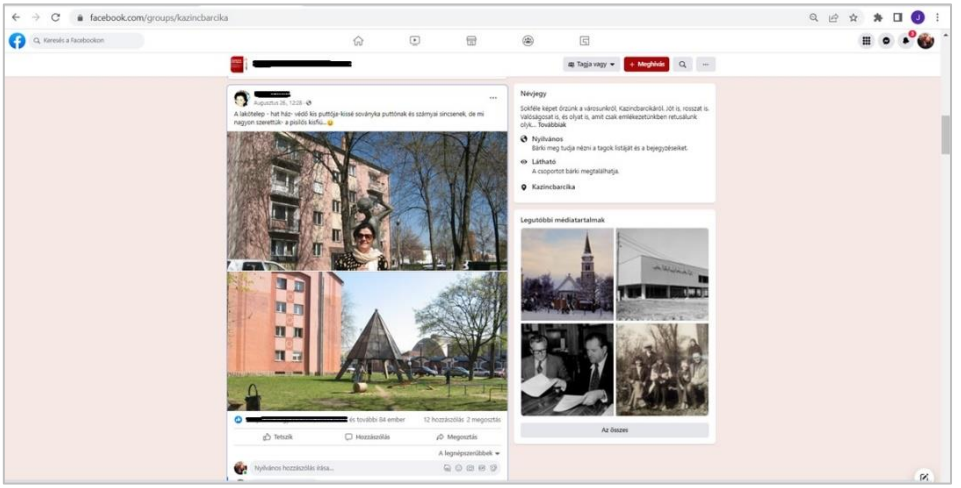
3.ábra: Kazincbarcika. Rákóczi tér. Privát Facebook csoportról készített képernyőkép. Saját szerkesztés

4. 2012-ben létrehozott nyilvános csoport 7,1 ezer taggal. A csoport létrehozója a Barcikai Históriás Alapítvány, amely folyóiratot is működhet, ennek egyik felülete a Facebook csoport. Kifejezetten régi képeket gyűjtő és publikáló oldal. Havi 30 körüli poszt kerül fel az oldalra.

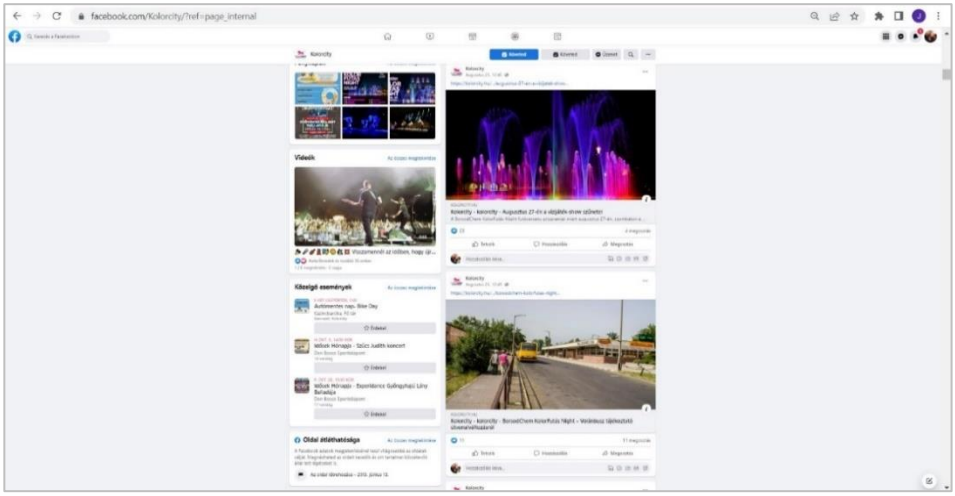
4.ábra: Kazincbarcika. Fő tér. Privát Facebook csoportról készített képernyőkép. Saját szerkesztés

5. 2013-ban létrehozott Helyi vállalkozás 16.582 ember kedveli, 19.286 ember követi, 7.251 ember jelentkezett be. Az oldal Kazincbarcika eseményeiről tudósít. Megjeleníti a programokat, és azokról képes beszámolót publikál.

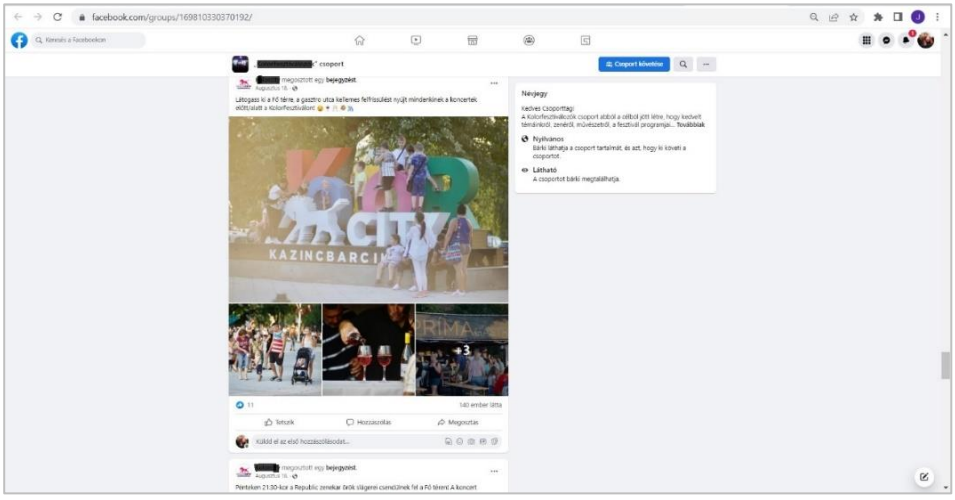

5.ábra: Kazincbarcika, Egressy Béni tér, Nyilvános Facebook csoportról készített képernyőkép. Saját szerkesztés.

6. 2018-ban létrehozott nyilvános csoport 240 taggal. Az 5. számú helyi vállalkozás csoportja. Az itt megosztott képeket sok ember nézi, lájkolja (100 fölötti), de egyéb aktivitás kevés. Nem indít el beszélgetéseket.

6.ábra: Kazincbarcika, Fő tér, Szökőkút. Facebook Helyi vállalkozásról készített képernyőkép. Saját szerkesztés

7.ábra: Kazincbarcika. Fő tér. Nyilvános Facebook csoportról készített képernyőkép. Saját szerkesztés

A képek funkciója elsődlegesen a dokumentáció, amely egyrészt segíti az időben való tájékozódást „a kórház már látszik, biztos, hogy 1970 utáni kép", másrészt segíti az emlékek felidézését „Minden héten EDDA buli volt".

Nosztalgia és veszteségkommunikáció együttesen van jelen: „régen milyen csodálatos volt" „hiányzik", „akkor még építettek ilyet, ma már nincs ilyen", „milyen jó bulik voltak" jellemzően a múltat dicsérik.

Üres tereket ábrázoló fotókat nem találunk a posztok között. tereket nagyon kis számban jelenítenek meg. Toposzokat találunk a képeken:

- Idilli hangulat (valaki ül a padon, gyerek játszik, napkelte, naplemente, felhő és zöld táj együttes jelenléte, virágzó fák, virágok).
- Nem, vagy rosszul működő műtárgyak (romlott állapotú padok, eső utána nagy kiterjedésű víztócsák, megrongálódott szobrok, rosszul illeszkedő csatornafedő).
- Szobrok (a fotó fókuszában a szobor áll, a tér a képen hangsúlytalan). A szobrokhoz nem fűznek kommentet, a szobrokról készült képek kevés hozzászólást indukálnak. Több esetben a bejegyzésből nem tudjuk meg kit/mit ábrázol egy-egy szobor, és ki készítette, hol található. Viszont ha van komment, akkor annak elsősorban múltfelidéző jellege van. Jellemzően a gyerekkorhoz kötődő emlékeket sorakoztatnak fel.
- Forgalom (leggyakrabban utak kereszteződésében, vagy amellett lévő tér, a tér ebben az esetben sem kap hangsúlyt).
- Épületek (leggyakrabban a leromlott állapotú, vagy az új épületeket fényképezik és publikálják a tagok. A tér jelenléte ezekben az esetekben sem kerül hangsúlyozásra).
- Vizek (Csónakázó-tó, és a Tardona-patak gyakori megjelenés. Magas vízállás és nagyon alacsony vízállás, valamint szemét elhelyezése esetén a patak hangsúlyos. A Csónakázó-tó leggyakrabban idilli fotókat generál. Ebben elhelyezkedése is segít, két oldalról egy 200 méteres domb, valamint parkos terület, másik oldalról színezett sorházak találhatók, így több oldalról is könnyű látványos, esztétizáló képeket készíteni.

Témáját tekintve a bejegyzések alatti beszélgetések leggyakoribb eleme az iskolaélményekhez kötődik. A legtöbb komment az iskolai terekkel, épületekkel kapcsolatos képeknél, bejegyzéseknél indukálódik. A tagok rendszerint felidézik az iskolásévek élményeit, igazgatókról, tanárokról emlékeznek meg, jellemzőbb csínytevésekről, osztanak meg egyéni történeteket. Sok osztályfotó is felkerült.

A másik nagy téma a lakóhelyhez, lakóépülethez és annak környezetéhez fűződő viszony. A „de szerettem itt lakni", „nagyon hiányzik", „életem legszebb időszaka volt" jellegű bejegyzések a leggyakoribbak. Negatív érzést kifejező

kommentekkel elvétve találkozunk. A bejegyzések szerint a tervezőasztalon, tömegesen épített házak képesek voltak olyan tereket létrehozni, ahol boldogan lehetett élni.

Ezek a posztok és a hozzájuk fűzött kommentek ellentmondanak az építészek által leírt félbehagyott város képének. A Facebook bejegyzések arról árulkodnak, hogy a betelepülő második-harmadik generáció szép, és tartalmas időszakként élte meg a fiatal éveit az éppen kialakuló városban. A sivárnak, álpatetikusnak, uniformizáltnak minősített építészetnek vagy hasonló értékítéletnek az újmédia felületen nem találjuk nyomát. A leggyakoribb a 70-es, 80-as évekre való visszatekintés (a Facebook használó nagy része 40 év fölötti), visszaemlékezés a barcikai tartózkodásra, a gyerekkorra, fiatal évekre. Leggyakoribb szó a „csodálatos"; szóösszetételben: „csodálatos volt", „csodálatos város".

Az építészek megítélése és az újmédián megjelenő tartalmak között erős szakadék érezhető. Az építészek narratívája egyáltalán nem jelenik meg a Facebook vizsgált csoportjaiban.

A posztokban a tér csak a műtárgyak befogadójaként, vagy egy-egy szereplő háttereként jelenik meg. Egy-két kivételtől eltekintve a terek jellegét a bejegyzésekben nem észlelik, nem jelenítik meg. Ha a teret mutatják be, akkor egy szobor, egy épület, egy pad, vagy bármilyen más műtárgy, esetleg virággal beültetett terület kerül a kép fókuszába. Ugyanez igaz a képekhez fűzött kommentárokra is, élmények, találkozások jelentik a teret. A térélmény a diskurzusokban sem jelenik meg.

8.ábra: Kazincbarcika, Rákóczi tér. Nyilvános Facebook csoportról készített képernyőkép. Saját szerkesztés

A köztér ábrázolásának hangsúlytalansága

A képek kommentár nélkül kerültek fel. A három kép egy bejegyzésen belül látható. Fókuszban a szökőkút. Az első és második képen csak a szökőkút látható. Harmadik képen láthatjuk a teret. A képsorozat a szökőkútra fókuszál, a köztér azért kerülhet bemutatásra, hogy a szökőkút helyzete, elhelyezkedése, környezete bemutatható legyen.

A ritka képek egyike, ahol egy házak közötti teret láthatunk. A kép készítője bemutatja azt a helyet-teret, amely rendelkezésre áll a találkozásra, üldögélésre, játékra.

9. ábra: Kazincbarcika, Ságvári tér, Nyilvános Facebook csoportról készített képernyőkép. Saját szerkesztés

A terek ábrázolásakor visszatérő és hangsúlyos elem a szökőkút. A képen az eredetileg Főtérnek készülő, de félbemaradt „legfőbb téren” található szökőkutat láthatjuk. A szökőkút a Városháza és a városi művelődési ház által körbeölelt térrészen található. A szökőkút valamilyen formában minden vizsgált csoportban megjelenik. Érdekessége a térnek, hogy a mai napig nem kapott önálló nevet, a térképeken a Városház előtti teret ugyanúgy Fő térnek nevezik, mint az Egressy úttal másik oldalán elhelyezkedő nagy parkos, játszótérrel tagolt területet. A területre jellemzően a „zenélő szökőkútként” hivatkoznak.

10. ábra: Kazincbarcika, Fő tér. Nyilvános Facebook csoportban megosztott képről képernyőfotó. Kép készítője nem ismert. Saját szerkesztés.

A Facebook csoportokban a tér látványa visszatérő elem. A múlttal foglalkozó csoportokban több tucat, különböző korból származó felvételt posztolnak a szökőkút régi vagy mai változatáról.

11. ábra: Kazincbarcika, Fő tér. Nyilvános Facebook csoportban megosztott képről képernyőfotó. Kép készítője nem ismert. Saját szerkesztés.

A fenti képen a Városháza és a felújított Egressy Művelődési Ház alakítja ki a teret. A lenti képen a tér folytatásában már elbontott szökőkút látható.

12. ábra: Kazincbarcika, Fő tér. Nyilvános Facebook csoportban megosztott képről képernyőfotó. Kép készítője nem ismert. Saját szerkesztés.

Egy 1980-as évekbeli fotó a művelődési ház eredeti arculatáról, és a szökőkút-épület együtteséről.

13. ábra: Kazincbarcika, Fő tér. Nyilvános Facebook csoportban megosztott képről képernyőfotó. Kép készítője nem ismert. Saját szerkesztés.

A képen elöl a szökőkút és a háttérben a Fő tér másik nagy zöld területe látható.

A szökőkút a bejegyzések, és a megjelenés nagy számát tekintve identitásképző elemnek is tekinthető. Ezt az elemet használja a város arculati kommunikációjában is, és nagyon sok poszt, bejegyzés fűződik a vizes, ma már zenélni is tudó műtárgyhoz.

Két csoport (helyi vállalkozás és annak rajongói csoportja) sikerkommunikációt folytat, és a jelent és jövőt mutatja be. posztolt képei mellőzik a nosztalgiát, és igyekszik a város 21. századi arcát bemutatni.

14. ábra: Kazincbarcika, Fő tér. Nyilvános Facebook csoportban megosztott képről képernyőfotó. Kép készítője nem ismert. Saját szerkesztés

Ezzel szemben a másik négy csoport a jelenről és a múltról posztol. Sokszor a jelen és múlt összevetésével jelzi a vágyódást egy valamikor virágzó város iránt.

15. ábra: Kazincbarcika, Fő tér. Nyilvános Facebook csoportban megosztott képről képernyőfotó. Kép készítője nem ismert. Saját szerkesztés

A nosztalgia megjelenéséhez a régi képek is hozzátartoznak. Az 1960-as évek vége, 70-es évek elejéről elsősorban külső adatbázisokból találnak és posztolnak a tagok. A Fortepanról több kép is származik, és előfordulnak könyvekből beszkennelt fotók is. Kisebb részben privát fotográfiák is felkerülnek.

16. ábra: Kazincbarcika, Egressy Béni tér. Nyilvános Facebook csoportban megosztott képről képernyőfotó. Kép készítője nem ismert. Saját szerkesztés

A képen a mozi előtti tér látható. Bár a házak között, kevésbé látványos helyen helyezkedik el, a tér viszonylag nagy forgalmat bonyolított és bonyolít ma is.

A múltbéli érdekességek is felszínre kerülnek. A képen a fűszerbolt előtt egy mozgó köszörűst láthatunk. A köszörűs és a fejkendős néni látványa ellentmond a modern iparváros hangulatának, de éppen ez a látszólagos ellentmondás az, ami árnyalja a színtisztának látszó szocialista városképet.

17. ábra: Kazincbarcika, Kikelet köz. Nyilvános Facebook csoport által megosztott kép. A kép eredeti forrása: Fortepan.hu 28931. számú kép (1967). Fortepan / Lechner Nonprofit Kft. Dokumentációs Központ

Záróképként pedig a fortepan.hu oldalról átemelt képek közül egy kiemelt kép, amelyen az iparvárost tovább árnyalja. A historizáló lámpatest, a lépcsőház előtt ponyvával letakart motor, a háttérben lévő embertömeg és az előtérben ácsorgó kislányok képe azt sugározza, hogy az ember bármilyen teret be tud élni.

18. ábra: Kazincbarcika, Béke tér, Nyilvános Facebook csoport által megosztott kép. A kép eredeti forrása: Fortepan.hu 28939. számú kép (1967): Fortepan / Lechner Nonprofit Kft. Dokumentációs Központ

A bemutatott fényképeket a kutatásba bevont facebook-csoportok publikálták.

Összegzés:

A városi tér, a városi köztér a Facebookon jelen van. A felhasználók fontosnak tartják a környezetüket megörökíteni, véleményt formálnak róla, és vitát generálnak, vagy felhívják egymás figyelmét a tér változásaira. Különböző csoportokat megvizsgálva valamilyen módon mindenhol jelen van a terek ábrázolása. Az ábrázolás módja, száma, és az arra érkező reflexiók különböznek a csoport jellege szerint. Feltételeztem, hogy a vállaltan múltidéző, és magát „históriásnak" nevező csoport képei között találom majd a legárnyaltabb térábrázolást. A hipotézist arra a feltételezésre alapoztam, hogy a terek történelmi rétegei a történetiségen keresztül felsejlenek. Nem így történt, a különböző csoportokban megjelenő köztér ábrázolás száma, és jellege függ a csoport jellegétől, de a képek minősége, és a tér megjelenítésének tudatosságában viszont csak személyes viszonyulásokat véltem felfedezni.

Az üres tér, a tér üressége, az épületek, műtárgyak közötti terület nagysága, és érzete nem jelenik meg a posztokban. A terek ábrázolásához a felhasználók segítségül hívnak különböző műtárgyakat, növényeket, épületeket, néha embereket. Az épített környezeten keresztül válik megfoghatóvá a tér. A Fő tér, a Rákóczi tér, a Szabadság tér egy-egy szobor, szökőkút, köztéri pad, virágágyás, vagy egy szökőkút által válik térré. Az üres tér ábrázolásához fényképezési technikai tudás szükséges, és gondolkodás a tér vizuális lenyomatának elkészítéséhez, továbbá szükséges a rászánt idő. A felhasználók nagy része nem a szisztematikus ábrázolás igényével közelít a térhez, mindössze a lakóhelyének egy fontos, megörökítendő elemének tekinti, és reflexióiban is a mindennapok, a helyi társadalom politikai, gazdasági, történelmi dimenzió jelennek meg a posztolt képek által.

A legtöbb térábrázolás személyes. Csupán esztétikai megjelenése, vagy a tér elvonatkoztatott léte nem érdekli a felhasználókat. Személyes kapcsolódásokon válik a nem-hely térré. Gyerekkori, fiatalkori emlékek, a jelen és a múlt útvonalai, az érzéseket keltő tavaszi virágok, a napi igényeket kiszolgáló funkciók, vagy éppen annak hiánya, a leromlottság vagy az új építés, felújítás válik fontossá a képeken. A posztokhoz kötődő kommentárokból, szöveges bejegyzésből ismerhetjük meg a publikálás szándékát, vagyis azt, hogy egy-egy képpel mit üzen a posztoló.

Gyakori elem a veszteségkommunikáció. Az elmúlás, vagy a múlt megszépítése, a nosztalgia jellemzi a képek nagy részét. A képeket egymás mellé rakva az az érzet támadhat, hogy a jelen és a régmúlt létezik csak. A közelmúlt nem kerül tárgyalásra a képek által.

A Kazincbarcikán gyakran megjelenő szökőkutak a műtárgyak között kiemelt szerepet kaptak a posztokban. A szökőkút több helyen is található, amelyek között a Zenélő vízjáték a leggyakoribb tér-elem. A Fő téren lévő szökőkútból különböző programok szerint szökik a magasba a víz. Váratlanul, változóan és színes megvilágításban, zenei kísérettel szórakoztatja a Fő téren programra várakozókat. Érdekessége a kútnak, hogy amikor nem működik, akkor rejtve marad, vagyis a teret

nem zavarja kiálló műtárggyal, hanem belesimul a talajba. Így a tér többféle funkciót kap. A Fő téren rendezett közösségi programoknak helyet ad, iskolai rendezvényeken dobogót építenek rá, futóversenyeken rendezvényhelyszín, a kánikulában pedig vízzel hűsiti a teret, és az arra járókat. A Zenélő vízjáték terén a város alapításával egyidőben terveztek szökőkutat. A kor építészeti megoldásainak megfelelően kialakított vizes helyszínt többször átépítették, így majd minden generációnak van saját szökőkút-időszaka. Ez is indokolhatja a szökőkút domináns jelenlétét az újmédia felületén. A fiatal városban ez egyfajta kontinuitást ad a változó, amúgy kevés jelleggel bíró térnek.

Kérdés volt, hogy a közterekről való online diskurzus mennyiben mutatja meg a köztér használóit? A kérdést érdemes megfordítani: létezne-e egyáltalán diskurzus a térről az újmédia hiányában? Ha létezne is, biztosan sokkal kevésbé lenne intenzív és sokkal kevesebb szó esne róla. A Facebook ilyen módon az agóra eredeti jelentését hozza vissza a kevésbé személyes, diskurzusokban nem bővelkedő városi térbe. Olyan emberek találkoznak, és reagálnak egymásra – akár csak egy like-kal – aki a valóságban nem, vagy nagyon ritkán találkoznának csak. Így a köztér használói nem csak saját maguk számára élik be a teret, hanem egymás számára is láthatóvá válva közösen használják azt.

A kutatás számos kérdést nyitva hagyott. A képi tartalmak vizsgálata a szociális médiában ugyanazokat a nehézségeket hordozza, mint a képek vizsgálata általában. A szövegek rendszere könnyebben vizsgálható, listázható, szoftverek segítheti az elemzést. A kép és a szöveg együttes vizsgálata időigényes, és módszertani megalapozottsága is hiányos.

A köztér, a közösség számára nyitott és szabadon használható tér minden társadalomban fontos szerepet kapott, kortól és helytől függetlenül. Éppen ezért érdemes a tér különböző megnyilvánulásait, és különböző színtereken való megjelenését vizsgálni. Továbblépésként érdemes lenne összevetni a tér használóit és annak újmédiában való leképződését.

BIBLIOGRÁFIA

ACZÉL 2015
ACZÉL Petra (szerk.): *Műveljük a médiát!* Budapest, Wolters Kluver, 2015.

BROADBENT 2015
BROADBENT, Stefana: *Intimacy at Work. How Digital Media Bring Private Life to the Workplace*. London, Routledge, 2015.

CSÁSZÁR 2016
CSÁSZÁR Lilla: ÉNKÉPezés, KÉPMÁSolás. *Vizuális kommunikáció és énmegjelenítés a Facebook közösségi hálón és a jelenség pedagógiai vonatkozásai*. PhD értekezés. https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/15705/csaszar-lilla-tezis-hun-2016.pdf (Letöltés: 2022. 11. 04.)

CSÉFALVAY 1990
CSÉFALVAY Zoltán: *Térképek a fejünkben*. Budapest, Akadémiai,1990.

DOBÁK – TÖRÖK 2020
DOBÁK JUDIT – TÖRÖK ZSUZSANNA: A nyilvános tér városantropológiai megközelítése. In: *Multidiszciplináris tanulmánykötet a Kárpát-medence és magyarságának egyes társadalmi, gazdasági, környezeti jelenségeiről és kihívásairól.* Szerk. PÉTI Márton – SCHWARCZ Gyöngyi – RESS Boglárka. Budapest, Nemzetstratégiai Kutatóintézet, 2020.

DOWN – STEA 1977
DOWNS, Roger M. – STEA, David: *Maps in Minds. Reflectionson Cognitive Mapping*. New York, Harper & Row, 1977.

HAMPTON–WELLMAN 2003
HAMPTON, Keith – WELLMAN, Berry: Neighboring in Netville. How the Internet Supports Community and Social Capital in a Wired Suburb. *City & Community* 2:4, December 2003.

ISPÁN 2009
ISPÁN Ágota: Városi tér és városimázs Leninvárosban. *Urbs: magyar várostörténeti évkönyv*, 2009. 4. sz. 285-308.

JACOBS 1993
JACOBS, Jane M.: The city unbound: qualitative approaches to the city. *Urban Studies*, 30., 1993, 827-848.

JENKINS – FORD – GREEN 2013
JENKINS, Henry – FORD, Sam – GREEN, Joshua: *Spreadable Media: Creating*

Value and Meaning in a Networked Culture. New York: New York University Press. Idézi: ZELENA András: Veszteségkommunikáció az újmédia színterein. *Médiakutató,* Budapest Vol. 18, Iss. 1/2, Spring/Summer 2017, 139-147.

KÉRI-KELLER 2017
KÉRI-KELLER Szilvia: Néző vagy felhasználó? A befogadói attitűd változása a videomegosztó oldalak tükrében. *Apertúra,* 2017 tavasz

LAKI 2015
LAKI Ildikó: A magyarországi iparvárosok múltja és jelene. *Polgári Szemle,* 2015. június, 370-381.

LETENYEI 2004
LETENYEI László: Mentális térkép szerkesztése. In: *Településkutatás*. Szerk. LETENYEI László. Budapest, TeTT könyvek, 2004.

MCQUAIL 2003
MCQUAIL, Danis (2003): *A tömegkommunikáció elmélete*. Complex Kiadó, 2015. Idézi: ZELENA András: Veszteségkommunikáció az újmédia színterein. *Médiakutató*; Budapest Vol. 18, Iss. 1/2, Spring/Summer 2017, 139-147.

MESTER 2018
MESTER Tibor: Digitális antropológia–előzmények, megközelítések, módszerek. *Replika,* 2018/3-4. szám, 119-136.

MILLER 2018
MILLER, Daniel: Közösségi oldalak. *Replika,* 108–109 (2018/3–4. szám): 157-172.

MITCHELL 1995
MITCHELL, W. J. Thomas: *Picture theory*. Chicago, The University of Chicago Press, 1995.

NIEŚCIORUK 2019
NIEŚCIORUK, Kamil: Learning the space. The change of spatial cognition of a city centre by high-school students in the light of mental maps and sketches. In: *Mental Mapping. The Science of Orientation*. Szerk. LETENYEI László–DOBÁK Judit. Passau, Schenk Verlag. 2019.

SIKOS 1995
SIKOS T. Tamás (szerk.): *Kazincbarcika, zsákutca vagy útelágazás?* Budapest, MTA Regionális Kutatások Központja, 1995.

TVERSKY 1993
TVERSKY, Barbara: *CognitiveMaps, Cognitive Collages and Spatial Mental Models*. In: Spatial Information Theory: A Theorethical Basis for GIS. Lecture Notes in Computer Science. Szerk. FRANK, Andrew U. – CAMPARI, Irene. 716:14-24 Berlin, Spring, 1993.

VÉKONY 2021
VÉKONY Zsolt: *Csinált város a Sajó völgyében – Adalékok Kazincbarcika későmodern építészetéhez*. Építészfórum. https://epiteszforum.hu/csinalt-varos-a-sajo-volgyeben--adalekok-kazincbarcika-keso-modern-epiteszetehez 2021.
Magyar Építőművészet, 1954 (3. évfolyam, 1-12. szám)

Magyar Építőművészet 1970/2

Kazincbarcika város településfejlesztési koncepciója, 2015.
http://www.baz.hu/telepules/Kazincbarcika/kazincbarcika_telepulesfejlesztesi_koncepcio_egyeztetesre_kazinbarcika.pdf

Faragó László

Mellé tett telefon

A kádári nyilvánosság vidék-városi szerkesztősége[1]

Jávorikéknek nevezték azt a színt, amelyet egy az egyik megyei lap fejlécéhez használtak egészen a rendszerváltásig. Sőt még a megyei pártlapok párttalanítása után is megmaradt egy ideig, mintegy letörölhetetlen nyoma a szocialista nyilvánosság struktúrájának. Az elnevezés a lap láncdohányos főszerkesztőjének nevéhez köthető, és a nyomdában „ragasztották" a színhez, mintegy színkódot. Ezzel is jelezve, hogy mindkét helyen, a szerkesztőségben és a forgó nyomdahengerek között is, ki volt az, aki kimondta a végső szót. Jellemző egyébként a kádári nyilvánosság ezen vidék-városi műhelyéhez, hogy a két helyszín között a szerkesztőségi futár biciklivel vitte és hozta az anyagokat: a kijavított és letisztázott cikkeket és az elkészült oldalak, úgynevezett kefelevonatát. A következőkben a szocialista, vidék-városi nyilvánosság műhely mindennapjaiba adok majd bepillantást, személyes emlékképek alapján. Újságírói pályám első állomása volt ez a kaposvári szerkesztőség, ahol összesen négy évet dolgoztam. Úgy vélem – tekinthetjük a dolgozat első hipotézisének, hogy *a kádári nyilvánosság, vidék-városi szerkesztősége emlékezethely, ahol a valóság absztrakcióját a szocialista elvárások határozták meg, ezáltal vált az akkori dinamikus identitásszerkezet fenntartójává*.

Ennek megfelelően bemutatom a szocialista szerkesztőség feladatkiosztó, tematizáló működését, az ellenőrzés locusait és folyamatát, az öncenzúra szerepét, beágyazottságát. A korábban már szóba került kerékpárt és a szerkesztőségi futárt, akár a kádári sajtó időstruktúrájának részeként is vizsgálhatjuk. A korra jellemző távközlési helyzet: a telefontalanság, a készakarva elavult rendszerű és zsúfolt központok miatt reménytelen volt a fekete, bakelitszagú készülékeket arra használni, amire hivatottak. Vagyis a legtöbbször gyorsabb volt üzenni, levelet küldeni a biciklis futárral, minthogy az ügyeletes olvasószerkesztő „vonalhoz" jutott volna. A szabad vonal a *szabad* telefonálást lehetőségét adta volna, márpedig tárcsahanghoz, vonalhoz jutni a legtöbbször csak szeretett volna a sajtómunkás. A mellé tett telefon, a vonalra, vagy ahogy a legtöbbször neveztük búgóhangra váró újságíró, szintén egyfajta jelképe volt a kádári nyilvánosság-műhelynek. A dohányosok úgy tartották, hogy két-három cigarettát is el lehetett szívni, mire az ember

[1] A tanulmány a NKFI-143598 számú, „*Köztérkutatás nem organikus városokban*" című pályázat segítségével készült.

telefonálni tudott. Másfelől a *mellé tett vagy készakarva háttérben hagyott telefon-infrastruktúra* egyfajta szimbóluma volt a kádári társadalmi, gazdasági prioritásoknak.[2] Ezt figyelembe véve kijelenthető, hogy a *kádári nyilvánosság műhely kizárólag megyeszékhely városban alakulhatott ki.* [3]Az utasítás-ellenőrzés közvetlen útja a fontos pozícióban lévő emberek összeköttetését jelentette az úgy nevezett „K" vonalon. A kapcsolat csak megyeszékhelyeken volt kiépíthető, a leírhatatlanul elavultan tartott és hálózatnak alig nevezhető hálózatban. Időnként ezen a közvetlen vonalon érkezett az utasítás-kérés a szerkesztőségbe, így aztán meg kell jegyezni azt is, hogy *a kádári hírgyár műhelymunkájának kiindulópontja nem a valósághoz kreált történetet volt, hanem szocialista mintatörténetből kellett létrehozni a valóság absztrakcióját.*

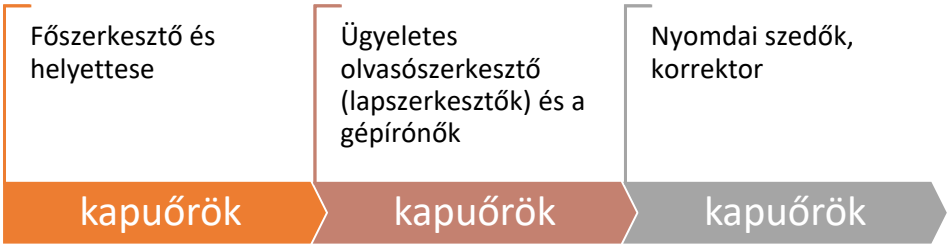
Bizonyos újságírói műfajokat tekintve azonban lehetett külön utas szövegeket is begépelni és megjelentetni. A riport, a tárca és a művészethez kapcsolható portré nem került az akkori megyei pártpolitika figyelmének középpontjába. Némiképp külön utasnak tekinthetjük az említett orgánum főszerkesztőjét is, aki a (párt)központi elvárások maradéktalan teljesítése mellett mégis valódi újságírói műhelyt gründolt a belvárosi tornácos sarokház első emeletén. Az újságírói mintát – akár írásról, akár fotózásról vagy kapcsolatteremtésről volt szó – a már említett főszerkesztő adta. Rövidesen beszélek majd a rovatokról, párttagként dolgozó újságírókról és azokról is, akik – „*majd az leszel*" státuszban próbálták kibekkelni, hogy végig trappolják az aktuális pártiskolát, a kötelező továbbképzés lépcsőfokait. Korabeli fotók helyett (bár vannak, de a személyiségi jogok miatt ezeket hadd őrizze a ládafia) emlékképeket kapcsolok majd.

A kádári hírgyár dinamikája

Mindezek alapján egyértelmű, hogy a kádári hírgyárnak megvolt a sajátságos dinamikája. A szocialista vidék-nyilvánosság szerkezetstabilitása a hírgyártóktól, azok regionális, városi kulturális közegétől, az öncenzúra beágyazottságától: végső soron a hírgyár felelős szerkesztőjétől függött. A szerkesztőség vezetője kézi irányításba kapcsolva a helyettesével és az olvasószerkesztőkkel, a gépírónőkkel és a nyomdai szerkesztővel, szedővel közösen testesítették meg a kapuőr szerepét.

[2] A távközlés a Magyar Posta részeként működött, a telefontalanságot tehát első kézből a Magyar Posta vezérigazgatóján lehetett volna számon kérni. Ezt szerette volna Mester Ákos, a kor egyik ismert szerkesztője, aki meghívta Tóth Illést egy tévéműsorba, de a potentát nem ment el, a szék üresen maradt, az üres szék mellett állva Mester Ákos azért felolvasta a kérdéseket. A riportert egy év szilenciumra száműzték.

[3] A kádári nyilvánosság vidék-városi szerkesztőség szókapcsolat tehát ezt mutatja, hogy a szocialista nyilvános műhelyei kistelepüléseken, nem megyeszékhely városokban egyszerűn nem tudtak volna létrejönni.

Kézivezérlés volt a javából, ahol reggeli feladatkiosztás után a szövegolvasás dandárja a lapszerkesztőkre hárult: az olvasószerkesztők – jó esetben – minden egyes szót átrágtak: ellenőrizték és javították a kéziratokat. A kéziratok egyébként hagyományos és nem elektromos írógépekkel készült. Elektromos gépeik kizárólag a gépírónőknek voltak. Az olvasó-lapszerkesztő kezén keresztülment kéziratokat már csak azért is át kellett írni, mert a sok javítás, kihúzás, beillesztett szöveg miatt szinte lehetetlen volt követni (a gépírnőket kivéve), megadta volna a lehetőségét a téves nyomdai szedésnek. Éppen ezért csak a tiszta szövegű kéziratok kerülhettek nyomdába, amelyben már egyáltalán nem volt javítás. Nem ritkán, egy szöveget kétszer-háromszor is át kellett írni.

A szerkesztőségbe egyébként csak olyan gépírók kerülhettek, akik akár a folyamatos, élőszavas diktálás „leütésére" is képesek voltak. Ezzel együtt megkövetelték tőlük az átlagon felüli műveltséget és tájékozottságot. Tapasztalatom szerint ehhez kapcsolták még a feltétlen párthűséget, amit nem kizárólag az MSZMP-hez való tartozással pecsételtek meg. Így azután nyugodtan kijelenthetem, hogy a vidék-városi, szocialista újságírói műhely kapuőrei közé sorolhatjuk a gépírókat, akik valóban figyeltek a szöveg tartalmára is, nem csupán a helyesírásra, szövegszerkesztésre. Jellemzően gépírók szinte kizárólag nők voltak, ezt tapasztaltam más szerkesztőségekben is: a Magyar Távirati Iroda megyei és országos állomáshelyén, és a Magyar Rádió Krónika szerkesztőségében. A Krónikánál egyébként a gépírók ténylegesen gyorsabban tudtak gépelni, mint ahogy a műsorvezetők diktálták a felkonferáló szövegeiket. Téveszteni nem lehetett, mert a leírt szöveget, perceken belül a stúdióban fel kellett olvasni.

Ajtónállókról vagy kapuőrökről egyébként először a német-amerikai pszichológus Kurt Lewin beszélt, nem sokkal a második világháború lezárását követően, az amerikai média újjáéledése idején. Lewin azonban nem a sajtómunkásokat, hanem a háziasszonyokat jellemezte ilyetén képen: ők voltak azok, akik meghatározták, hogy mi kerüljön az asztalra.[4] A kiscsoportos döntéshozatal Lewin által

[4] GRIFFIN 2001.

megfogalmazott formáját David Manning White (1950) alkalmazta a médiaelméletre.[5] Vagyis a kapuőr fogalmának előbb említett kiterjesztése nagyon is életszerű a kádári nyilvánosságműhelyre, különösen a gépírónőkre, akik sokszor az utolsó, valódi ellenőrzést tették a szövegek felett.

Mellesleg – bár nem személyközi, hanem intrapszichikus értelemben – a „cenzor" freudi fogalma, jóval Lewin előtt, éppen a fordított irányú jelentésátvitelt képvisel.[6] Freud a lelkiismeret kapcsán beszél egy „felettes énről, ami értelmezésünkben a kapuőr-cenzor lehet. Természetesen, ahogy a fenti ábra mutatja a nyomdában a korrektor még ránézett a szövegre, de itt már elsősorban a lapszerkesztésen volt a hangsúly: mekkora szöveg fér el az adott helyen, mi az, amit ki lehet venni vagy mit lehet betoldani az adott felületre.

A szakmai kultúra és munkakörnyezet természetesen meghatározza a végtermék, esetünkben a hírlapcikk minőségét. Jenei Ágnes beszél erről a Médiakutatóban megjelent cikkében, és Max Webert citálja a gondolathoz[7]. A végterméket: a hírt, tudósítást, riportot a sajtómunkások állították elő. Fontos hangsúlyozni az újságíró, mint hivatás már az 1986-os kádári sajtótörvényben is olvasható.[8] A kádári nyilvánosság műhely tehát kijelölte az öncenzúra beágyazottságát, vagyis *öncenzúrával felvértezett sajtómunkások* alkalmazott, akiket kézivezérléssel a kapuőrök tartottak folyamatos tréning alatt.[9]

A szocialista szerkesztőség feladatkiosztó, tematizáló működése

A vidék-városi szocialista lapszerkesztőségek monopol helyzetben voltak az adott időszakban.[10] Nem létezett alternatív nyilvánosság: a Magyar Távirati Irodának ugyan volt minden megyeszékhelyen irodája és tudósítója, de a legtöbbször együttműködött a megyei lapok szerkesztőségével és (ha volt az adott városban ilyen) a Magyar Rádió körzeti tudósítójával. Azonban a legtöbb esetben három nap kellett ahhoz, hogy egy átlagosan nem túl fontos „kétfejű borjú született" hír bekerüljön az országos sajtóba. (Következetesen nem használom a média kifejezést az egész cikkben, ugyanis a kilencvenes évek előtt egyébként is túlsúlyban volt a nyomtatott sajtó és ennek hozadékaként többosztatú médiáról még szinte senki sem beszélt.) A hírhárom – vagy másként nevezve *a hírtörténeti három nap* – tehát azt jelentette az értelmezésemben, hogy az első nap megtörténik az ese-

[5] HORÁNYI 2006.
[6] SCHWENDTNER 2006.
[7] JENEI 2001.
[8] SIPOS 2010.
[9] HORÁNYI – SZABÓ 2006.
[10] A szocialista sajtó nyilvánosságstruktúrája elsősorban azt jelentette, hogy nyomtatott sajtótermékeket senki más nem tudott előállítani: az 1986-os sajtótörvény nem zárta ki a lapalapítást, de nyomdai papírhiányra hivatkozva képtelenség volt a tekercsekhez, papírkontingenshez hozzájutni. A monopolhelyzet úgy is értelmezhető, hogy a tévé és a rádiót megelőzve a megyei lapok sok esetben a legfontosabb hírhozók voltak, legalább is a szűkebb lakókörnyezetet tekintve.

mény (hírtörténet nap), amely a következő reggelen már olvasható a megyei lapban. Ezt követően veszi át az MTI és csak a harmadik napon lát napvilágot az országos sajtóban és a Kossuth Rádióban. Egyébként a kádár nyilvánosság idején k*ét valóság létezett*: amit „bemondott a rádió" és amit megírt a megyei lap. A vidéken élők túlnyomó többsége egyáltalán nem olvasta a négy országos lap egyikét sem.[11] Vagyis számukra a nyilvánossághoz való hozzáférést a két említett valóság-artikuláció jelentette[12].

Kérdés ezek után, hogy milyen absztrakciók narratívák jutottak el a vidék-városi, vidéki emberek zöméhez? Ahhoz ennek a folyamatnak a dinamikáját bemutassam megint a kádári sajtóműhely működését kell vizsgálni. Cikk jószerével csak megrendelésre készülhetett a megyei lapok szerkesztőségében. Ezen azt értem, hogy a reggeli lapindító értekezleten dőlt el, milyen lesz a másnapi lap szerkezete. Természetesen havária esetén nem maradt le semmiről a szerkesztőség és másnap a lap olvasója. Vagyis azt nem lehet állítani, hogy nem volt hírérzékeny a szocialista nyilvánosság műhely. Azonban voltak tabu témák, amelyekről nem kellett, nem lehetett beszélni. Többek között ide tartozott minden, ami fegyveres erőkkel kapcsolatos narratívát jelentette. A megyei lapok önálló megyei entitások voltak – egyoldalú üzenetutasításokkal: külpolitikával azonban nem foglalkozhattak. Külföldi hírek önálló oldalon jelentek meg, amelyeket oldalszerkesztve kaptak telexen. Semmi újat nem találtak fel ezzel, már a Habsburg Monarchia idején, a XVIII. században csak a bécsi, Wiener Zeitungban megjelent szövegek után kerülhetett nyomtatásba a külföldi hír a magyar lapokba[13].

De a sajtómunkásokban idejekorán kialakított öncenzúra ezeket a témákat eleve kizárta a nap(lap)indító értekezletről. A Kádári hírgyár lényege tehát úgy foglalható össze: nem az a fontos, kinek-kinek milyen ötlete van, hanem miről nem kell beszélni és mi az, amit szükséges elmondani. A sajtónyelv úgy fogalmazott, hogy melyek azok a szükséges vagy muszáj témák „musz anyagok", amelyekről hírt, tudósítást vagy kisriportot kell hozni. Ehhez aztán minden feltételt biztosított a szerkesztőség. A hírekhez szükséges anyagfelvételhez a telefont a legritkább esetben tudtuk használni, éppen ezért mindenkinek rendelkezésére állt a taxi, amely a vidéki riportokhoz elengedhetetlen volt.[14] A sajtómunkás presztízse egyértelműen magasabb volt, mint az átlagemberé. Talán nem mellékes azt is megemlíteni, hogy a huszadik század fordulójának lapszerkesztőihez hasonlóan a megyei lap sajtómunkásai is a város ikonikus, szocialista-kocka szállodájának éttermében ebédeltek, ahol természetesen törzsasztaluk volt. Mondanom sem kell, hogy a pincérek is ennek megfelelően viselkedtek: időnként témákat is sikerült begyűjteni tőlük, de mintha az öncenzúra beágyazottsága rájuk is átragadt volna.

---

[11] Somogy megyébe, Kaposvárra mindössze 3-4.000 Magyar Nemzet, Magyar Hírlap, Népszabadság és Népszava érkezett, ennek a nyolcvan százaléka Kaposváron, a megyeszékhelyen maradt, és csak a töredék jutott el a mintegy 270 településre.

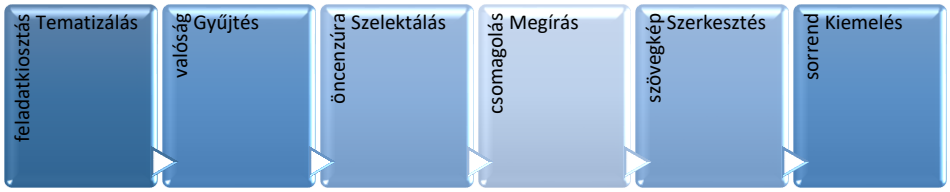
[12] ECO 1998

[13] BAJOMI-LÁZÁR 2010

[14] Gépkocsija egyetlen embernek volt a szerkesztőségben, a főszerkesztőnek, de ő is kizárólag taxival járt a vidéki munkáira, mint ahogy ezt tették a szerkesztőség újságírói is.

Visszatérve a kádári szerkesztőség nyilvánosságfokához kevésbé volt kényes terület az úgynevezett hírhasáb, amely egyébként a „futottak még” kategóriájú mínuszos híreket tartalmazta. Nem véletlen, hogy sokáig kiegészülhetett a *hírfej* műfajával. A rövid, tömör, csattanós végű műfaj publicisztika volt, amelyet minden napi szerkesztő kedvelt, éppen azért, mert adott némi kreatív teret, szabadjára engedte a karcolatnyi fantáziát. A hírfel dőltbetűvel a hírhasáb tetején volt olvasható, kurzívval szedve.

Érdemes ezek után összefoglalni, hogy működött a szocialista vidék-nyilvánosság hírgyára.

- feladatkiosztás, *tematizálás*;
- anyaggyűjtés a valóság alapján és a megrendelt hírhez - telefon;
- szelektálás;
- csomagolása (megírás);
- szövegszerkesztés;
- prezentálás (kiemelés, sorrend, előadó).

Amennyiben elfogadjuk, hogy hír és az erre épülő minden újságírói műfaj a valóság kreatívan összeállított és kiszínezett absztrakciója, akkor látni kell, hogy a kádári sajtóműhely kiindulópontja alapvetően más, mint a habermasi, vagy akár a fukuyamai nyilvánosság struktúrája[15]: nem a valóságból indul ki. Ahogy korábban is írtam, a szocialista időszakban – gyakran – nem zavartatták magukat a szerkesztőségek a napi történésektől, hanem sajátságos tematizálással állították össze az újságoldalakat.

[15] FARAGÓ 2019

A szocialista szerkesztőség időstruktúrái:

- szerkesztőség – nyomda: kerékpáros időutazás;
- hírtörténeti három nap;
- olvasó – szerkesztőség interakció egy hét;
- várakozás mint kádári időstruktúra része…
- várakozás a vonalra;
- várakozás a telefonközpontosra; (külföldi számot csak központon keresztül lehetett elérni);
- várakozás a telefonállomásra.

A szerkesztőség és nyomda között „időutazásról" már beszéltem korábban ebben az írásban. A lapszerkesztő és a nyomdai korrektor interakcióját harminc perc, egy óra időtartamra korlátozta. Egy hét volt viszont az olvasói levélre adott szerkesztőségi válasz átlagos ideje, hiszen előbb a temérdek levélből ki kellett választani a közérdeklődésre számot tartót, majd kellett hozzá keresni illetékest, meg kellett várni a választ és már lehetett is az utolsó oldalra szerkeszteni. A szocialista szerkesztőség időstruktúrái leginkább a korra jellemző telefontalanságból adódtak. Ahogyan még akkoriban sokan nevezték: a távbeszélőt szerkesztőségi anyaggyűjtésre csak a legritkább esetben lehetett használni. Frisnyák Zsuzsa a az egyik tanulmányában úgy fogalmaz, hogy akkoriban a telefon nem munkaeszköznek számított, sokkal inkább a hatalomgyakorlás része volt.[16] 1993-ig a Magyar Posta része volt a távközlés, mint ahogy a rendszerváltás előtt a Közlekedési és Postaügyi Minisztériumban döntötték el, hogy kinek lehet „beszélőhelye". A korábban már említett tanulmányban olvasható a KPM egyik állásfoglalása arról, hogy mire kell a távbeszélő? „A telefon az állami igazgatásnak, a honvédelemnek, a népgazdaság irányításának és ellenőrzésének, az egyes termelési ágak és vállalatok közötti gyors érintkezésnek, valamint a lakosság életszínvonal emelésének nélkülözhetetlen eszköze".

Az akkoriban született de nyilvánosságra nem került, belső használatra készült tanulmányok szerint nagyon kevés beszélőhely volt az országban, az igények töredékét sem tudták kielégíteni. A központok pedig direkt szűk keresztmetszetűek voltak. 1985-ben az ország több mint háromezer településének mindössze hatoda kapcsolódott be az automata távhívó hálózatba. Mindez azt jelentette, hogy csupán ötszáz olyan település volt Magyarországon, ahol a – gondosan belehallgató – kezelőszemélyzet közreműködése nélkül kapcsolta a hívott számot. A kistelepülések postahivatalai, ahol a kézi kapcsolású központok működtek, ráadásul csak hétköznap és napközben voltak nyitva. Ennek kapcsán jelenhettem ki korábban, hogy a kádári nyilvánosság hírgyárai kizárólag a megyeszékhelyeken jöhettek

[16] FRISNYÁK 2010

létre, ahol legalább a főszerkesztő szobájáig ki tudták építeni a közvetlen vonalat és így megteremtették a feltételét a közvetlen kézi irányításnak. Frisnyák tanulmányában olvashatunk még egy elképesztő adatot arról, hogy a hetvenes-nyolcvanas években hosszabb időt – 10-15 évet – kellett várni telefonra, mint autóra.

Vidék-városi szerkesztőség, mint dokumentumtár, archívum, emlékezethely

A kádári szerkesztőség a szocialista identitás megteremtésének egyik műhelye volt, ezt a feladatot osztották rá. A platóni emlékezés – tudás – identitás perspektívából kiindulva nem nehéz hozzáilleszteni szocialista identitás megteremtésének gondolatát. Tovább fűzve ezt, érdemes az emlékezés-felejtés ellentétpárt is megvizsgálni. Freud szerint a felejtés motivált módon történik: arra nem emlékezünk, amit a tudat tiltás alá helyez. Meg is érkeztünk az öncenzúrához és az olvasói emlékezethez. Amit a megyei lapok hasábjain nem jelennek meg, azok nem válhatnak az olvasói emlékezet részévé. Ezeket a meg nem írt gondolatokat, tényeket (valóságot) majd nem lehet visszaidézni, mások fejéhez vágni: nem tartja meg a nyomtatott és az emberi agyban működő emlékezet. Ahogy Gálvölgyi János nem mondja ki az 56-os lottószámot a Csinibaba című Tímár Péter filmben, úgy 56-ról egy árva sor sem esik a megyei lapok hasábjain, hadd felejtsék el minél előbb az emberek. Halbwachs szerint az emlékezéshez (a kollektív emlékezethez) a csoport adja a keretet, így lehet irányítottan újraértelmezi a történelmet. A kádári hírgyár úgy tálalja a valóságot, hogy a mindenkori jelenhez igazítja a múlt aktuálisan fontos elemeit. Amit pedig nem szívesen lát, arról szót sem ejtenek a megyei pártlapokban. Piere Nora gondolatai alapján a kádári vidék-városi hírműhelyre, mint intézményre tekinthetünk úgy, mint az adott időszak emlékezethelye, amely, a dinamikus identitásszerkezet fenntartására hivatott[17].

Szocialistának látszó valódi műhely

Bármennyire is kézi vezérelt volt a kaposvári vidék-városi kádári hírgyár, később egyértelműen kiderül, hogy valódi újságírói műhelyként is működött. Köszönhetően a főszerkesztő, tárcaíró, fotóművész képességének, másfelől pedig annak, hogy meg tudta találni és a szerkesztőségi csapatba integrálta a tehetséges és kreatív sajtómunkásokat.

A szerkesztőség tagjainak egyértelműen elvárták, hogy rövidebb-hosszabb idő elteltével legyenek tagjai az MSZMP-nek. Könnyebb helyzetben voltak, akik a nyolcvanas évek második felében léptek be a szerkesztősége és azok, aki már diplomásként kerültek sajtóműhelybe. Vagyis voltak – többségben – a párttag újságírók és a többiek, akik „majd az leszel" státuszban próbálták kibekkelni, hogy vé-

[17] NORA 1999

gig-trappolják az aktuális pártiskolát, a kötelező továbbképzés lépcsőfokait. Jellemzően a belpolitikai rovatvezető volt az intézmény párttitkára, gyakorlatilag minden politikai rendezvény hozzátartozott. A legnagyobb újságírói szabadságot azonban a kulturális és a sportrovat jelentette, és a hétvégi szám a tárcarovattal. A kötelező továbbképzés része volt az újságíró iskola, ahol azonban az oktatásért felelősről kiderült, hogy a Belügyminisztériumhoz tartozott jelentéssel.

A Magyar Rádióban ebben az időben fegyveres kapuőr teljesített szolgálatot. A Kossuth Rádió adóstúdiója előtt, a Bródy Sándor utca első emeletén vasrácsot húztak, mint a börtönben, bent ült egy munkásőr éjjel-nappal, és csak azt engedte be, akinek munkája volt a stúdióban. A biztonsági őr jelenléte a folyamatos öncenzúrára is figyelmeztette a sajtómunkásokat. Barátságtalanabb módja volt ez a „tréningnek", mint amit a vidék-városi szerkesztőség gépírónői jelentettek.

Kapuőrök és öncenzúrával felvértezett sajtómunkások

A Kádári hírgyár működése az előbbiek alapján úgy jellemezhető leginkább, mint ahol nem az a fontos, kinek-kinek milyen ötlete van, hanem miről nem kell beszélni és mi az, amit szükséges elmondani. Vagyis a kádári hírgyár műhelymunkájának kiindulópontja nem a valósághoz kreált történetet volt, hanem szocialista mintatörténetből kellett létrehozni a valóság absztrakcióját. A kádári nyilvánosság műhely tehát kijelölte az öncenzúra beágyazottságát, vagyis öncenzúrával felvértezett sajtómunkások alkalmazott, akiket kézivezérléssel a kapuörök tartottak folyamatos tréning alatt. Az emlékezethelyé előlépő szerkesztőség-intézményre – a kádári vidék-városi hírműhelyre – másfelől a dinamikus identitásszerkezet fenntartásának szerepét osztották. A szocialista hírgyárak kizárólag a megyeszékhelyeken jöhettek létre, ahol legalább a főszerkesztő szobájáig ki tudták építeni a közvetlen vonalat és így megteremtették a feltételét a közvetlen kézi irányításnak. A telefontalanság, a tárcsahangra váróújságíró ugyanúgy jelképe volt a kornak, mint az öncenzúrával felvértezett sajtómunkás.

BIBLIOGRÁFIA

BAJOMI-LÁZÁR 2010
BAJOMI-LÁZÁR Péter 2010
Média és politika. Budapest, Printx Budavár Kiadó, 2010.

ECO 1998
ECO, Umberto 1998
Nyitott mű. Információ és pszichológia tranzakció. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1998, 173-175.

FARAGÓ 2019
FARAGÓ László 2019
The Creatively Transcribed Objectivity of the Media Content.
https://www.uni-miskolc.hu/~btmtt/almanach/e-112-120.pdf (Letöltés: 2022. 07. 25.).

FRISNYÁK 2010
FRISNYÁK Zsuzsa 2010
A telefon nélküli élet. Urbs - Magyar várostörténeti évkönyv. 2010, 291-310.
http://real.mtak.hu/23775/1/telefonnelkul_kadarkorszak.pdf (Letöltés: 2022. 09. 07.)

GRIFFIN 2001
GRIFFIN, Em 2001
Bevezetés a kommunikációelméletbe. Budapest, Harmat, 2001, [27. fejezet. A témameghatározás elmélete, Maxwell McComb és Donald Shaw] 369-381.; [14. fejezet, Az elaboráció valószínűségi modellje] 196-210.

HORÁNYI – SZABÓ 2006
HORÁNYI Özséb – SZABÓ Levente 2006
A kommunikáció ágenséről. In: *A kommunikáció mint participáció*. Szerk. HORÁNYI Özséb. Budapest, AKI-Typotex, 2006.

JENEI 2001
JENEI Ágnes 2001
Miből lesz a hír? *Médiakutató*, 2001 nyár. https://www.mediakutato.hu/cikk/2001_02_nyar/02_mibol_lesz_a_hir (Letöltés: 2022. 11. 04.)

NORA 1999
NORA, Pierre 1999
Emlékezet és történelem között. http://epa.oszk.hu/00800/00861/00012/99-3-10.html (letöltés: 2022. 08.15.)

SIPOS 2010
SIPOS Balázs 2010
Média és demokrácia Magyarországon, A politikai média jelenkortörténete, Budapest, Napvilág Kiadó.

SCHWENDTNER 2006
SCHWENDTNER Tibor (SZERK.) 2006
Lehet-e tudattalan a lelkiismeret: fenomenológiai megjegyzések Freud lelkiismeret-fogalmához; In: A lelkiismeret. Szerk. FARKAS Zoltán. Szeged-Kecskemét, Pro Philosophia Szegediensi Alapítvány – Librarius Kkt. 340-348.

Molnár Ágnes

Egység és kétség

A társadalmi homogenizáció és heterogenizáció megnyilvánulásai egy helyi közösség demográfiai és etnográfiai adatainak tükrében[1]

Alábbi írás arra vállalkozik, hogy bemutassa azt, hogy egy, a kívülállók szemszögéből többé-kevésbé homogénnek látott és láttatott[2], illetve a sztereotípiák talaján egységesként kezelt falusias jellegű városrész egyes negyedeinek sajátos karaktere miként mutatkozik meg az etnográfiai és a népességstatisztikai adatokban. A Zala megyei Kiskanizsát 1690-es újraalapítása óta rendszerint a közeli, közigazgatásilag vele egy egységet alkotó Nagykanizsa ellenpólusaként szokás bemutatni, s nem is alaptalanul, hiszen a polgárvároshoz képest, amely főleg kereskedelmi és ipari tevékenységet folytatott és folytat, a mezőgazdasági termelésre alapozó mezőváros lakói életmódjukban, értékrendjükben, habitusukban valóban különböztek a városi polgárok többségétől.[3] Az így kidomborodó sajátos karaktert nem volt nehéz megragadni a külső szemlélőknek, amely alapján egy nagyon találó gúnynevet ragasztottak Kiskanizsa lakóira: „sáska". A „sáskaság" eleinte az élelmesség, rámenősség, kapzsiság metaforája volt. Az 1910-20-as évektől maguk a gúnynévvel illetett kiskanizsaiak is elkezdték felvállalni, mert találóan jellemezte a növénytermesztésre-piacozásra alapuló életformájukat, kereskedelmi érzéküket, ügyességüket. Voltaképpen a sáskaság maga egyfajta emblémává, márkajellé változott, amely egyben le is egyszerűsítette és egységesítette a kiskanizsai társadalomról alkotott képet.

Azt azonban kevéssé szokás hangsúlyozni, hogy maga Kiskanizsa soha nem volt teljesen egynemű, jóllehet, a 21. századra az egyes negyedek közötti korábbi vélt vagy valós különbségek már valóban alig érzékelhetők. Most tehát arra teszünk kísérletet, hogy számbavegyük azokat a demográfiai és néprajzi adatokat, történelmi forrásokat, amelyek alapján bemutathatjuk az egyes negyedek, településrészek sajátos vonásait.

---

[1] A tanulmány a NKFI-143598 számú, „*Köztérkutatás nem organikus városokban*" című pályázat segítségével készült.

[2] Lásd Markó Imre Lehel Kiskanizsai szótárának bevezetőjét (MARKÓ 1981, 7.), valamint Kerecsényi Edit szócikkét a Kanizsai Enciklopédiában (1999, 171.), ahol Kiskanizsát úgy mutatják be, mint amely a téeszesítésig zárt, „szinte kizárólag" parasztokból álló közösség volt.

[3] Kiskanizsa 19-20. századi életének részletes bemutatását a polgárosodás folyamata és a társadalom, gazdaság, család-rokonság változásainak aspektusából lásd: MOLNÁR 2019a.

Különösen izgalmas kérdés az, hogy a népesedésstatisztikai adatok vajon milyen mértékben tükrözik vissza az etnográfiailag-történetileg igazolható különbségeket? Az egyes utcákra-negyedekre vonatkozó adatok eltérései vajon megmagyarázhatók-e a tereptapasztalatok, megfigyelések és interjúk, valamint a levéltári adatok alapján?

Az alábbi számok, melyeket részletesen elemezni fogok, a Népességnyilvántartó részletes, utcákra lebontott adatbázisából származnak, és a népesség 2002. márciusi állapotát tükrözik. Eredetileg a PhD disszertációmhoz kértem ki a Népességnyilvántartó Hivatal aktuális számait. Azért volt szükségem a pillanatnyi adatok kikérésére, mert a kutatás időpontjában nem állt rendelkezésemre semmilyen adatsor, ami alapján Kiskanizsa lélekszámát megközelítő pontossággal megállapíthattam volna – tekintve, hogy az akkori legfrissebb, 2001-es népszámlálás adatai még nem voltak elérhetők,[4] azokat csak az értekezés megírása után kaptam kézhez.[5]

A Népességnyilvántartó Hivataltól kapott adatok részletes, utcák szerinti kiértékelését végül azonban nem emeltem be a dolgozatomba, mert nem illeszkedett eredeti kérdésfelvetéseimhez, amely elsősorban a polgárosodás folyamatára, a mezőgazdasági kistermelés és a családszerkezet, a családi szerepek egymásra hatására, változásaira vonatkozott. Úgy vélem, hogy a kimaradt elemzést ennyi év elteltével is érdemes közreadnom jelen tanulmányban. Egy másik nézőpontból ugyanis, amely lehet akár a helytörténeté, akár a településszociológiáé vagy a városantropológiáé is, az adatsorból érdekes tanulságok vonhatók le, amennyiben felfedik egy eredetileg a polgárvároshoz kapcsolódó, amazt kiszolgáló mezővárosi jellegű település, egy „városba oltott falu”[6] *belső megosztottságát*.

Azt mindenképpen előre kell bocsátanom, hogy a történelem folyamán Kiskanizsa – mivel ezer szállal kötődött mindig is a polgárváros Nagykanizsához - foglalkozási viszonyait tekintve sokkal differenciáltabb társadalommal, lélekszámát tekintve pedig nagyobb népességgel rendelkezett bármelyik környező falunál. S bár társadalmának összetettségét tekintve egy közepes várossal is vetekedhetett volna, mégsem volt képes az önálló[7] létre – éppen azért, mert életviszonyait, túlélési stratégiáit, kultúráját a várossal való szoros kapcsolat alakította olyanná, amilyennek ma is ismerjük.

[4] Ezeket az adatokat egy későbbi tanulmányomban feldolgoztam (vö: MOLNÁR 2004), majd a PhD disszertációm könyvként megjelent változatába külön fejezetként beépítettem (MOLNÁR 2019a)

[5] A PhD dolgozat megírását követően már nem foglalkoztam a településrész újabb népesedési-statisztikai adatainak kiértékelésével, azonban a későbbiek során mindenképpen érdekes vállalkozás lenne és megérne egy újabb tanulmányt a legfrissebb, 2022-es népszámlálás, valamint a 2011-es népszámlálás adatsorának a korábbi elemzésekkel való összevetése.

[6] N. SZABÓ 1929, 341.

[7] A törökök kiűzése, 1690 óta közös közigazgatása volt az ikertelepülésnek. Kiskanizsa egyszer, 1868-ban próbált meg elszakadni a „nagytestvértől”, de 1876-ban újra kérvényezte a visszacsatlakozást financiális nehézségek miatt.

A kiskanizsai népesség demográfiai mutatói

Lássuk először a teljes kiskanizsai népességre jellemző demográfiai tendenciákat!

1. táblázat. Nagykanizsa és Kiskanizsa népessége a statisztikai felmérések alapján 1715-2001[8]

	Nagykanizsa	Kiskanizsa	Összesen
1715			256
1770			3711
1784 - 87	3857	1618	5475
1823			9344
1850		3189	6287
1857		3402	11722
1870	11128	3997	15125
1881			18398
1890			20619
1900			23255
1910	19739	6041	25780
1920	23723	6314	30037
1930	23015	7347	30869
1941			35299
1949			28460
1960			34235
1970			43042
1980			53264
1990		6446	55809
2001		5839	52106

Az 1991-ben megkezdett kutatásaim során rendszeresen visszatérő problémaként szembesültem azzal, hogy Kiskanizsával kapcsolatban nincsenek sem a közelmúltat illető, sem recens statisztikai adatok, csupán a történelmi múltra vonatkozóak (lásd az I. ábrát). Kiskanizsa népességéről legkorábbról a II. József-féle összeírásból nyerhetünk információkat. Ekkor a Nagykanizsával közösen alkotott ikertelepülés teljes lakosságának még körülbelül egyharmadát adja. Ezután legközelebb csak az 1850-es, az 1857-es és az 1870-es összeírásból van adatunk Kiskanizsáról.

[8] Forrás: BENCZE G. 1986., FÉNYES E. 1851, RIKLI F. 1999., *Magyarország községeinek és városainak népessége az 1850., 1857. és 1870. években.* 1984., *1990. Népszámlálás 22. Zala megye adatai*. 1992.; *Zala megye statisztikai évkönyve* 1993.; a KSH 1990-es és 2001-es népszámlálási adatai (a kiskanizsai számláló körzetek adatai külön kérésre a KSH által összesítve).

Mintegy fél évszázaddal később az 1910-, 1920-, 1930-as népszámlálás említi meg Nagykanizsán belül külön kerületként: eleinte VI.[9] és VII. kerületként[10], majd 1920-tól az előbbiek összevonása után mint III. kerület szerepel - Nagykanizsa összlakosságához képest még mindig jelentős, 23,85%-os népességaránnyal.

1941-től kezdve a településrész népszámlálási adatait együtt kezelik Nagykanizsáéval, nincsen egyetlen hivatalos statisztikai kiadvány sem, amely külön említené. Az 1970–80-as évekre vonatkozóan a helyi kiadványokban tízezres létszámú részteleplésként[11] említik, de sem a pontos adatot, sem a becslés forrását nem adják meg.[12]

A KSH részletes háztartás-összeírásainak jóvoltából[13] ismerjük az 1990-es lélekszámot (6446 fő): ekkor a Kiskanizsa a megyei jogú város össznépességének 11,5%-át adja. 2001-ben Kiskanizsa népessége 5839 fő, mely Nagykanizsa 52.106 fős összlakosságának már csak 11,2%-át teszi ki.[14]

Az 1998. december 31-i (7017 fő) és a 2002. márciusi (6165 fő) adatok a Népességnyilvántartó Hivatal napi nyilvántartása alapján kerültek kiszámításra.

Mivel a KSH által végzett népszámlálás és a Népességnyilvántartó Hivatal által alkalmazott adatrögzítési módszerek, kategóriák eltérőek, ezeket az adatsorokat nincs értelme egymással összevetni – hiszen előbbi az életvitelszerűen adott helyen tartózkodókat írja össze, utóbbi a bejelentett állandó és ideiglenes lakcím alapján tartja nyilván a lakosságszámot. A legfőbb tendencia azonban ezeknek az adatoknak az idősorrendbe való helyezéséből is kirajzolható: amely nem más, mint a rohamos népességcsökkenés, és a népesség folyamatos elöregedése. (Lásd a *Kiskanizsa korfája 1990-ben* és a *Kiskanizsa korfája 2001*-ben című ábrákat.)

---

[9] VI. kerület: „Ráczváros” (Alsótemető utca, Bába utca, Bajcsai utca, Felsőtemető utca, Hunyadi tér a 21. szám utánig, Jakabkuti utca, Kisrác utca, Körmös utca, Nagyrác utca, az Országút déli oldala, Pápai utca, Pivári utca, Polgár utca, „Rácz kerti” utca, Rozmaring utca, Szepetneki utca, Szigeti utca, Szent Flórián tér a 17. szám utánig, Tornyos köz, „Varazsdi” utca). (FÜREDI 1907, 8−9.)

[10] VII. kerület: „Felsőváros” (Berek-köz, „Czigány” utca, Homokkomáromi utca, Hunyadi tér a 21. szám utántól, „Kis mező” utca, Malomkerti út, az Országút északi oldala, Őrtorony utca, „Szentflórián” tér a 17. szám utántól, „Szentrókus” utca, Templom tér, Zsigárdi-köz.) (FÜREDI 1907, 8−9.)

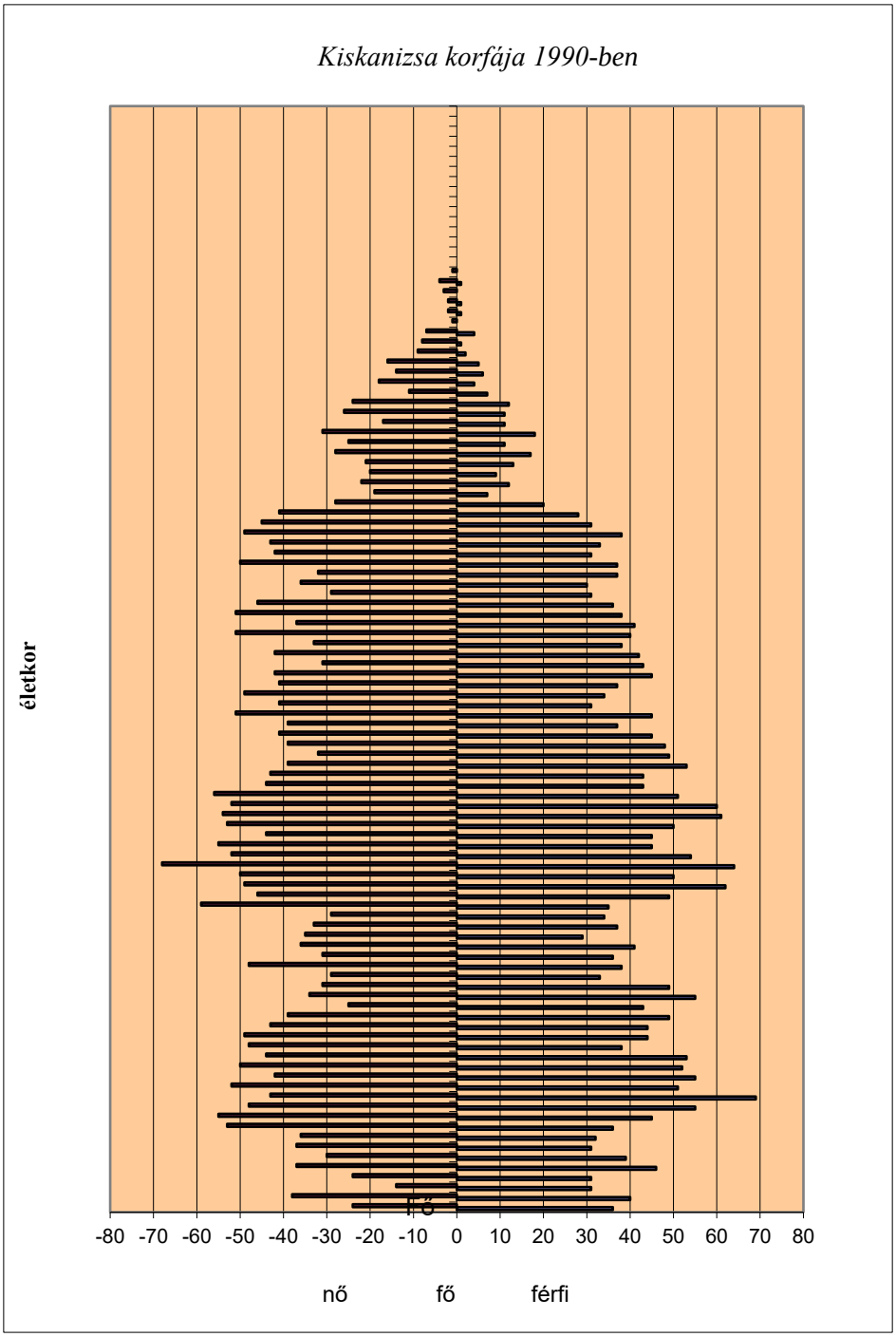
[11] Az 1960-80-as években több környékbeli falut (Bagola, Bajcsa, Korpavár, Miklósfa, Palin) is Nagykanizsához csatoltak közigazgatásilag, tehát Kiskanizsa többé már nem az egyedüli falusias része Nagykanizsának.

[12] Vö: CSEKE –HORVÁTH –KERECSÉNYI –TÓTHNÉ 1984, 37.

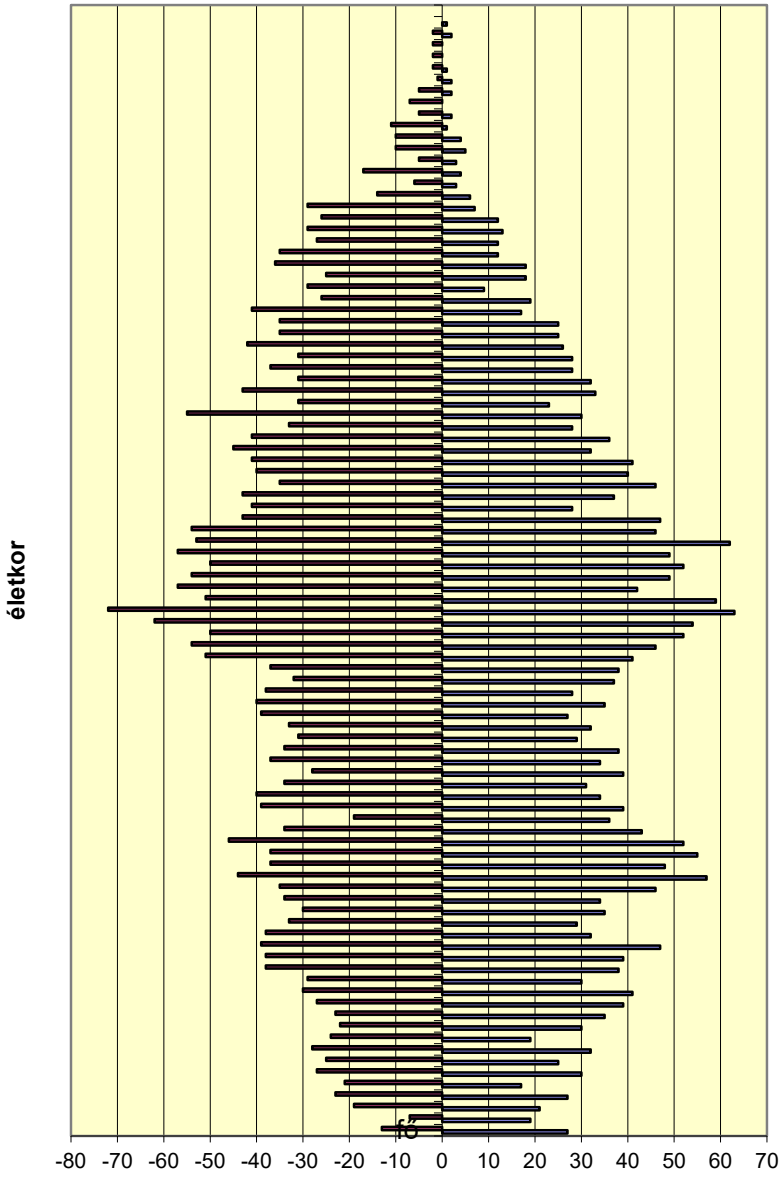
[13] Szűcs Zoltán úrnak, a Központi Statisztikai Hivatal Népszámlálási Főosztálya tanácsosának köszönhetően kaptam kézhez a kiskanizsai számlálókörzetek összesített adatait.

[14] Ha ezt az arányszámot vetítjük ki a jelenlegi lakosságszámra, akkor Nagykanizsa 2021-es 45.682 fős népességből legfeljebb 5116 élhet Kiskanizsán. Ha figyelembe vesszük azt is, hogy Kiskanizsa népessége gyorsabb ütemben fogyott a 20-21. század fordulóján, mint a teljes városé, akkor valószínűleg Kiskanizsa népessége már 5000 fő alatt lehet. (Adat forrása: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fnagykanizsa.hu%2Fletoltesek%2F2021-04%2F268_223_nagykanizsa_nep_stat.xls&wdOrigin=BROWSELINK Letöltés: 2022. 09. 20.)

Kiskanizsa korfája 1990-ben

Kiskanizsa korfája 2001-ben

A 2002-es adatsorban már egészen nyilvánvaló, hogy a reprodukció folyamatában zavar támadt: a 0-3 éves korosztályban fele annyi gyermeket sem találunk, mint 1990-ben.

Némi bizakodásra az új évezred elején az adhatott okot, hogy az akkori 19-30 éves korosztály jelentette az egyik demográfiai csúcsot: 2002-ben népesebb, mint 1990-ben volt. (Lásd: a *2. táblázat. Hasonló korosztályok összehasonlítása - Ugyanazon korosztályok létszámának összevetése* című táblázatot)

2. táblázat. Hasonló korosztályok összehasonlítása
Ugyanazon korosztályok létszámának összevetése

	1990	2001	2001-1990	2001/1990		1990	2001	2001-1990	2001/1990
korosztály	*Fő*	*Fő*	*Különbség*	*Arány*	*korosztály*	*Fő*	*Fő*	*Különbség*	*Arány*
0-7 éves	526	301	-225	0,572243	1993-2000-ben születettek	301			
8-14 éves	706	416	-290	0,589235	1986-1992	416			
15-18 éves	363	295	-68	0,812672	1982-1985	288	295	7	1,024306
19-24 éves	473	492	19	1,040169	1976-1981	604	492	-112	0,81457
25-29 éves	341	382	41	1,120235	1971-1975	465	382	-83	0,821505
30-39 éves	1045	676	-369	0,64689	1961-1970	751	676	-75	0,900133
40-49 éves	910	1034	124	1,136264	1951-1960	993	1034	41	1,041289
50-59 éves	807	880	73	1,090458	1941-1950	929	880	-49	0,947255
60-69 éves	745	668	-77	0,896644	1931-1940	814	668	-146	0,820639
70-79 éves	366	464	98	1,26776	1921-1930	765	464	-301	0,606536
80-89 éves	152	149	-3	0,980263	1911-1920	398	149	-249	0,374372
90 év feletti	12	22	10	1,833333	1901-1910	186	22	-164	0,11828
					1897-1900	15			

Az ekkoriban már általánosan megfigyelhető tendencia, mely szerint a fiatalok egyre később házasodnak és vállalnak gyermeket, azt vetítette előre, hogy e korosztály még ki nem teljesedett termékenysége a későbbiekben lefékezi majd a népességcsökkenést, de legalábbis lassítja azt.

Ellenben a 31-40 éves korosztály, amely éppen óvodás és kisiskolás gyermekeket nevelt, számszerűen jelentősen alatta maradt mind a mögötte járó (19-30) éves, mind az előtte járó (41-50) éves korosztálynak. Nyilván ez a tény is tükröződik a gyermekek alacsony számában.

A korabeli 41-50 évesek, a „Ratkó-gyermekek" szintén viszonylag népes korosztályt alkottak (1058 fő), sőt, jóval népesebbet, mint 12 évvel azelőtt ugyanez a korosztály. Ugyanígy az 51-60 évesek is többen voltak, mint 1990-ben az akkori 51-60 évesek. Ezek a számok előrevetítették az idős korosztály létszámának és számarányának még tekintélyesebbé válását. Ezzel gyakorlatilag folytatódott az a

tendencia, amely már ekkor is szembeötlő volt: a 71 év felettiek száma 2002-ben is jóval jelentősebb, mint 1990-ben volt (482:567).

Érdekes és elgondolkodtató jelenség, hogy az ezredforduló 61-70 éves korosztálya viszont, amely 12 évvel korábban még a viszonylag népes 51-60 évesek nagy részét tette ki (817 fővel), önmagához képest a kelleténél jobban megfogyatkozott (-190 fő). Létszámuk mindössze 627 fő, míg '90-ben az ugyanilyen korú (61-70 éves) generáció létszáma még majdnem egyhatoddal több volt (711). Ez utóbbi korosztály viszont, akik 2002-ben már bőven 71 év felett jártak, éltes koruk ellenére is csak 144 embert veszítettek soraikból, s így 85-tel többen vannak, mint a 12 évvel korábbi hasonló generáció.

Azért is kevéssé érthető ez a jelenség, miután mindkét korcsoportot sújtotta a második világháború, sőt, az idősebbeket még inkább (az 1921 előtt, illetve az 1921 és 1930 között születettekről van szó a 2002-es adatok szerint nézve). Az okot tehát valószínűleg a rendszerváltás körül kell keresnünk, amelyet ezek az emberek éppen a nyugdíjazásuk előtti utolsó aktív éveikben éltek meg – sokan feltehetően nem túl sikeres időszakként.

Kiskanizsa településrészei a településföldrajz és az etnográfia tükrében

Mint ahogyan azt fentebb már láthattuk, Kiskanizsa történelmi léptékekben nézve is ritkán szerepel külön a statisztikákban. Még ritkábban fordul elő, hogy a településen belül elválasztva szerepelnek egyes részek, mint például az 1910-es statisztikában, ahol a VI. és a VII. kerületek tulajdonképpen az Országút két, a déli és az északi oldalán elterülő településrészeket jelentik. Ez a felosztás azonban kizárólag közigazgatási szempontú.

A településföldrajzi kutatások szerint Kiskanizsa alaprajza a 17. századtól kezdve három besűrűsödési mag körül alakult ki, melyek az egykori irtások és dűlőutak mentén összekapcsolódtak és a 18. századtól továbbfejlődtek, megőrizvén az agrárfunkcióiból fakadó alaprajzot, s csupán DK-i része (a mai Sziget) gyarapodott néhány szabályos vonalvezetésű utcával a 20. század második felében.[15]

Maguk a kiskanizsaiak hagyományosan - a fentebb említett három „besűrűsödési magot" is beleértve - összesen négy településrészt illettek önálló névvel (lásd a IV. Kiskanizsa településrészei c. térképet); ezek a következők: (1) Templom-tér és környéke[16], mely arányosan a legtöbb „pógárnak"[17] adott otthont, valamint (2) a „Fős-utca" vagy „Fős-utcák" (felső utcák, a templomtól és az Országúttól, a mai

[15] CSAPÓ 1990, 165.

[16] Ide tartozik maga a Templom-tér, a Bajcsy-Zsilinszky út (egykor Országút, a régi 7-es út nyomvonalán), a Varasdi utca, az előbbi kettőt összekötő Hajgató Sándor utca és Munkácsy utca, a Varasdi utcából nyíló rövid Tornyos köz, a Szent Flórián tér, a Hunyadi tér és a Malomkerti utca.

[17] Polgár. A dunántúli városok többségében, így Kanizsán is a mezőgazdasági foglalkozást űző városi lakosok is öntudatosan polgárként nevezték meg magukat, teljes joggal, hiszen részt vehettek a városi közigazgatásban mint választópolgárok és tisztségviselők.

Bajcsy-Zsilinszky úttól északra), ahol szintén jobbára módosabb gazdák laktak.[18] E két negyedet együtt a fentebb már idézett 1910-es statisztika mint VII. kerületet tartotta nyilván. 1904-ben a VII. kerületi választók névjegyzékében a foglalkozás megjelölésénél a „földb." (földbirtokos) és „házt." (valószínűleg háztulajdonos) megjelölés szerepel legtöbbször, ami szintén azt igazolja, hogy ebben a kerületben volt a legmagasabb az önálló gazdálkodók aránya. Egyéb foglalkozású viszonylag kevés van: kőműves, lókereskedő, szatócs, asztalos, két cipész és két kovács él ezen a környéken.[19]

A VI. kerület részeként szereplő (3) Rácvárost a helybéliek népiesen csak „Rác utcának" mondták a településrész gerincét alkotó, észak-dél irányban egymás után folytatólagosan következő Kisrác és Nagyrác utcák nyomán.[20] Itt élt a legtöbb munkásember, emiatt a csúfneve „Bundzsifalu"[21] volt. Feltehető, hogy ennek a városrésznek a tősgyökeres lakossága az első világháborút követően egy nagyarányú beköltözési hullának köszönhetően nagymértékben felhígult, így ezen a környéken az átlagnál több birtok nélküli napszámos és gyári munkás élhetett. Ennek a beköltözési hullámnak azonban a népi emlékezetben alig maradt nyoma, a korabeli szerzők ugyanakkor megemlékeznek egy „munkásnegyed" létéről.[22] Ez az örökség a szocializmus idején is megmaradt. Csapó Tamás egy térképvázlat[23] segítségével vizuálisan is bemutatja a munkáscsaládok térbeli elhelyezkedését: a legnagyobb, összefüggő munkástömb a Rácváros területére (ezen belül is főleg a Pivári utcára, Alsótemető utcára, Jakabkuti utcára), valamint a Sziget környékére esik. Ezeken a területeken a '80-as években 60%-nál is magasabb az ipari-építőipari munkások aránya, de emellett hasonló, kisebb foltokat láthatunk még a Rajna és a Fős-utcák területén is.

[18] „Fős-utcák": Berek köz, Cigány u., Homokkomáromi u., Kismező u., Őrtorony u., Szent Rókus u., Zsigárdi köz.

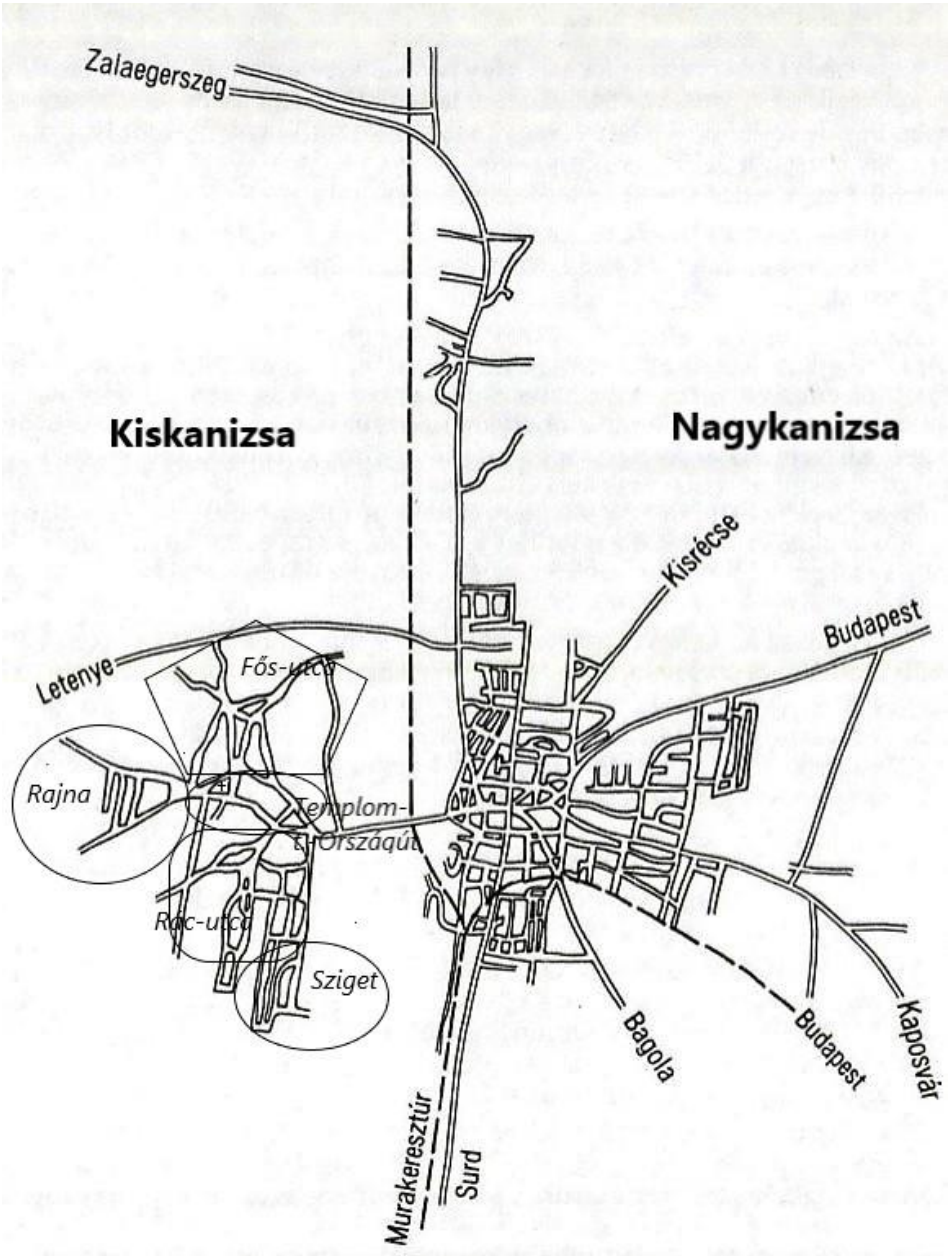
[19] ZALA MEGYEI LEVÉLTÁR 1512. Nagykanizsa város Iktatott Iratok 1904:9614.

[20] Rác-város: Kisrác u., Nagyrác u., a belőlük leágazó Fenyőfa u. (ami voltaképpen csak a Jakabkuti és Nagyrác utcákat összekötő köz, lakcímet nem tartalmaz), Bába u., az Alsótemető u. és a Felsőtemető u., valamint a folytatásukban fekvő Pápai u.; a hajdani, utcák által körbefogott kerteken keresztül kijelölt új Ráckert u. és a Kis- illetve Nagyrác utcákkal párhuzamos Pivári u., Szigeti u., Jakabkúti u., Bajcsai u.

[21] Saját gyűjtés 1994. és 1995.

[22] 1920 és 1930 között Nagykanizsa III. kerületének, azaz Kiskanizsának a népessége több mint 1000 fővel gyarapodott, éspedig abban az időszakban, amikor a háborús veszteségek miatt a helyi férfilakosság is egészen biztosan megfogyatkozott. Ilyen mértékű „népességrobbanás" csak beköltözések útján valósulhatott meg. A munkásnegyed meglétét már N. Szabó Gyula is megemlíti a Nagykanizsa monográfiában, jóllehet, nem lokalizálja azt. (N. SZABÓ 1929, 343-344.).

[23] Vö: „Az ipari és építőipari keresők aránya Nagykanizsa belterületén, 1980" c. térképpel. (CSAPÓ 1990, 157.)

Kiskanizsa településrészei

Szintén a VI. kerülethez sorolták közigazgatásilag a (4) Rajnát[24], azaz a Hunyadi tértől nyugatra fekvő utcákat, amelyeket egykor a legszegényebbek, zsellérek, napszámosok által lakott környékként tartottak számon. Valószínűsíthetően a hagyományos negyedek közül ez a legkésőbb benépesült[25] rész, melynek utcahálózata a legsűrűbb[26], beltelkei a legkisebbek. Ez egyben azt is jelenti, hogy az itt élő családok nem tudtak olyan volumenben piacra termelni, mint a nagyobb porták tulajdonosai, ami a 20. század folyamán a mezőgazdasági szféra mielőbbi elhagyására késztette az ittlakókat.

A fentieken kívül az 1960-as éveket követően épült ki egy teljesen új településrész, (5) a Sziget[27], amelyet főleg a környező falvakból érkező, a városban munkát vállaló, nagyjából egykorú fiatal családok népesítettek be. Lakossága így természetszerűleg mind demográfiai, mind társadalmi értelemben szinte egynemű, a tősgyökeres kiskanizsai népességhez csak kevés szállal kapcsolódó mikrotársadalmat alkotott.

Az egyértelműen elkülönülő Szigetet most figyelmen kívül hagyva elmondható, hogy a hagyományos, régi településnegyedek között is kimutathatók anyagi, foglalkozásbeli és társadalmi státusbeli különbségek, jóllehet, ezek az eltérések illetve sajátosságok már száz évvel ezelőtt sem voltak egy teljes negyed minden lakosára egyöntetűen érvényesek. Ugyanis nem önmagában az egyes negyedekben való elhelyezkedés, hanem a templom és a Polgári Olvasókör által kijelölt centrumhoz való közelség emelte egy terület presztízsét, mivel ott koncentrálódtak a jómódú családok. Valójában azonban minden utcának megvolt a maga „gazdagparasztja", akihez a szomszédságban élő szegényebb családokat amolyan „patrónus-kliens"[28] viszony fűzte. Ami igazán érdekes, hogy a Templom-tér környéki régi, nagy prezstízsű, tősgyökeres családok többsége élen járt a polgárosodásban is: visszaemlékezések szerint műveltebbek, olvasottabbak voltak az átlagnál. Nem véletlen, hogy még a '80-as évek foglalkozás-statisztikája alapján is ezen a területen élt a legtöbb szellemi foglalkozású lakos.[29]

Ugyanakkor az sem zárható ki, hogy a negyedek szerinti felosztás nem csak a társadalmi hierarchia szempontjából volt mérvadó, hanem hajdan etnikai határokat jelölt, amelyeknek emléke reflex-szerűen őrződött meg egyfajta endogámiára

[24] Rajna: Kossuth L. u., Körmös u., Rozmaring u., Szepetneki út, Március 15 tér.

[25]Egy pásztorfogadással kapcsolatos 1876-os dokumentum arról tanúskodik, hogy minden negyedben külön csordást, gulyást, csikóst, kanászt, mezőpásztort fogadtak. A városrészek elnevezései közül a Fölső utcát és a Rácz utcát lehet csak biztonsággal azonosítani. Az iratokban említett „uj utcza" megnevezés a későbbi időszakra vonatkozó gyűjtések alapján a Rajnát jelentheti, mivel a pásztorfogadás 3. kerületeként a későbbiekben, a 20. század első felében már a Rajnát jelölték meg. (ZALA MEGYEI LEVÉLTÁR V. 1521. Kiskanizsa község iratai 1876/220.)

[26] Az egyedüli rész Kiskanizsán, amelynek 5000-10.000 fő/km2-es népsűrűsége megközelíti a városét, itt található. (CSAPÓ 1990, 153.)

[27] Sziget: Bornemissza u., Cserfa u., Dobó István u., Haladás u., Halis I. u., Kőrisfa u., Tőzike u.

[28] Elsősorban generációkon átívelő munkaadói-munkavállalói kapcsolat volt ez, amely akár a rituális rokonságig is elmehetett, ha a napszámos a gazdát kérte fel gyermeke keresztszülőjének.

[29] CSAPÓ (1990, 156.) 2. számú térképe szerint egész Kiskanizsán itt. az Országút-Varasdi utca környékén élnek a legmagasabb, 30-45%-os arányban aktív szellemi foglalkozásúak; míg a Sziget, a Rajna és a Fős-utca legnagyobb részén ez az arány nem éri el a 15%-ot.

való hajlamban. Az 1990-es évek elején az idősek még emlékeztek az egyes negyedek közti házasodás tilalmára. E jelenségre az ő idejükben is már csak a legények egymással való rivalizálása utalt. Az 1910-20-as években még előfordult, hogy az utcabeli legények elállták a más negyedből érkező kérő útját, amikor az leendő menyasszonyához igyekezett, de már ezek az esetek sem mindig végződtek verekedéssel. Később a negyedek legényeinek versengése kimerült abban, hogy sötétedés után a „felségterületükre" tévedt más negyedbeli legénynek jól ellátták a baját, vagy a magánházaknál tartott úgynevezett „citerabálokon" rendreutasították a nem negyedbeli hőzöngőket. Ez az elkülönülés azonban nagyon régi időkre nyúlhat vissza. A 20. század derekán már egyáltalán nem beszélhetünk olyan településrészi endogámiáról, amely pusztán a területiség elvén alapulva kizárta volna az egyes negyedek egymás közötti házasodását. Ebben az időszakban az egyes *társadalmi rétegek közötti elkülönülés* már sokkal többet nyomott a latban. A házassági kapcsolatok kiépítése során rendszerint mellőzött Rajnából is elsősorban a lakói szegénysége miatt nem szívesen választottak házastársat a többi negyed tehetős polgárai, nem pedig önmagában a területi elkülönülés miatt.[30]

A feltételezett hajdani etnikai megoszlást alátámasztja az a történelmi tény, hogy Kiskanizsa népessége legkevesebb négy etnikumból kovácsolódott össze: volt köztük török, rác, német és magyar is.[31] A népesség vegyes származásáról egyébként a család- és ragadványnevek is tanúskodnak.[32] A kanizsai várnak a töröktől való 1690-es visszafoglalása után ugyanis a várat kiszolgáló, újratelepített faluba egyaránt beköltözhettek török, valamint a törökök szolgálatában álló rác (szerb) katonák a családjaikkal együtt, mint ahogy az új helyőrség német tagjai közül is sokan ott telepedtek le.[33] Nem megalapozatlan tehát az a gondolat, hogy a Kisrác és a Nagyrác utca neve az egykor ott lakó szerb eredetű lakosság emlékét őrízheti.

Degré Alajos kutatásai szerint[34] a német etnikum létszámát a 18. század elején Kanizsa második földesura, Szapáry II. István báró gyarapította azáltal, hogy valószínűleg egységes német földművescsoportot hozatott Kiskanizsára. A felületes szemlélő a német eredetű népességet valószínűleg automatikusan a Rajna városrész elnevezéssel kapcsolná össze, ám ennek nem sok valóságalapja lehet, hiszen kétséges, hogy az általában kiemelkedő feltételekkel (egész jobbágytelek, kezdeti

[30] „Most kezd lenni, hogy a legények falurú hoznak valakit, vagy idenősül valaki. *Rajna kivételével* a többi részek házasodtak egymással." (KERECSÉNYI 1978, 25.)

[31] Ezen kívül a 20. század eleji népességstatisztikák - igaz, hogy elenyésző számban, de - tót, horvát, szerb lakosokról is beszámolnak. Azt pedig szóbeli és levéltári forrásokból tudjuk, hogy roma lakosok is régóta, legalább másfél-két évszázada élnek Kiskanizsán.

[32] Vö: FÜLÖP 1979/2012.

[33] Rózsa Miklós idézi a Szita László által a karlsruhei Generallandesarchivban feltárt, 1690. május 20-án írott hadijelentést, amely szerint 241 török és 364 rác döntött a végleges itt maradásról. (RÓZSA 1996, 119.). Ez a kutatási eredmény alátámasztja azt a régi vélekedést, miszerint a török martalócok közül sokan itt maradtak, nagyobbrészt rácok (HORVÁTH 1861, 53. és MAKOVICZKY 1934, 17.); sőt, a korábban vélt 200-as létszámhoz képest háromszor akkora népesség letelepedéséről tudósít.

[34] DEGRÉ 1976. 80-82.

adómentesség) idecsábított, szorgalmas, puritán életvitelükről ismert német földművesek rövid úton elszegényedtek volna. Egyébiránt nincs semmilyen forrásunk azzal kapcsolatban, hogy a németek melyik városrészben telepedtek le.[35]

Boross Marietta egyik adatközlője[36] a 20. század közepén úgy emlékszik visszza, hogy „voltak itt (tudniillik Kiskanizsán) rácok is, azok kertészkedtek, de a németek mind iparosok voltak". A népesedési adatok ezt annyiban támasztják alá, hogy az 1881-es népszámláláskor egész Kanizsán 236 olyan egyént írtak össze, akik horvátok és szerbek voltak (egyetlen kategóriába sorolták őket), 1900-ban 374 horvátot és 6 szerbet találunk, 1910-ben 14-et, 1920-ban 6-ot, 1930-ban 5-öt. Ez utóbbi létszámból 1930-ban csupán egy lakott Kiskanizsán. A népesedésstatisztikában számontartott szerb és horvát lakosok minden bizonnyal később telepedhettek be, kétséges, hogy a vár visszafoglalása után itt maradt népesség leszármazottai lettek volna, akik még a 20. század elején is különálló csoportot alkottak. Ez azért is kevéssé valószínű, mert a 17. század végén újratelepült mezőváros alig másfél évszázad múlva már szinte egyöntetűen magyar és katolikus népesség benyomását keltette a kívülállókban – vagyis az idegen eredetű népesség tökéletesen asszimilálódott a magyarhoz.[37] A folyamat gyorsasága és mélysége figyelemre méltó, okait azonban nem egyszerű feltárni. Nehezen elképzelhető, hogy csupán a magyarok etnikai túlsúlya miatt olvadtak volna be az itt élő nemzetiségek, hiszen 1715-ben az egész város összlakosságának csak kb. 60%-a volt magyar, 18%-a délszláv, 22%-a pedig német ajkú.[38]

E kulturális homogenizációs folyamatnak sajnos nincsenek igazán írásos nyomai, a néprajzi gyűjtések azonban rámutatnak, hogy a beköltözőkre, például vidékről jött házastársra még a 20. század elején is igen nagy nyomás helyeződött annak érdekében, hogy teljes mértékben alkalmazkodjanak a helyi szokásokhoz, viselethez.[39] A 20-21. század fordulóján a három évszázaddal korábbi etnikai

[35] Fülöp György ragadványnevekkel foglalkozó munkájában a 20. század közepének állapotát rögzítette, amikor utcánként felsorolta az ott lakó családokat aszerint, „hogyan nevezik őket írásban" – és hogyan „híjják", azaz mi a „melléknevük". (Gyakorta még a szomszédok sem tudták egymásról, mi a hivatalos családnevük). Fülöp minden utca kapcsán ugyanúgy felsorol tisztán magyar, német (például Sneff, Bolf, Tisler stb.), szerb (Karlovics, Dávidovics Radics stb.), horvát (Mihalecz, Poszovecz, Martinecz), sőt, török, (Baa, Haba, Gozdán stb.) és cseh (Krátky, Danek, Szokol stb.) eredetű neveket – ez alapján tehát nem lehet elkülöníteni nemzetiségek szerint az egyes utcákat. (FÜLÖP 1979/2012)

[36] BOROSS 1965.

[37] A Helytartótanács kérésére készült útikönyv már 1823-ban azt állítja, hogy „A lakósok Magyarok – csak Nkanizsán németek – kevés Horvátok, − és zsidók; − Számlál R. Keresztény Lelket 8147-et Acatolikust 9-et, − Ó Hitü Görögöt 68-at, − Zsidót pedig 1120-at, − öszvesen 9344-et." (BENCZE 1986, 133.)

[38] CSEKE–HORVÁTH–KERECSÉNYI–TÓTHNÉ 1984, 37.

[39] „Ha szegényebb vót, horta a ruháit, amíg e nem szakatt. Meg elis atták. Itt igen megnészték, ha valaki csöngős kendőt tett magára, kimentek még az uccára is. Aki idekerüt, mind átvátoztatta a viseletét. Elis várták a menyecskétől." (KERECSÉNYI 1978, 23.)

megosztottságnak már nem találni többé nyomát.[40] Ami maradt, az két olyan dolog, amely a 20. század folyamán végig egységbe kovácsolja a sáskákat: az egyik kertészkedés-piacozás mint az anyagi gyarapodás fő stratégiája, a másik pedig a katolikus vallás. A kettő együtt szolgáltatott alapot a közösség öndefiníciójához, illetve másoktól való elkülönüléséhez. Kialakult egy viszonylag egységes értékrend és éthosz, amely a sokféle származás helyébe lépett, s amelyben a kiskanizsaiak túlnyomó többsége osztozott. Középpontjában a gazdasági sikeresség, a „szerzés", állt, s szolgálatába állították a szorgalmat, ügyességet, kereskedelmi érzéket, tanulékonyságot.

Az ezredforduló kiskanizsai társadalma azonban összességében már nagyon kevés vonást őrzött meg az eredeti jellegzetességeiből. Míg 50-60 évvel korábban nagy olvasztótégelyként asszimilálta a betelepülőket, s közben megőrizte sajátos karakterét, addig a szocializmus és a posztszocializmus által előidézett gazdasági-társadalmi folyamatok gyökeres változásokat idéztek elő a helyi társadalom életformájában: mindenekelőtt *heterogenizálta* a megélhetési stratégiákat és ambíciókat. A korábban jellegzetes mezőgazdasági településként számontartott városrészben a háztáji kertészkedés és piacozás mint közösségi gyakorlat megszűnt, illetve elenyészően kis számú család folytat – immár professzionális – kertművelést.[41] A kicsit is ambíciózusabb gyermekek-unokák elköltöznek egy nagyobb városba, hogy hasznosítsák végzettségüket, vagy egyenesen külföldön vállalnak munkát. A megüresedett, helyi lakosok által elhagyott-eladott portákra egyre nagyobb számban költöztek be faluról: van olyan utca, ahol a harmadik évezred elején minden 3. házban „vidékiek" laknak. Az idősebb kiskanizsaiak még számontartják, ki a helybéli, melyik tősgyökeres családba házasodott be „vidéki", de manapság ennek már semmi gyakorlati jelentőséget nem tulajdonítanak. Az új generáció számára is csak annyit jelent a „sáska" elnevezés, amennyi jelentéssel a helyi általános iskola képes azt felruházni. Kénytelenségből, a Nagyrác utcai iskola megszűnésének felróhatóan és a helyi buszjáratok útvonalának átrajzolása miatt a Rác-utcában lakó gyermekek már nem a Templom téri általános iskolába indulnak reggelenként, hanem egy, tömegközlekedéssel könnyebben elérhető nagykanizsai iskolába, vagy a szülő munkahelyéhez közel eső tanintézménybe. Így számukra a referenciacsoportot többé nem Kiskanizsa jelenti, hanem egész Nagykanizsa: ők már nagykanizsaiakká válnak. A régi közösség egyrészt önmagát számolta fel,

[40] Etnikai szempontból már csak egyetlen, a mai napig számontartott származási és életmódbeli különbség létezik: a magyar és a roma lakosság között. A 20. század elején a patrónus-kliens viszonyhoz hasonlóan a roma családok is kapcsolódtak egy-egy magyar családhoz, akikhez bejáratosak voltak kisebb munkák elvégzése vagy különböző szívességek kérése, de akár a keresztszülőség-komaság kapcsán is; ennek a viszonylag jól működő rendszernek azonban a század végére nyoma veszett.

[41] Ennek számos oka van, de többek között a posztszocialista korszakban megjelenő olcsó konkurencia, a termelési költségek erőteljes megemelkedése, a fizetőképes kereslet csökkenése mind azt eredményezte, hogy a félállásban, keresetkiegészítésként folytatott kertészeti termelés már nem hozott hasznot. Ezért csak azok folytatják tovább a zöldség-, virág-, és palántatermesztést, akik képesek voltak a professzionalizáció útjára lépve hasznot termelő agrárvállalkozásokat létrehozni. A témáról lásd bővebben: MOLNÁR 2005, 2019a.

másrészt megadta magát a körülményeknek – gyakorlatilag megsemmisült. Már csak az idősebb korosztály nosztalgiája őrzi emlékezetét.[42]

Kiskanizsa demográfiai mutatói utcánkénti lebontásban[43]

A 2002-es népességnyilvántartós adatok a lakosságot utcák szerinti lebontásban mutatják be. Ezek feldolgozása kitűnő alkalom arra, hogy megvizsgáljuk, vajon a régi megosztottságnak van-e bármilyen észrevehető nyoma a demográfiai viselkedésben.

Az, hogy mely utcákat soroltam egy-egy negyedbe, képezheti vita tárgyát[44], mivel azonban nem tudtam figyelembe venni egy-egy negyed között húzódó „átmeneti sávokat", kénytelenek voltam minden egyes utcát valahová csatlakoztatni.

Ha az egyes negyedek adatait megvizsgáljuk, világosan kitűnik, hogy a *lakosságszámot* tekintve a Rácváros vagy Rác utca mindegyik más negyednél legalább kétszer nagyobb. A második a rangsorban a Templom-tér környéke, majd a Fős-utca, a Rajna, és legvégül a fiatal Sziget. Ha azonban az egy lakcímre jutó lakók átlagait vesszük, akkor viszont a Sziget kerül legelőre a maga 3,667 ezredével, a Rácváros követi 3,157-tel, a Fős-utca 3,146-tal, a Rajna 3,062-vel, s legutolsó a Templom-tér, a valaha legnépesebb és legnagyobb presztízsű faluközpont mindössze 2,626 fővel.

Ha az *egy címre jutó átlagos gyermekszámot* (0-14 éves lakosok) nézzük, akkor a sorrend teljesen megegyezik a fentivel: a Sziget vezet (0,519 gyermek/cím), s utána a Rácváros (0,487), a Fős-utca (0,447), a Rajna (0,403), majd utolsónak a Templom-környék (0,33) következik.

A *Sziget* karakteresen elüt a többi kiskanizsai résztől: itt a legmagasabb az egy címre bejelentkezett lakosok száma (3,2-4,33 között). Ez könnyen megmagyarázható azzal, hogy az új negyedet főként faluról érkezett fiatal „telepesek" népesítették be, akik a városban vállaltak munkát. Itt találjuk a legtöbb, magas gyermekszámmal rendelkező utcát is: a Kőrisfában és a Bornemissza utcában egy címre átlagosan 1,1 0-14 éves gyermek jut. Ez az érték valóban kiugrónak számít, hiszen az utána következő átlagok 5 tizeddel kisebbek, majdnem feleakkorák (Tőzike utca 0,66, Szepetneki u. 0,64, Berek köz 0,625).

Ugyanakkor nehezen magyarázható, de itt vannak a legalacsonyabb reprodukciós szintű utcák is: a Haladás és a Fenyő utcában például csak minden 5-10. házban lakik gyermek! (ezekben az utcákban, bár nem kicsi lakosságszám, de nem is

[42] A témához lásd: MOLNÁR 2008.

[43] Ld. Kiskanizsa népessége utcákra lebontva c. táblázatot.

[44] Például a Pivári utca esetén az utca egyik fele még inkább a Rácvároshoz tartozik, míg másik fele a Szigethez, a statisztika azonban az egész utca adatait egyben közli, tehát dönteni kellett arról, hogy hova soroljuk be: jelen esetben a Rácvároshoz. Egyébként is úgy tűnik a demográfiai mutatók alapján, hogy az utca inkább az alacsonyabb/átlagos népességű Rác-utcához áll közelebb, azzal együtt is, hogy az utca vége a magasabb népességű Szigetbe nyúlik be, amely feljavította az egész utca átlagát.

kiugró: 3,2 és 3,5). Azonban még ezzel együtt is viszonylag magas a terület reproduciós képessége. Valószínű, hogy az itt élő családok némi fáziskéséssel értek el a családciklus hasonló pontjára: a gyerekek nagyok lettek, még többségében együtt laknak szüleikkel, ugyanakkor az új generációban viszonylag kevés olyan fiatal van, aki szintén családalapításra adta volna a fejét, ezért lehet alacsony némelyik utcában a gyermekszám – viszonylag magas lakosszám mellett.

Úgy tűnik, hogy a „történelmi részek", a Szigettel ellentétben, saját határaikon belül ma már kevéssé egységesek a népességmozgalmat tekintve. Inkább csak tendenciákat lehet megállapítani velük kapcsolatban, mintsem szabályokat.

A *Rácváros/Rác-utca* mindkét rangsorban (a lakosságszámot és az egy címre eső gyermekszámot tekintve) az előkelő második helyet foglalja el, bár a Fősutcától és a Rajnától csak néhány század választja el, ami az átlagait illeti. Utcáira bontva azonban mindhárom negyed meglehetősen vegyes képet mutat.

A Rácvárosban található valamennyi utca közül a legmagasabb átlagú: a rövid Ráckert utca (1,6 gyermek és 5 lakos átlagosan címenként), ám a többi utca lakosságának száma a jó erős középszer és a gyenge középszer között mozog. Ugyanakkor, a Felsőtemető és a Pápai utca viszonylag gyenge népességéhez képest (10. és 12. legkisebb népesség) ígéretesen magas helyet foglal el a címenkénti gyermekszám rangsorában, a még kisebb átlagnépességű Alsótemető utca pedig valamivel kevésbé, de szintén emelkedett a gyermekszámot tekintve.

A *Fős-utca*, ha lehet, még vegyesebb. A Berek-köz és a Kismező utca átlagos népességében a szigetbeli utcákkal vetekszik, ugyanígy az egy főre jutó gyermekszámot illetően is. Itt azonban nagy eséllyel etnikai behatásra kell gondolnunk: a peremterületeken megtelepedő népesebb roma családok számai húzzák fel az átlagot. A Cigány utca közepes lakosságszámához képest (15. a rangsorban 3,244 fővel), jobb helyezést ért el a gyermekszám szerinti sorban (10.). A Homokkomáromi és a Szent Rókus utcákban kevés lakos jut egy lakcímre (a rangsorban hátulról a 8. és 9.; 2,76 és 2,84 fővel), de gyermekszámukat tekintve a középmezőnyben vannak, és ezzel magas reprodukciós képességet bizonyítanak.

A *Rajna*, a valahai „szegénynegyed" egészében véve nem produkál kiemelkedő értékeket az előzetes várakozásokhoz képest. A Szepetneki utca mindössze a 11. az átlagos háztartásmérete szerint (3,4 fő), holott az utca végén élő roma családok minden bizonnyal megemelik az átlag értékét. Ugyanakkor a gyermekszámot tekintve már az 5. helyen van. Ugyanígy felívelő tendenciát mutat a Körmös utca reprodukciója (0,53-mal a 8.) is, viszont a szomszédos Rozmaringé lefelé száll. A Március 15. tér pedig nagyon alacsony szinten stagnáló népességével úgy tűnik, nem a Rajna szerves része, csak a földrajzi közelség miatt került ide, kényszerűségből. Inkább az Országúthoz és ezzel együtt a Templom környékéhez van köze.

	cím	0-3		4 - 6 éves		7 - 13 éves		14		15-18		19-30		31-40		41-50		51-60		61-70		71-től		Össz:	Átlag	3,67
Sziget		F	N	F	N	F	N	F	N	F	N	F	N	F	N	F	N	F	N	F	N	F	N			
Bornemissza u.	10	1		1	2	1	6					1	5	5	2	1	1	1	3	3	2	1	1	37	3,70	
Cserfa u.	10	2			1	5	2	1			1	6	3		2	6	7	2	1				1	40	4,00	
Dobó István u.	39	3	1	3	1	2	1			1	2	11	12	8	5	6	7	12	15	8	11	3	2	114	2,92	
Fenyő u.	21	1		1		1	1			11	4	14	6	2	1	10	12	5	4		2			75	3,57	
Haladás u.	17	1			1					1		11	12	1	1	5	9	7	3	1	1	1	1	56	3,29	
Halis I. u.	32		1		2	2	2			3	3	15	12	8	5	6	14	18	13	6	3		3	116	3,63	
Kőrisfa u.	94	6	5	5	5	11	11	2		11	7	50	45	16	13	33	48	35	27	15	12	1	8	366	3,89	
Tőzike u.	3	1			1							1	3	1		1	2	2	1					13	4,33	
	0-14 éves:91																									
Fős-utca"																										3,15
Berek köz u.	16				2	4	3		1	2	2	3	4	5	6	6	2	2	2	3	4	2	4	57	3,56	
Cigány u.	90	4		6	8	11	14		1	8	4	21	17	21	22	29	23	19	16	11	23	11	23	292	3,24	
Homokkomáromi	56			5	2	7	7			1	3	16	5	8	12	11	9	9	14	9	9	11	17	155	2,77	
Kismező u.	12		1	1	1	1	2			1		6	4	1		6	6	2	2	1	2	2	4	43	3,58	
Őrtorony u.	63	2	1	1	1	9	7	1		6	3	12	18	13	12	19	13	12	14	6	12	9	14	185	2,94	
Szent Rókus u.	75	3	2	1	4	11	10	1	1	6	10	14	12	14	17	17	19	13	14	10	11	8	15	213	2,84	
Zsigárdi köz u.	34	1		2	3	2	4			3	5	10	18	4	4	18	18	3	1	1	1	3	3	105	3,09	
	0-14: 148																									
Rajna																										3,06
Kossuth L. u.	63		2	1	3	8	8		1	5	4	16	19	14	15	16	17	8	11	12	14	7	10	191	3,03	
Körmös u.	56	1	2	6	5	9	7			4	6	17	13	16	12	15	11	13	11	7	6	3	13	177	3,16	
Rozmaring u.	60	1	1	2	1	5	4	1	1	5	8	22	17	7	9	16	19	15	11	10	14	6	14	189	3,15	
Szepetneki út	94	6	6	7	8	19	11	3	1	9	8	33	40	29	17	25	26	18	19	9	14	5	15	328	3,49	
Március 15 tér	25			1		1	1		2	3	3	5	5	3	3	10	6	1	4	3	3	2	6	62	2,48	
	0-14: 135																									
Rác rész																										3,16
Alsótemető u.	36	1			1	3	3	2		3	2	11	9	2	4	8	6	12	11	5	3	2	3	91	2,53	
Bajcsai u.	98	1	1	1	4	9	7	1	2	8	9	33	19	24	13	22	25	22	28	14	21	7	20	289	2,95	
Bába u.	42	1		1	4	4	1	1		3	4	6	8	6	9	12	8	7	7	3	14	5	12	116	2,76	
Felsőtemető u.	43	2	2	2	4	5	4			4	2	14	10	12	9	9	7	8	7	6	9	4	6	126	2,93	
Jakabkúti u.	128	4	3	11	8	16	14	4	1	5	11	39	41	29	25	38	30	26	35	20	18	11	17	406	3,17	
Kisrác u.	41			3	2	4	6	1	1	1	6	16	13	5	13	13	8	3	13	6	10	3	4	131	3,20	
Nagyrác u.	125	6	3	3	6	19	12	4	2	11	9	44	32	36	28	27	31	24	29	22	23	10	25	406	3,25	
Pápai u.	23	3		2		2	3			2	1	9	6	2	4	7	5	5	8	3	1	1	2	66	2,87	
Pivári u.	137	5	5	7	4	20	9	2	3	8	4	44	49	22	24	34	46	41	37	19	17	14	25	439	3,20	
Räckert u.	5	1				4	3			1			2	2	3	3	1		1	1	2	1		25	5,00	
Szigeti u.	31		2		1	4	2	1		4	2	13	7	4	6	8	12	5	3	1	6	6	2	89	2,87	
	0-14: 283																									
Templom környéke																										2,63
Bajcsi Zs. Út	187	3	3	9	7	14	10	3	3	15	14	49	53	29	25	34	39	40	39	24	41	17	45	513	2,74	
Hajgató u.	25	1			1	3	2	1	1	1	5	8	5	1	5	7	5	5	6	6	5	4	10	82	3,28	
Hunyadi tér	34		3	2	2	4	4			4	1	11	8	8	8	10	12	5	7	6	11	5	10	121	3,56	
Malomkerti u.	5											1						1	2	1	1		1	7	1,40	
Munkácsy u.	16		1	1	1	4	2			1	2	4	3	2	4	3	4	3	3	2	5	1	1	47	2,94	
Szent Flórián tér	42		1	1	2	3	3	2		2	3	7	5	2	3	10	8	5	6	3	4	4	9	83	1,98	
Tornyos köz	6					2						1	1	1		1	1				1	2	2	12	2,00	
Varasdi u.	97	3	1	5	7	8	12	1		10	5	32	18	15	15	17	24	23	26	18	15	15	32	302	3,11	
	0-14: 136																									

A *Templom-környék* közterei közül a Hunyadi tér furcsa módon inkább a Rajnához tartozik viszonylag magas lélekszámát tekintve, ugyanakkor az alacsony gyermekszám egyértelműen a másik, egykor a legmagasabb presztízsű negyedhez sorolja. Ez utóbbi településrész a Templom-tér és környéke viszonylagos heterogenitását részben az okozza, hogy a leghosszabban elnyúló területről van szó, melyhez innen-onnan a többi negyed csatlakozik, és egyedi demográfiai jellemzőikkel átszínezik az itt megfigyelhető sajátosságokat. Ugyanakkor a negyedre jellemző kedvezőtlen tendenciát alátámasztja és erősíti az, hogy a három legalacsonyabb népességű utca ide tartozik: a Malomkerti utca (1,4 lakos), a Szt. Flórián tér (1,97) és a Tornyos köz (2). A Malomkerti utca, mely csak 5 címmel rendelkezik, reménytelenül elöregedni látszik: 7 lakosából 6 már 51. életéve felett jár. A Tornyos köz és Szent Flórián tér azonban javítani tud demográfiai mutatóin a lakosságszámhoz képest magas gyermekszámával. Maga az Országút (mai Bajcsy-Zsilinszky út) visszafelé a 6. a rangsorban a 2,74 fős átlagnépességével. Ellenben a belőle nyíló, a Kisrác utcába torkolló Munkácsy utca demográfiai mozgását tekintve az egyik legerőteljesebben felfelé kapaszkodó utca. A Varasdi utca pedig inkább a Rácvároshoz húz közepes-stagnáló mutatóival.

Összegzés

Elmondhatjuk, hogy az egykor leginkább „pógárok" lakta környékek népessége fogyatkozott meg és öregedett el a legjobban. Az egykor igen jövedelmező kertészkedés-piacozás, vagy az e tevékenységből gyűjtött, egyéb kisipari vállalkozásba fektetett tőkének köszönhető jólét tette lehetővé a kiskanizsai fiatalok számára azt, hogy diplomát szerezzenek, szakmát tanuljanak, amivel érvényesülhetnek a nagyvilágban is. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a posztszocialista időszak magas munkanélkülisége, a megélhetési viszonyok nehezebbé válása is egyenesen elüldözte a környékről a fiatal generációk tagjait. Így nagyon sok, a szocializmus idején vagy azt követően épült nagy házban már csak az idős szülők laktak, s a gyermekeik csak látogatóba jártak/járnak haza. Ennek is köszönhető a régi nagy presztízsű városrészekben az alacsony népességszám. A Fős-utca és a Rácváros egészen hasonló egymáshoz: a centrumhoz minél közelebbi utcákról van szó, a népességmozgás annál stagnálóbb, melyen a gyermekszám kis mértékben tud javítani.

Ezt a nagyon alacsony népességszámot itt-ott talán szinten tartja az átlagnál kicsit magasabb gyermekszám, amely talán annak köszönhető, hogy a Ratkó-unokák éppen ebben az időszakban értek a családalapítás időszakába. Másrészt valószínűleg az utcákba újonnan betelepülő (jobbára falusi, kisebbrészt városból kiköltöző) lakosságnak köszönhető ez a jelenség (főleg a Rácvárosban), valamint a peremeken megtelepedő roma népességnek.

A Sziget, amely Kiskanizsa demográfiai „húzóereje" volt eddig, visszaesni látszik a gyermekszámot tekintve, jóllehet, még mindig itt él magasan a legtöbb gyermek egy-egy utcában.

Mindent összevetve, az utcákra lebontott népességadatok nem mondanak ellent az adott településrészről alkotott korábbi képnek. Az egész településre érvényes általános tendencia a népesség elöregedése, s még a legtöbb gyermeket nevelő családok átlaga sem elegendő ahhoz, hogy legalább szinten tarthassák a népességszámot. Az egykor magasabb presztízsű, polgáriasultabb településrészek még sokkal rosszabb helyzetben vannak az egy háztartásra jutó lakosok és az egy háztartásban nevelkedő gyermekek számát illetően, mint a peremterületek. A gazdasági bizonytalanságnak, a magas munkanélküliségnek felróhatóan egész Kiskanizsa nehéz helyzetben volt az ezredforduló idején, ám úgy tűnik, mintha a valamikor leginkább tehetős rétegeket viselte volna meg legjobban a változás.

Vagy lehet, hogy ellenkezőleg: az ő egyedi stratégiájuk a leghatékonyabb? Ami a helyi társadalomnak veszteség, az egyénnek a saját boldogulása szempontjából nyereség lehet…

BIBLIOGRÁFIA

BENCZE 1986
BENCZE Géza (szerk.): *Zala megye leírása a reformkorban. Adatok és források Zala megye történetéhez* 1. Zalai Gyűjtemény 23. Zalaegerszeg. 1986.

BOROSS 1965
BOROSS Marietta: *Kertészet, értékesítés, kofák, kereskedelem*. Etnológiai Adattár 7534, 1965.

CSAPÓ 1990
CSAPÓ Tamás: Nagykanizsa funkcionális morfológiája. *Földrajzi Értesítő* XXXIX. évf. 1−4. füzet, 1990. 151-173.

DEGRÉ 1976
DEGRÉ Alajos: Zala megye betelepítése a XVIII. század elején. In: *A Dunántúl településtörténete 1686-1768*. Szerk.: FARKAS Gábor. Veszprém, k.n. 79-86.

FÜREDI 1907
FÜREDI János (szerk.): *Nagykanizsa r. t. város lak és czimjegyzéke.* Nagykanizsa, 1907.

CSEKE ET ALII 1984
CSEKE Ferenc – HORVÁTH László – KERECSÉNYI Edit – TÓTH Kálmánné: *Nagykanizsa*. Budapest, Panoráma. 1984.

FÜLÖP 2012
FÜLÖP György, Dr.: *Kiskanizsai ragadványnevek*. Nagykanizsai Honismereti Füzetek 1., Nagykanizsa, 1979. (2. kiadás: Együtt Kiskanizsáért Egyesület, 2012.)

HORVÁTH 1861
HORVÁTH Gyula: *Kanizsa város története s annak jelen viszonyai*. Kanizsa. 1861.

KERECSÉNYI 1978
KERECSÉNYI Edit: *Kérdőív néprajzi csoportok kutatásához*. Kézirat. Nagykanizsa, Thúry György Múzeum, 1978.

MAKOVICZKY 1934
MAKOVICZKY Gyula: *Nagykanizsa város településföldrajza*. Nagykanizsa. 1934.

MOLNÁR 2004
MOLNÁR Ágnes: Oltalmazó család. A kiskanizsai család- és háztartásszerkezet alakulása a rendszerváltás után a számok tükrében. In: *Fehéren, feketén. Tanulmányok Sárkány Mihály tiszteletére.* Szerk. BORSOS Balázs−SZARVAS Zsuzsa−VARGYAS Gábor. Budapest, L'Harmattan, 2004, 437−466.

MOLNÁR 2005
MOLNÁR Ágnes: Kényszervállalkozások és előremenekülés. A mezőgazdasági kisüzemek helyzete a rendszerváltás után Kiskanizsán. In: *Utóparaszti hagyományok és modernizációs törekvések a magyar vidéken*. Szerk. SCHWARCZ Gyöngyi–SZARVAS Zsuzsa–SZILÁGYI Miklós. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézet–MTA Társadalomkutató Központ, 2005, 127–138.

MOLNÁR 2008
MOLNÁR Ágnes: Ki akar ma „sáska" lenni? A közösség válsága egy délnyugat-dunántúli településen. In: *A kultúra kódjai. A 60 éves Kapitány Gábor köszöntésére*. Szerk. BALI János−FIÁTH Titanilla−NIKITSCHER Péter−SZÁSZ Antónia. Budapest, Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, 2008. 151-158.

MOLNÁR 2019a
MOLNÁR Ágnes: *Alkalmazkodó polgárosodás. Család és gazdaság Kiskanizsán a 20. században.* Néprajzi Értekezések 8. Budapest, Magyar Néprajzi Társaság, 2019a.

MOLNÁR 2019b
MOLNÁR Ágnes: Néprajz, antropológia és történettudomány. A sokszempontú megközelítés előnyei egy lokális közösség kutatásában. In: *A hely embere – az ember „helye." Emberközpontú történetírás – helytörténeti kutatás.* Szerk. LENGVÁRI István−PILKHOFFER, Mónika−VONYÓ, József. Pécs, Kronosz Kiadó, Magyar Történelmi Társulat, Magyar Tudományos Akadémia, 2019b. 282-303.

N. SZABÓ 1929
N. SZABÓ Gyula: Kiskanizsa az etnografia tükrében. In: *Nagykanizsa*. Szerk. BARBARITS L. Budapest, A Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, 1929. 335–358.

RÓZSA 1996
RÓZSA Miklós: Kanizsa város török alóli felszabadulása utáni tanácsülési jegyzőkönyvei első kötetének ismertetése és várostörténeti forrásértéke. In: *Nagykanizsa első okleveles említésének 750. évfordulója alkalmából rendezett helytörténeti – történettudományi konferencia előadásai*. Szerk. RÓZSA M. 1995. 10. 20-21. Nagykanizsa. 1996.

ZALA MEGYEI LEVÉLTÁR V. 1512. *Nagykanizsa város Iktatott Iratok*. 1904:9614.

ZALA MEGYEI LEVÉLTÁR V. 1521. *Kiskanizsa község iratai* 1876:220

R. Nagy József

Adalékok és források a romák, városi internetezők által használt elnevezéseinek kutatásához[1,2]

A következő oldalakon kutatásra előkészített adalékokat és forrásokat közlök azon kutatók, illetve a témával foglalkozó szakmai, vagy aziránt érdeklődő nem szakmai olvasók számára, akik a magyarországi romák városi internethasználók általi elnevezései, romákkal kapcsolatos kommunikációbeli attitűdjei, azok változásai iránt érdeklődnek. A szöveg két jól elkülöníthető, külön-külön is használható részből áll annak ellenére, hogy egyetlen kutatásból származik. Az első rész a romák *elnevezését*, a második a romákkal kapcsolatos, megcsontosodott *jelzők* használatának kutatásához szolgál segítségül[3].

Szövegem annyiban más vagy több a klasszikus forrásközlésnél, hogy több esetben is kutatási szempontokat, egyes esetekben részeredményeket, magyarázatokat is megosztok. Ezek sokkal inkább szolgálják a közölt anyagra épülő későbbi munka többrétűvé tételét, mint kötelező érvényű értelmezések elfogadását. Sok esetben csak azokat az észrevételeket teszem meg, amelyek az idő múltával feltehetően feledésbe merülnének, de ma még részei társadalmunk rövid távú emlékezetének, közismertek.

A kutatás időtartama három esztendőt ölel fel, 2017. őszétől 2020. őszéig bezáróan. A kutatást a SentiOne rendszerével végeztem. Az adatelemzési szolgáltatásokat nyújtó lengyel cég saját magát így jellemzi [sic!]: *„A SentiOne Közép- és Kelet-Európa vezető online listening cége. 3 évre visszamenőleg látja a hazai interneten (és az európai nemzetközi online porondon) közzétett szöveges és vizuális tartalmakat. Megfordítottuk a Q&A logikát. Először figyelünk, mert a válaszok már jelen vannak online - csak felszínre kell hozni őket. Mit nyújt az Online Listening? Adatot. Az adatból insightot. Az insightból őszinte történeteket. A történetekből pedig olyan tanulságokat, amelyekkel körvonalazni lehet a múlt tapasztalatait, a jelen miértjeit és a jövő trendjeit.”*[4]

A SentiOne automatizált keresőrobotjai „végtelen számú”[5] internetes oldalon, a közösségi média oldalain, fórumon, platformon, blogon, review oldalon, hírportálon és az internet minden zugán végigjárnak, azaz mindenütt, ahol az emberek

---

[1] A kutatás és a publikáció a NKFI-143598 számú „*Köztérkutatás nem organikus városokban*” című pályázat segítségével készült.

[2] Ezúton köszönöm Czékmann Zsoltnak, a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar tanszékvezető egyetemi docensének nagyvonalú segítségét, melynek köszönhetően kutathattam a SentiOne-nal.

[3] *Adalékok és források a romákhoz köthető, városi internetezők által használt jelzők kutatásához* címen ugyanezen kötet 189. oldalán.

[4] https://www.facebook.com/SentiOneHU/

[5] A SentiOne szóhasználata az egyes kutatási jelentésekben.

megosztják a véleményüket. A rendszer képes érzelmi tölteteket is megjeleníteni. Ez a funkció az online említéseket pozitív, negatív vagy semleges kategóriába sorolja, s a platform természetes nyelvfeldolgozási technológiáján alapszik. Ez nagy pontossággal képes megmutatni, hogy a megfigyelt témát hogyan fogadja az online közönség. A rendszer automatikusan azonosítja a szerzők, kommentelők, bloggerek, hozzászólók nemét a névkönyvtár, valamint más, a szerző nemét meghatározó nyelvi tulajdonságok alapján. A SentiOne egyedi algoritmus alapján becsüli meg az egyes említések elérési szintjét, értékét. Ez lehetővé teszi, hogy megvizsgáljuk hogyan terjednek, és mekkora a hatása és hatótávolsága az egyes posztoknak, hozzászólásoknak, cikkeknek, kampányoknak, hangadóknak, véleményvezéreknek, influenszereknek.

A kutatási anyagok közlése során mereven ragaszkodtam az algoritmus által fellelt szövegek helyesírásához még akkor is, ha azok nyilvánvalóan téves nyelvtani formát, elgépelést, az olvasó számára értelmezhetetlen szövegeket tartalmaztak. Csak pár esetben nyúltam bele a fellelt szövegekbe, kizárólag tipografálási szándékkal. Nem változtattam a szövegek szóhasználatán még akkor sem, amikor azok a nyomdafestéken túl a vulgaritás olyan mély szintjére süllyedtek, amelyek mindenki számára vállalhatatlanok. Ennekokán minden idézett szöveg a *sic erat scriptum* [sic!] jelzés hatálya alá esik, ekként olvasandó. Az internetes források utolsó letöltése, ellenőrzése – amennyiben azt külön nem jelezem – 2022. 08. 24-én történt.

A kutatás alapjául szolgáló kulcsszavak szintén egy automatizált kiválasztásnak köszönhetők. Ez az algoritmus határozta meg, hogy mely szavak, elnevezések és jelzős szerkezetek lesznek a kutatás alapszavai. Javarészt ez sikerrel járt, bár egyes kifejezések esetén (pl. *feketelábú*, *hiperpigmentált* stb.) tévesnek bizonyult. Nagy meglepetést nem okozott az automatikusan kiválasztott szavak jegyzéke, mind a nyomtatott szakirodalom, mind az internet számos ilyen listával rendelkezik, legyen akár tudományos igénnyel megírt[6], akár azonosíthatatlan származású, indítékú és szerzőjű[7], vagy jól azonosíthatóan gyűlöletkeltő, kirekesztő szándékú[8]. De ugyanez felfedezhető irodalmi műben, talán legösszeszedettebben Bakonyi Péter *Kolduskövön* című versében is.[9]

„[…] egy ilyen császkáló, tébláboló móré, / egy ilyen csellengő napbarnított, / rimánkodó füstös, behízelkedő roma, / cigánykodó, kitiltott földönfutó, / folyton csak bitangoló, napfestett sehonnai, / egy ilyen lébecoló, fáról szakadt kormos, / sötét képű idény- vagy közmelós, / egy ilyen csámborgó, settenkedő csávó / vagy

[6] GRÉTSY 2011; HOFFMANN 1996; KIS 2008; KIS 2015; PÁPAY 2014; https://szinonimaszotar.com/magyar-szinonimak/cigany

[7] https://www.gyakorikerdesek.hu/kultura-es-kozosseg__nyelvek__6216576-segitene-valaki-osszegyujteni-az-osszes-letezo-szinonimat-szlenget-a-cigany-szo; https://szoszedet.blog.hu/2009/01/29/cigany_1;

[8] https://kuruc.info/r/35/24528/

[9] BAKONYI 2019.

ahhoz hasonló / csimasz, / rétinéger, / mozdonyszőke roméró, / pigmentált buckalakó, / indiáner, / putriszökevény, / cigi, ciggi, csitány, / boxos komancs, / indonigger, / nyűves brazil, / kokero kaffer, / dögevő, / pirított mokkamagyar […]"

Számos említés mára már visszakövethetetlen. Részben ez annak köszönhető, hogy a szalonképtelen, rasszista, sértő kifejezéseket a platformok többsége szűri, folyamatosan eltávolítja. Másrészt egyes oldalak időközben megszüntették (pl. borsonline.hu, magyarnemzet.hu), illetve előfizetéshez kötötték (pl. 444.hu) a kommentálás lehetőségét, s van olyan eset is (pl. nol.hu), ahol a tulajdonos a megszüntetett folyóirat kommentfolyamának egészét elérhetetlenné tette. A szűrés egy adott időszakasz olyan lenyomatát képzi, amelyben egyes kevésbé fontos, helyi jelentőségű, egyes közösségekben lokális fontossággal bíró események már nehezen követhetők nyomon. A kontextus hiányossá válásával pedig alkalmazásuk okai is egyre nehezebben feltárhatók.

Érdemes tehát a korszak témával kapcsolatos médiaszövegeinek áttekintését a vizsgált három év vonatkozásában megtenni. Az *elnevezés említéseinek időbeli eloszlása*, illetve az *említések eloszlása nemek szerint* című grafikonok értelmezése enélkül szinte lehetetlen. A grafikonok görbéinek változása kivétel nélkül minden esetben köthető egy-egy a témát érintő médiaeseményhez. Az alábbiakban ennek a háttérnek a feltárására teszek – korántsem a teljesség igényével – kísérletet.

Az említések számát nagyban növelte több esemény is. A *Mi Hazánk Mozgalom* által létrehozott *Nemzeti Légió* bemutatkozása a hír[10] Facebook posztjánál nagyon jelentős érdeklődést generált: *„Rögtön el is kezdtek teli szájjal cigányozni."* Ugyancsak ennek a pártnak a törökszentmiklósi akciója hozott kiemelt érdeklődést[11], volt hír a közösségi médiában *„Az utcára se mernek kimenni a törökszentmiklósi cigányok a Mi Hazánk Mozgalom miatt"* címmel. Egy önmagában is beszélgetéseket elindító helyi bűneset[12] adott alkalmat arra, hogy a párt erődemonstrációt tartson. A politikai pályafutását félbehagyó *Vona Gábor* vlogja, amely több ízben is jelentős terjedelemben a cigány-magyar együttéléssel foglalkozott, jelentősen tudta növelni az említések számát.[13] Nagy látogatottsággal futott a három lánytestvér története, akik a cigánysorról jutottak el a jogi egyetemre[14], mint ahogyan annak az orvosnak az életútja is, aki telepi oláh cigányként lett sikeres.[15]

[10] https://24.hu/belfold/2019/05/14/nemzeti-legio-mi-hazank-mozgalom-toroczkai-laszlo/
[11] https://www.startlap.hu/kiemelt-hirek/rettegve-varjak-a-torokszentmiklosi-ciganyok-toroczkaiekat/
[12] https://24.hu/belfold/2019/05/18/torokszentmiklos-romak-mi-hazank/
[13] https://www.facebook.com/watch/?v=669971860040100; https://www.facebook.com/watch/?v=334352064048665; https://www.facebook.com/watch/?v=311749422710091;
[14] https://444.hu/2016/04/29/a-harom-lanytestver-akik-a-ciganysorrol-jutottak-el-a-jogi-egyetemre?fbclid=IwAR2ZTzWAvt94Wvawcy50IsH3LWk7RHwACB4a_aVzi0R_M6hpRQr572o-De0
[15] https://www.minden-egyben.com/igaz-tortenetek/ciganyteleprol-az-orvosi-egyetemig

Ugyancsak abszolút sikerként jelent meg egy rákkutatással foglalkozó roma származású fiatal férfi, *Horváth József* története[16], mint ahogyan a szászvári *Orsós Ferencé* is, aki falujának összefogásával még a párizsi maratonra is kijutott[17], vagy *Ásós Géza* békési étteremtulajdonos élettörténete.[18] *Vujity Tvrtko* munkácsi cigánytelepen készített nyomorvideója[19], illetve a *„bánffyhunyadi cigány cifrapalotákat"* bemutató filmje[20], a Nemzetközi Roma Holokauszt Emléknap[21] ugyancsak sokakat késztetett kommunikációra. Cserdi község polgármesterének, *Bogdán Lászlónak* a halála[22] és temetése[23] rendkívüli médiavisszhangot okozott, pro és kontra megmozgatta a médiák világát. A budapesti Deák téri késelő származása ugyancsak nagy horderővel bírt, széles körben gerjesztett kommunikációt.[24] *Majka, Curtis* és a *100 tagú cigányzenekar* közös fellépése[25], egy miskolci, románnak vélt nő vélelmezett megcsonkítása *„Vegyétek ki mindkét petevezetékét ennek a büdös cigánynak, ne szaporodjanak!"* címmel[26], *Mága Zoltán* hegedűművész szeretetre felhívó videóüzenete[27] mind képesek voltak jelentős mértékben emelni az említések számát.

A vizsgált időszak nagy publicitást kapó, s így jelentős reakciót kiváltó eseményei közül kiemelkedik a gyöngyöspatai romák javára hozott bírósági ítélet, ennek kommunikációja jelentős méretűvé nőtte ki magát akár a kormány[28], akár a roma jogvédő szervezetek részéről.[29] A gyöngyöspatai romák parlamet előtti tüntetése[30], illetve *Orbán Viktor* miniszterelnök Gyöngyöspata kapcsán kijelentett véleménye, mely szerint *„az az érzés alakult ki a romákban, hogy ők vannak többségben"*[31]. A Kúria döntése, mely szerint jár a kártérítés a szegregált gyöngyöspatai diákoknak[32] ugyancsak aktivizálta a kommentelőket, mely tovább növekedett akkor, amikor a kormány kijelentette, hogy nemzeti konzultáció keretein be-

[16] https://www.ferfibarlang.hu/dijat-nyert-rakkutato-roma-fiu.html; https://nlc.hu/egeszseg/20161228/rak-kutato-roma/
[17] https://444.hu/2020/04/19/a-futoversenyen-kenyainak-nezik-a-munkaeropiacon-csak-egy-cigany
[18] https://24.hu/belfold/2019/05/05/asos-geza-ciganyetterem/
[19] https://www.facebook.com/vujitytvrtko/videos/2464928630250839/
[20] https://www.facebook.com/vujitytvrtko/videos/250444085630460/
[21] https://www.facebook.com/MagaZoltanHegedumuvesz/videos/1464104600464124/
[22] https://hvg.hu/itthon/20200714_Meghalt_Bogdan_Laszlo_Cserdi_polgarmestere; https://24.hu/belfold/2020/07/14/bogdan-laszlo-cserdi-polgarmester-meghalt/?fbclid=IwAR3wkd594lnBk4hHg8SF30OJoy2C4qjj1v41sfewLKD7CbnOmbfvw72b6I4; https://index.hu/belfold/2020/07/14/bogdan_laszlo_cserdi_halal/
[23] https://444.hu/2020/07/24/tobb-ezren-kisertek-utolso-utjara-bogdan-laszlot
[24] https://24.hu/belfold/2020/05/29/deak-ter-gyilkossag-tuntetes-mi-hazank-futballultrak/
[25] https://www.facebook.com/mol.magyarorszag/videos/2511961725751223/
[26] https://24.hu/belfold/2020/01/17/miskolc-korhaz-meddove-tetel-cigany-roma/
[27] https://www.facebook.com/MagaZoltanHegedumuvesz/videos/881674272258525/
[28] https://www.facebook.com/watch/?v=398581154282532
[29] https://24.hu/kozelet/2020/01/16/horvath-aladar-feljelenti-orban-viktort/
[30] https://www.facebook.com/hvghu/videos/503625650353627/
[31] https://merce.hu/2020/01/31/orban-viktor-szerint-gyongyospatan-az-az-erzes-alakult-ki-a-romakban-hogy-ok-vannak-tobbsegben/
[32] https://444.hu/2020/05/12/dontott-a-kuria-jar-a-karterites-a-szegregalt-gyongyospatai-diakoknak

lül tudni szeretné, miként vélekednek a magyarok *„az iparággá vált börtönbiznisről”*, és a gyöngyöspatai romák kártérítése kapcsán felszínre került kérdésekről.[33]

Az országgyűlési választások kapcsán ugyancsak megmozdult az internetezők egy része, s az eredményeket kapcsolatba hozták a romákkal. Több helyen generált vitát az a kijelentés, mely szerint fideszes aktivisták szállították a romákat a szavazókörbe[34]. A *Lungo Drom* vélelmezett választási csalásairól is sok szó esett: *„Bejöttek velem a fülkébe és megmondták, kire kell szavazni”*[35]. Kisebb jelentőségű, de az internetes kommunikációban jelentős tömegeket megmozgató esemény volt, amikor *Pócs János* fideszes országgyűlési képviselő bezárta egy roma alkalmazottját egy kazánba, majd azt nevelési szándékkal rágyújtotta[36]. Aktivitást váltott ki az a hír is, hogy a roma származású *Sztojka Edina* ápoló kapta meg a Roma Sajtóközpont Aranypánt-díját, így ő lett az év hétköznapi hőse.[37] Nagyszámú kommentet eredményezett a fiatal borász, *Havasi Csaba* temetésének híre is, *„…akivel ilyen kegyetlen módon végzett két roma férfi! Nyugodjon békében! Oszd meg te is ha felháborít, hogy így kellett meghalnia!”*[38], mint ahogyan *Járóka Lívia*, az Európa Parlament fideszes képviselőjének esete, aki egyes híradások szerint magát, férjét és testvérét is a fiatal roma focisták képzési programjára kapott pénzből fizette[39]. *Székely János* szombathelyi megyéspüspök figyelmeztetése, mely szerint *„Az utolsó órában vagyunk, most még van lehetőség arra, hogy változtassunk a helyzeten. Ha nem tesszük meg, akkor ketté fog szakadni ez az ország, amely közös hazánk”*[40] sem maradt említések nélkül.

A grafikonok és kördiagramok mellett szófelhőben is megjennek a vizsgált szavak. A szófelhő az adott említés szövegkörnyezetében leggyakrabban előforduló szavak vizualizációját adja, melyben az említett szavakat fontosságuk szerinti nagyságban, színtelítettséggel jelzi. Külön magyarázatot igényelnek a szófelhőkben rendre és kiemelt formában előforduló *„orbán”* és *„fidesz”* szavak. Az interneten rendszeresen előbukkanó, minden bizonyítékot nélkülöző, túlnyomó-

[33] https://hvg.hu/itthon/20200212_Ujabb_nemzeti_konzultacio_indul
[34] https://hvg.hu/itthon/20190526_Buszoztattak_a_romakat_Felsozsolcan_feljelentest_tett_az_MSZP
[35] https://alfahir.hu/2019/10/18/oroshaza_lungo_drom_fidesz_romak_valasztasi_csalas_jobbik_kozosen_oroshaza_varosaert_dr
[36] https://merce.hu/2019/03/23/a-fideszes-pocs-janos-bezarta-egy-alkalmazottjat-egy-kazanba-majd-ragyujtotta-video/
[37] https://hvg.hu/elet/20190430_Nem_latjak_a_diplomamat_csak_azt_hogy_roma_vagyok; https://index.hu/belfold/2019/04/08/sztojka_edina_apolono_nyerte_az_idei_aranypant-dijat_o_2019_hetkoznapi_roma_hose/
[38] https://bekezdes.co/tegnap-kisertek-utolso-utjara-a-fiatal-havasi-csaba-boraszt-akivel-ilyen-kegyetlen-modon-vegzett-ket-roma-ferfi-nyugodjon-bekeben-90172; https://nemzeti.net/toroczkai-a-fiatal-borasz-havasi-csaba-halala-ugyanis-kozugy-13852240.html
[39] https://24.hu/kulfold/2020/08/28/jaroka-livia-emmi-tamogatas-hadhazy-akos/
[40] https://www.magyarkurir.hu/hirek/szekely-janos-ciganysag-helyzeterol-az-utolso-oraban-vagyunk-az-uj-trianon-fele?fbclid=IwAR24JNcIQhXWC1Q9auotwyr0WA_ep-CaWBFOHIQ7aRQRne-94sv6cZs6T22Y

részt a karaktergyilkosságig rosszindulatú, spekulatív kommentek, valódi és önjelölt véleményvezérek kijelentése szerint Orbán Viktor miniszterelnök eredeti családneve Orsós volt, cigány származású.[41] Megfigyelhető, hogy a romák negatív összefüggésben történő megemlítése nagyon nagy számban nem a romákra vonatkozik, a gyakorlatban a romasághoz köthető szavak szitokfogalomként funkcionálnak, s alkalmazhatók politikusra, celebritásra, sportolóra, de akár számítógépes programra[42] is.

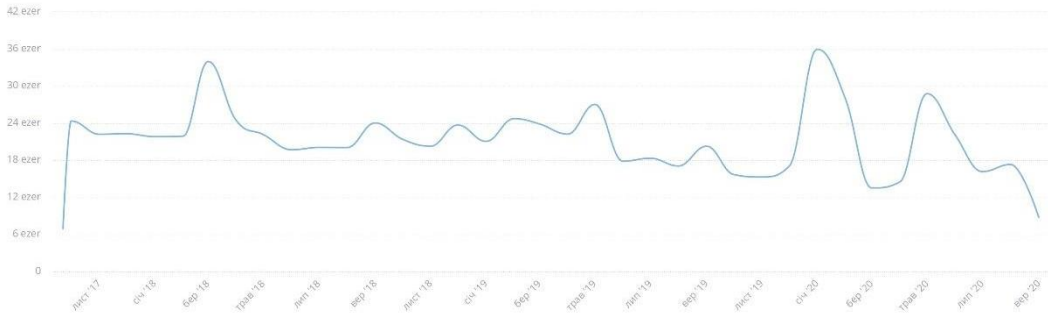
Annak ellenére, hogy ezek „gyűjtött" szövegek, velünk és közöttünk élnek szerzőik, tudunk róluk, egy csoportba gyűjtve, már magát a mennyiséget is tekintve mégis sokkolóak lehetnek. A publikáció jellege miatt szükségesnek tartom kutatóként és szerzőként kijelenteni, hogy mélyen elítélem a megbélyegzés, a kirekesztés, az intolerancia, a stigmatizáció, a dehumanizálás, a faji alapú megkülönböztetés és a rasszizmus azon minősített eseteit, amire maga a kutatás épül. Történjen az akár az online térben, írásban is. Kutatásuk, s hosszabb távon a felszámolásuk azonban megköveteli, hogy ilyen módon is foglalkozzunk velük, s szembesüljünk jelen társadalmunk állapotával. Kutatásom a látlelet kiállításához ad segítséget.

[41] https://www.facebook.com/agostonlaszloartist/posts/2013025315468223; https://www.civilhetes.net/eleg-a-mismasolasbol-orban-viktor-vagy-orsos-viktor-megtalaltuk-a-valaszt; https://www.gyakorikerdesek.hu/politika__magyar-politika__11397410-szerinted-orban-viktor-cigany; https://ellenszel.hu/2016/12/07/egy-husz-eves-pletykarol-rantjuk-le-a-leplet-orban-viktor-valoban-orsos-viktor/; https://olkt.net/az-orban-orsos-csalad-is-migrancs%E2%98%BA%EF%B8%8F-2/; https://index.hu/belfold/orban0909/

[42] Példáként lásd jelen kötet 239. oldalán a 88. lábjegyzetet!

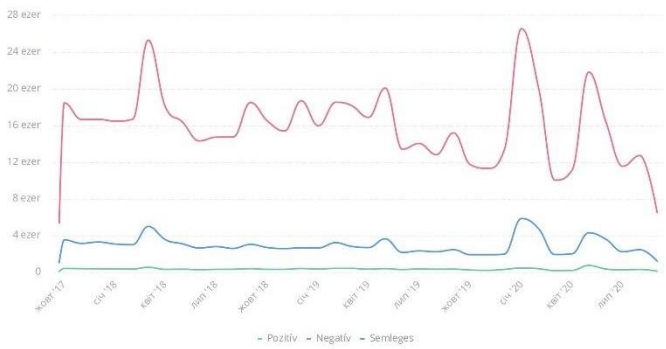
Cigány

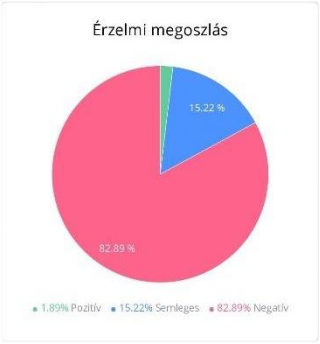
A cigány elnevezés említéseinek időbeli eloszlása[43]

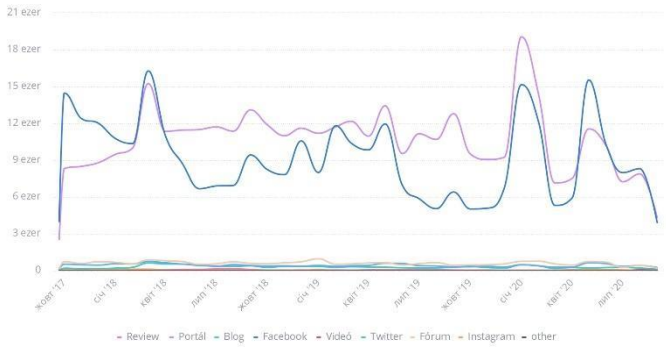
Említések időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint

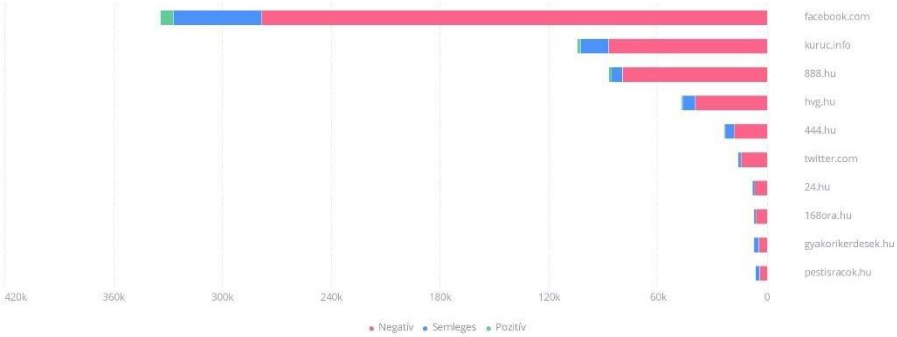
[43] Egyes grafikonoknál a tengelyek felirata fehérorosz nyelven jelenik meg, melyért elnézést kérek!

Az említések helyszínei

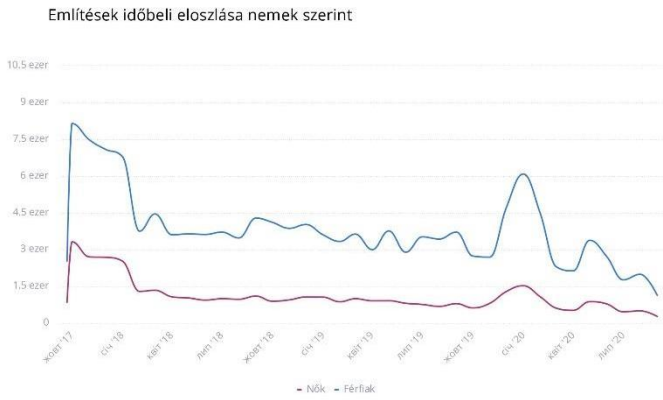

Az említések helyszínei

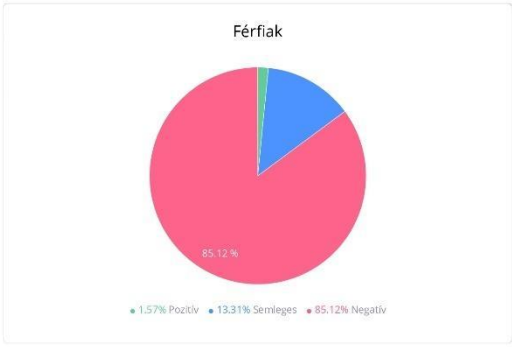

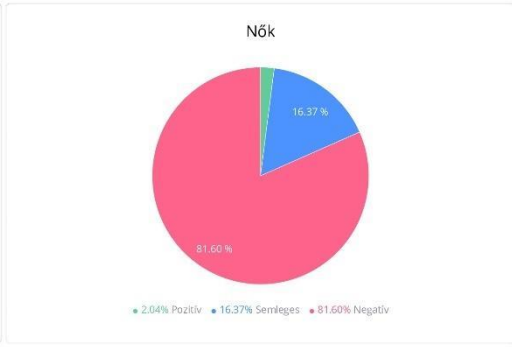
Említések eloszlása nemek szerint

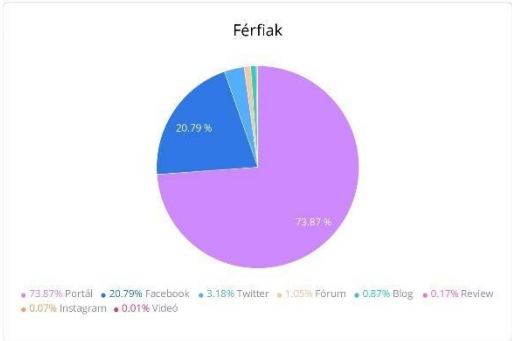

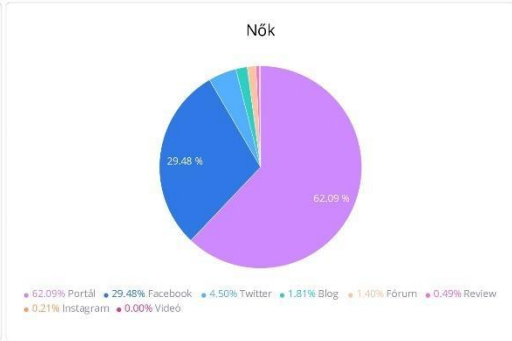
Említések viszonya nemek szerint

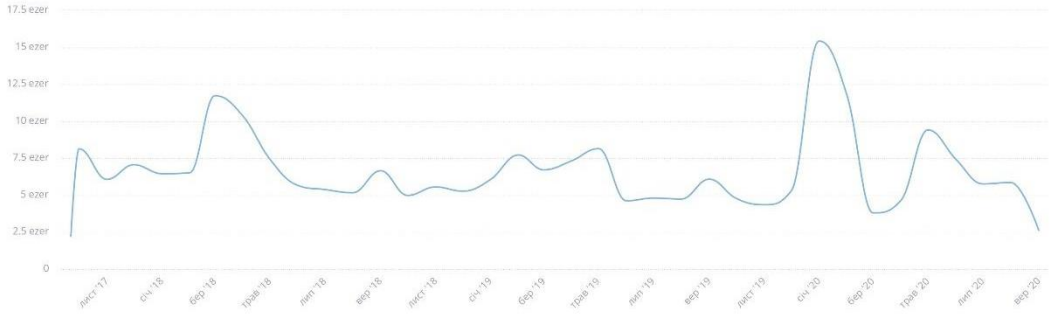
Említések helyszíne nemek szerint

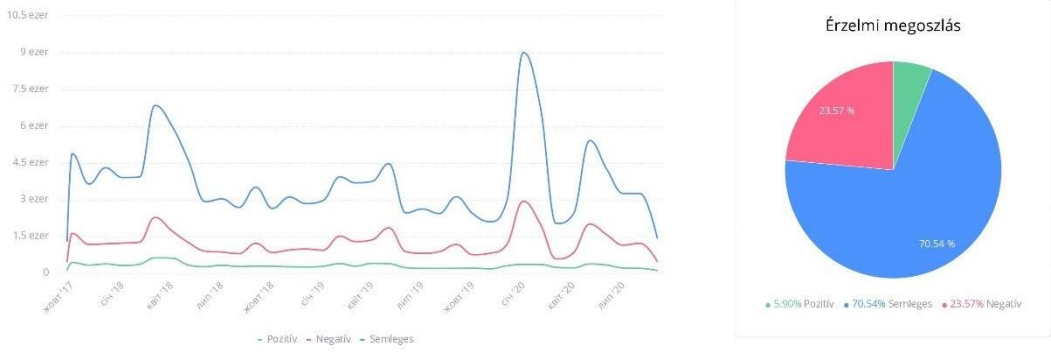

Roma

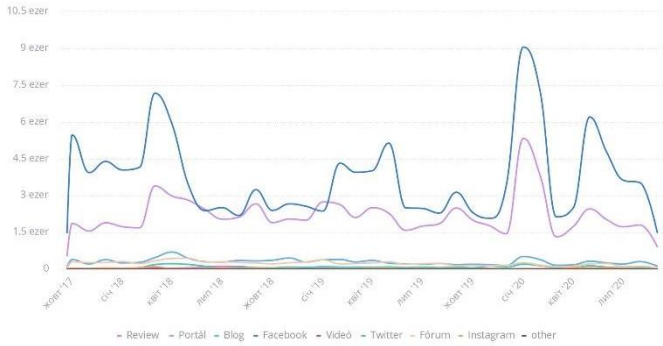
A roma *elnevezés említéseinek időbeli eloszlása*

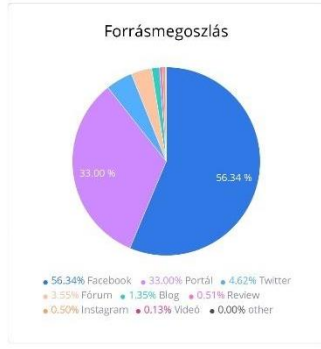

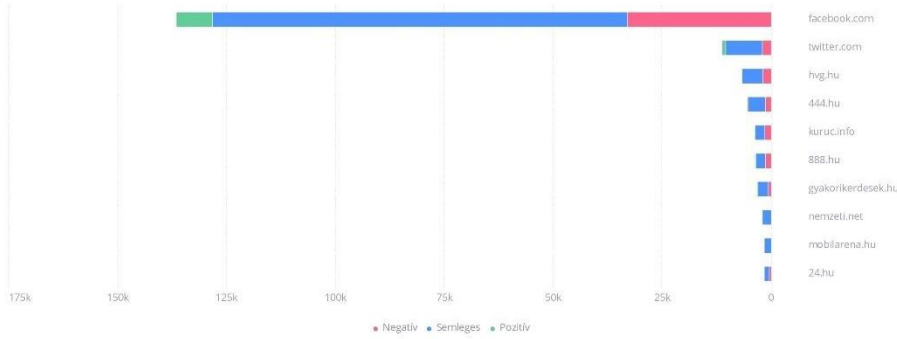
Említések időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint

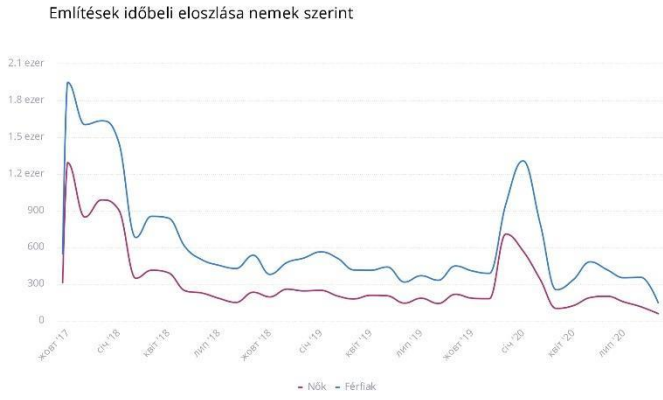
Az említések helyszínei

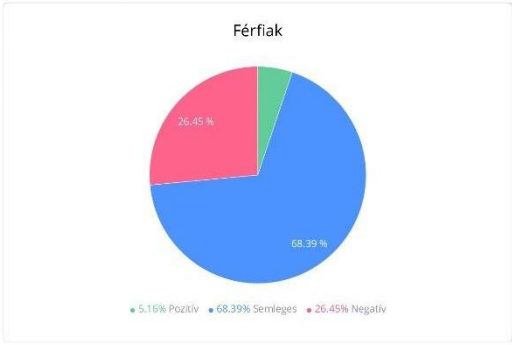

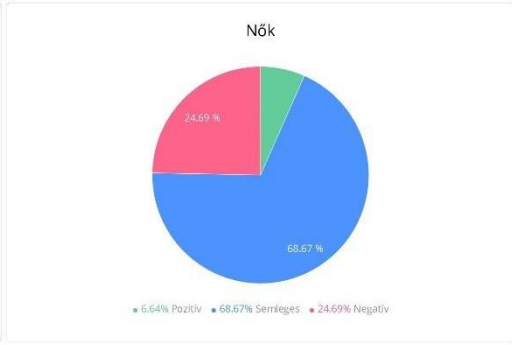
Említések eloszlása nemek szerint

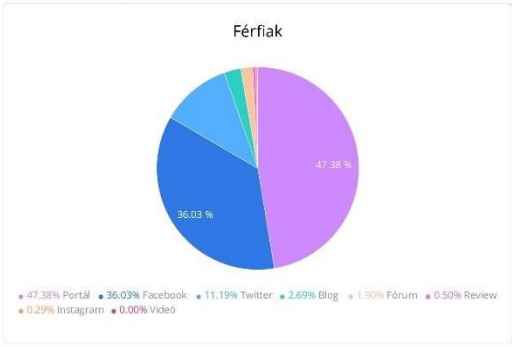

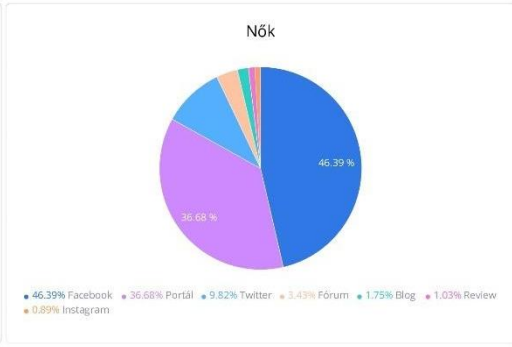
Említések viszonya nemek szerint

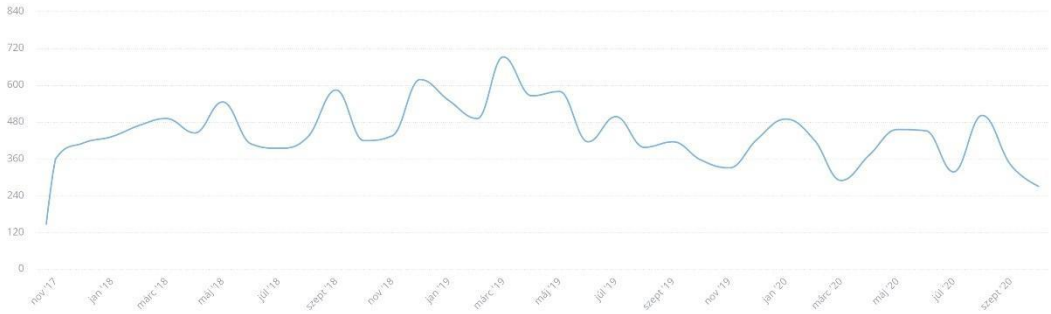
Említések helyszíne nemek szerint

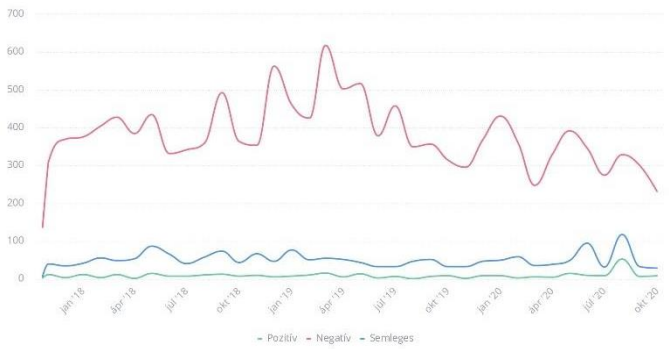
Cigó

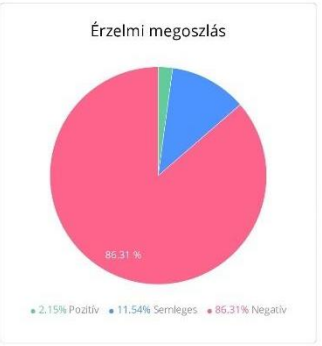
A cigó *elnevezés említésének időbeli eloszlása*

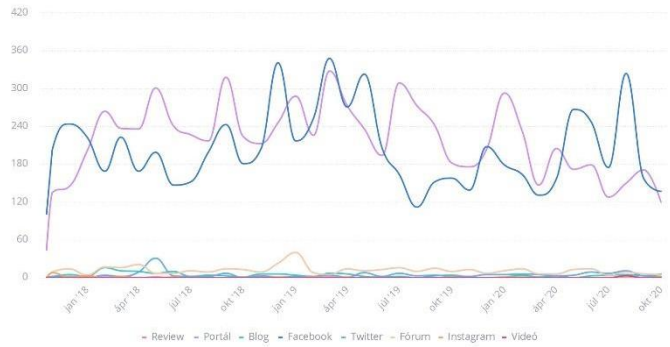

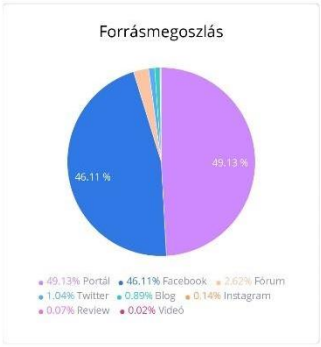
A cigó *elnevezés említésének időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint*

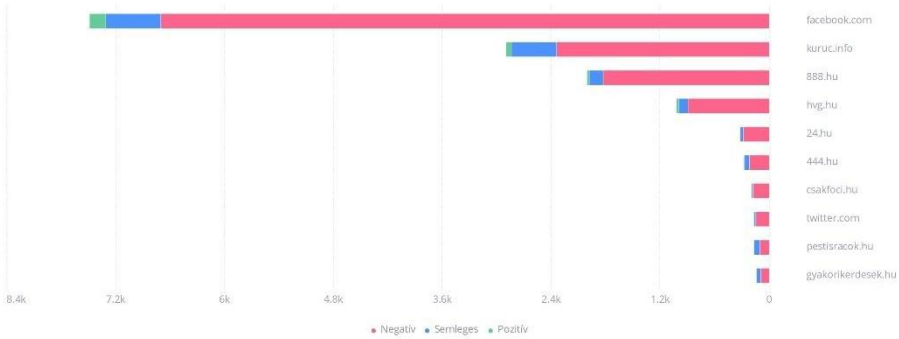

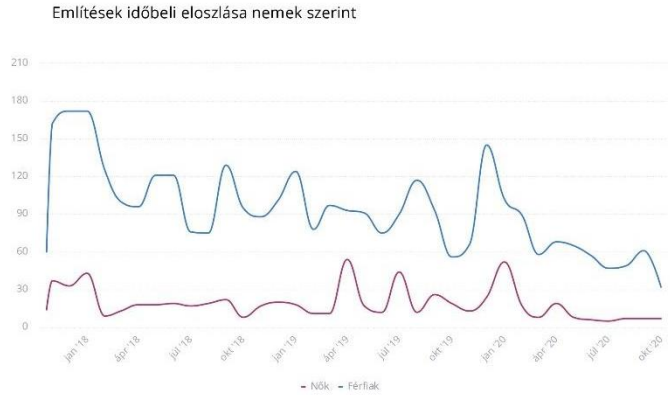
A cigó *elnevezés említésének időbeli eloszlása helyszín szerint*

A cigó *elnevezés említésének időbeli eloszlása nemek szerint*

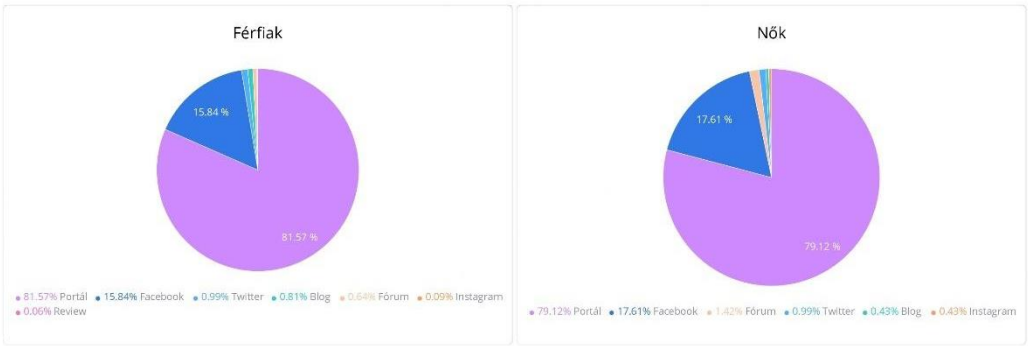

A cigó *elnevezés említésének érzelmi töltése nemek szerint*

A cigó *elnevezés említésének helyszíne nemek szerint*

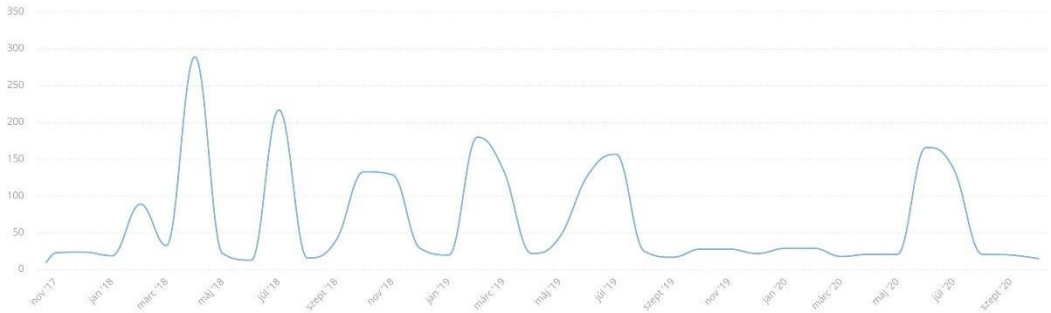

Az elnevezés gyakran jelent meg kommentekben (például Vujity Tvrtko már említett videói alatt). Lupo, a roma rapper hírhedt dalszövege – „*Szép lassan a hátad mögé kerülök, és durr, én vagyok a cigó, aki simán mellbe szúr!*” – nagyban növelte az elnevezés elterjedését, a róla szóló beszédet.[44]

[44] https://demokrata.hu/magyarorszag/rajok-kessel-254677/

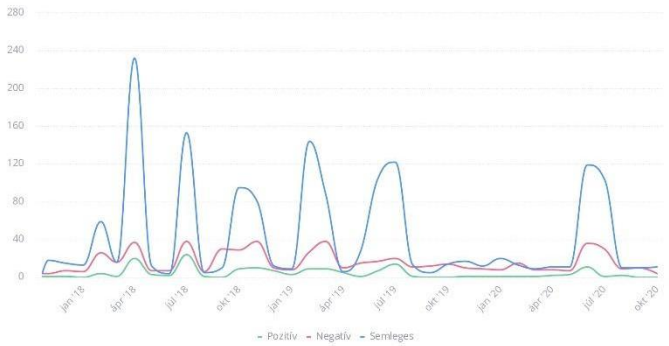
Cigus

A cigus *elnevezés említésének időbeli eloszlása*

A cigus *elnevezés említésének időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint*

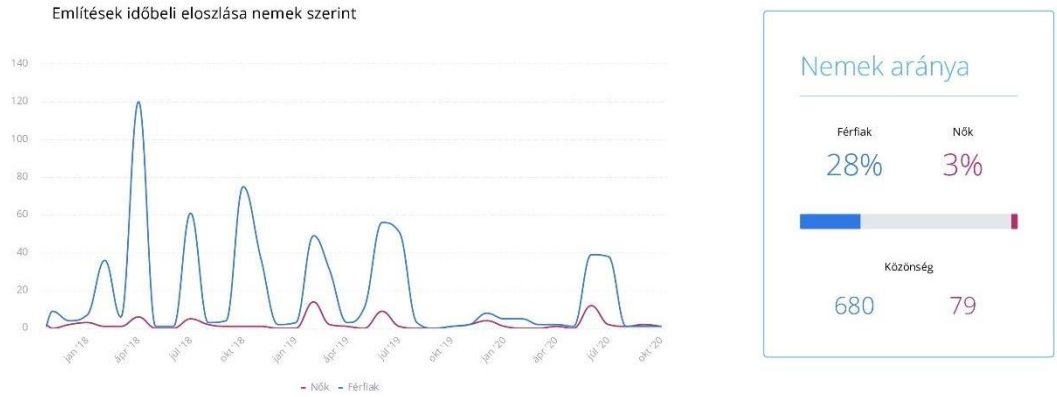

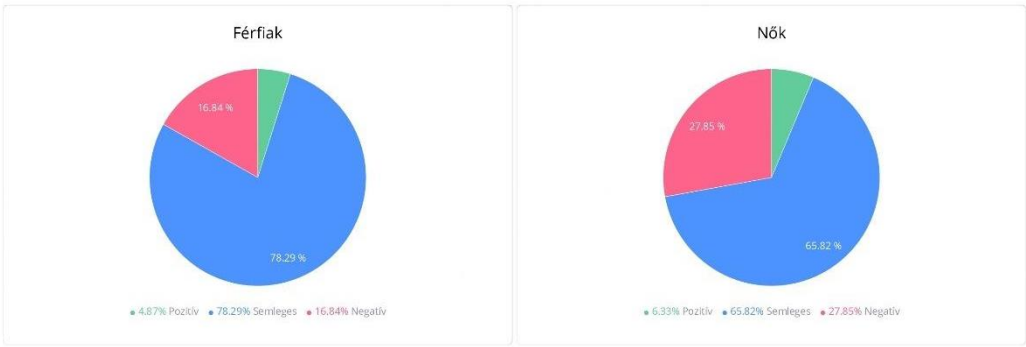
A cigus *elnevezés említésének időbeli eloszlása helyszín szerint*

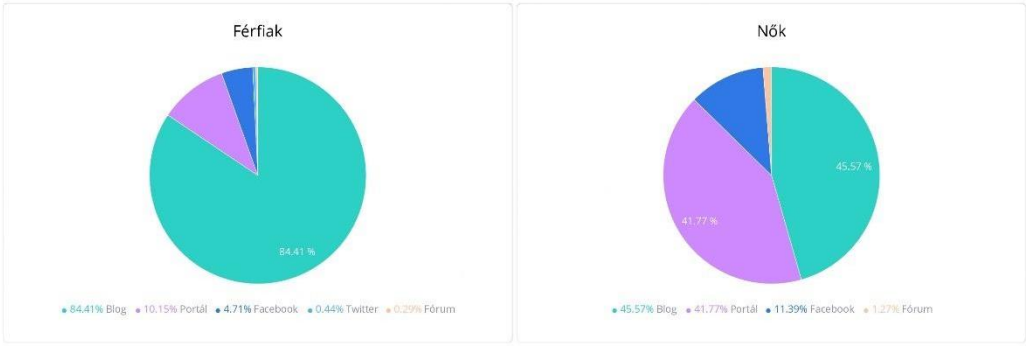
A cigus *elnevezés említésének időbeli eloszlása nemek szerint*

A cigus *elnevezés említésének érzelmi töltése nemek szerint*

A cigus *elnevezés említésének helyszíne nemek szerint*

A cigus szófelhője nagyban eltér a többi elnevezésétől, feltehetően annak köszönhetően, hogy a cigus szó ismeretes családnévként is, hazai sportoló is viseli ezt e nevet[45], s egy időszakban egyes labdarúgókat is ezzel a jelzővel illettek. *„…kivétel RONALDO (mármint az igazi, nem az a portugál-cigus b.uzi...)”*[46], s köszönhetően természetesen annak is, hogy maga az elnevezés nem túl elterjedt.

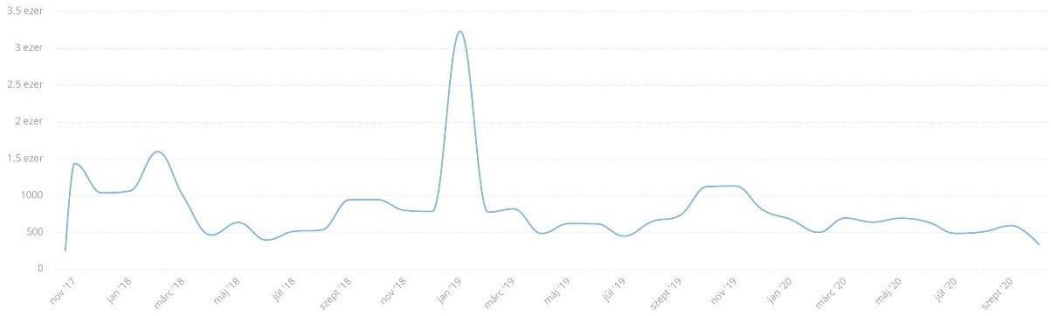
A szociális média kommentfolyamaiban jelenik meg azonosító kérdésként *„Kormos volt? Azaz cigus”*[47]; a miniszterelnök megszólításaként *„Hajaj cigus! Nehéz nekünk, hogy ilyen fogalmatlan hülyeként vagy te miniszterálnok.”*[48], *„ilyent csak egy Felcsuti kikupált marxista cigus teheti meg... magyar ember*

[45] https://adatbank.mlsz.hu/player/1220459.html
[46] https://www.gyakorikerdesek.hu/sport-mozgas__labdajatekok__1133527-del-piero-vagy-zidane
[47] https://444.hu/2018/05/21/beismerte-a-8-eves-kislany-meggyilkolasat-a-16-eves-f-f
[48] https://444.hu/2019/03/12/orban-itt-nincsenek-migransok

nem...”[49], a roma szó szinonimájaként *„Ezek a felmérések kb olyan szinten mozognak, mikor a cigus kiállt az utcára, hogy egy ölelést kérjen, majd hát nem jöttek az ölelés el, akkor levonta a következtetést, hogy azért mert ő cigány.”*[50], *„Ha az embertől származás az emberség egyik kritériuma, akkor ennek minden magzat megfelel, még a cigus is.”*[51], *„Nem az a baj, hogy cigus , hanem az, hogy egy felelőtlen, megbízhatatlan”*[52].

Dakota

A dakota *elnevezés említésének időbeli eloszlása*

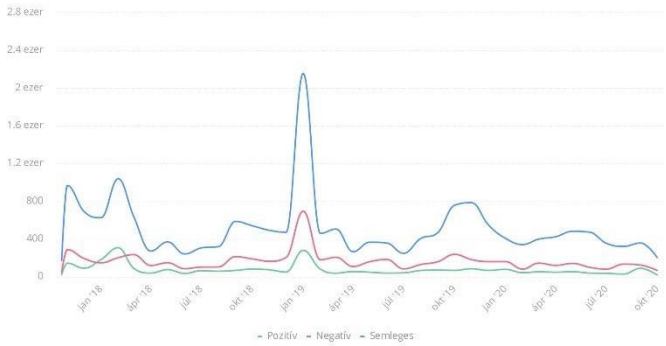

Szófelhő

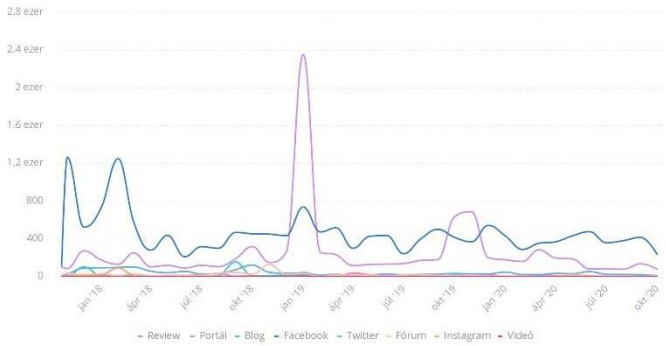
[49] https://www.facebook.com/142577322548797/posts/ 1667211246752056?comment_id=1667748240031690
[50] https://444.hu/2019/03/19/a-magyaroknak-csak-5-szazaleka-gondolja-ugy-hogy-a-bevandorlok-erosebbe-teszik-az-orszagot
[51] https://444.hu/2019/08/06/egyaltalan-nem-sajnalom-mondta-a-kutyajat-a-kocsija-mogott-buntetesbol-kotelen-huzo-no-a-haldoklo-allat-folott-allva
[52] https://www.borsonline.hu/celeb/2019/04/kortvelyessy-zsolt-ujra-el-kell-vennie-a-lanyomat-l-l-juniornak

A dakota *elnevezés említésének időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint*

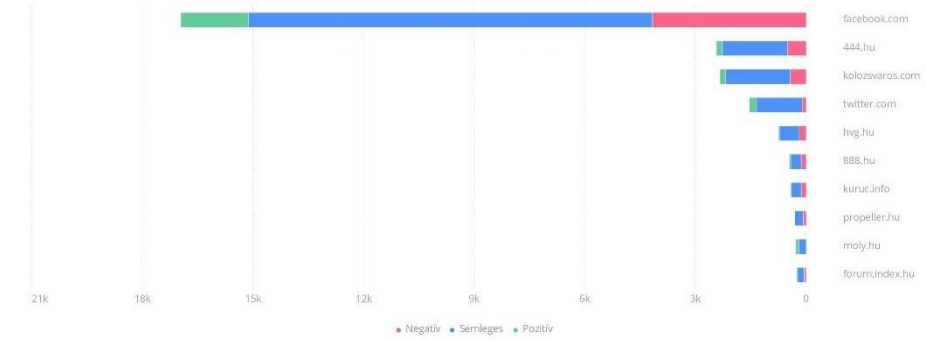

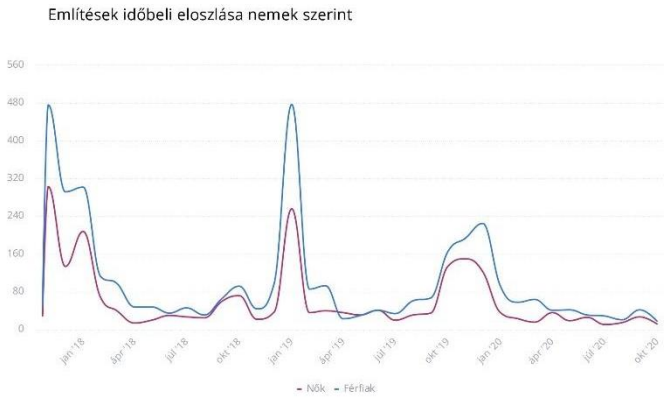
A dakota *elnevezés említésének időbeli eloszlása helyszín szerint*

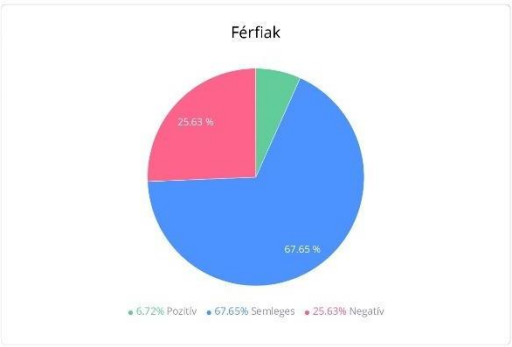

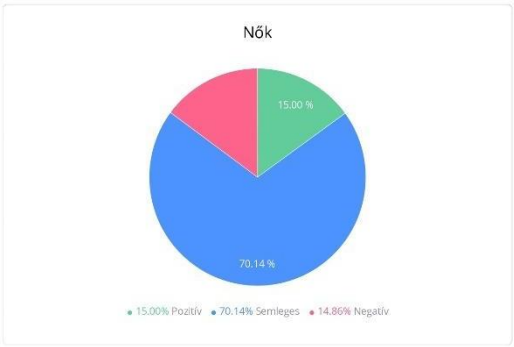
A dakota *elnevezés említésének időbeli eloszlása nemek szerint*

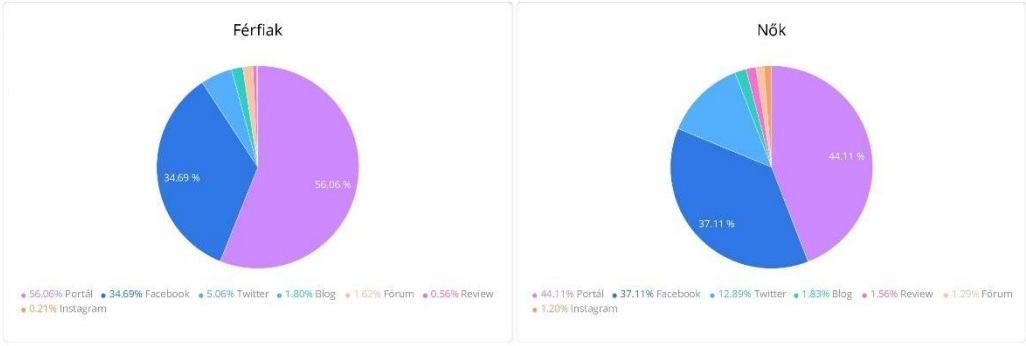

A dakota *elnevezés említésének érzelmi töltése nemek szerint*

A dakota *elnevezés említésének helyszíne nemek szerint*

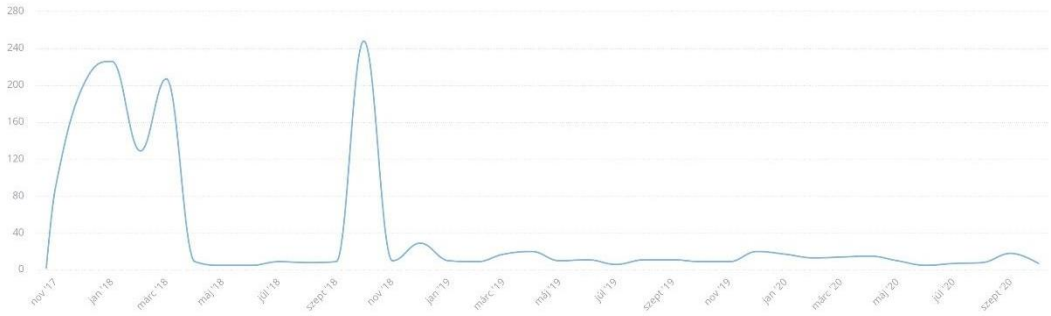

A dakota elnevezés a közösségi médiában új jelentést nyert, a romák megnevezéseként másodlagossá vált, s elsősorban inkább a miniszterelnökre vonatkozik. Orbán Viktorra utalva, a szöveghez tartozó illusztrációban indián törzsfőnökre montírozva az arcát *„Új neve van a dakota sámánnak. Gyengülő Forint.”*[53] Orbán Viktor miniszterelnök egy előadásában, 1999. szeptember 7-én használt először dakota közmondást – *„Ha döglött lovon ülsz, szállj le róla!”*[54] –, amit több másik követett. A dakotaság és a miniszterelnök személye így kapcsolódott össze, függetlenül a romák elnevezésétől. A miniszterelnök szülőfaluját dakota településként említi: *„6 milliárdért sportcsarnok épült a dakota porfészekben!”*[55], őt magát dakotának nevezi több említés is. Orbán Viktor kijelentésére utalva – Mi soha nem vetemednénk arra, hogy elhallgattassuk azokat, akik nem értenek egyet velünk – érkezett reakció: *„Ő az igazmondó magyar Dakota!”*[56] Hont András publicista által gyártott, a szerző Facebook oldalán közzétett dakota közmondás: *„Ha majd megtapsoltad az utolsó uniós forrás ellopását is, följelentetted az összes tanárt, kiörömködtedd magad valamennyi független lap beszántása fölött, vállrándítással elintézted az oktatás és az egészségügy végső romba döntését, akkor rájössz, hogy Orbán Viktor nem ehető.”*

[53] https://m.facebook.com/455897077948365/photos/a.455901087947964/1275468999324498/
[54] http://nol.hu/archivum/20120707-dakota_kozmondas-1316795
[55] https://www.facebook.com/455897077948365/posts/1132525190285547
[56] https://168.hu/itthon/orban-viktor-mi-soha-nem-vetemednenk-arra-hogy-elhallgattassuk-azokat-akik-nem-ertenek-egyet-velunk-160775?fbclid=IwAR0T0XhVAzhOC-daGE22gXsEaL_x6bKxuylShoHn95VQv-V0KVZ-nyMYhkzM

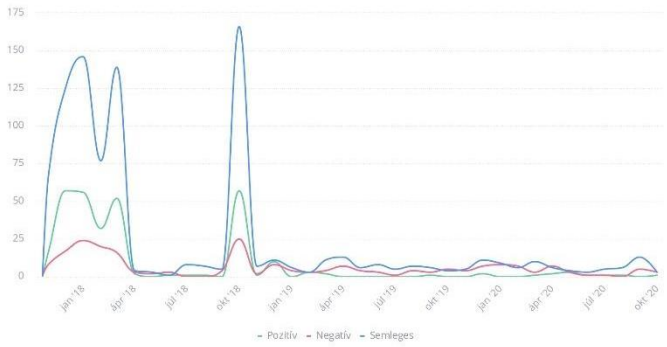
Dzsipszi

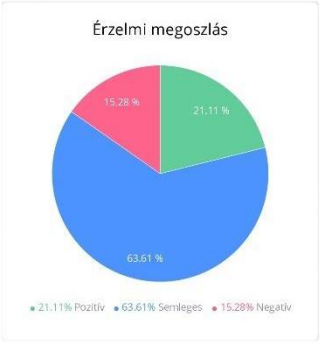
A dzsipszi *elnevezés említésének időbeli eloszlása*

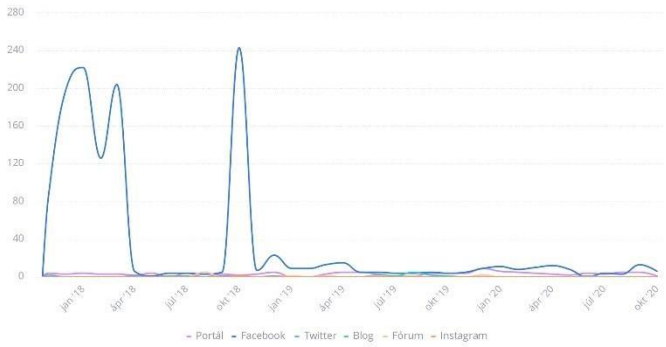

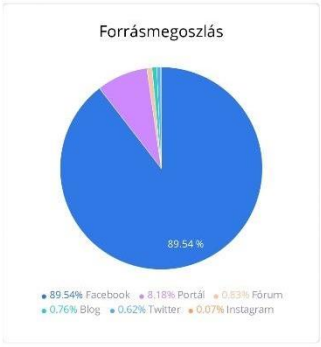
A dzsipszi *elnevezés említésének időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint*

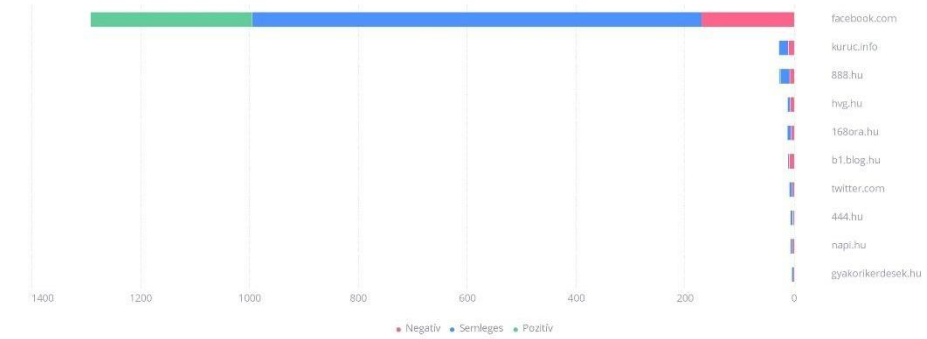

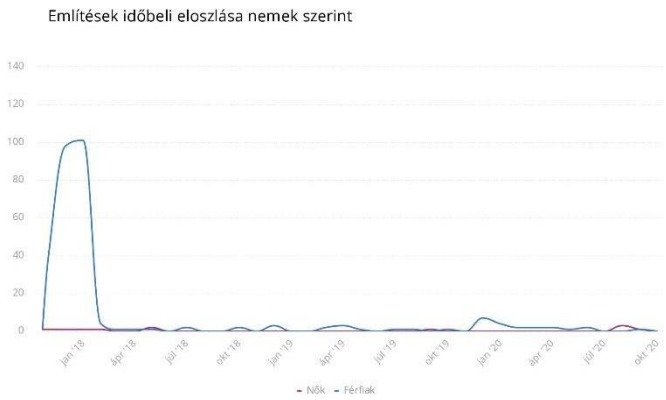
A dzsipszi *elnevezés említésének időbeli eloszlása helyszín szerint*

A dzsipszi *elnevezés említésének időbeli eloszlása nemek szerint*

A dzsipszi *elnevezés említésének érzelmi töltése nemek szerint*

A dzsipszi *elnevezés említésének helyszíne nemek szerint*

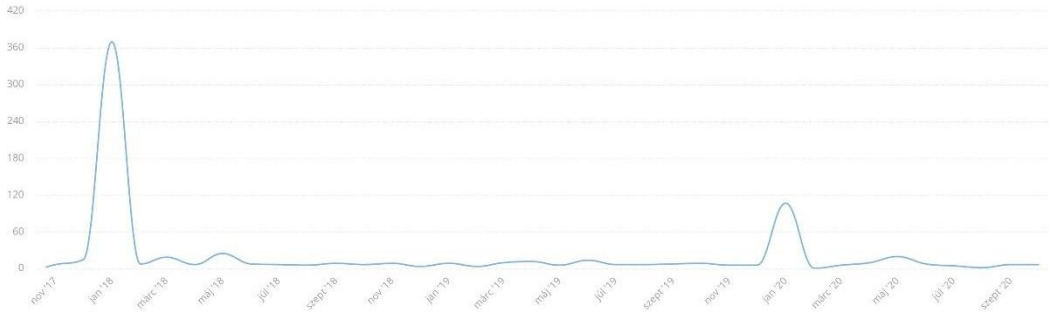
A vélelmezetten a romák által gyakran fogyasztott napraforgómagra (szotyola, makuka) utal a szöveg: *„Vittetek volna dzsipszi chipset, egyből bent lettetek volna a VIP páholyban!”*[57] A roma elnevezés szinonimájaként jelennek meg a következő kommentek: *„dzsipszi hablaty”*[58]*; „Krisztike? Ő is dzsipszi?”*[59]*; „dicsak egy dzsipszi”*[60]*; „Egy dzsipszi átgurult a mercijével a lábamon, és amikor rácsaptam a verdára az megállt.”*[61]*,* illetve *„flórit* [Farkas Flórián, roma politikus] *utálják a cigányok, mert mindenki tudja közülük, hogy tolvaj, orbánt is hasonlóképp, de állítólag közpénzen, orbánék által meg van véve mindenhol pár erős dzsipszi aki befenyíti a többit és azt kell tenniük amit azok mondanak. Ezeknek tök hivatalosan*

[57] https://444.hu/2018/03/31/lefotoztuk-a-pufimellenyes-orbant-aztan-kivezettek-minket-a-felcsuti-stadionbol
[58] https://444.hu/2019/06/07/osszevertek-egy-leszbikus-part-egy-londoni-buszon
[59] https://www.borsonline.hu/celeb/curtis-felesege-maris-nevet-valtoztatott/208936
[60] https://444.hu/2018/03/14/ezek-az-emberek-tuntettek-az-lmp-ellen-szekszardon
[61] https://port.hu/forum/apafej/6100

utalnak pénzeket mindenféle kamu jogcímen. Ja, és dicsekedett, hogy orbán is közülük való, román oláh cigány.”[62] Ez utóbbi eseteben az *oláh*, a *román* és a *cigány* elnevezések egymást erősítik, hiszen a magyar társadalom által kevéssé elfogadott tartalmakat sorolnak egymás mellé.

Feketelábú

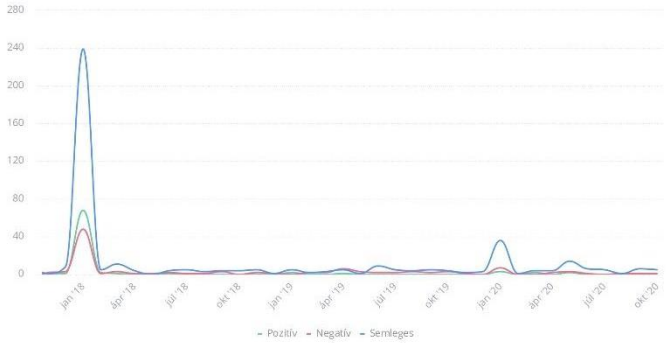
A feketelábú *elnevezés említésének időbeli eloszlása*

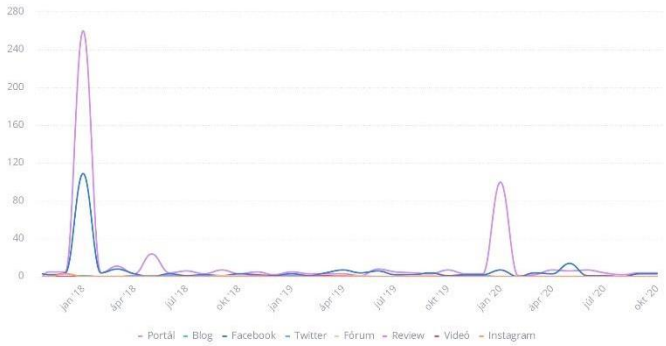
[62] https://444.hu/2018/09/23/a-leggazdagabb-roman-uzletember-szerint-orban-viktor-hatmillio-euroval-kornyekezte-meg-hogy-elhozza-a-genfi-tenisztornat

A feketelábú *elnevezés említésének időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint*

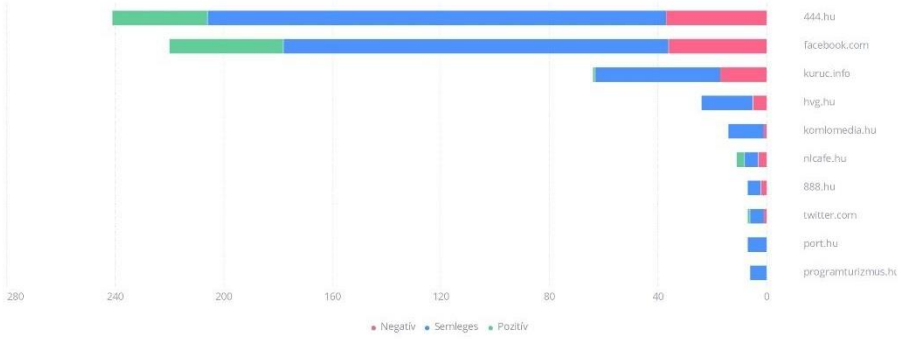

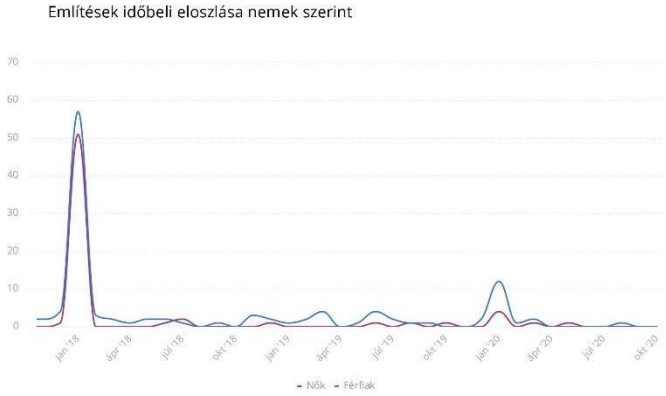
A feketelábú *elnevezés említésének időbeli eloszlása helyszín szerint*

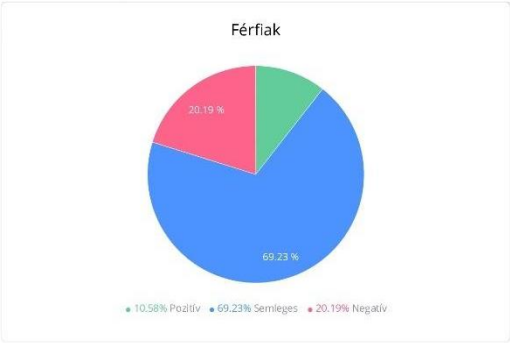

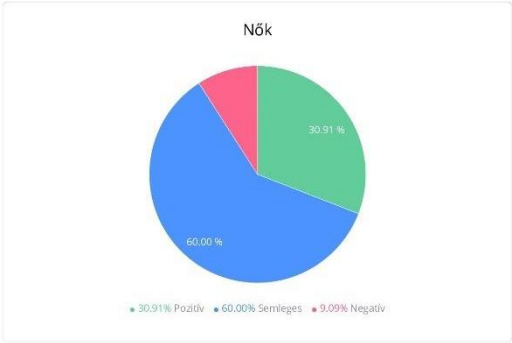
A feketelábú *elnevezés említésének időbeli eloszlása nemek szerint*

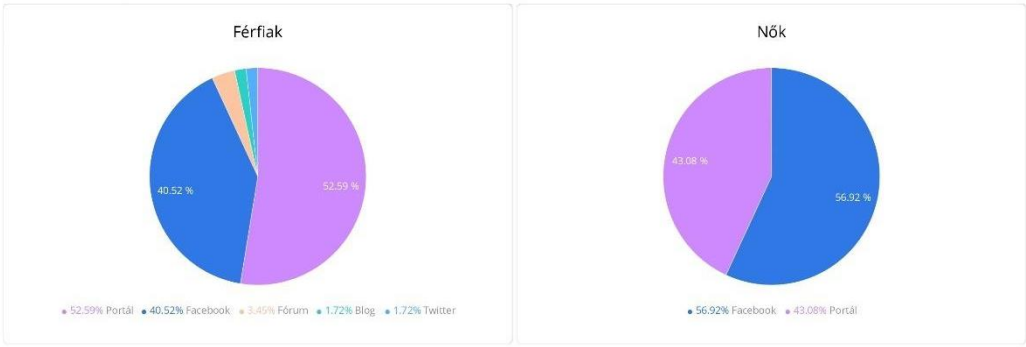

A feketelábú *elnevezés említésének érzelmi töltése nemek szerint*

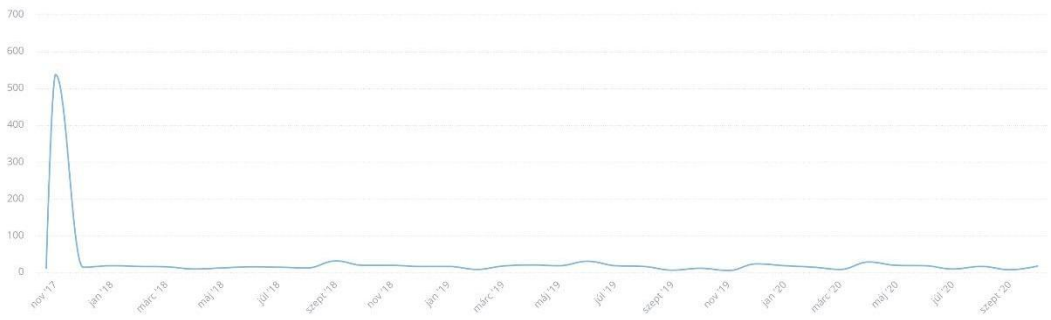
A feketelábú *elnevezés említésének helyszíne nemek szerint*

A romákra alkalmazott feketelábú elnevezés nyomai nem voltak fellelhetők a kutatás során, mert ugyan létezik, de a vizsgált években kizárólagosan állatokra (béka, szitakötő, fecske, görény stb.) használták. Az elnevezés lappang vagy végleg eltűnt, ebben a formában divatjelenségnek tekinthető. Eredeti formájában az elnevezés azokra a *feketeláb* (szikszika) indiánokra utalt, akiknek a törzsei a Missouri felső folyásának Kanadába is átnyúló vidékén éltek. Az elnevezés használatakor feltehetően nem a szikszika törzs mélyebb ismerete, hanem a feketelábú jelző volt a használat indoka, áttételesen utalva a gyakran mezítlábas, ezért szennyezett, azaz fekete lábú romákra.

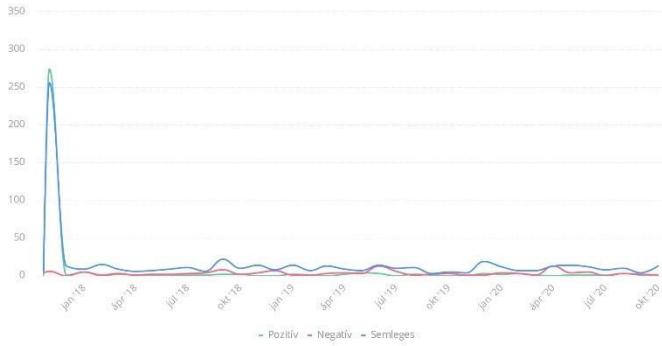
Hiperpigmentált

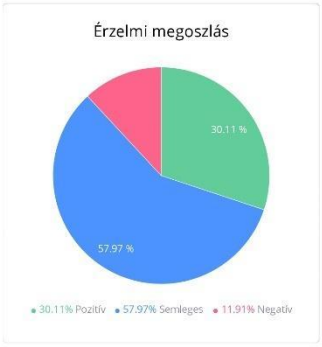
A hiperpigmentált *elnevezés említéseinek időbeli eloszlása*

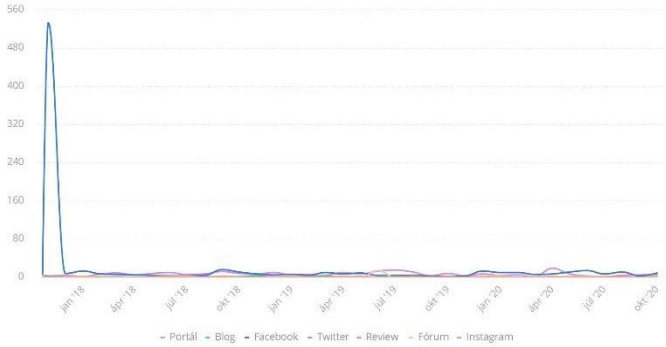

A hiperpigmentált *elnevezés említésének időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint*

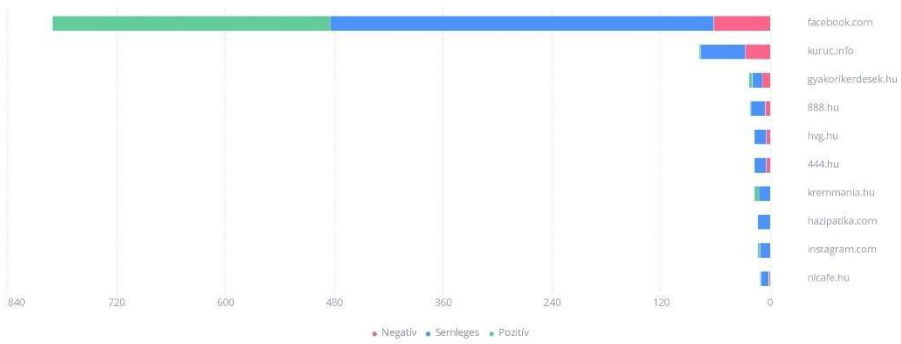

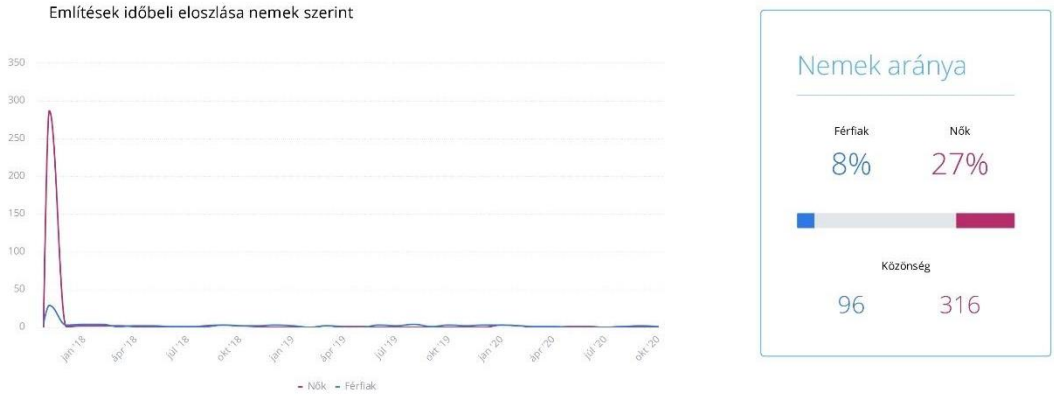
A hiperpigmentált *elnevezés említésének időbeli eloszlása helyszín szerint*

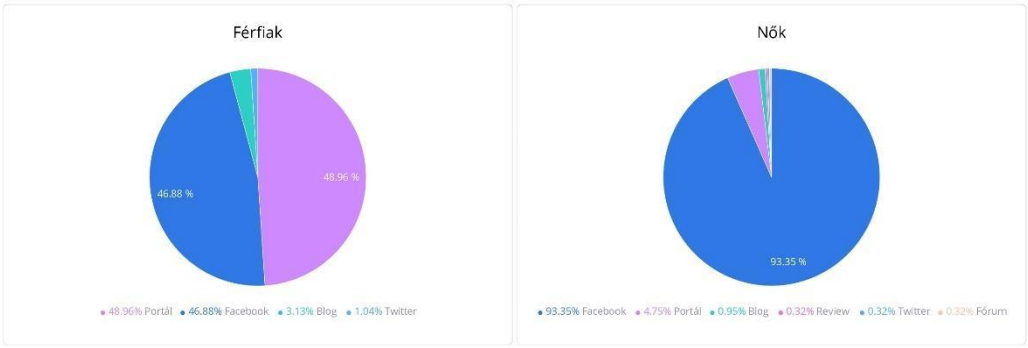
A hiperpigmentált *elnevezés említésének időbeli eloszlása nemek szerint*

A hiperpigmentált *elnevezés említésének érzelmi töltése nemek szerint*

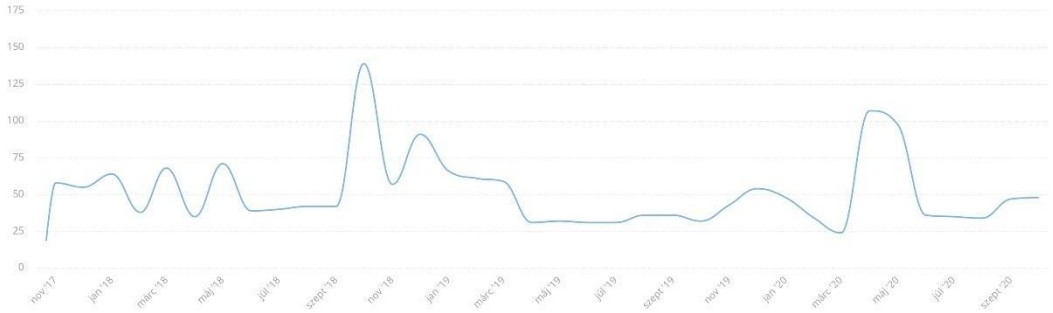
A hiperpigmentált *elnevezés említésének helyszíne nemek szerint*

Az 1990-es, 2000-es években gyakorta használt megnevezés ugyancsak eltűnőben van, a kutatás csak sporadikusan tudta felfedezni. Maga a hiperpigmentált fogalom vulgáris módon tudományoskodó stílusban a romák sötét bőrszínére utal. *„Akárcsak az apja. Hiperpigmentált família."* Az említések túlnyomó többsége a bőrben színeltérést okozó betegségre, az azt orvosoló gyógyászati szerekre, illetve állatokra (pl. kutyákra) utal, reklámoz, említ.

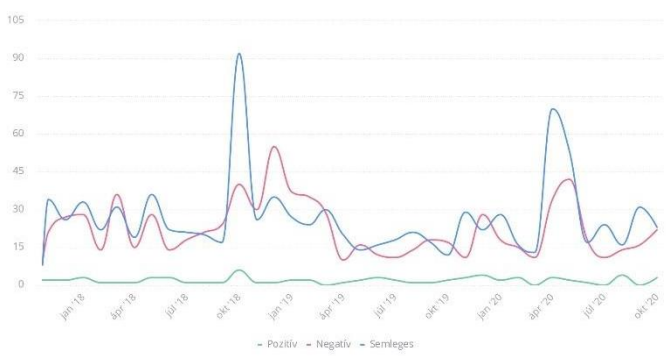
Kokeró

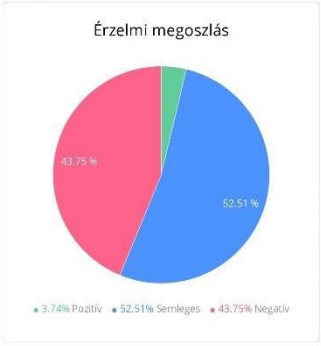
A kokeró *elnevezés említéseinek időbeli eloszlása*

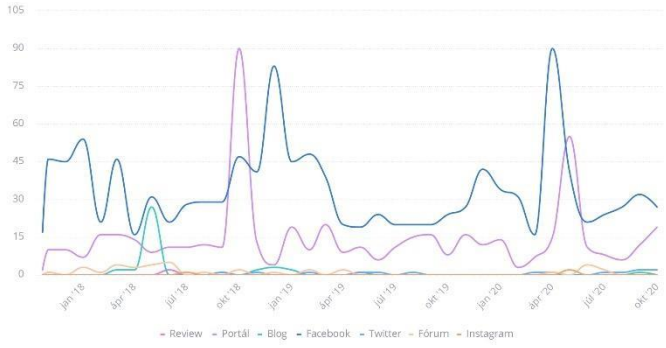

A kokeró *elnevezés említésének időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint*

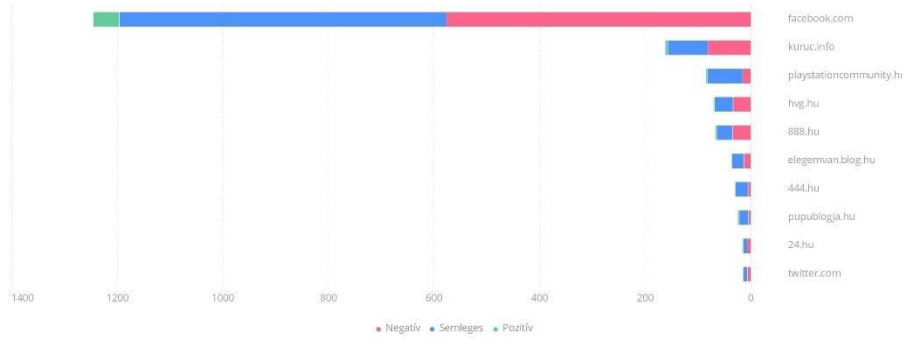

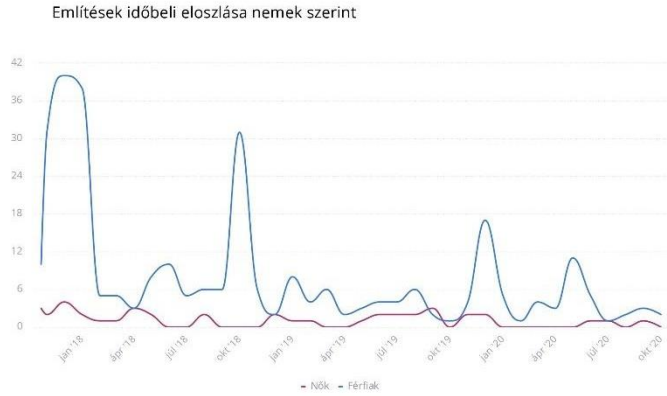
A kokeró *elnevezés említésének időbeli eloszlása helyszín szerint*

A kokeró *elnevezés említésének időbeli eloszlása nemek szerint*

A kokeró *elnevezés említésének érzelmi töltése nemek szerint*

A kokeró *elnevezés említésének helyszíne nemek szerint*

A börtönszlengben gyakran használt, s a köznyelvbe is átkerült *kokeró* szó, amely fővénként és melléknévként is használatos[63], feltehetően a *xoxavel* (becsap, rászed, hazudik) szóból ered.[64]

„Meg a kis purgyé is valódi kokeró!”[65]

„mostan erre a kokeró gépzenére tart igényt valaki, vagy valakik? ja igen a kokereók!”[66]

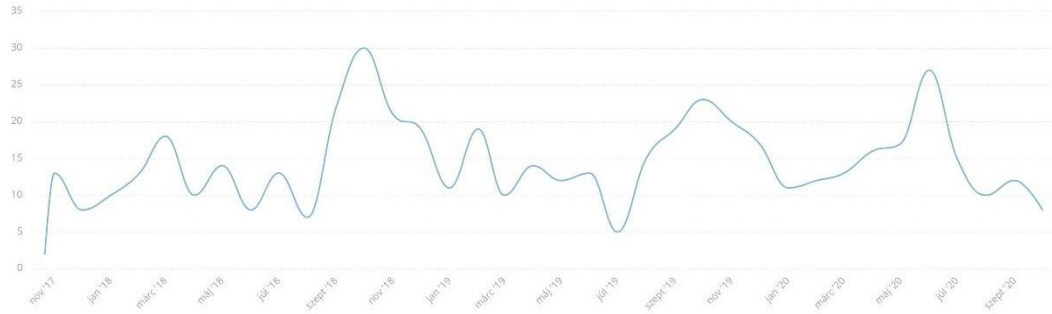
[63] Szabó 2008, 136.
[64] Kis 2014.
[65] https://nlc.hu/sztarok/20171122/maganklinikan-szul-szabo-zsofi/
[66] https://www.borsonline.hu/celeb/2018/04/kitort-a-mulatoshaboru

„Ez a szememben nem férfi, hanem egy TRÓGER KOKERÓ! - Rasszista volnék? - Nem gondolnám: A kifejezés alatt nem a bőrszínét és az etnikai identitását, hanem a cselekedetét, jellemét értem."[67]

„Inkább a klímás autóban rohadok, mint a szutykos, büdös tömegközlekedésen, ahol a klímán is spórolnak. Meg, azt kell figyelni, kirántja-e valamelyik kokeró a zsebedből a telefont meg a pénztárcát. Kösz nem."[68]

Mozdonyszőke

A mozdonyszőke *elnevezés említéseinek időbeli eloszlása*

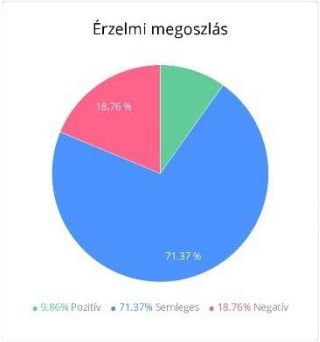

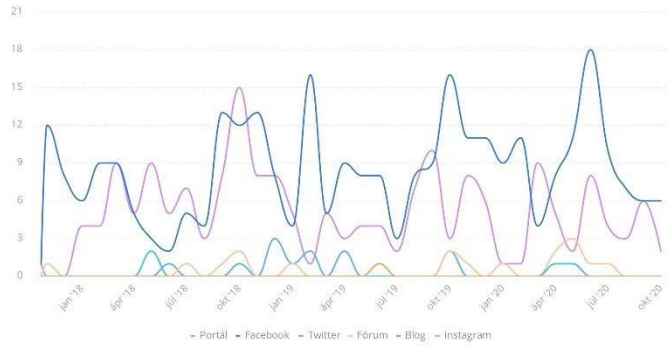
[67] https://444.hu/2018/02/15/a-zold-inges-pecsi-ferfit-a-kibontakozo-verekedes-sem-gatolta-meg-abban-hogy-rendeljen-a-kocsmaban
[68] https://444.hu/2018/07/14/ujra-a-gyalogosoke-a-szabadsag-hid

A mozdonyszőke *elnevezés említésének időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint*

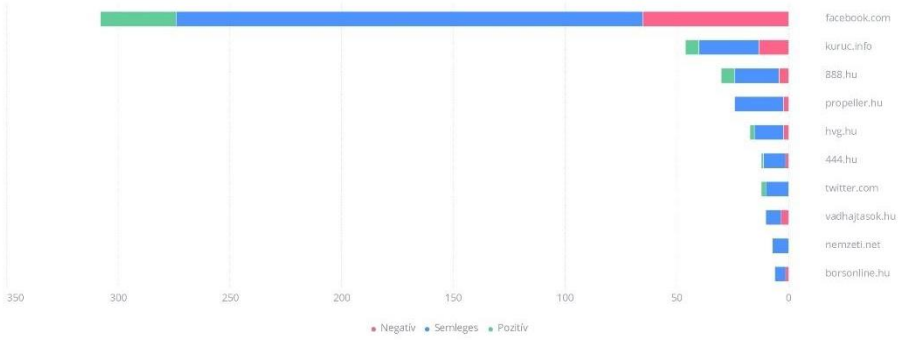

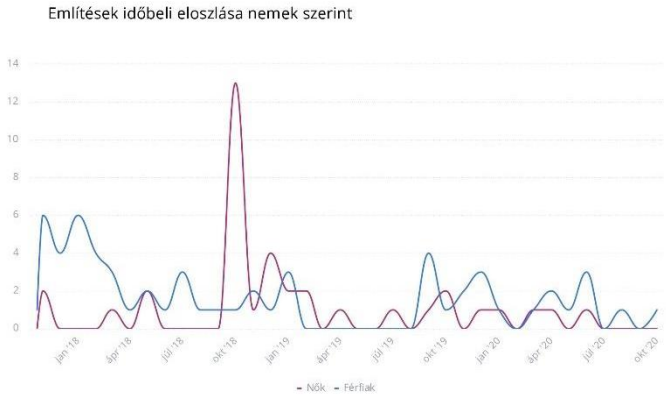
A mozdonyszőke *elnevezés említésének időbeli eloszlása helyszín szerint*

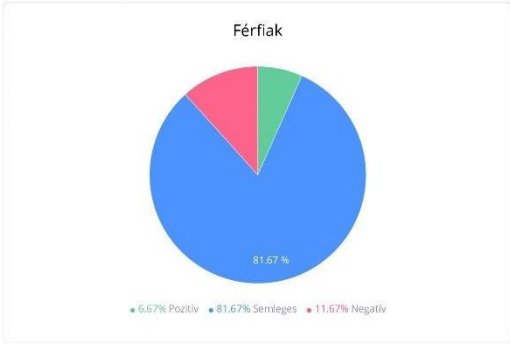

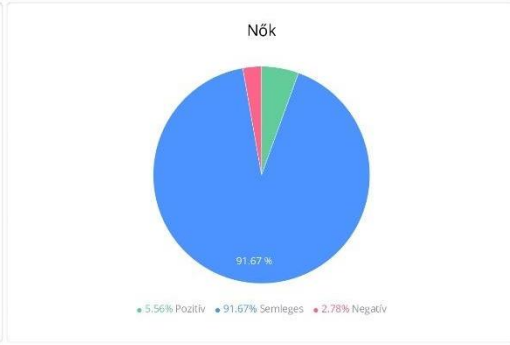
A mozdonyszőke *elnevezés említésének időbeli eloszlása nemek szerint*

A mozdonyszőke *elnevezés említésének érzelmi töltése nemek szerint*

A mozdonyszőke *elnevezés említésének helyszíne nemek szerint*

Az elnevezés a szinte kizárólag fekete festésű gőzmozdonyokra utaló szójáték, hiszen a mozdony koromfeketeségét ötvözi a világos, szőke emberi színkomplexióval. Ebben a kontextusban a mozdonyszőke alatt fekete hajú egyént kell érteni. A szójáték tovább fokozható, mikor világos színekre alapuló északi rasszjegyeket kevernek roma jegyekkel: *„mozdonyszőke barnasvéd”*[69], *„Amúgy nálunk a mozdonyszőke norvégokat sokan exportálnák”*[70].

„"Jó reggelt" - hazudta nótás maris, "hány óra van?" - folytatta a füllentést a mozdonyszőke "cshajéé"…. A "víribe" van a hazudozás, mint a többinek!”[71]

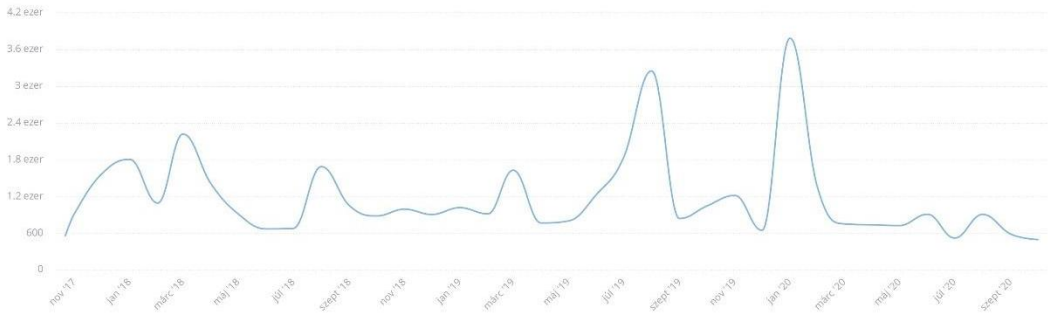
„Két ,,mozdonyszőke" egyén cigizett a villamoson. Rájuk szóltam. Erre visszaugattak, hogy mi a k anyádat pofázol. A Király u nál mind a kettő lerepült a villamosról. Az egyiket lerugtam a másikat utána dobtam”[72]

A sötét bőrszín számos említésben a tisztátalanság, mosdatlanság következményeként, s nem rasszjegyként jelenik meg: *„Emberek az 5-ös buszon: *Léteznek* Halmozottan hátrányos helyzetű, mozdonyszőke, indiai felemenőkkel rendelkező, erősen színesfémorientált, hordákban járó, és tisztálkodást minden szín alatt mellőző, rendszerint "ZSA" felkiáltást végző, telefonokon idő után érdeklődő úriember…”*[73].

[69] https://www.borsonline.hu/aktualis/2018/09/injekciostuvel-szurt-a-zugloi-villamoson
[70] https://444.hu/2018/01/12/donald-trump-szarfeszeknek-nevezte-el-salvadort-haitit-es-az-afrikai-allamokat
[71] https://www.borsonline.hu/aktualis/2018/02/nem-adott-igazat-notar-marynek-a-rendorseg
[72] https://www.facebook.com/2138587956418777/posts/2784322561845310?comment_id=2784456751831891
[73] https://www.facebook.com/101736064523876/posts/158167968880685

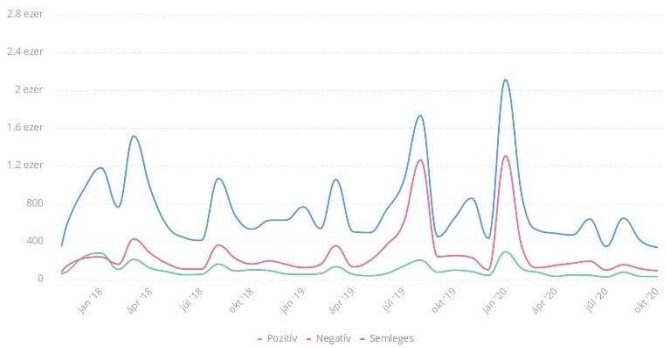
Ork

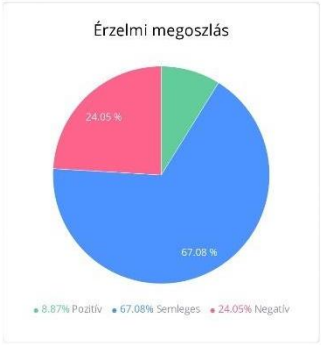
Az ork *elnevezés említéseinek időbeli eloszlása*

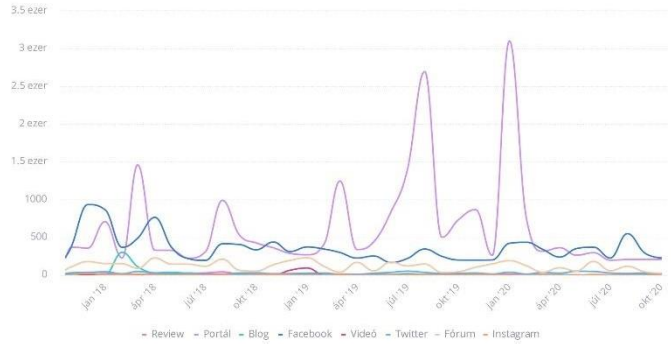

Az ork *elnevezés említésének időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint*

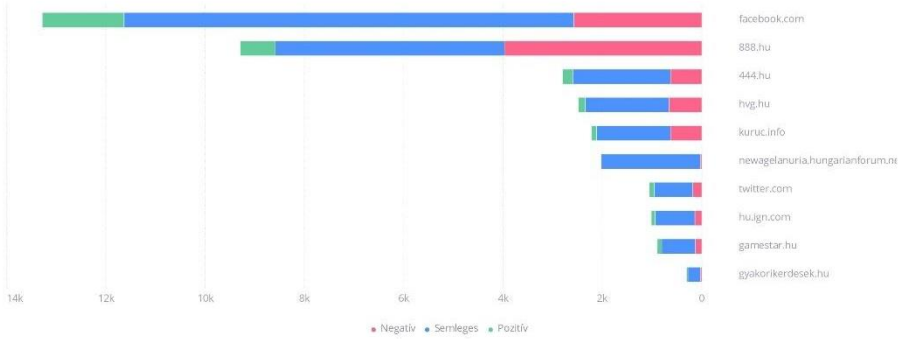

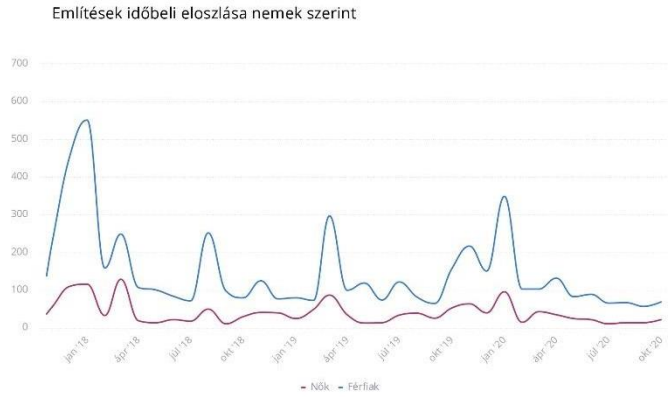
Az ork *elnevezés említésének időbeli eloszlása helyszín szerint*

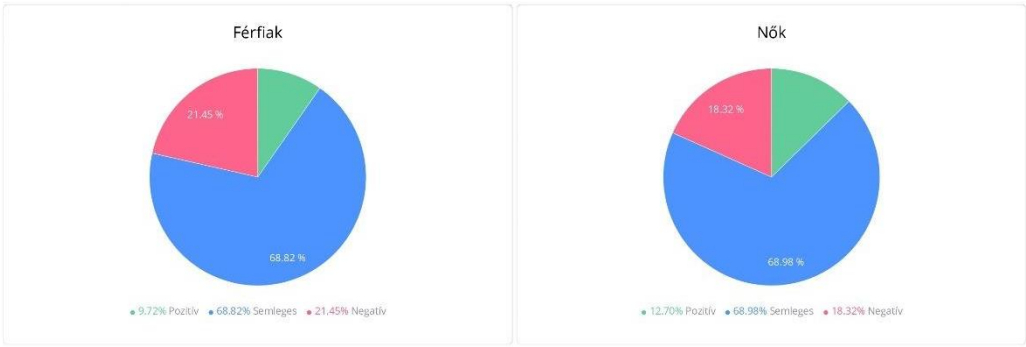

Az ork *elnevezés említésének időbeli eloszlása nemek szerint*

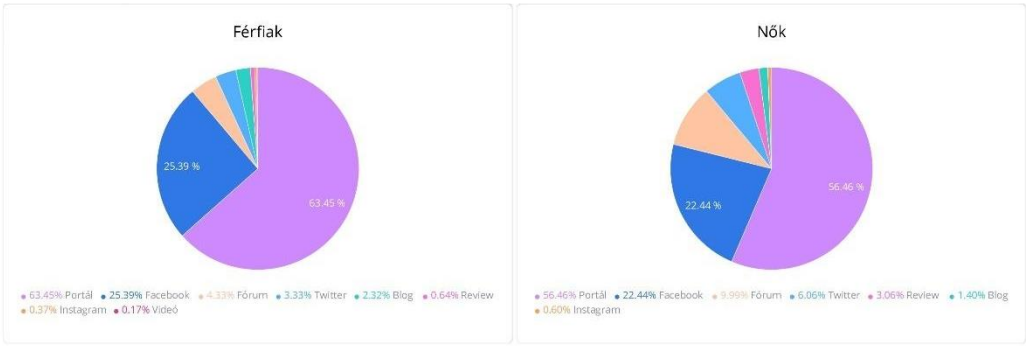

Az ork *elnevezés említésének érzelmi töltése nemek szerint*

Az ork *elnevezés említésének helyszíne nemek szerint*

Az orkok kitalált, jellemzően fantasy-alkotásokban előforduló, durva külsejű, barbár, vad és harcias lények, kifejezetten gonoszak. John Ronald Reuel Tolkien angol író a *Gyűrűk Ura* című művében alkotta meg őket.[74] Az elnevezés használóit feltehetően és elsősorban az alanyok dehumanizálásának célja vezetheti. Nem kizárólag romákra alkalmazzák, sőt, annyira változékony, divatjellegű a használata, hogy napjainkban roma elnevezésként csak esetlegesen kerül elő. 2022-ben az orosz-ukrán háború szociális médiában megjelenő, ukránok által tematizált felületein az agresszor orosz katonákat leggyakrabban orkoknak nevezik. Egyes YouTube videók címében is, s kommentfolyamában is százas nagyságrendben fordul elő az *„орк”, „орки”* elnevezés[75], melyet az ukránokkal szimpatizáló magyar

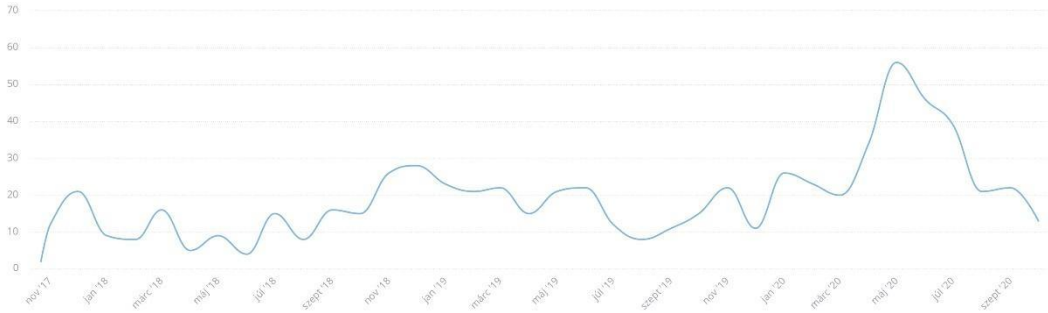
[74] https://www.tolkien.hu/kozepfolde/item/1972-amit-az-orkokrol-tudni-illik
[75] https://www.youtube.com/watch?v=uHctlWhgv-M

kommentelők is átvettek. *„Undorító, mocskos férgek, orkok.”*[76], *„minél több ork tisztet küldenek haza koporsóban az ukránok, annál hamarabb hazatakarodnak”*[77], *„az orkok rengeteg iskolát lőttek”*[78].

„Cigányokra modnják, hogy ork. Van ahol meg T-rexnek hívják őket. Ezek ilyen modern találmányok. Több évtizedes megnevezés meg a kokeró, fekete lábú, kokszos, füstös képű stb. ha esetleg ilyet látnál és nem értenéd. Változatos a magyar nyelv.” […] „Orkok alatt a cigányokra céloznak. Sokszor Borsodot Mordornak mondják”[79]

Putriszökevény

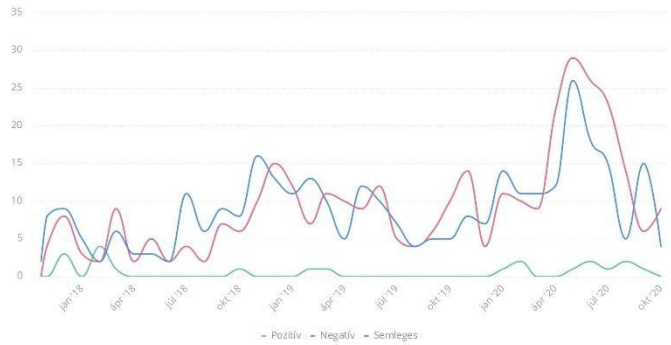
A putriszökevény *elnevezés említéseinek időbeli eloszlása*

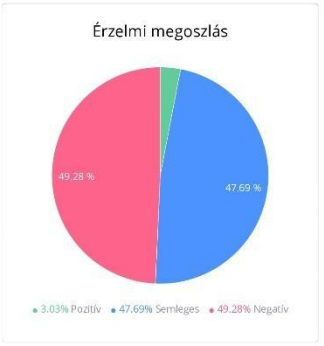

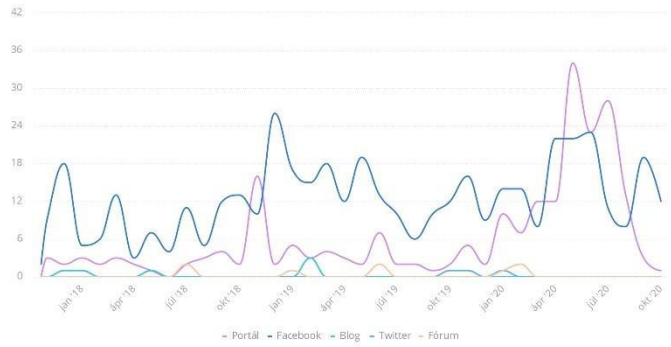
[76] https://hvg.hu/vilag/20220730_Video_orosz_katona_kasztralhatott_egy_ukran_hadifoglyot
[77] https://hvg.hu/kkv/20220501_Elon_Musk_az_amerikai_kepviselonek_ Ne_nyomulj_enynyire_szegyenlos_vagyok
[78] https://hvg.hu/vilag/20220804_orosz_ukran_haboru_nato_ensz/pp/96700
[79] https://www.gyakorikerdesek.hu/politika__magyar-politika__6160530-mit-jelent-az-hogy-borsod-megyeben-sok-az-ork

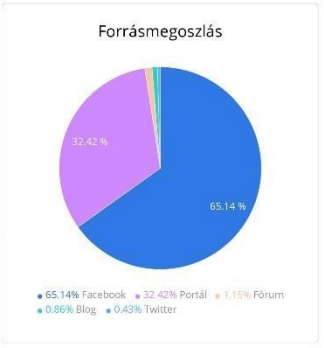
A putriszökevény *elnevezés említésének időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint*

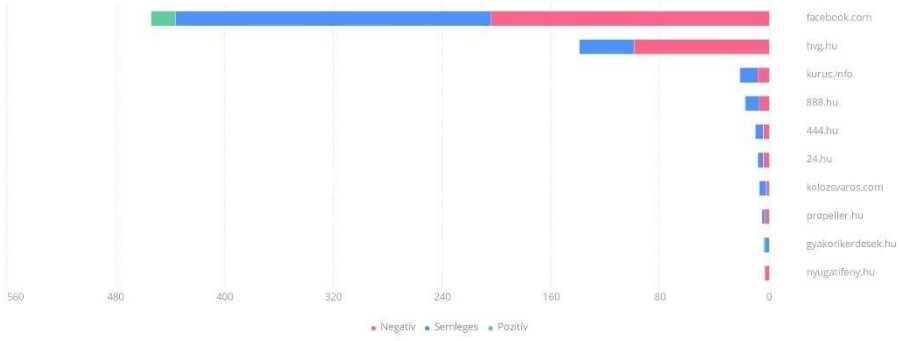

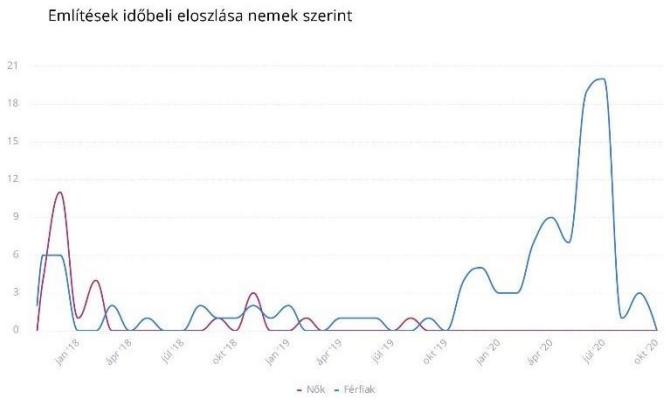
A putriszökevény *elnevezés említésének időbeli eloszlása helyszín szerint*

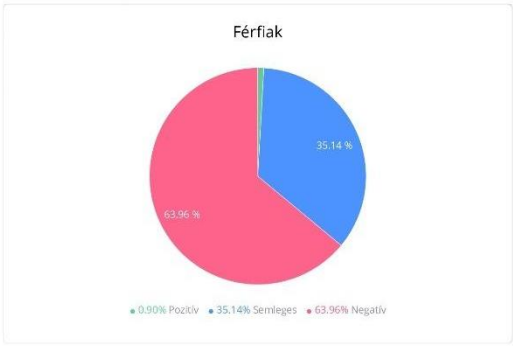

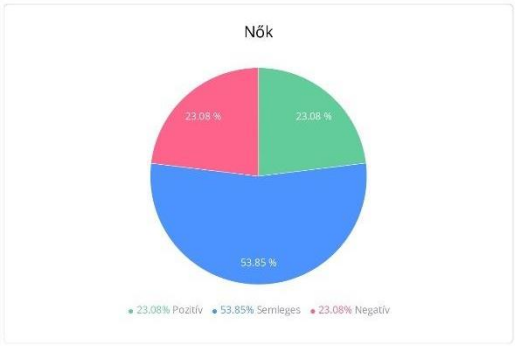
A putriszökevény *elnevezés említésének időbeli eloszlása nemek szerint*

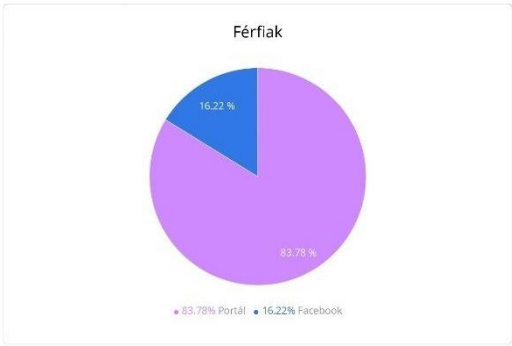

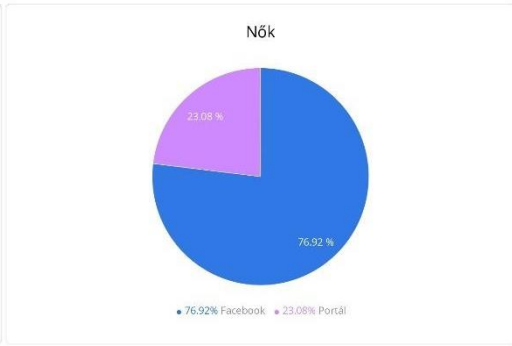
A putriszökevény *elnevezés említésének érzelmi töltése nemek szerint*

A putriszökevény *elnevezés említésének helyszíne nemek szerint*

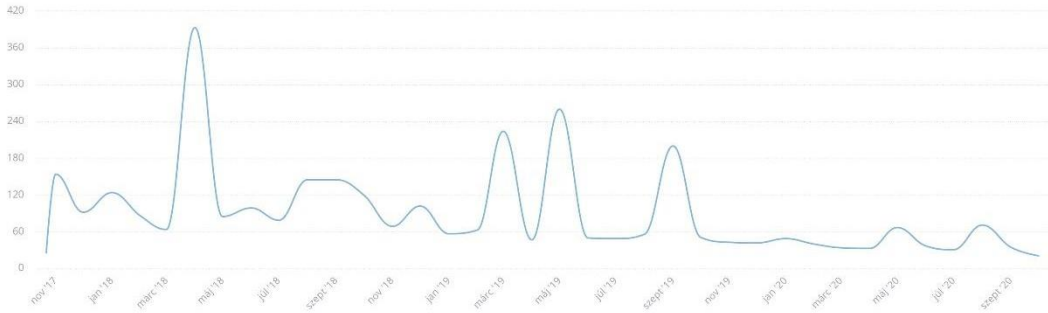
A hazai romák egy részére jellemző rossz lakhatási körülmények, s nevesítetten a földbe vájt vagy sárból, vályogból rakott, legtöbbször vakolatlan, nyomorúságos lakás, a putri adja a *putriszökevény* elnevezés alapját.
„Van Nagykanizsán egy nagyképű putriszökevény, aki hatalmas arccal fenyegetőzik...”[80];

„meg fog bukni a putriszökevény viktátorod utána mi lesz a székletfehérvérral és a pénztáros lúfaszka lecsójával?”[81]

„Van annak hírértéke, hogy még a szellemileg aluliskolázott Németh Szilárd is többet visz haza, mint a felcsúti putriszökevény?”[82]

Rejtett erőforrás

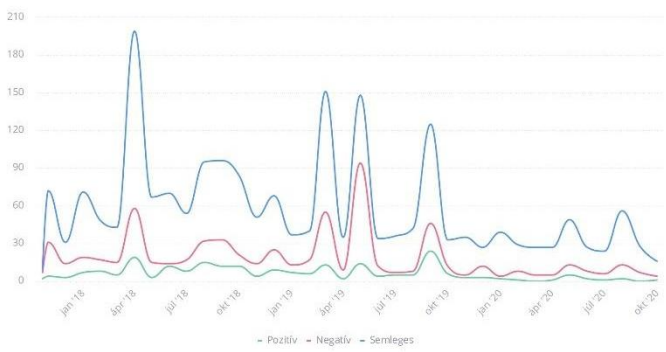
A rejtett erőforrás *elnevezés említéseinek időbeli eloszlása*

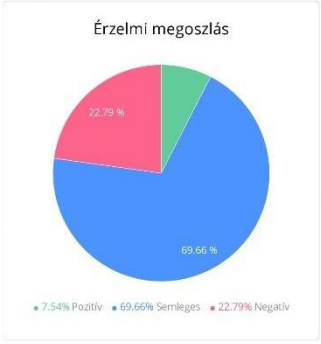

[80] https://kuruc.info/r/35/236405/
[81] http://www.csakfoci.hu/magyar-foci/nb-i/fradi/ellenuk-jatszhat-a-fradi-a-csoportkorben-itt-vannak-a-kalapok-az-el-sorsolas-elott
[82] https://szalonnazo.com/50-forint/

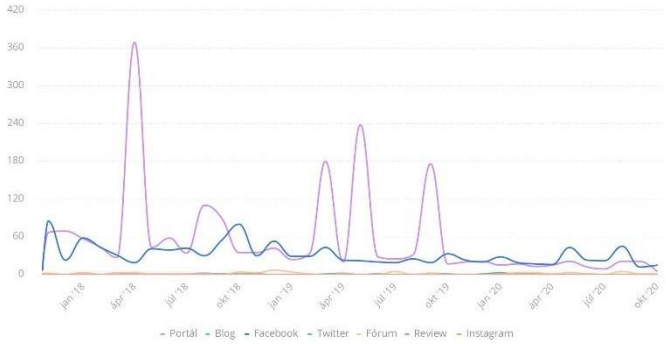

A rejtett erőforrás *elnevezés említésének időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint*

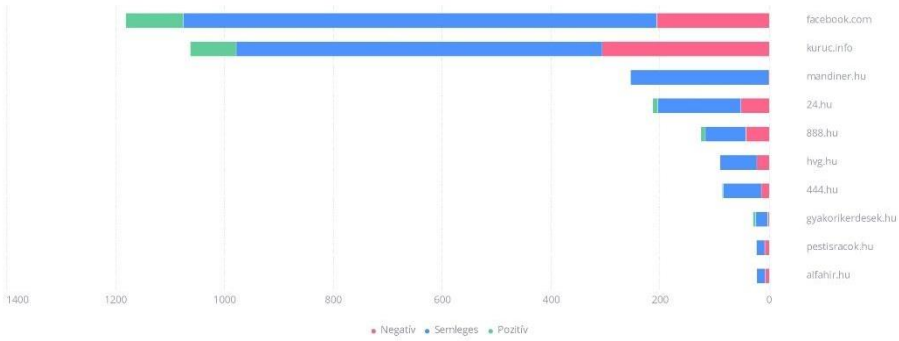

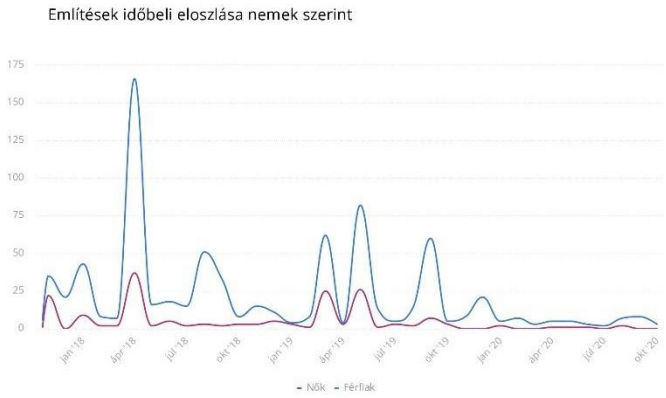

A rejtett erőforrás *elnevezés említésének időbeli eloszlása helyszín szerint*

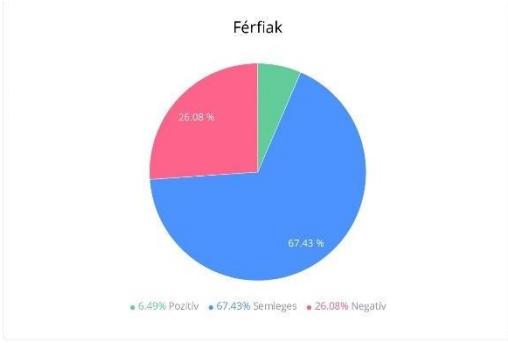

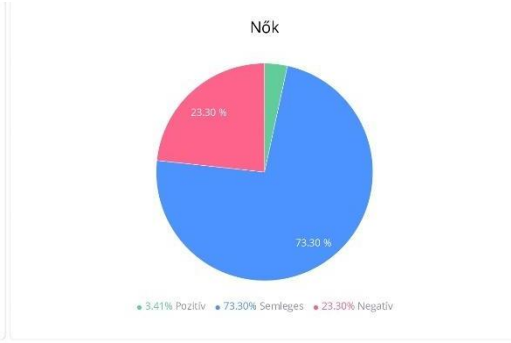

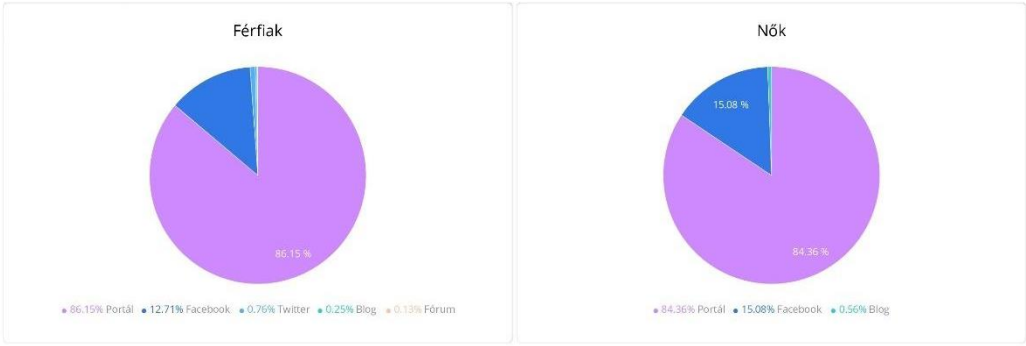

A rejtett erőforrás *elnevezés említésének érzelmi töltése nemek szerint*

A rejtett erőforrás *elnevezés említésének helyszíne nemek szerint*

Orbán Viktor miniszterelnök 2013-ban a *Cigányügyi Egyeztető Tanács* ülésén jelentette ki, hogy a kormány rejtett erőforrásként, nem pedig problémaként tekint a cigányságra.[83] Az elnevezés használata a kijelentést követően rendkívül magas számot ért el.

„Átok? Ezt a szinonimát még nem hallottam a retkesekre. Mindenesetre jobb, mint a 'rejtett erőforrás'."[84]

„Erzsikém, ezt a putrit elnézve egy rejtett erőforrás. Kinek kellenek migránsok, ha vannak kétszersültek is?"[85]

„nem volt szerencséje a ratyi Somának, talán ha bent tölti a sitten az éjszakát partyba vágja egy pár rejtett erőforrás..."[86]

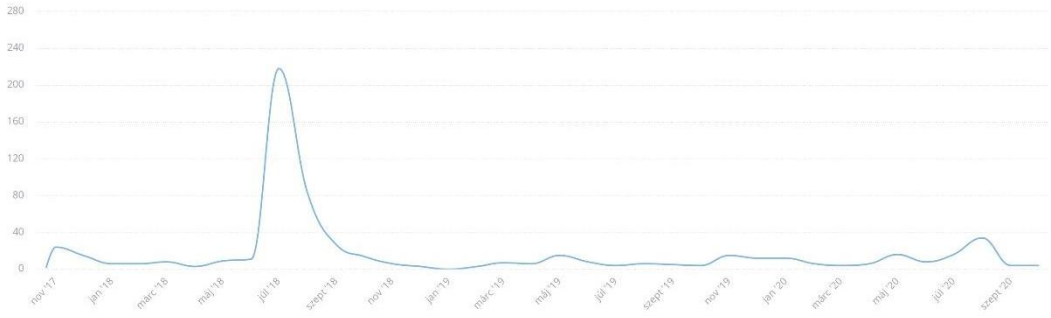
„Hahaha 'belső düh van benne' ez egy új szlogen lesz mint az 'idegállapotba került' meg 'ott sem vót' meg 'amúgy olyan rendes gyerek' ez a 'rejtett erőforrás', aki mellesleg egy 'erős, büszke Nő' is. Hahahaha"[87]

„Már a szlovákok se a régiek, hol van az az idő, amikor a putrisoron gumibottal végigvertek mindenkit, mert a boltokat fosztogatták-mondván nincs enni a purgyéknak, de biztos ami biztos, elsőnek a cigit és a piát vitték el ott is.... Rejtett erőforrás ....pöcsöm."[88]

[83] https://hvg.hu/itthon/20130507_Orban_a_ciganysag_rejtett_eroforras
[84] https://www.borsonline.hu/aktualis/2018/06/elatkozott-faluban-eroszakoltak-meg-nyolcan-a-tinilanyt
[85] https://www.borsonline.hu/aktualis/2018/04/csaladanya-gazolta-el-es-hagyta-cserben-a-csaladot
[86] https://www.borsonline.hu/aktualis/2018/08/szopofantomra-vadaszott-vv-soma-dobbenet-mi-lett-az-akcio-eredmenye-video
[87] https://www.borsonline.hu/aktualis/2018/02/osszeverte-szegedi-diaktarsat-a-foldharcos-tinilany-video
[88] https://www.borsonline.hu/aktualis/2018/06/sajat-terhes-edesanyjat-lotte-hasba

Bodzaszedő

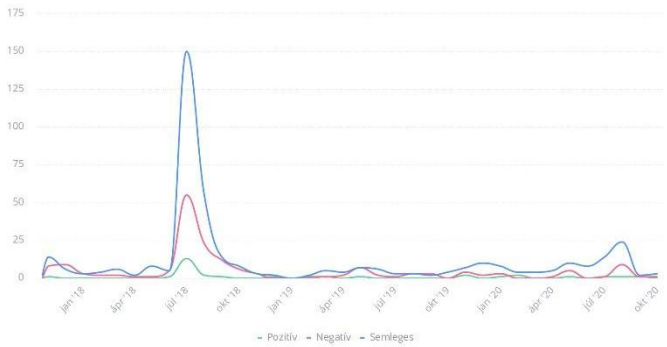
A bodzaszedő *elnevezés említéseinek időbeli eloszlása*

Szófelhő

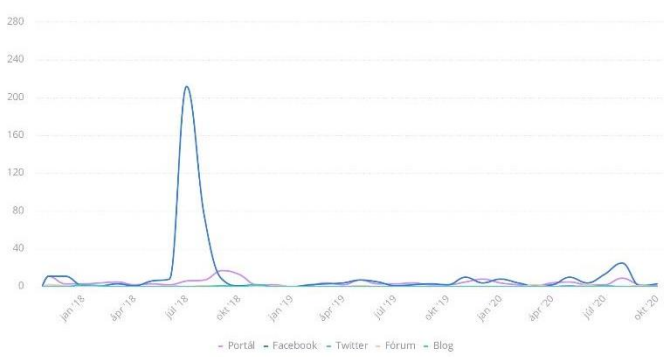

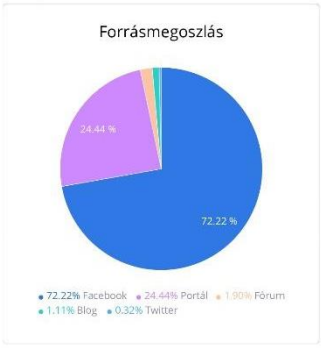
A bodzaszedő *elnevezés említésének időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint*

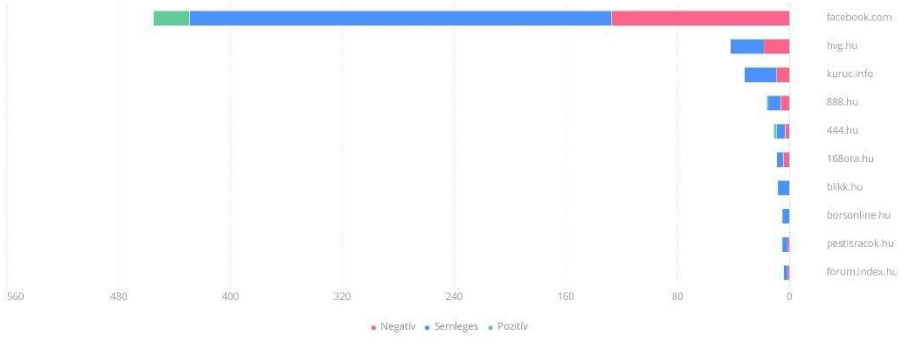

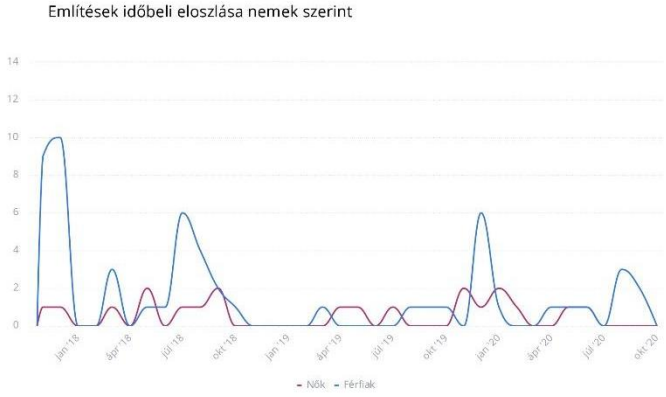
A bodzaszedő *elnevezés említésének időbeli eloszlása helyszín szerint*

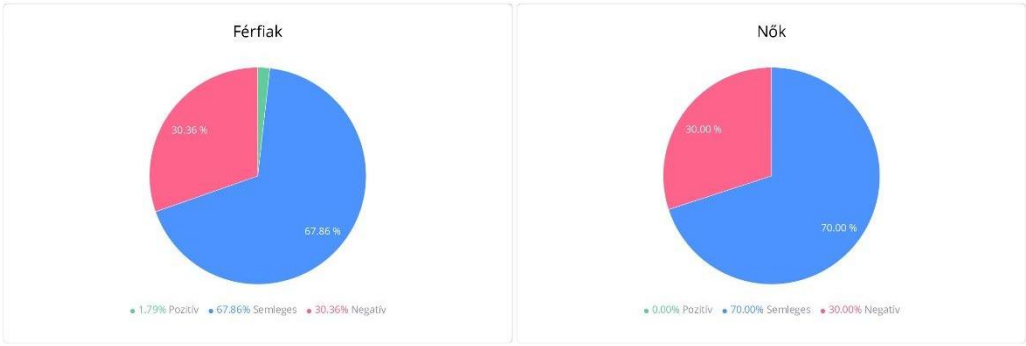

A bodzaszedő *elnevezés említésének időbeli eloszlása nemek szerint*

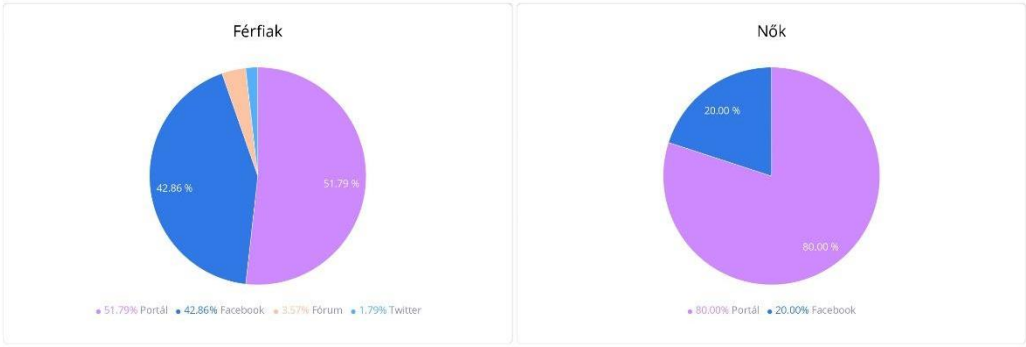

A bodzaszedő *elnevezés említésének érzelmi töltése nemek szerint*

A bodzaszedő *elnevezés említésének helyszíne nemek szerint*

A *Marian Cozma* veszprémi kézilabdázó 2009. évi meggyilkolásában részt vevő *Sztojka Iván* édesanyja nyilatkozta a per időszakában: *"Egyszerű, tisztességes emberek vagyunk, akik bodzagyűjtésből és vasazásból élnek"*[89]. A bodzaszedésből szerezhető szerény jövedelem, illetve a bűnelkövető pénzszóró életmódja között feszülő látványos ellentét napok alatt sikeressé tette az elnevezést.
„A bodzaszedő-tanfolyamon az ilyesmiket nem tanícccsák."[90]

„Ez van ha szaporodik a dögevö bodzaszedő. Kasztrálás sokat segitene"[91]

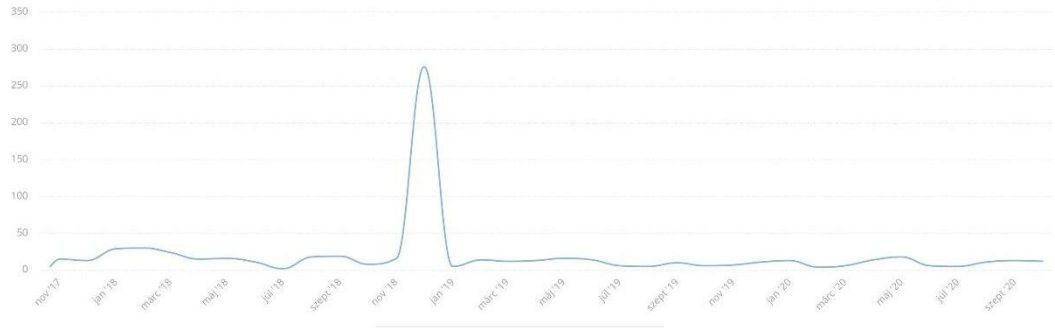
[89] https://www.elemi.hu/nyolc-es-fel-evet-kapott-az-enyingi-bodzaszedo-sztojka/
[90] https://444.hu/2018/02/19/szamurajkarddal-diszbarddal-esett-egymasnak-ket-banda-egy-buda-pesti-benzinkuton
[91] https://www.borsonline.hu/celeb/2018/03/nincs-vege-mar-gyozike-aposat-is-csalassal-vadolja-a-nav

„Bodzaszedők lakták önkényesen pár éve, még a padlót is felszedték, az ablakkereteket is eltüzelték. Mára csak a kő és a tégla maradt. A bodzaszedő foglalkozásúakat karhatalommal lakoltatták ki, de addigra már mindegy volt.”[92]

„A második Orbán-kormány alatt elfogadott módosítással szabadult előbb a Cozma-gyilkosság egyik enyingi ’bodzaszedő’ vádlottja, Sztojka Iván. A Mi Hazánk Mozgalom ezért kezdeményezi a halálbüntetés visszaállításáról szóló vita mellett a szibériai bérrabtartást is. Ha mi kormányoznánk, Sztojka még most is Szibériában guggolna."[93]

Réti néger

A réti néger *elnevezés említéseinek időbeli eloszlása*

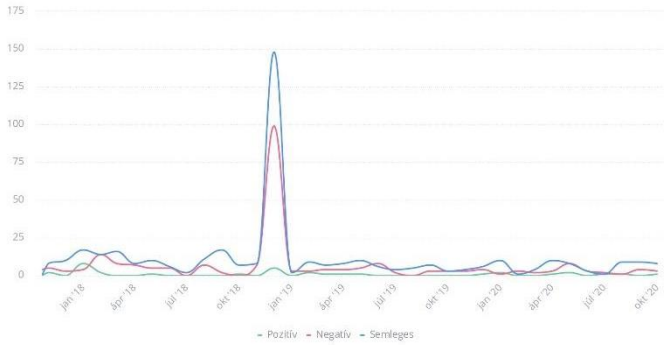

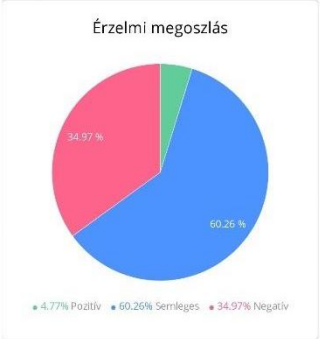
Szófelhő

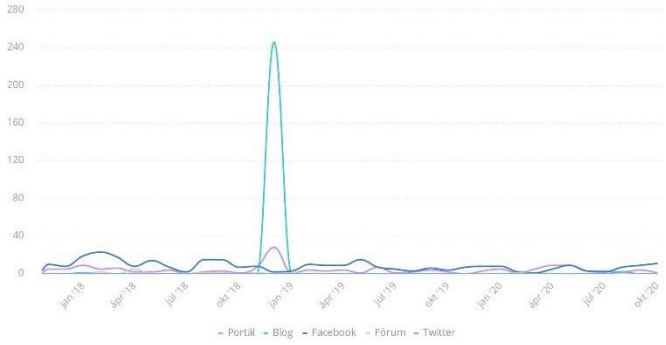
[92] https://www.borsonline.hu/aktualis/2018/08/var-allott-most-kohalom-elado-egy-szetlopott-magyar-kastely-maradvanya
[93] https://hirtv.hu/ahirtvhirei_adattar/orbaneknak-koszonheti-szabadsagat-sztojka-2465255

A réti néger *elnevezés említésének időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint*

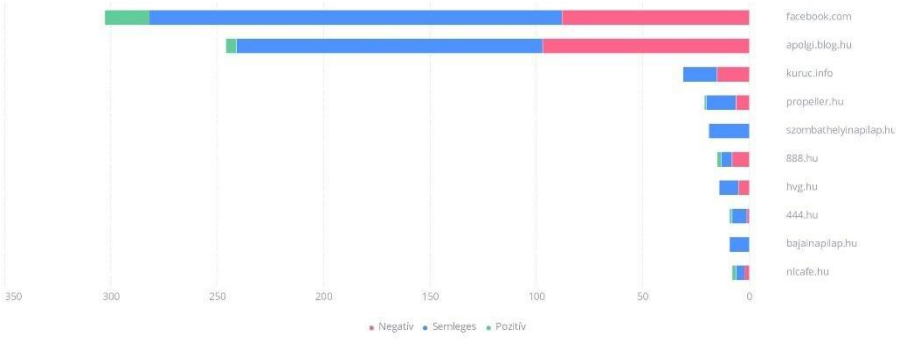

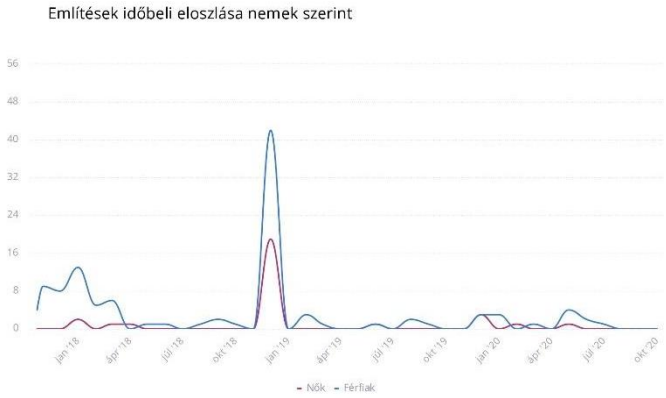
A réti néger *elnevezés említésének időbeli eloszlása helyszín szerint*

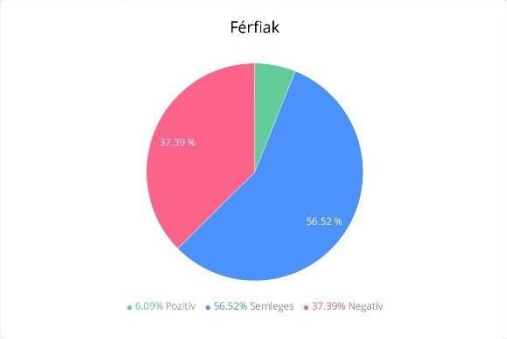

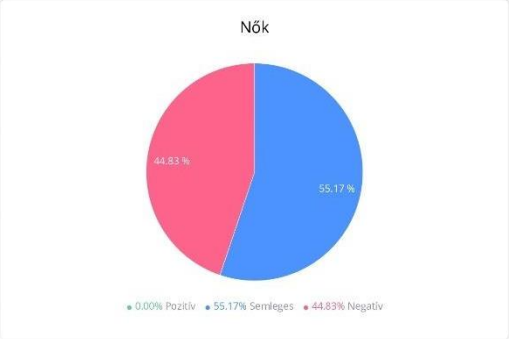
A réti néger *elnevezés említésének időbeli eloszlása nemek szerint*

A réti néger *elnevezés említésének érzelmi töltése nemek szerint*

A réti néger *elnevezés említésének helyszíne nemek szerint*

Az elnevezés szorosan utal a negrid nagyrasszba tartozókra, s bőrszínük – egyes europid többségű, jellemzően komplex kutúrákban való –, negatív megkülönböztetésük alapján von párhuzamot a hazai romák között. A réti jelző a nagyobb léptékű megközelítést provinciálissá teszi, így degradálja és pozicionálja az alávetett negridek alá a romákat.

„ …az egykor zavaros fogazatú (ma csak az elméje az) selmeci gabika nem 300, hanem 3000 milliárd forintnyi nyugdíjpénzt nyúlt le Orsós-Orbán réti néger vajda utasítására.”[94]

„Bezzeg akkor nem félt, amikor dugott vele, pedig akkor kellett volna! Amúgy ez olyan ’réti néger’ mentalításra vall.....DDD”[95]

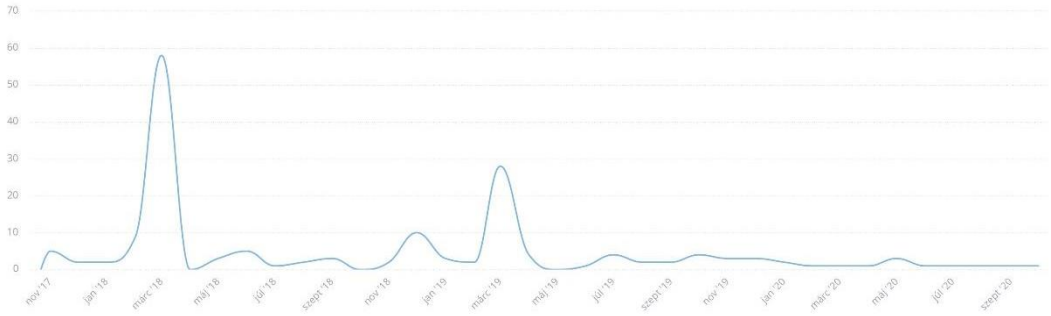
„Fülembe csengenek a réti néger maffia-kormány vezír Orsós-Orbán szavai a Sargentini jelentés megszavazásakor.”[96]

„Ahová beólálkodik egy ’réti néger’, onnan szép csendben elvándorol két belmagyar... Érzed a ritmust, átveszed az ütemet? :)))”[97]

[94] https://www.facebook.com/455897077948365/posts/ 1015878565283544?comment_id=1015890501949017
[95] https://444.hu/2019/04/20/magara-hagyta-a-gyereket-mert-szegyellte-hogy-kinai-az-apa
[96] https://www.facebook.com/455897077948365/posts/ 1067674476770619?comment_id=1067755513429182
[97] https://444.hu/2018/01/02/cui-prodest-scelus-is-fecit

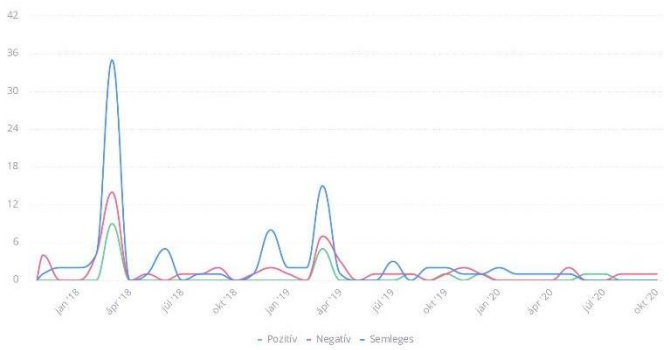
Réti nigger

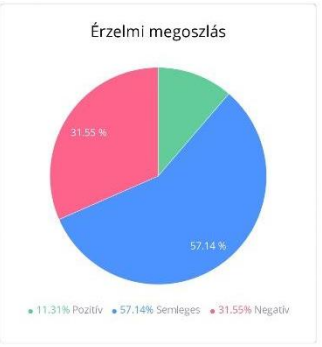
A réti nigger *elnevezés említéseinek időbeli eloszlása*

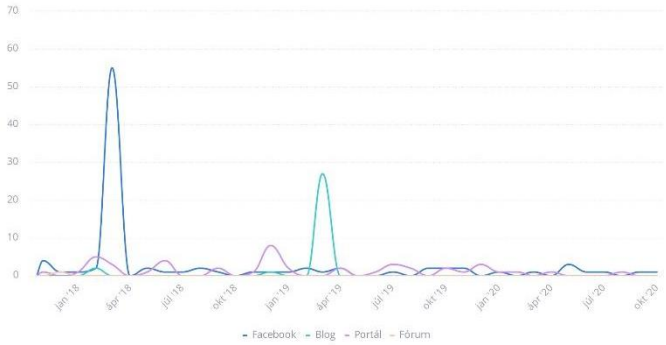

A réti nigger *elnevezés említésének időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint*

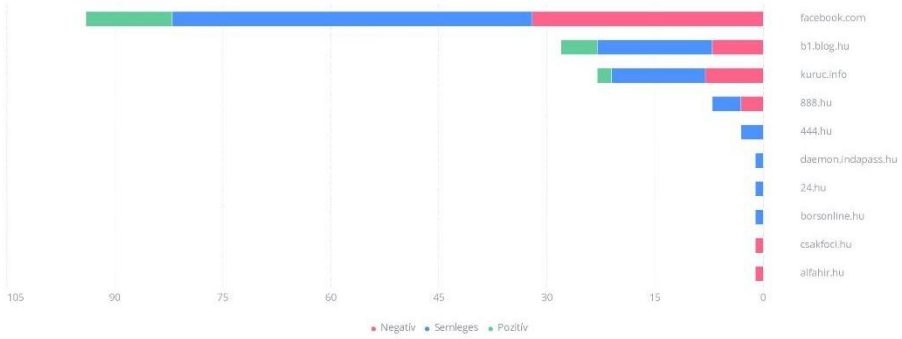

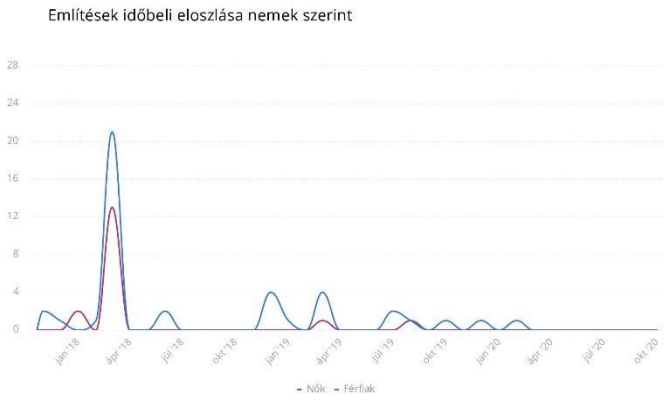
A réti nigger *elnevezés említésének időbeli eloszlása helyszín szerint*

A réti nigger *elnevezés említésének időbeli eloszlása nemek szerint*

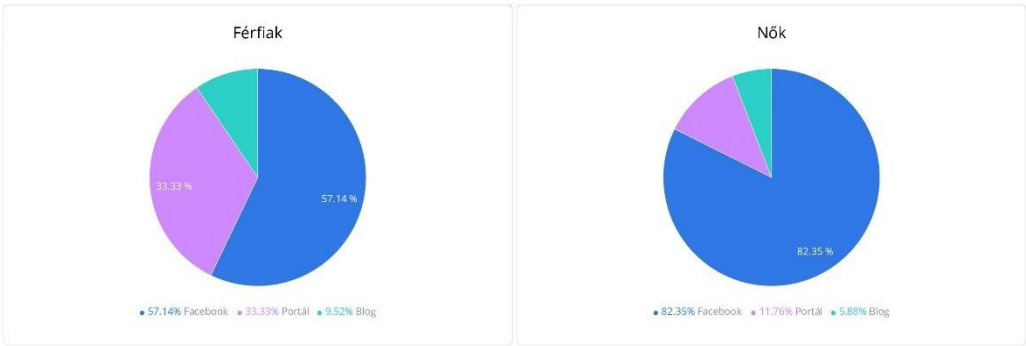

A réti nigger *elnevezés említésének érzelmi töltése nemek szerint*

A réti nigger *elnevezés említésének helyszíne nemek szerint*

A réti néger elnevezéshez képest a réti nigger már ab ovo bántó éllel rendelkezik, hiszen a nigger szó használata egyetlen jogalapú kultúrkörben sem elfogadott. Az elnevezés keresése sokkal körülményesebb a többinél, hiszen globális szinten majd' minden szociális média felületén tiltott a nigger szó negatív kontextusban való használata, így a megtalált említések kezelése igényli a forráskritikát.
„Az egész országot súlytja ez az átok-réti nigger a nevük... "[98]

[98] https://www.borsonline.hu/aktualis/2018/06/elatkozott-faluban-eroszakoltak-meg-nyolcan-a-tinilanyt

Az elnevezés a 2015-ös migránsválságot követően más tartalmakkal is telítődött, réti niggernek neveztek el külföldről érkezett menedékkérőket, vándorlókat, otthont keresőket.

„Figyelj migránskám. Az, hogy az óra 4700 forintot mutat nem azt jelenti te szalajtott réti nigger, hogy ennyit fizethetsz. Este van és este a dupláját kell ám nekem adnod, különben leverem a sorosista buzi pofádat. És húzd be a nyelved ha velem beszélsz, mert rátaposok.”[99]

[99] https://b1.blog.hu/2019/03/01/leila_hercegno_is_innen_kereste_meg_a_sajat_labra_valokat

BIBLIOGRÁFIA

BAKONYI 2019
BAKONYI Péter: Kolduskövön… (Elbeszélő vers: egy majdani életrajz kis fejezete…). *Napút*, 8. szám, 2019. október, 33-66.

BODOR 2006
BODOR Zsuzsanna: *Hogyan beszél a kecskeméti ifjúság?* Egyetemi szakdolgozat. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, 2006.

GRÉTSY 2011
GRÉTSY Zsombor: Cigány? Roma? Dzsipszi? Melyik a píszí? *Nyelv és Tudomány.* nyest.hu (Letöltés: 2022. 10. 28.)

HOFFMANN 1996
HOFFMANN Ottó: *Mini-tini-szótár. A mai magyar diáknyelv szinonimaszótára.* Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem Továbbképző Központ University Press, 1996.

KIS 2008
KIS Tamás: *A magyar katonai szleng szótára.* Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2008.

KIS 2014
KIS Tamás: Cigány elemek a magyar börtönszlengben. In: *Stílusról, nyelvről – sokszínűen. Szikszainé Nagy Irma hetvenedik születésnapjára.* Szerk. DOBI – DOMONKOSI – PETHŐ. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, 2014, 177–190.

KIS 2015
KIS Tamás: *Sittesduma. Magyar börtönszlengszótár.* Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2015.

PÁPAY 2014
PÁPAY Boróka: Napiszar, „az internet pöcegödre". A virtuális térbe kényszerülő romákkal szembeni előítéletesség esete. *Médiakutató*, Médiaelméleti folyóirat, no. XV. évf., 1. szám, 2014, 77–87.

SZABÓ 2008
SZABÓ Edina: *A magyar börtönszleng szótára.* Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2008.

R. Nagy József

Adalékok és források a romákhoz köthető, városi internetezők által használt jelzők kutatásához[1,2]

A következő oldalakon kutatásra előkészített adalékokat és forrásokat közlök azon kutatók, illetve a témával foglalkozó szakmai, vagy aziránt érdeklődő nem szakmai olvasók számára, akik a magyarországi romák városi internethasználók általi elnevezései, romákkal kapcsolatos kommunikációbeli attitűdjei, azok változásai iránt érdeklődnek. A szöveg két jól elkülöníthető, külön-külön is használható részből áll annak ellenére, hogy egyetlen kutatásból származik. Az első rész a romák *elnevezését*, a második a romákkal kapcsolatos, megcsontosodott *jelzők* használatának kutatásához szolgál segítségül. Jelen szöveg értelmezéséhez, a bővebb megértéshez szükséges módszertani rész is ott olvasható.[3]

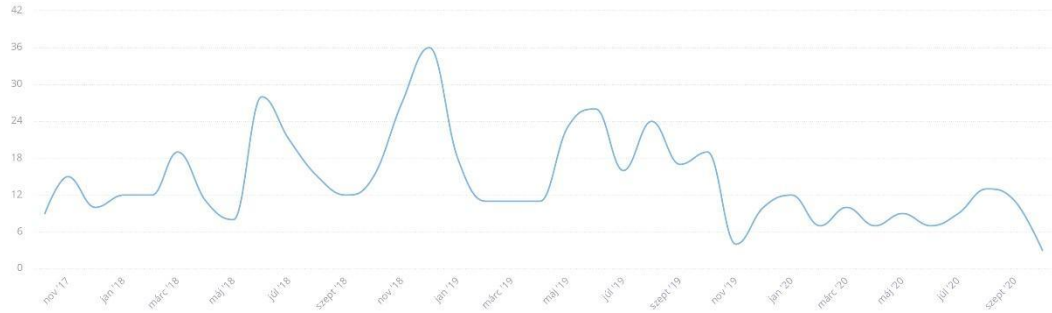
Annak ellenére, hogy ezek „gyűjtött" szövegek, velünk és közöttünk élnek szerzőik, tudunk róluk, egy csoportba gyűjtve, már magát a mennyiséget is tekintve mégis sokkolóak lehetnek. A publikáció jellege miatt szükségesnek tartom kutatóként és szerzőként kijelenteni, hogy mélyen elítélem a megbélyegzés, a kirekesztés, az intolerancia, a stigmatizáció, a dehumanizálás, a faji alapú megkülönböztetés és a rasszizmus azon minősített eseteit, amire maga a kutatás épül. Történjen az akár az online térben, írásban is. Kutatásuk, s hosszabb távon a felszámolásuk azonban megköveteli, hogy ilyen módon is foglalkozzunk velük, s szembesüljünk jelen társadalmunk állapotával. Kutatásom a látlelet kiállításához ad segítséget.

[1] A kutatás és a publikáció a NKFI-143598 számú „*Köztérkutatás nem organikus városokban*" című pályázat segítségével készült.
[2] Ezúton köszönöm Czékmann Zsoltnak, a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar tanszékvezető egyetemi docensének nagyvonalú segítségét, melynek köszönhetően kutathattam a SentiOne-nal.
[3] *Adalékok és források a romák, városi internetezők által használt elnevezéseinek kutatásához* címen ugyanezen kötet 128. oldalán.

Buzi

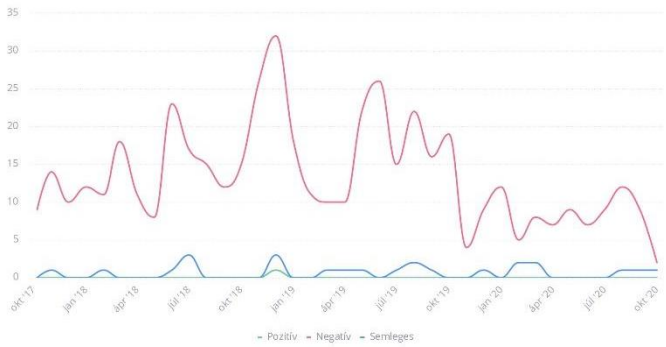
Buzi cigány

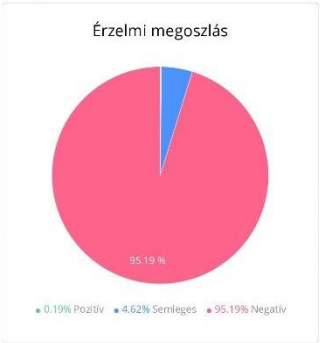
A buzi cigány *elnevezés említéseinek időbeli eloszlása*

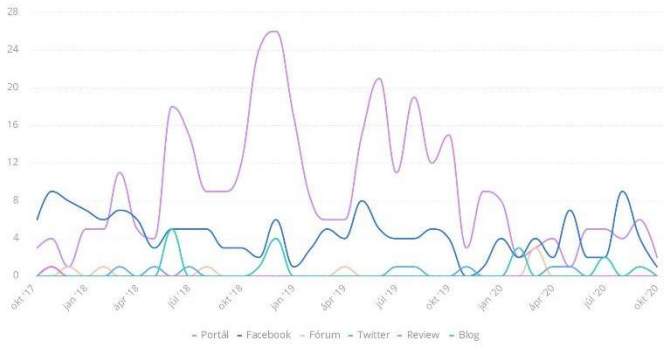

A buzi cigány *elnevezés említésének időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint*

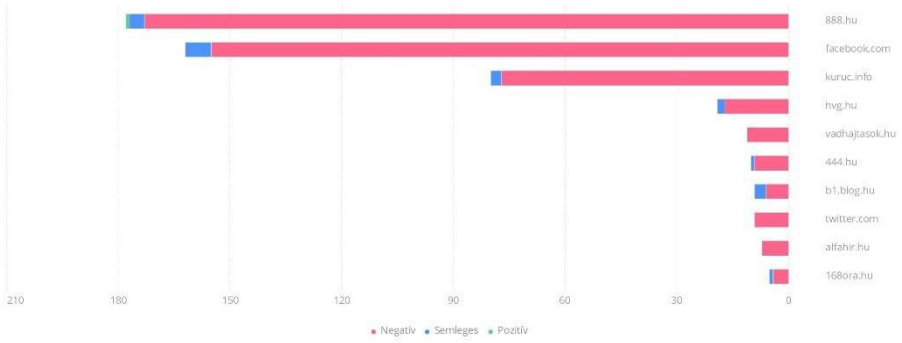

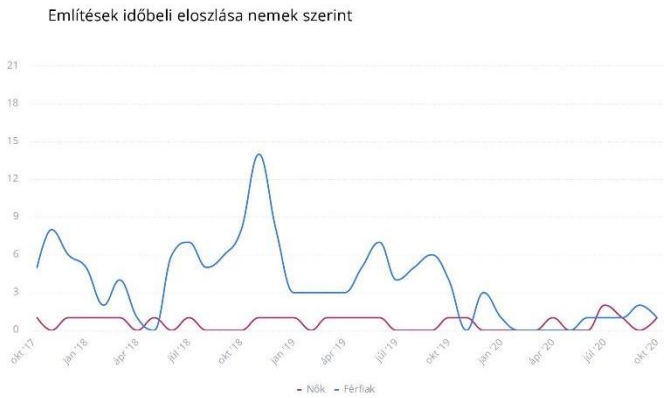
A buzi cigány *elnevezés említésének időbeli eloszlása helyszín szerint*

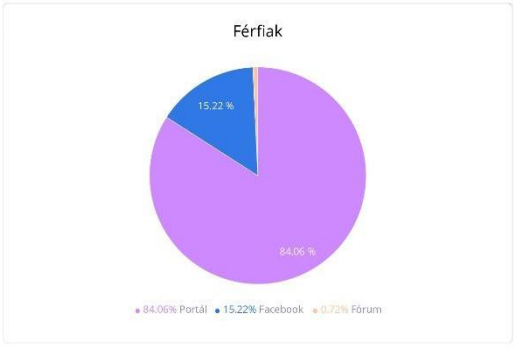

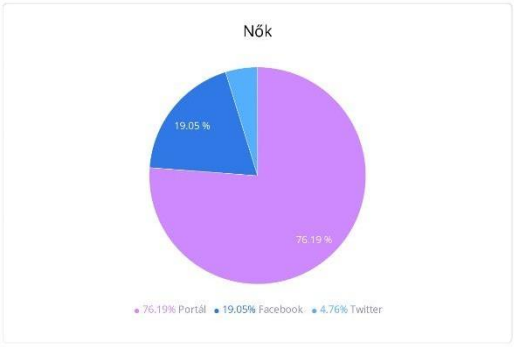
A buzi cigány *elnevezés említésének időbeli eloszlása nemek szerint*

A buzi cigány *elnevezés említésének helyszíne nemek szerint*

A buzi jelző ebben az esetben a Magyarországon használt szitkozódások általános, megszokott eleme, nincs köze a romákhoz. Keveredhet más szitokszavakkal is, sőt, a gyakorta maga a cigány szó is szitokelemmé válhat. *„Mi van zsidó cigánykurva, megint nem baszott meg a buzi cigány apád?”*[4] Több, gyakran stigmatizált csoport megnevezésének egymás mellé sorolása abszolúttá teszi a kitaszítottságot.

[4] https://homar.blog.hu/2020/02/07/apro_bank_k_h?token=37990497a0216cfc2e300a24c5836401

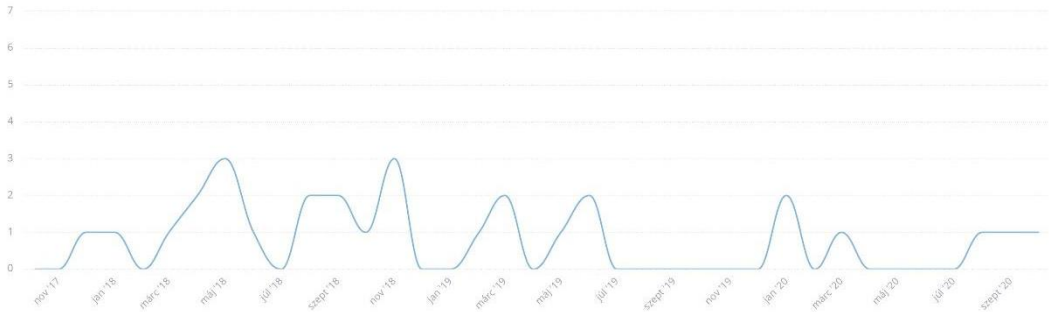
„Nem vagyok meleg, de erre nem vagyok büszke. Ha azonban most ennek van itt az ideje, akkor büszkén beállok a melegek közé, ahogy igény szerint akár azt is vállalom hogy civil buzi cigány és zsidó vagyok. Tessék választani.”[5]

„Az agresszív humorban sajnos nagy hagyománya van a kisebbségi csoportokon való élcelődésnek: gondoljunk csak a buzi, cigány, zsidó vagy éppen szőke nős viccekre. Érdekes módon ritkán szólnak viccek a fehér, középosztálybeli, iskolázott férfiak csoportjáról.”[6]

„De azt nem hiszem, hogy ugyanezt érzik a szurkolók is, amikor heccelésből cigányoznak vagy huhognak. Szerintem nincs, nem képzelhető el ekkora, stadionnyi méretű bizalomcsoport. Ugyanis ezekhez a kifejezésekhez, mint például a buzi, cigány, zsidó, túl gyakran kapcsol vagy kapcsolhat negatív tulajdonságokat is a beszélő. A kisebbségeket – és ugye Magyarországon a fekete is az – érő sértéseknek csak a csúcsa, ami mondjuk a stadionban, a meccsen elhangzik.”[7]

Buzi roma

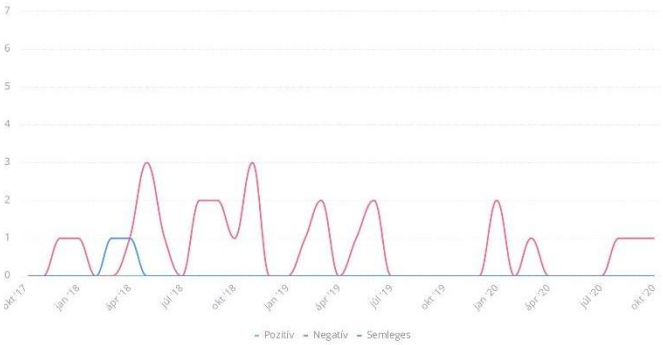
A buzi roma *elnevezés említéseinek időbeli eloszlása*

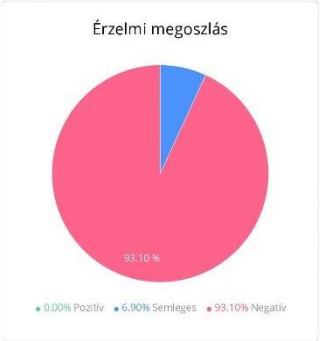

[5] https://b1.blog.hu/2018/06/22/a_magyar_billy_elliot_hetero_balettmuvesz_es_nagyon_merges?token=1e779f1c59cd0c534bfcda3bb65ba3ef
[6] https://divany.hu/eletem/2018/11/09/humor-es-agresszio/
[7] https://ng.24.hu/kultura/2018/07/10/idegen-a-palyan/

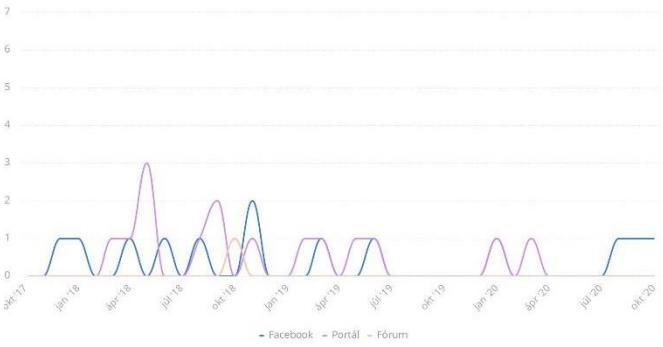

A buzi roma *elnevezés említésének időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint*

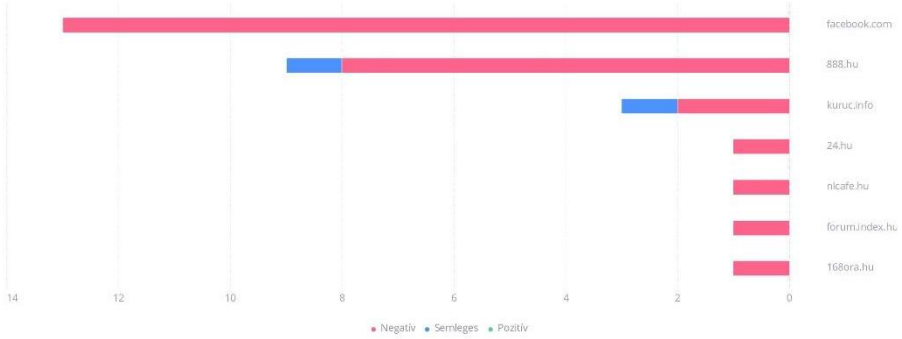

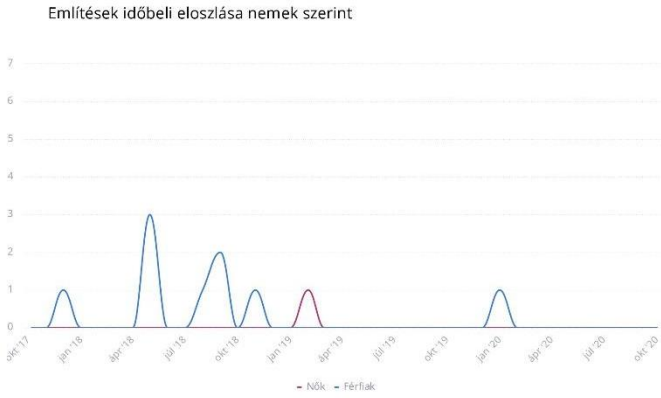
A buzi roma *elnevezés említésének időbeli eloszlása helyszín szerint*

A buzi roma *elnevezés említésének időbeli eloszlása nemek szerint*

A buzi roma *elnevezés említésének helyszíne nemek szerint*

„Buzi roma pöcegödör lakó. Füstösképű dögevő.”[8]

„Ebben a témában sajnos nem vagyok otthon...ez a te pályád, buzi roma.”[9]

„Szopd ki Soros Györgyöd picsháját!!! is, te buzi roma!”[10]

„A disznópásztor anyádnak az a csöpögős hugyos pityája te anyabaszó buzi roma kutya ;)”[11]

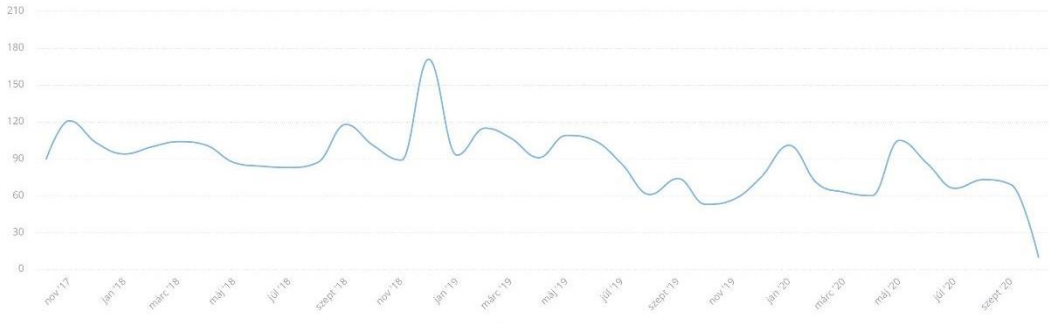
„Liberális hazaér, levetkőzik és egy lendülettel rávetődik a buzi roma csaja fa-szára”[12]

[8] https://24.hu/belfold/2018/05/03/time-orban/
[9] https://888.hu/amerika-london-parizs/afd-a-genderologia-valoban-egy-altudomany-4152795/
[10] https://888.hu/ketharmad/a-fiatalok-jovojerol-fog-szolni-ez-a-valasztas-4138073/
[11] https://www.facebook.com/157673030942760/posts/2381950045181703?comment_id=291606104921447
[12] https://888.hu/ketharmad/a-kormany-megtamadja-a-soros-sargentini-jelentesrol-szolo-szavazast-4155891/

Büdös

Büdös cigány

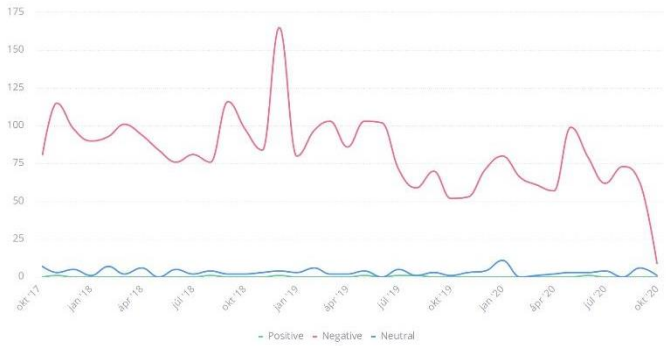
A büdös cigány *elnevezés említéseinek időbeli eloszlása*

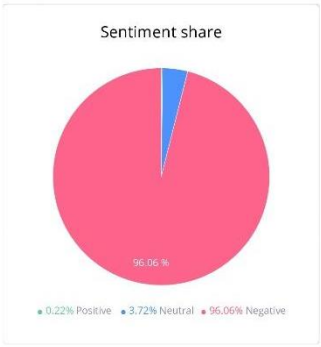

Keyword cloud

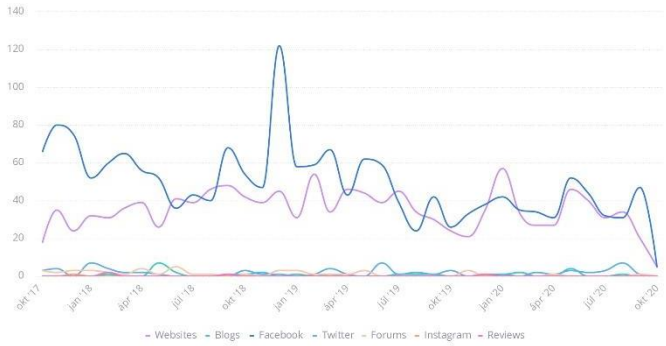

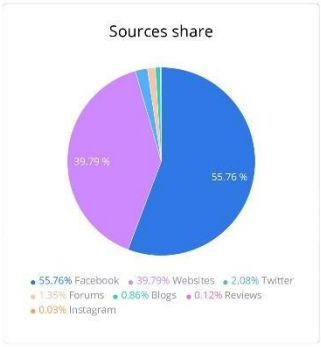
A büdös cigány *elnevezés említésének időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint*

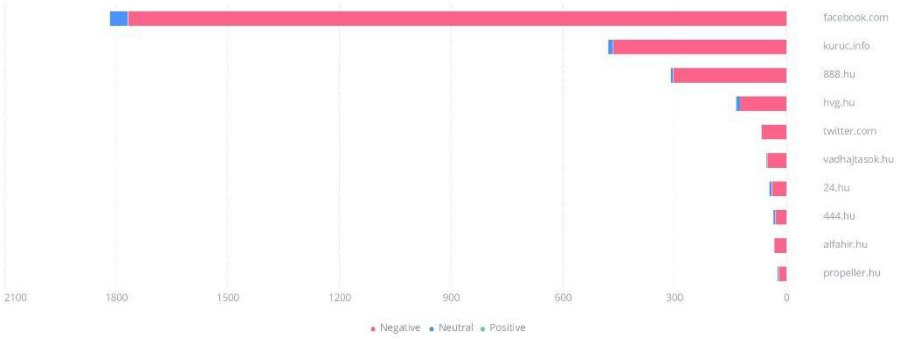

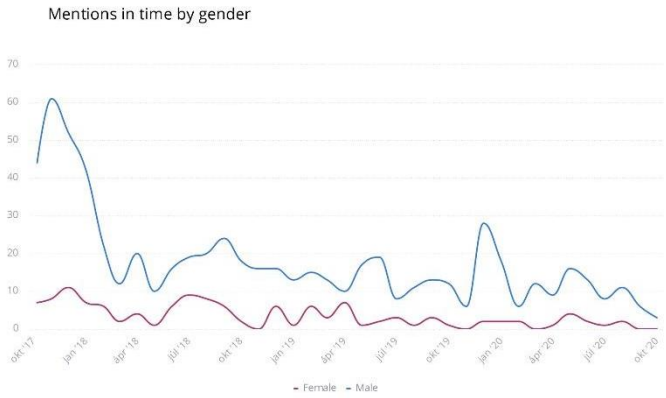
A büdös cigány *elnevezés említésének időbeli eloszlása helyszín szerint*

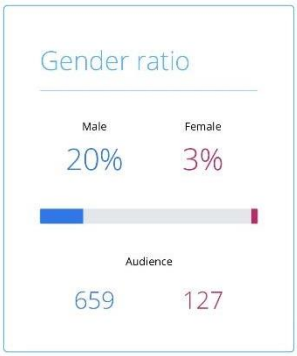

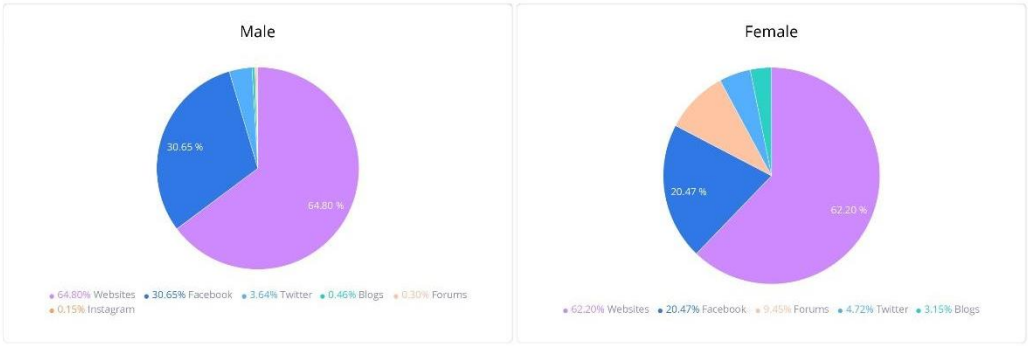

A büdös cigány *elnevezés említésének időbeli eloszlása nemek szerint*

A büdös cigány *elnevezés említésének helyszíne nemek szerint*

A büdös cigány jelzős szerkezet használatát jelentős arányban a romákkal szimpatizáns, a jogsértéssel, a rasszizmussal szemben véleményt megfogalmazó oldalak, posztok, közösségek végzik. A jelző használata a romák vélt testszagán alapul, amely oka lehet mosdatlanság, rossz életkörülmények, azaz maga a szegénység, de számos gyűlölködő megszólalás az igénytelenséget jelöli meg indokként.
„Csak egy büdös cigány vagy, egy arab bevándorló a kibaszott Algériából."[13]

„Amikor azt mondod, büdös cigány, gondolj arra, hogy így kezdődik az egész - mondta ma 225 diáknak a 94 éves Fahidi Éva"[14]

[13] https://www.facebook.com/202099276507678/posts/2516587201725529
[14] https://www.facebook.com/298480143675568/posts/1223406151182958

„Én nem vagyok ügyvéd, de úgy gondolom, hogy a becsületsértés ott kezdődik, amit én kapok nap mint nap, hogy 'te mocskos adócsaló, te rohadt büdös cigány…'. A celeb beszélt a gyalázásairól, illetve arról, hogyan hatnak ezek a családjára és a munkájára, mert őt még amiatt is támadják, hogy milyen szép, kék öltönyben érkezett a tévéadásba."[15]

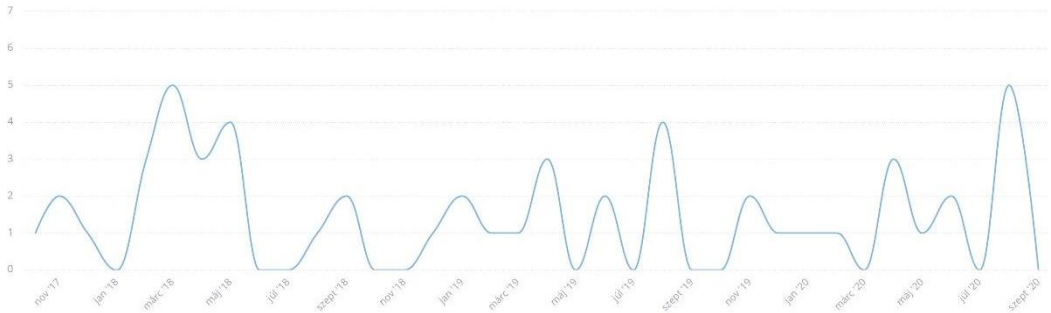
„Én hiába vagyok fehér bőrű, ápolt, jól öltözött, a büdös cigány jelzőt nem tudom levetkőzni! Sokat töprengtem: ha ugyanabban az osztályban végeztünk, kb. ugyanolyan az érettségi bizonyítvány eredménye, akkor miért? Igen! Azért, mert cigány vagyok!"[16]

„jött a két csősz, akkor így mondtuk, csősz, az egyik hetvennyolc volt akkor, a másik nyolcvan, kérdezték, merre, mondta, hogy csak megy haza, persze, aha, mondták, büdös cigány, biztos lopni voltál, öt percig szó szót követett, lelőtték, azonnal meghalt, a hároméves lánya végignézte"[17]

„Felmegy a pumpa? olyasmire arról menj a francba „úristen, de sok büdös cigány, takarodjatok már innen!" szagolgatták ott egymást, hogy tényleg büdösek-e."[18]

Büdös roma

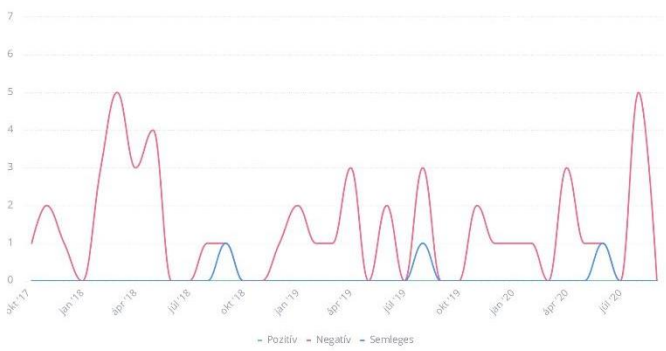
A büdös roma *elnevezés említéseinek időbeli eloszlása*

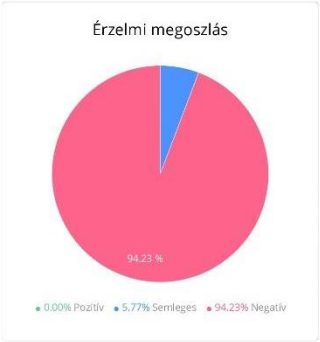

[15] https://femina.hu/hazai_sztar/gyozike-nav/
[16] https://velvet.hu/gumicukor/2019/02/14/gaspar_bea_ciganysag_diszkriminacio/
[17] https://nlc.hu/ezvan/20190707/elfogadas-pekseg-roma/
[18] https://nlc.hu/ezvan/20190125/uccu-ciganysag-szenasi-szilvia-interju/

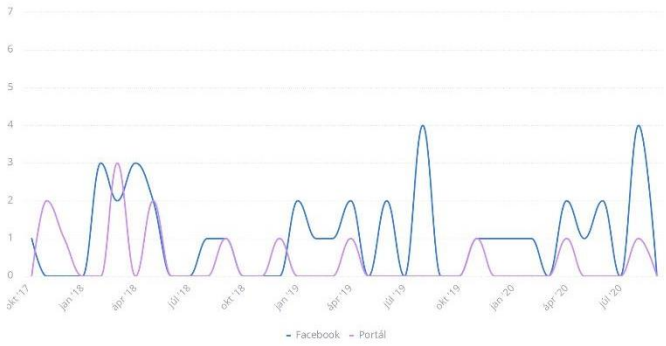

A büdös roma *elnevezés említésének időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint*

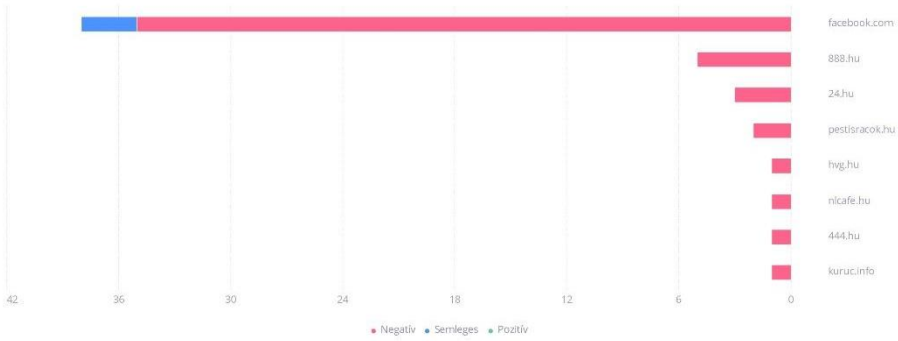

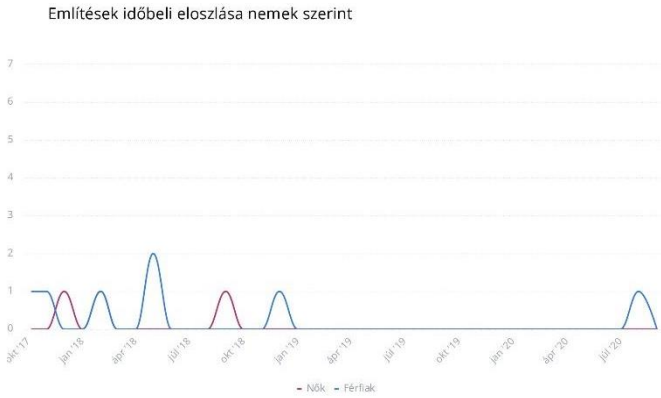
A büdös roma *elnevezés említésének időbeli eloszlása helyszín szerint*

A büdös roma *elnevezés említésének időbeli eloszlása nemek szerint*

A büdös roma *elnevezés említésének helyszíne nemek szerint*

Ennél a jelzőnek talán a legszélesebb hatóköre, hiszen javarészt nem romákra használják. Jellemzően akkor alkalmazzák, ha valakit meg szeretnének sérteni, de a sértés nem áll közvetlen kapcsolatba a sértés tárgyával, a kiinduló indokkal.
„Elmebeteg Orbán! Büdös roma.”[19]

„Cigány Lomnici... ti az országunkat kifosztó fajtáddal együtt jól megvagytok, senkiházi cseléd vagy... büdös roma közmunkás vagy.”[20]

„A Kunok utálják a büdös roma fajtátokat, így a csutfasz Vektorodat meg téged is.”[21]

„Orbánt a barátja GECINEK nevezte, emlékezel... de az is marad, egy büdös roma GECI !”[22]

„A te büdös roma fejed is szétverik egyszer more.”[23]

„mit cigányozol te büdös roma hungarofób szarjankó!”[24]

„Ezt a büdös roma családot is a kurmánnyal együtt kellene nyaktiló alá tenni!”[25]

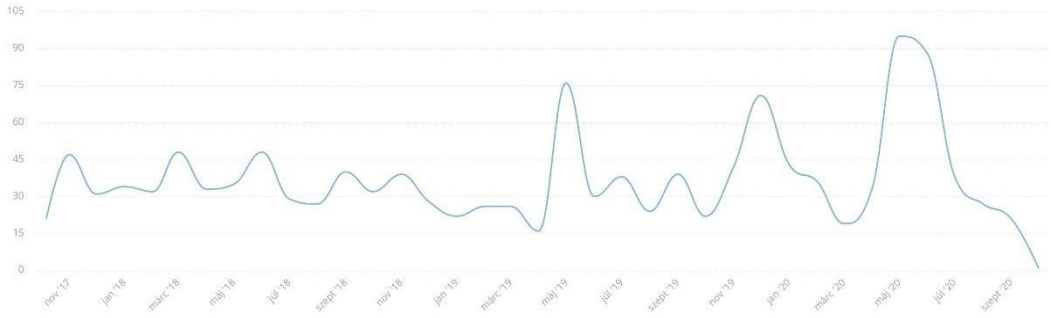
[19] https://24.hu/tag/allamositas/
[20] https://888.hu/ketharmad/lomnici-stabil-ertekek-nelkul-nem-lehet-megvedeni-magunkat-4129225/
[21] https://888.hu/ketharmad/igy-kampanyolt-a-jaszsagban-orban-viktor-video-4136524/
[22] https://hvg.hu/itthon/20181207_A_New_York_Times_orban_ceu_heuvel
[23] https://24.hu/belfold/2018/05/06/mi-vagyunk-a-tobbseg-tek-kossuth-ter-tuntetes/
[24] https://888.hu/amerika-london-parizs/egy-sved-kepviselo-is-magyarorszagra-koltozik-mert-itt-biztonsag-van-4139237/
[25] https://nlc.hu/sztarok/20171109/gaspar-evelin-panaszt-tett-a-nav-ellen/

„Szégyen már a külseje is ennek a ganénak. Nem szívesen ülnék mellé, biztos hogy büdös roma szaga van.”[26]

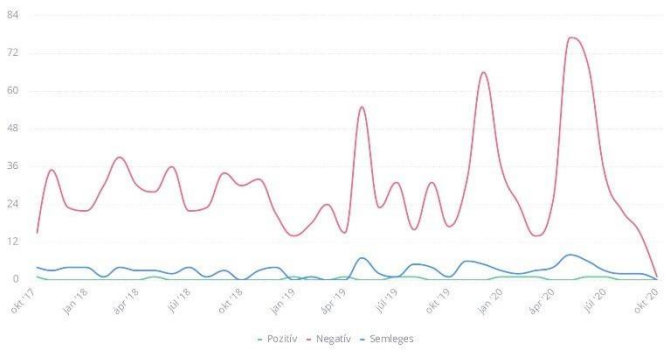
Bűnöző

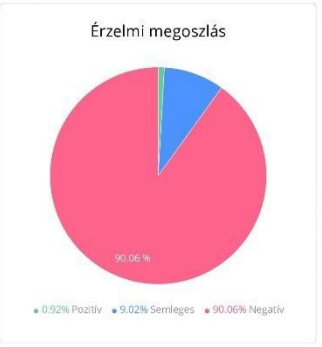
Bűnöző cigány

A bűnöző cigány *elnevezés említéseinek időbeli eloszlása*

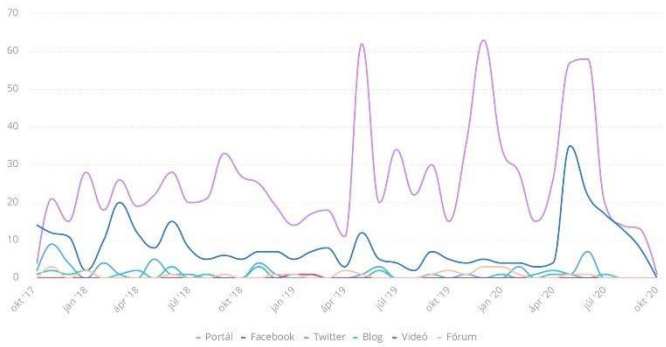
A bűnöző cigány *elnevezés említésének időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint*

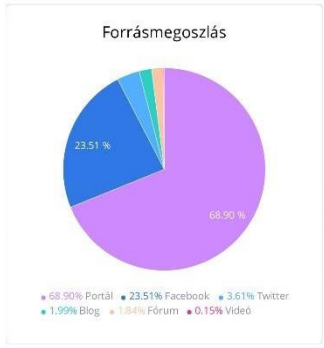

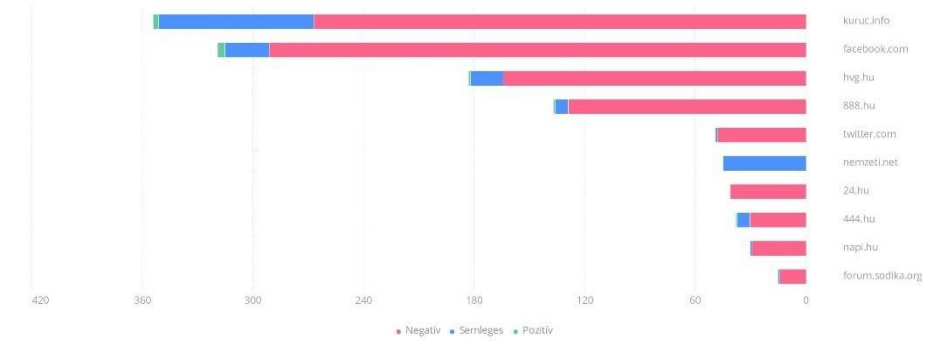

[26] https://www.facebook.com/329107800543535/posts/ 2045624705558494?comment_id=2045632102224421

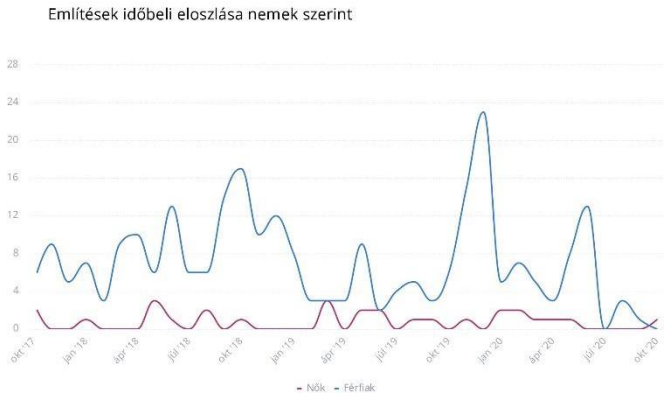
A bűnöző cigány *elnevezés említésének időbeli eloszlása helyszín szerint*

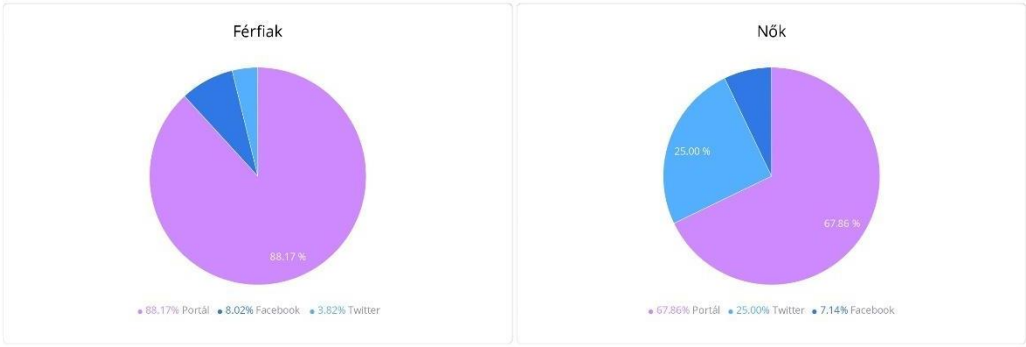

A bűnöző cigány *elnevezés említésének időbeli eloszlása nemek szerint*

A bűnöző cigány *elnevezés említésének helyszíne nemek szerint*

A jelzős szerkezet a bűnöző cigány formában elenyésző kisebbségben fordult elő, ezzel szemben a *cigánybűnöző* nagyon gyakran használt szókapcsolat volt.

„Mert ő az erősebb. Neki vannak kigyúrt cigánybűnöző rokonai és haverjai.”[27]

„hát ilyen választék között valóban a Dombóvári viszi a prímet.. hombár fejű Győző, a félhülye Istenes, látens homok Ember Márk, ÉNB Joe, a cigánybűnöző Nagy Ervin az a Tamás meg Zé, Mekis zacskóra érettek..”[28]

„Farkas Flórián annyi cigány szavazatot tud szállítani a Fidesznek, amennyi nélkül a legutóbbi választásokon esélyük sem lett volna a kétharmadra. A HírTV megszólaltatta a cigánybűnöző egykori politikai szövetségeseit, akik állítják: a jelenlegi miniszterelnöki biztos lopással kezdte a politikai karrierjét.”[29]

„Húsvétkor az ügy miatt kommandósok kopogtattak a magamutogató cigánybűnöző ajtaján, 700 ezer forint körüli összeget vittek el a házból, majd nyáron közel 200 milliót egy budapesti széfből.”[30]

„A cigánybűnöző a legnagyobb titokban hagyta el a szombathelyi börtönt múlt héten. Az enyingi bodzaszedőt a Marian Cozma-gyilkosság miatt ítélték el harmadrendű vádlottként, de megrövidítették a büntetését.”[31]

„Ne köntörfalazzunk: igenis vannak problémák, sőt, nagyon komoly problémák. – Erre használják sokan a „cigánybűnöző ” kifejezést. – Igen, tudom, és ez bizonyos szempontból meg is áll, sőt, az én nevem is belefér.”[32]

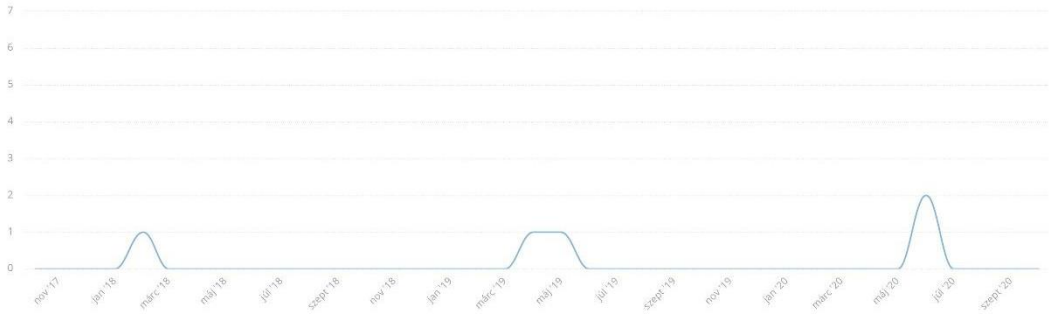
[27] https://www.borsonline.hu/celeb/2019/09/csak-videon-lathatja-kisfiat-l-l-junior-exfelesege
[28] https://www.borsonline.hu/celeb/2018/01/dombovari-istvan-hazank-legszexibb-ferfija
[29] https://kuruc.info/r/35/184049/
[30] https://kuruc.info/r/2/181264/
[31] https://kuruc.info/r/2/188305/
[32] https://www.facebook.com/105038960867769/posts/137431104295221

„Néhány évvel ezelőtt a magyar bűnüldözés megkreálta a 'cigánybűnözés', a ' cigánybűnöző ' fogalmát Ez a jelzős szerkezet egyedülálló, hiszen nem beszélnek szlovák-, román-, szerb-, magyar- és nem tudom, milyen egyéb bűnözésről, ez a privilégium úgy látszik, csak a cigányságot illeti meg.”[33]

„Én nem vagyok cigánybűnöző , de a bűnöző cigány sem azért követi el a bűnt, mert cigány, hanem mert olyan ember, amilyen, onnan jött, ahonnan, olyan társaságba került, amilyenbe.”[34]

Bűnöző roma

A bűnöző roma *elnevezés említéseinek időbeli eloszlása*

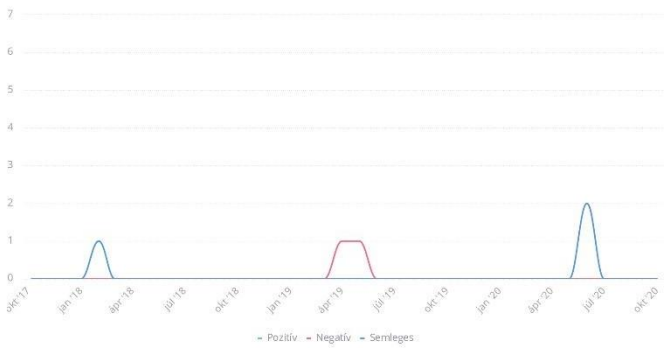

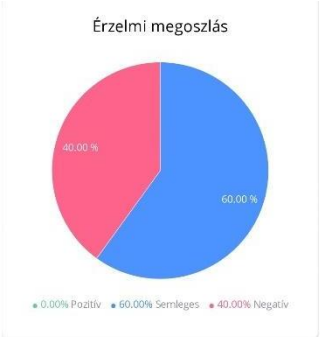
Szófelhő

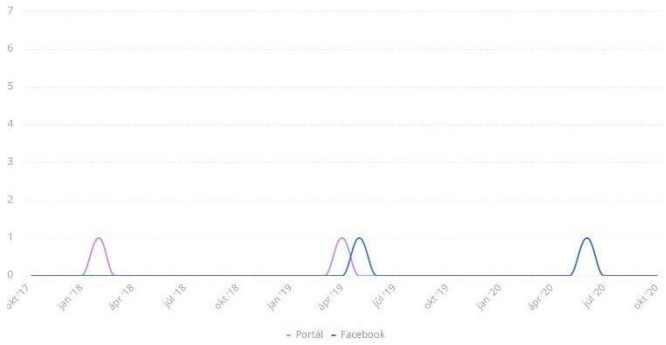
[33] https://helsinkifigyelo.444.hu/2019/09/06/_ebbol_getto_lesz_a_ciganysag_ugye_1989-ben
[34] https://nlc.hu/ezvan/20190125/uccu-ciganysag-szenasi-szilvia-interju/

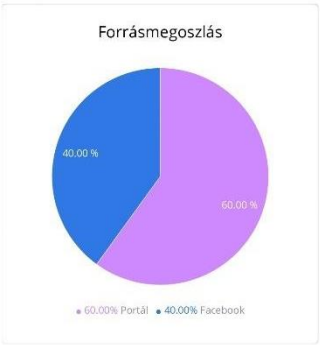
A bűnöző roma *elnevezés említésének időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint*

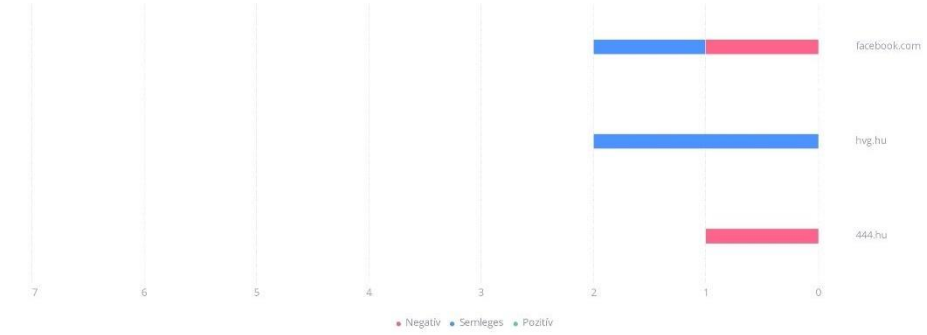

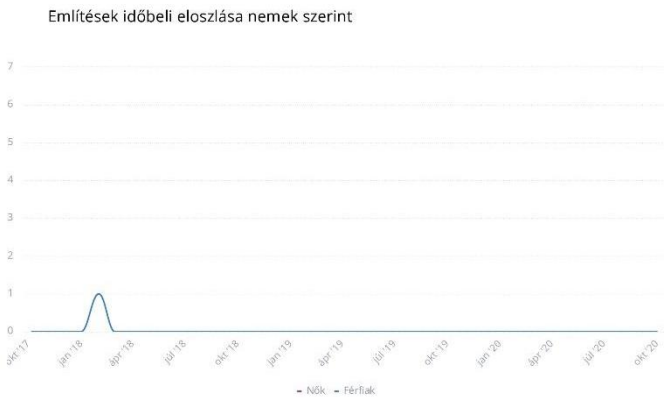
A bűnöző roma *elnevezés említésének időbeli eloszlása helyszín szerint*

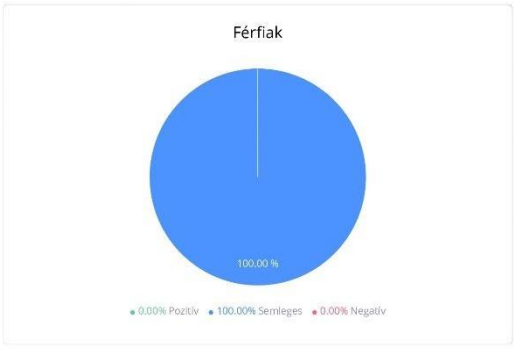

A bűnöző roma *elnevezés említésének időbeli eloszlása nemek szerint*

„Ahogy mondta a Belügyminiszter Úr Nem lehet kijelenteni hogy romabűnöző /bűnözés Mert mi van akkor Ha az elkövető 1 perui(?!) indián...”[35]

„Farkasflóri romabűnöző hitet tett a nagyvezírnek és kövérdurungbajuszlacának hogy minden roma a narancshordára fog szavazni.”[36]

„Na pontosan az ilyenek miatt lesz vonulgatás, mert sajnos a többségi társadalom nem tud különbséget ember és ember közt. Nekik minden roma romabűnöző es pont.”[37]

„Pont annyiban, mint a) lerabolni évi ezer milliárdokkal egy országot és teljesen tönkretenni az összes intézményét a gazdaságtól a szociális intézményekig, egy

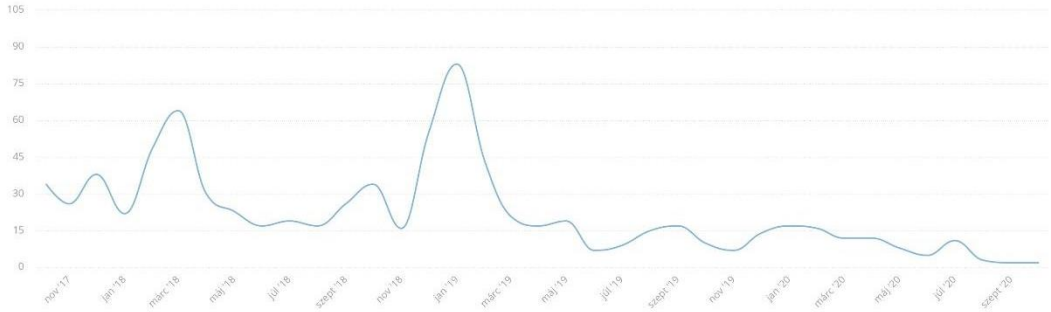
[35] https://www.facebook.com/264517713636590/posts/ 3043400205748313?comment_id=3043506389071028
[36] https://hvg.hu/itthon/20180225_Majdnem_40_szazalek_a_reszvetel_Hodmezovasarhelyen
[37] https://168.hu/itthon/kamaszok-vertek-agyon-egy-66-eves-ferfit-a-felesege-szeme-lattara-nemi-edessegert-es-6000-forintert-hajduhadhazan-168386

fehérgalléros vidéki romabűnöző vezetésésével, összehasonlítva a b) nyírségi romával aki ellopott egy vödör cefrét és a körzeti megbízott jól elveri, bezárja, majd lecsukják.''[38]

Geci

Geci cigány

A geci cigány *elnevezés említéseinek időbeli eloszlása*

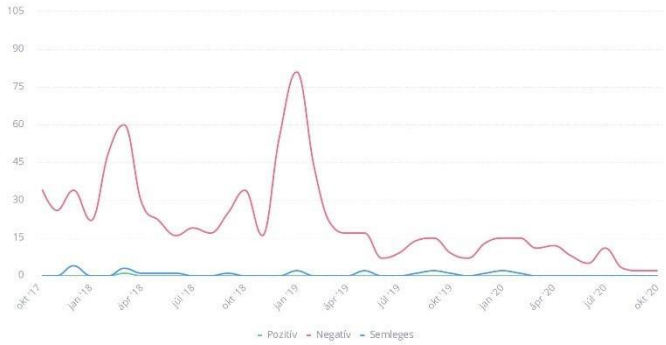

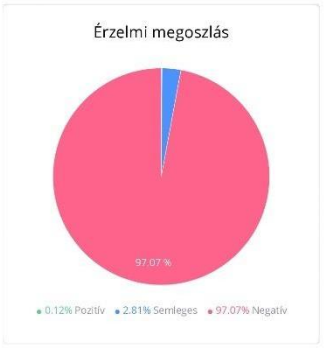
Szófelhő

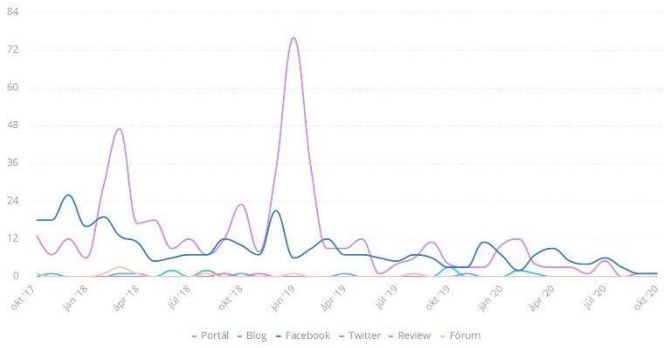
[38] https://444.hu/2019/04/18/korrupt-hatalomehes-koalicio-miatt-aggodik-kover-laszlo-egy-megdobbento-lapinterjuban

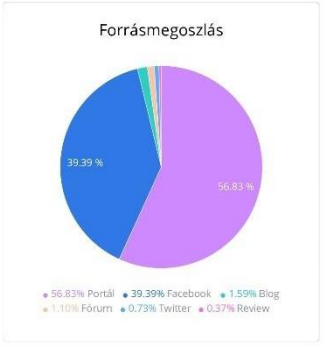
A geci cigány *elnevezés említésének időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint*

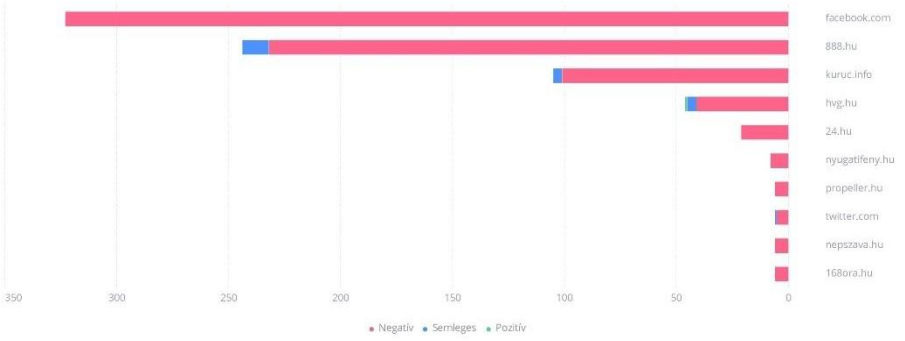

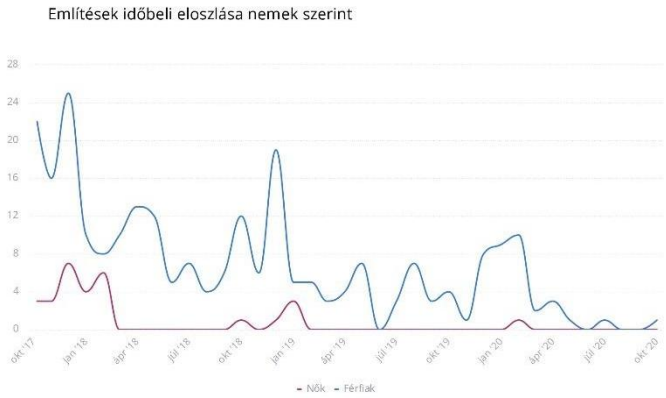
A geci cigány *elnevezés említésének időbeli eloszlása helyszín szerint*

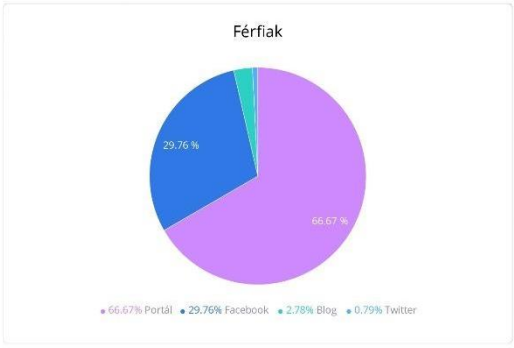

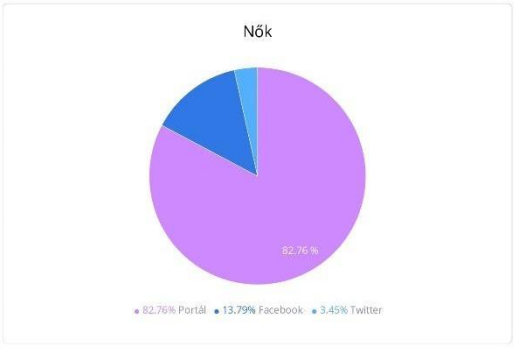
A geci cigány *elnevezés említésének időbeli eloszlása nemek szerint*

A geci cigány *elnevezés említésének helyszíne nemek szerint*

A jelző az online szövegfolyamban elválaszthatatlan *Simicska Lajos* üzletember 2015. február 6-án tett, a miniszterelnököt becsmérlő kijelentésétől.[39] [40] Jellemző módon azóta a szitok elsősorban nem romákra vonatkozik, hanem az ismertté vált esetre utal, abból táplálkozik, azt idézi fel, erősíti meg.
„Felcsúti tolvaj geci cigány."[41]

„Hazug felcsúti tolvaj geci cigány."[42]

[39] https://index.hu/belfold/2015/02/06/simicska_lajos_orban_egy_geci/
[40] https://24.hu/belfold/2015/02/06/simicska-lajos-kinyirnak-lelonek-elut-egy-auto/
[41] https://444.hu/2019/05/20/orban-viktor-tavolrol-vezetett-egy-autot
[42] https://444.hu/2019/04/09/orban-szerint-a-muszlim-emberek-civilizacios-valsagot-okoztak-europaban-a-kelet-nyugatra-jott

„Retkes geci cigány. halàl neki”[43]

„Két mocskos tolvaj bűnöző geci cigány!”[44]

„Rákos gwci fassszopo nyomorèk csaló geci cigány nyomorèk tetves póker”[45]

„Ennyire lutsta és buta a magyar!!! Itt csak vérrel lehet már elvenni a hatalmat a geci cigány törpétől!!!”[46]

„HÚGYAGYÚAK! KÖCSÖG HOLLIK, A GECI CIGÁNY AZON A PADON FOG MEGSZOPTATNI, DE AMIT A SZÁDBA VER AZT NYELD LE !!!!!”[47]

„Felelős kormánynak pont jó a Geci Cigány Varacskos maradóna Hitler Kádár szarkormánya. természetesen a Nemi Arányoknak megfelelően tartalmazzon tagokat.”[48]

Geci roma

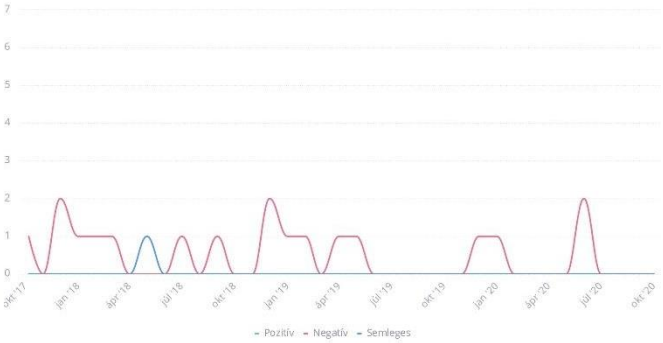
A geci roma *elnevezés említéseinek időbeli eloszlása*

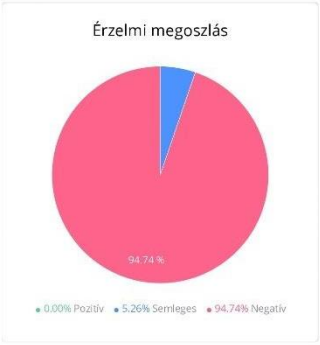

[43] https://www.borsonline.hu/aktualis/2019/09/a-gyerekgyilkos-k-daniel-vallomasa-jol-foznek-a-bortonben
[44] https://www.facebook.com/247920204622/posts/2320252384640413?comment_id=2321861601173458
[45] https://play.google.com/store/apps/details?id=com.playtika.wsop.gp
[46] https://444.hu/2018/12/08/ketsegbeestek-az-mta-kutatoi-amiert-a-kormany-januartol-keresztbetesz-a-kutatasaiknak
[47] https://24.hu/belfold/2018/04/03/hany-fideszes-kell-egy-szoptatopad-atadasahoz/
[48] https://dudenbuch.blog.hu/2020/03/13/okoskormanyt_a_feleloskormany_ellen

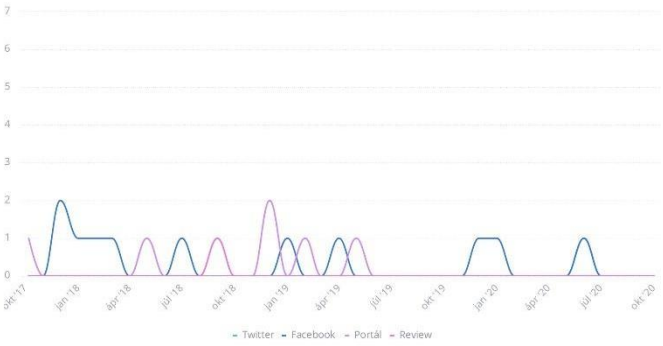

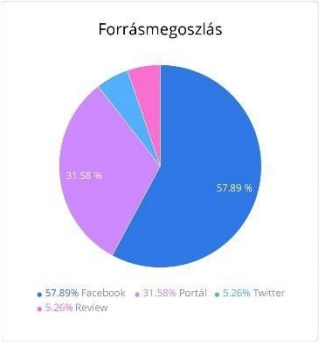
A geci roma *elnevezés említésének időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint*

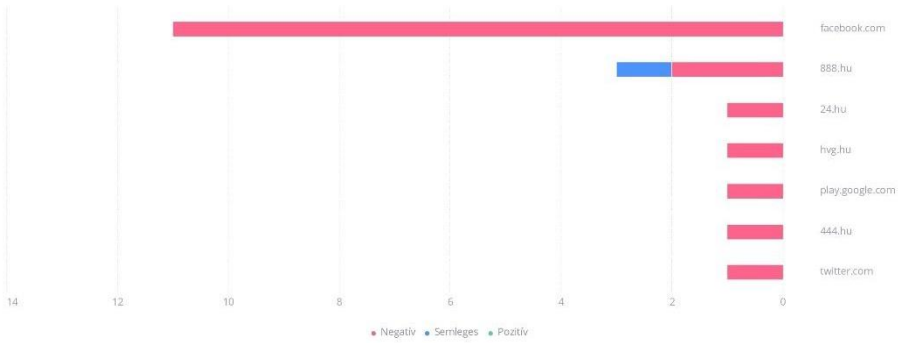

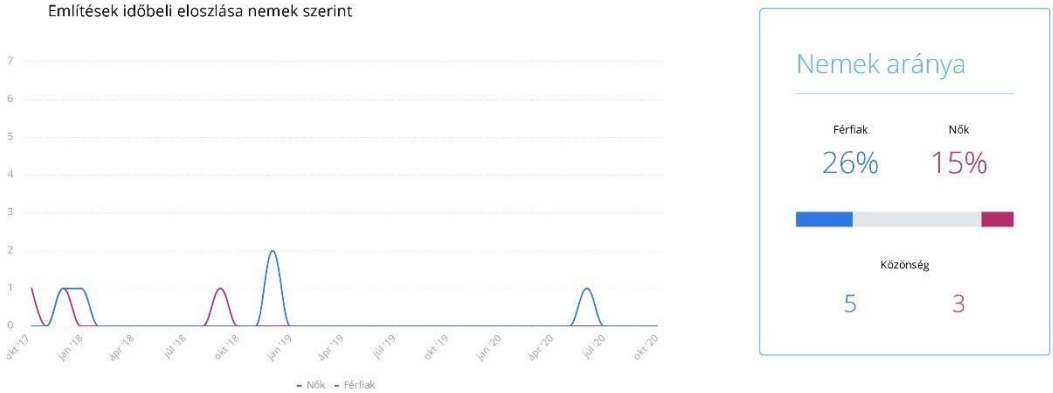
A geci roma *elnevezés említésének időbeli eloszlása helyszín szerint*

A geci roma *elnevezés említésének időbeli eloszlása nemek szerint*

A geci roma *elnevezés említésének helyszíne nemek szerint*

„Gyurcsány = Gyurcsány úr,.....Orbán= " GECI "' roma !!!!!!”[49]

„Konkolyné Kurucz Éva én caak 27000 ret ösztöztek nyugdij melett menyek dolgozni múcsön meg elvették a nyugdijam geci roma paelament telle patkányokkal”[50]

„Levegőt fújnak a gáz helyett a vezetékekekbe ! -meleget nem ad ! De a pénzt azt ki kell fizetni mert forog az óra! MUTYIZIK ORBÁN MINDENEN ! + A 27%_OS ÁFÁK STB KEZELÉSI STB KÖLTSÉGEK ! hogy tudjon hizni lopni ez a geci roma csávó !”[51]

„Talán kend valamit félre értett. Ha egy évi ezer milliárdos tolvaj geci roma a gazdája akkor ne cigányozzon és cigánybűnözőzzön olyanokat akik évente talán ezer forint értéket lopnak és azt is csak természetben, szilvaéréskor.”[52]

Gyilkos

Gyilkos cigány

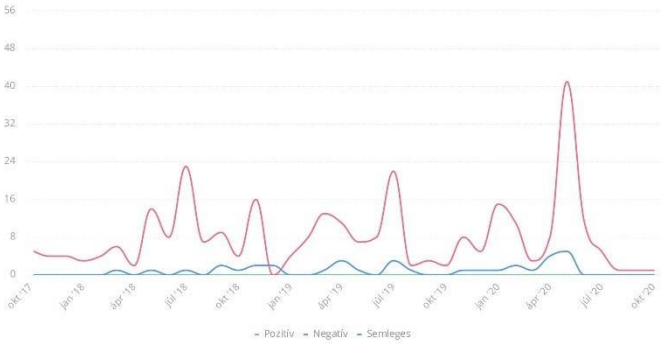
A gyilkos cigány *elnevezés említéseinek időbeli eloszlása*

[49] https://888.hu/kinyilott-a-pitypang/parlamenti-abszurd-gyurcsany-es-a-dk-egett-mint-a-reichstag-4143443/
[50] https://www.facebook.com/287770891404/posts/10157591186946405?comment_id=10157592213111405
[51] https://168.hu/itthon/tombol-a-tel-de-majdnem-uresek-a-magyarorszagi-gaztarolok-145950
[52] https://444.hu/2019/05/22/toroczkai-azt-igeri-ha-22-ben-nyer-sziberiai-bortonbe-zarja-a-roma-jogvedoket

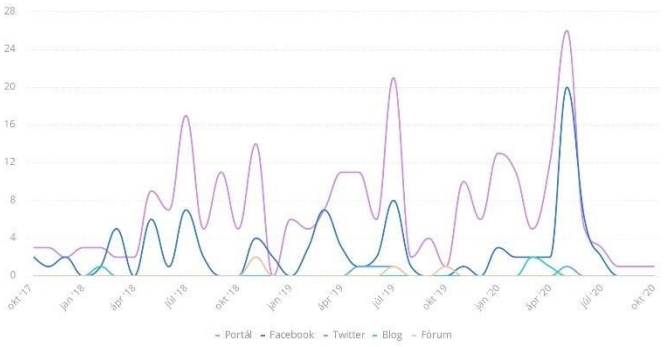

A gyilkos cigány *elnevezés említésének időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint*

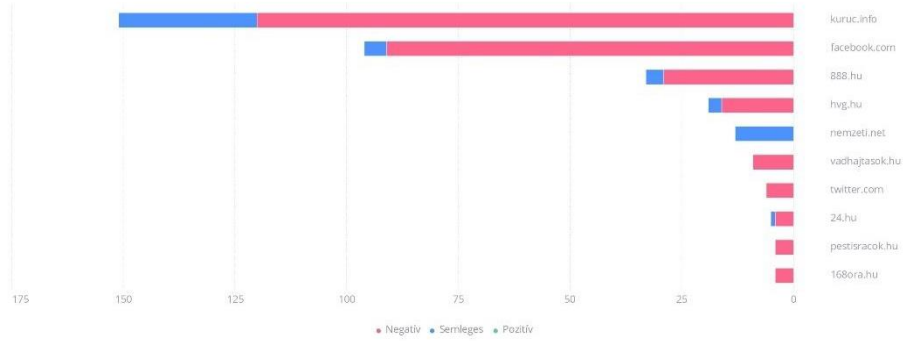

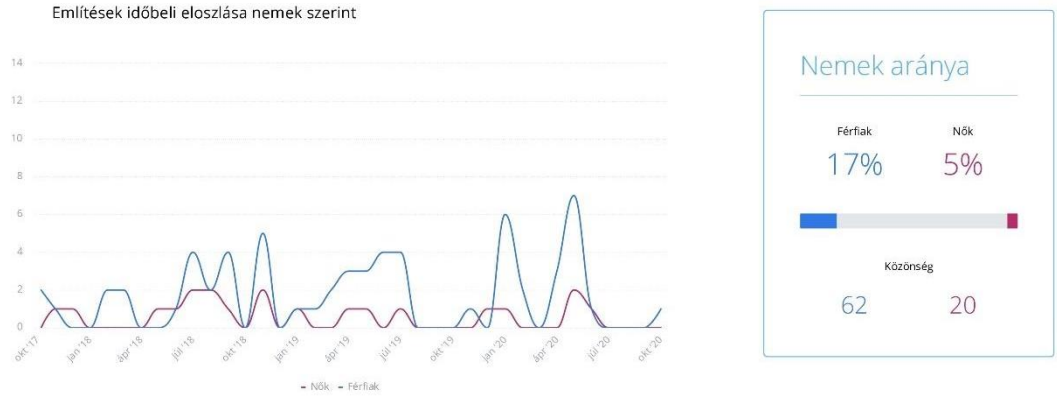
A gyilkos cigány *elnevezés említésének időbeli eloszlása helyszín szerint*

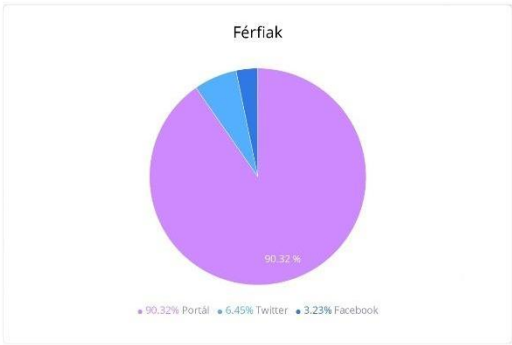

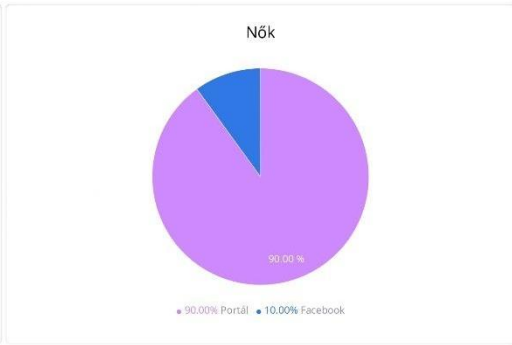

A gyilkos cigány *elnevezés említésének időbeli eloszlása nemek szerint*

A gyilkos cigány *elnevezés említésének helyszíne nemek szerint*

"'rollerezés közben csalta el a 16 éves kamaszfiú' Nem kamaszfiú volt az, hanem egy mocskos gyilkos cigány!!! Ne mentegessétek ezeket aljas gyilkosokat, mert hányok ettől a "kamaszfiú"-zástól!!!"[53]

"Jogállam? Egy torockai által vezetett országban? Eszednél vagy te? Először a gyilkos cigány menne. Aztán a rabló cigány. Aztán a zsebtolvaj cigány."

"László Szabó Tényleg ezt tanítják az Eötvösön? Hogy aki agresszív, az kommunbista? A börtönökben a sok rabló gyilkos , cigány , mind-mind kommunista? A nyilasok, tálibok, ISIS tagok mind-mind kommunisták? Esetleg ezek nem is agresszívak?"[54]

"...rászabadították a társadalomra az olaszliszkai magyarlincselés elsőrendű vádlottját, "H.", azaz Horváth Dezsőt. A magyarországi gazságszolgáltatásról sok mindent elárul, hogy az áldozatát a gyermekei szeme láttára agyonverő gyilkos cigány a börtönvellneszben 53 jutalmat is kiérdemelt, önismereti és konfliktuskezelő tréningen vett részt, de hússzor még a börtönt is elhagyhatta."[55]

"15 év fegyházbüntetésre ítélt harmadrendű vádlottjának feltételes szabadságra bocsátásáról a Szegedi Törvényszék büntetés-végrehajtási bírája, a végzés azonban fellebbezés miatt nem végleges. A gyilkos cigány a Szegedi Fegyház és Börtönben tölti szabadságvesztését, amelyből tizenöt évet követően 2021. október 24-én szabadulhatna."[56]

"Ezen a napon találták meg az eltűnt 8 éves sólyi kislány holttestét Királyszentistván közelében. A 16 éves gyilkos cigány egy erdőbe vitte a kislányt, egy kővel

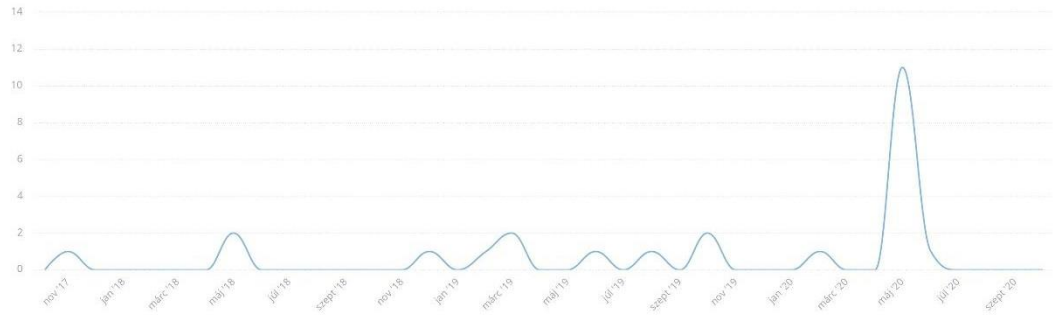
[53] https://www.borsonline.hu/aktualis/2018/05/gyerekgyilkossag-solyon-adrienn-utan-akar-halni-a-kutyaja
[54] https://24.hu/belfold/2018/03/08/lazar-no-go-zonajaban-el-a-becsi-magyarok-nagy-resze/
[55] https://kuruc.info/r/2/200433/
[56] https://kuruc.info/r/2/205409/

szétverte a fejét, majd levetkőztette és a patakba dobta a holttestét. A gyilkos szülei az eset után megfenyegették az áldozat szüleit is."[57]

"A bíró nem látott őszinte megbánást. Sőt, kifejezetten érzéketlennek tartotta, hogy B. Enikő közömbösen otthagyta a földön fekvő, vérző nyugdíjast, a mentőt pedig a szomszédok hívták ki hozzá. A gyilkos cigány visszatért ugyan a tett színhelyére, de nem azért, hogy megnézze, mi történt áldozatával, hanem azért, hogy headsetjét megkeresse."[58]

Gyilkos roma

A gyilkos roma *elnevezés említéseinek időbeli eloszlása*

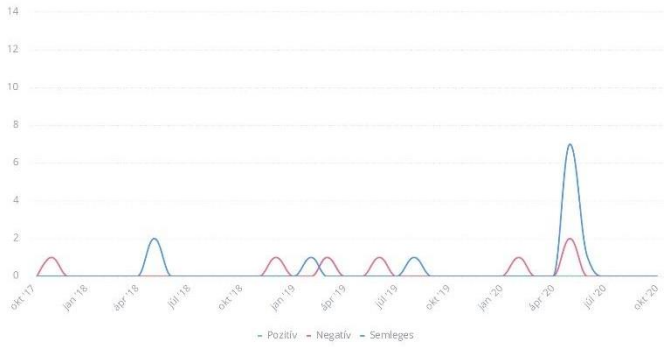

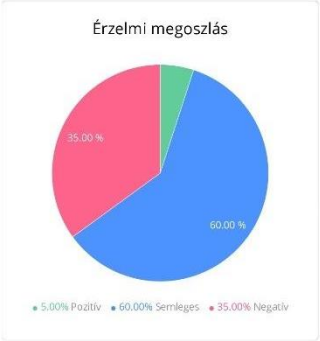
Szófelhő

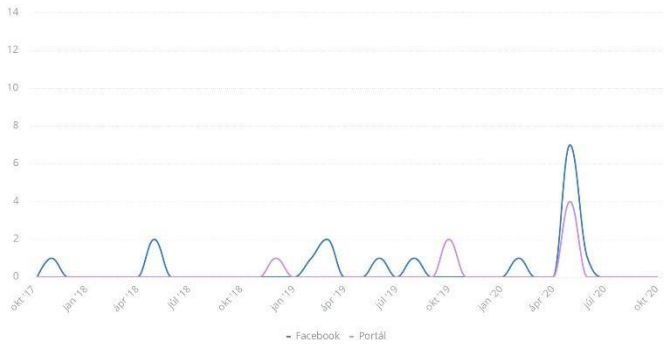
[57] https://kuruc.info/r/2/211070/
[58] https://kuruc.info/r/35/197675/

A gyilkos roma *elnevezés említésének időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint*

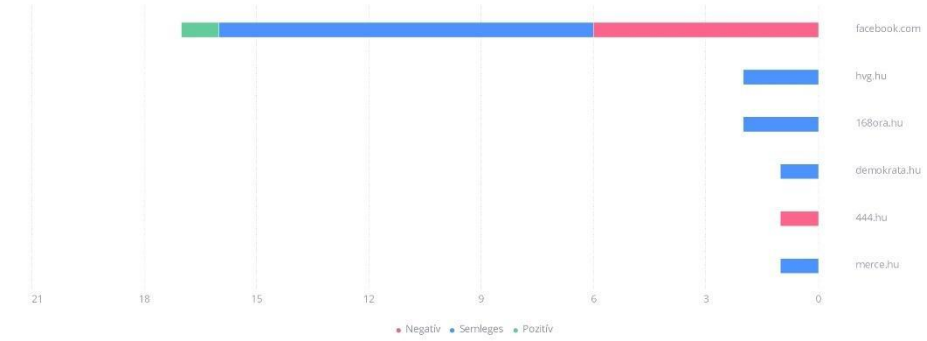

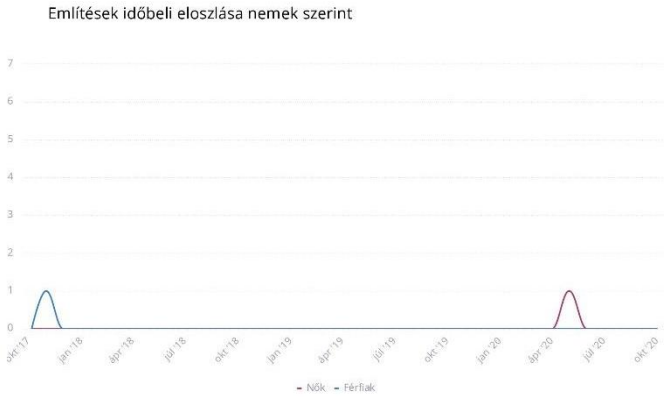
A gyilkos roma *elnevezés említésének időbeli eloszlása helyszín szerint*

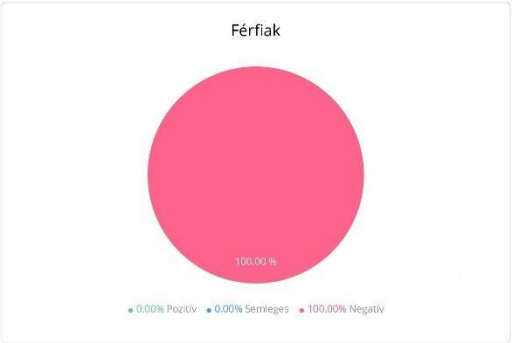

A gyilkos roma *elnevezés említésének időbeli eloszlása nemek szerint*

A gyilkos roma *elnevezés említésének helyszíne nemek szerint*

„A szülők bőven hagynak kivetnivalót maguk után! Ilyen családnak minek gyerek? Na és a gyilkos roma kölyök sem semmi! Katasztrófa!”[59]

*„Tudod mi a szomorú Karigerikém?! Ez rasszista gyilkosság volt de a másik oldalról!!!! A gyilkos roma volt az aki rasszista indítatásból ölt!!!!! Bal**sz”*[60]

[59] https://nlc.hu/ezvan/20190311/bosszut-eskuszik-a-megolt-hateves-kislany-csaladja/
[60] https://www.facebook.com/193944440638410/posts/3277982135567943?comment_id=563798337878001

„Elképesztően demagóg vagy, szóval pár gyilkos roma miatt vegyünk egy kalap alá minden mélyszegénységben élő cigányt? Szerintem ezt gondold át mégegyszer.”[61]

„Szomoru nagyon ez az ugy es meg szomorubb a hozzaalasotok. Az ilyen ugyet igy kezelni ez uszitas. Gondolod hogy a 18 eves roma gyermek edesannya boldog hogy a gyermeke börtönbe kerul ? Kinek öröm ez a gyilkossag. Talan neked vagy Karacsonynak. Szegyeljetek magatokat, uszitasra hasznaljatok ezt az ugyet a megölt magyar es a gyilkos roma kihaszalasaval.”[62]

„Láthatnád hogy nem vagyok Mihazánkos. Sőt álmomban nem fordulna elő hogy támogassam őket. Viszont most nem pártokról sőt nem is etnikumokról van szó! Hanem arról hogy egy ember megölt két gyereket! Te pedig a rájuk megemlékezőket nácizod éppen, csak azért mert a gyilkos roma származású? És ez mi alól menti fel? Származástól, etnikumtól függetlenül de akkor is gyilkos! A gyilkosokat támogatók pedig bűnpártolók! Erkölcsre nem tanítanak az ELTE n?”[63]

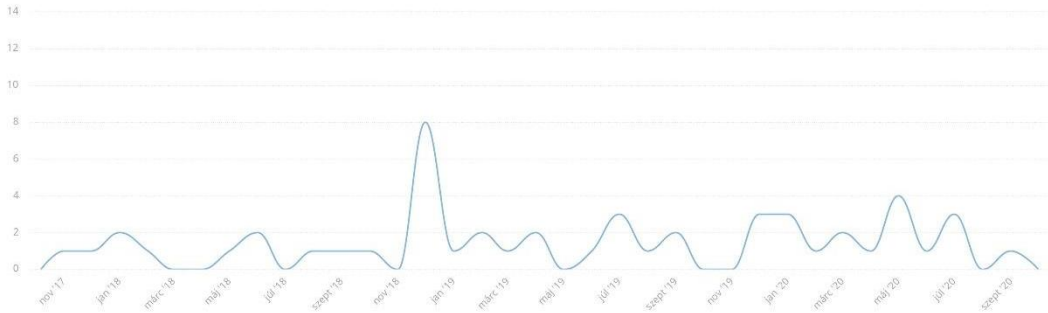
„hiába kerül börtönbe a gyilkos, igazságtalanság történik, mivel végül kiszabadul a „wellness börtönből (közben meggazdagodva a strasbourgi kártérítésekből), s folytathatja„. Egészen rettenetes képet fest Novák Előd: a gyilkos roma ember jólétben tengeti az életét a „wellness börtönben” éveken keresztül, aztán meggazdagodva folytathatja a gyilkolást a szabadulása után. Természetesen ha ez így lenne, az rettenetes lenne.”[64]

[61] https://444.hu/2018/12/11/ramutattak-hogy-a-varos-megbelyegzi-a-szegenyeket-erre-azt-kaptak-az-arcukba-hogy-sargentini
[62] https://www.facebook.com/184272521594541/posts/ 3133235916698172?comment_id=3133414716680292
[63] https://www.facebook.com/193944440638410/posts/3277982135567943?comment_id=122514779467008
[64] https://merce.hu/2020/05/24/a-deak-teri-keseles-sem-lehet-urugy-novak-elod-rasszizmusara/

Lusta

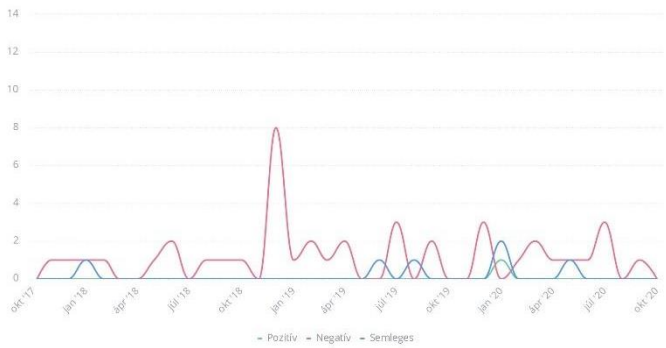
Lusta cigány

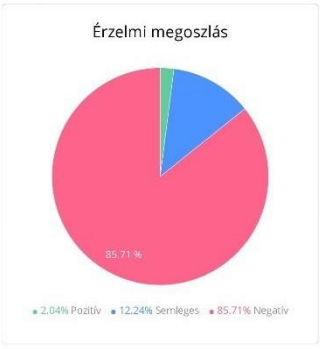
A lusta cigány *elnevezés említéseinek időbeli eloszlása*

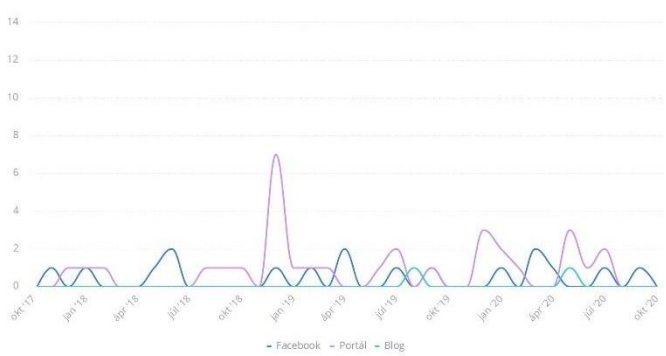

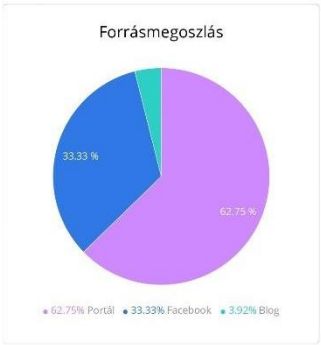
A lusta cigány *elnevezés említésének időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint*

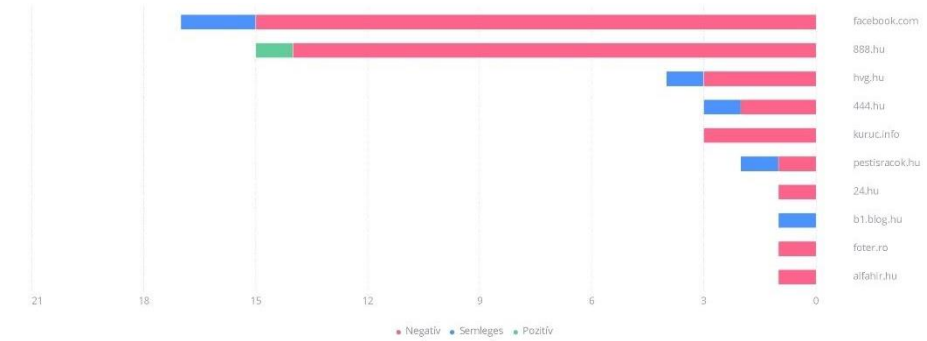

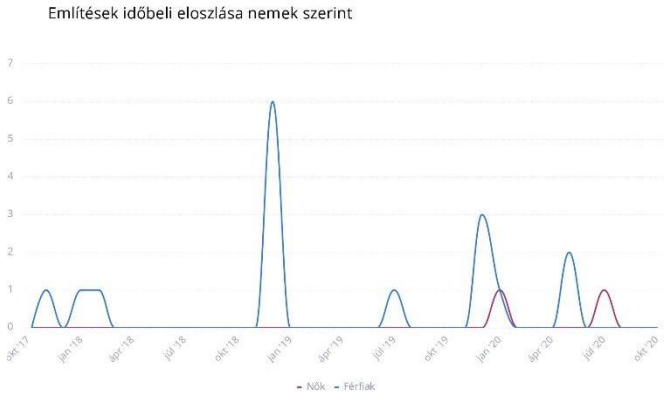
A lusta cigány *elnevezés említésének időbeli eloszlása helyszín szerint*

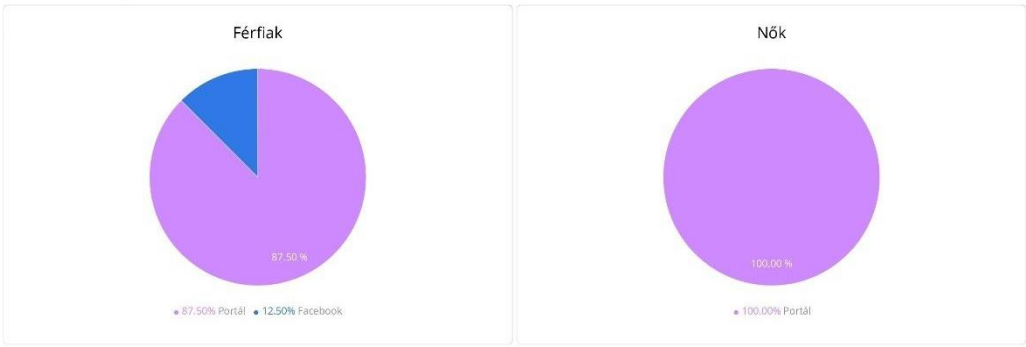

A lusta cigány *elnevezés említésének időbeli eloszlása nemek szerint*

A lusta cigány *elnevezés említésének helyszíne nemek szerint*

„…és ezt pont egy olasz mondja, aki egy a lusta cigány mediterrán (spanyol, görög, stb) népek sorában...”[65]

„Az Orbán megszopatta a macskazabáló, lusta cigány , buzi olaszokat! Legyen neki hála! Ámen Bergoglio még kiátkozza.”[66]

„Oláh István Hol nincs meló? Ezt miért írtad? Azért, mert egy 250 lelkes faluban élsz nem akarsz kimozdulni az odudból vagy lusta vagy elmenni dolgozni. Vagy egyszeűen egy lusta cigány vagy aki nem is akar dolgozni. Szóval?”

„Lófaxt. A sok lusta cigány takarodjon el dolgozni vagy dögöljön éhen. Ha viszont elmegy dolgozni, és elköltözik a retek falujából akkor 1 évig kapjon lakhatási támogatást (ami amúgy most is létezik, ezt kéne kibővíteni és megemelni) hogy érdeke legyen elköltözni és dolgozni.”[67]

„Na és itt érkeztünk el a lényeghez, mert a plakát tényleg álságos, hiszen szó sincs munkahelyeket elfoglaló migránsokról, semmihez nem értenek, dolgozni sem akarnak! A szövegnek úgy kellett volna hangzania, Magyarországra ne gyere, van itt már elég lusta cigány!”[68]

„Minden putriscigány törvényszerűen lusta alkoholista? Hát, azért ez eléggé sarkos nézet. Vegyük észre, hogy ha ugyanennek az embernek a vezetékneve Kalányos vagy Kolompár lett volna, itt köpködné a fél kommentszekció, hogy büdös, lusta cigány, hát hogy lehetett ilyen semmirekellő. Helyette, mivel szemmel

[65] https://www.vezess.hu/vezetunk/2018/01/16/ennel-nincs-lejjebb-a-korhaz-kapujaba-allt-az-autos-feltartva-a-mentot/
[66] https://888.hu/amerika-london-parizs/az-osztrakok-is-beintenek-a-migranskvotanak-4133238/
[67] https://888.hu/ketharmad/elfogadta-a-2020-as-koltsegvetest-az-orszaggyules-4190404/
[68] https://b1.blog.hu/2019/08/08/migransokkal_dolgoztat_a_fideszes_polgarmesterjelolt?fbclid=IwAR0dQ96XIAQTq6UIEA2tKgB38Ut-vjfNASUb08C2jF46GX6NldO_R6wbkto

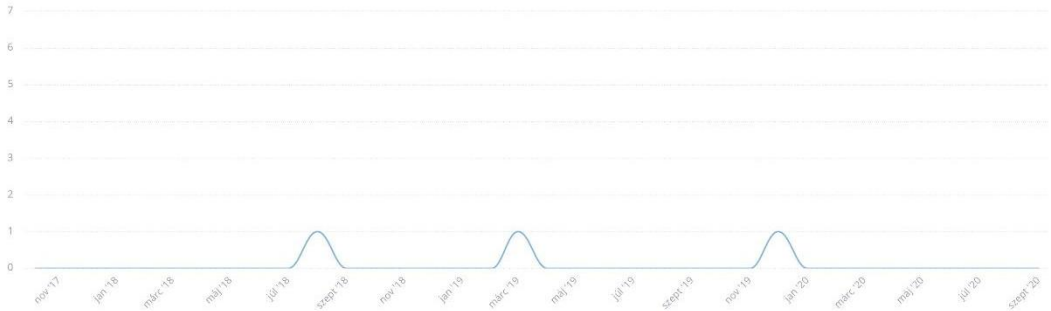
láthatóan magyar volt, mind elájulunk tőle, milyen csodálatos életet élt. Meg fogsz lepődni, sok százezer honfitársunk él éppen ilyen csodálatosat."[69]

„A magyar (szélső)jobboldal munkaetikája a nácikéhoz hasonló módon etnicizált. Narratíváiban a spekuláló zsidó és a lusta cigány alakja kerül szembe a keményen dolgozó magyar családéval, akik legszívesebben akkor is a szent magyar földet túrnák naphosszat, ha egy korszerűen gépesített termelőszövetkezet minimális munkabefektetéssel biztosíthatná…"[70]

„…cigányok és magyarok ezreit tette munkanélkülivé, tette munkájukat fölöslegessé. Nyilván a cigányság halmozottan hátrányát látta ezeknek a folyamatoknak, most pedig ahelyett, hogy összefognánk, „mihasználunk", „ lusta cigány "-ozunk. Rasszista tendenciáknak adunk helyet, emberek ezreit alázzuk meg és sértjük meg őket önérzetükben és személyi méltóságukban, anélkül, hogy higgadtan végiggondolnánk azokat a folyamatokat, melyek a…"[71]

Lusta roma

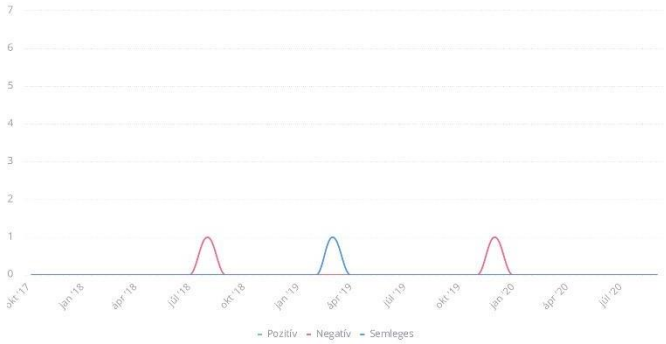
A lusta roma *elnevezés említéseinek időbeli eloszlása*

[69] https://444.hu/2018/09/24/halalra-gazolta-egy-auto-franciaorszagban-a-14-eve-okros-szekeren-vandorlo-magyar-mesehost-gecse-balazs-gergot
[70] https://merce.hu/2020/05/03/ki-nem-dolgozik-ne-is-egyek-munkaellenes-gyorstalpalo-a-munka-unnepere/
[71] https://jezsuita.blog.hu/2020/05/01/ a_romak_gyokertelensege_hofher_jozsef_sj_ciganypasztoracios_tapasztalatai

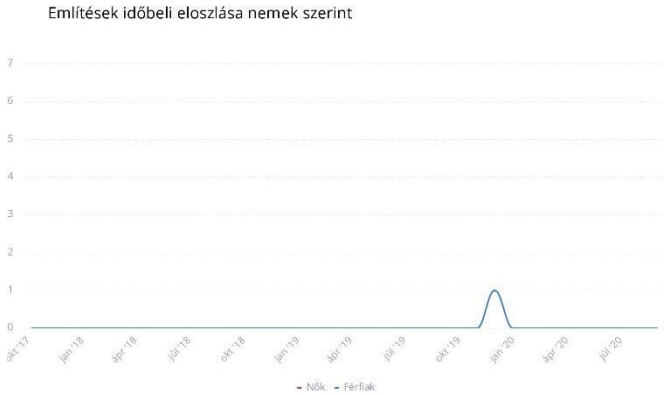

A lusta roma *elnevezés említésének időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint*

A lusta roma *elnevezés említésének időbeli eloszlása nemek szerint*

„Ferenc Horváth te lusta roma etnikum keress hazát”[72]

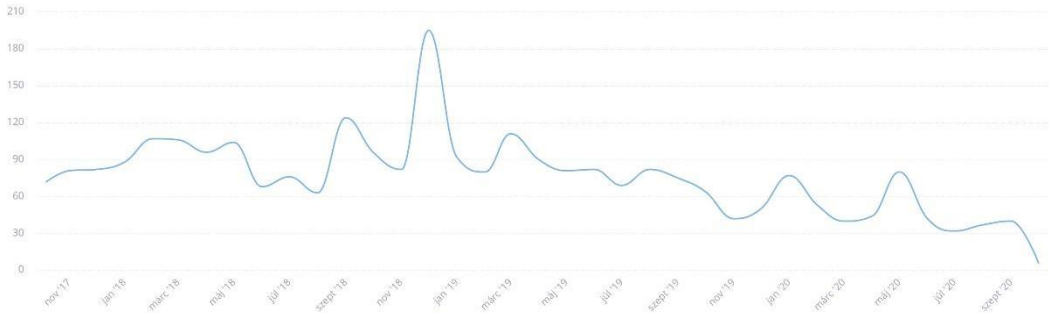
„Gratulálok neki. Fura némelyik hozzászólás ha nem csinal semit akkor lusta roma, ha csinal valamit akkor az a baj azért szidják. Vagy csak irigység. Ö legalább megpróbál kitörni a szegénységböl.”[73]

„Tisztelem és becsülöm azokat, akik tényleg mindent megtesznek, és annak látszatja is van. Ismerek értelmiségi romákat, papot is, még a pappá atására is meghívott. Ismerek zenész Romákat, konzervatóriumot járt, nem olyan hobbi muzsikusokat. De olyanokat is, akik betelepültek kus falunkba és magukjal hizták a drogokat, erőszakot, lopnak, késelnek. Nem vagyok sem vak, sem ostoba, hogy ne lássam a külömbséget igyekvő és lusta Roma között!!”[74]

Mocskos

Mocskos cigány

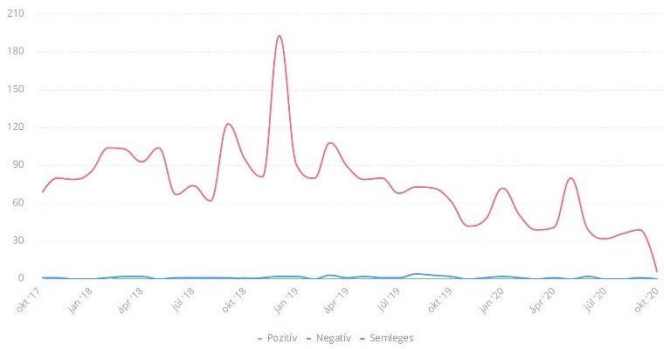
A mocskos cigány *elnevezés említéseinek időbeli eloszlása*

[72] https://www.origo.hu/nagyvilag/20180822-ismet-tobb-szaz-afrikai-migrans-rohamozta-meg-a-spanyo-lmarokkoi-hatart.html?utm_source=fb&utm_medium=origo&utm_campaign=nagyvilag
[73] https://www.facebook.com/202099276507678/posts/ 2854003964650516?comment_id=2854105057973740
[74] https://ujszo.com/kozelet/eletnyomorito-a-gettok-nyomora

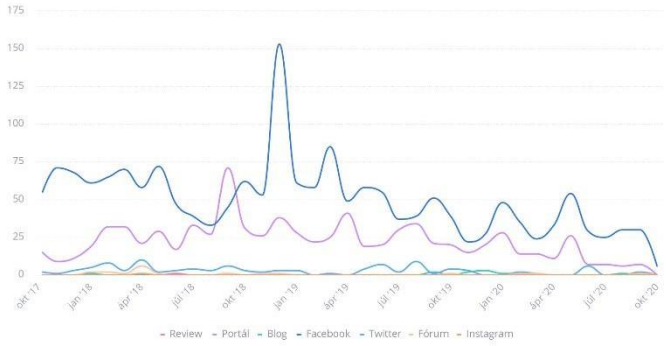

A mocskos cigány *elnevezés említésének időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint*

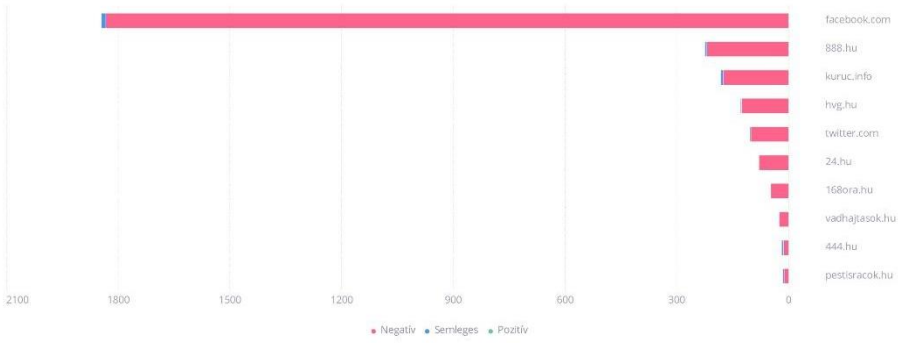

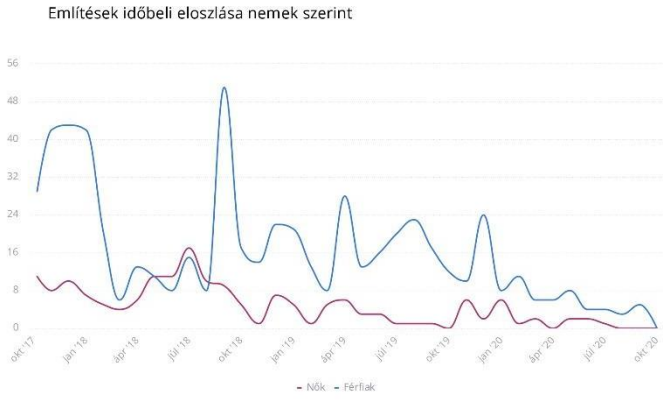
A mocskos cigány *elnevezés említésének időbeli eloszlása helyszín szerint*

A mocskos cigány *elnevezés említésének időbeli eloszlása nemek szerint*

A mocskos cigány *elnevezés említésének helyszíne nemek szerint*

„derogál kiírni hogy 4 mocskos cigány?”[75]

„mocskos cigány! láthatod a kommentekből, csak lakatosék szeretik az ilyen cigány patkányt!”[76]

„Mocskos cigány a száját mindig nyitva felejti. Biztos még a bőre alatt is pénz van, hogy ez a kislány hozzámegy. Inkább örökbefogadná, még válni sem kellene, úgy jobban illik a korához.”[77]

„Andor Jonas csöves a kurva anyád, aki a sarkon strichelve szedett össze kotonszökevény! leszarom a pénzét, de mikor gyerekek halnak meg a télen, mert az anyjának nem volt pénze tüzelőre! de majd elfogy a cigány pénze is! nyomorék vagy velük együtt! a rák egye ki a beleteket mocskos cigány patkányok! hitler is veletek kezdte volna a gázositást!”[78]

„Aki másnak vermet ás, maga esik bele, igaz a mondás. orbán cigány 52 évesen elmebeteg lett, és egy olyan dolgot vizionált, amit a végén már maga is elhitt. Magával rántotta egész stábját, és most szabadulni próbálnak. Pedig 2016 őszén abba kellett volna hagyni, amikor a nép elutasította a kvotaszavazást, és érvénytelen lett. Ez a mocskos cigány lejáratta az országot a világ előtt! Ideje lenne már lámpavasra húzni. :)”[79]

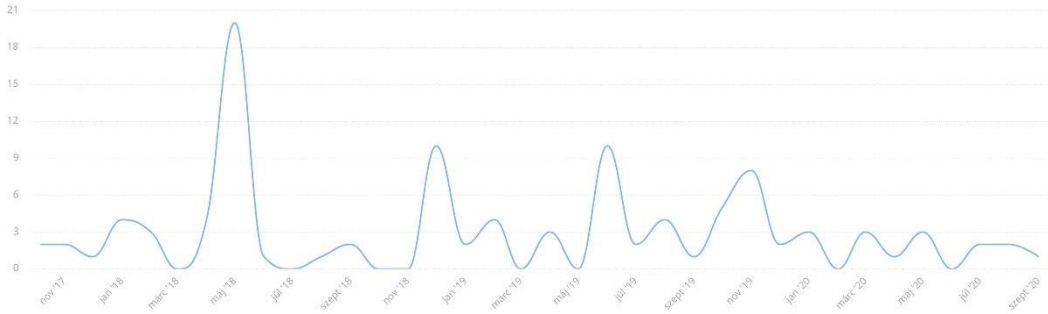
„ …egy lányt vertek véresre azért, mert szivárványszínű táskája volt. Rohadt buzi. Ma egy férfit vertek véresre a terhes felesége mellett. Rohadt arab migráns, csak szaporodik. Ha közben kiderül, hogy cigány, azért barna a bőre, az sem

[75] https://nlc.hu/ezvan/20171215/negy-fiatal-osszevert-egy-utast-a-70-es-trolin/
[76] https://www.borsonline.hu/celeb/2018/07/gyemant-combkotoben-all-az-oltar-ele-luxus-vivien
[77] https://www.borsonline.hu/aktualis/2019/11/jolly-hatarozott-kijelentest-tett-barbival-kapcsolatban
[78] https://www.borsonline.hu/celeb/2018/07/gyemant-combkotoben-all-az-oltar-ele-luxus-vivien
[79] https://magyarnemzet.hu/belfold/ujabb-fideszes-belso-utasitas-soros-gyorgy-letiltva-2450369

baj. Mocskos cigány . A világ legbiztonságosabb országa. Itt nincsenek terroristák. Nem is kell. A gyűlölet, a félelem már itt van. Ez az Unió legélhetetlenebb országa. És még mindig megpróbálunk úgy tenni, mintha minden rendben lenne.''[80]

Mocskos roma

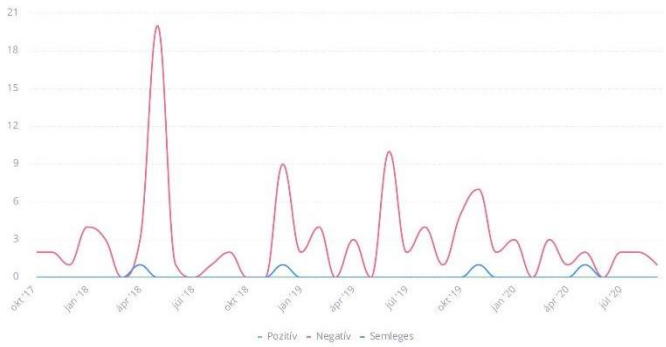
A mocskos roma *elnevezés említéseinek időbeli eloszlása*

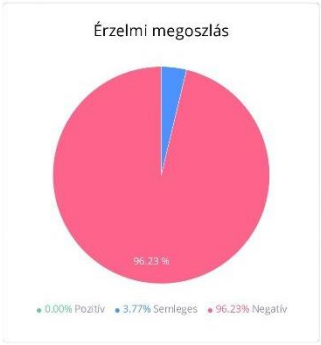

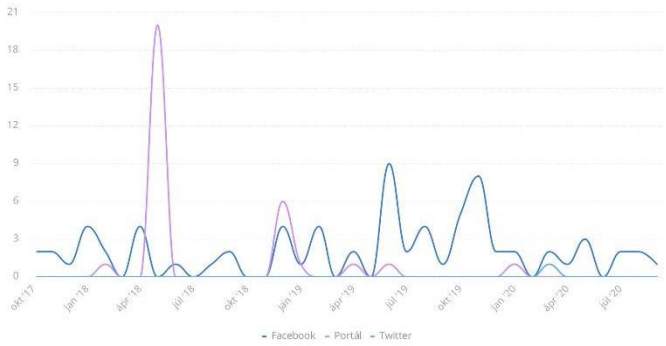
[80] https://www.facebook.com/419986378208727/posts/1040299669510725

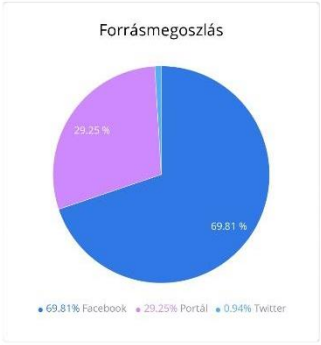
A mocskos roma *elnevezés említésének időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint*

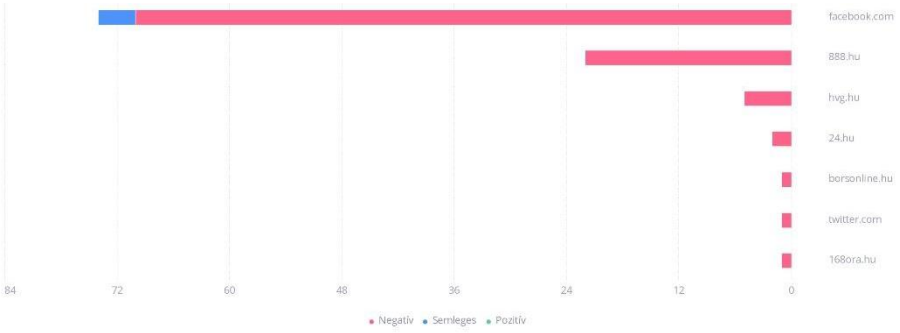

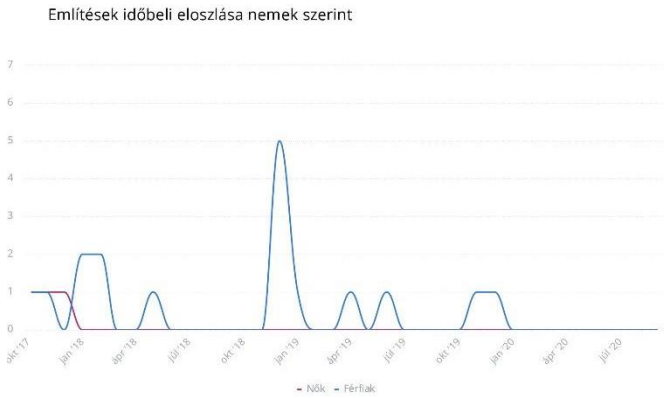
A mocskos roma *elnevezés említésének időbeli eloszlása helyszín szerint*

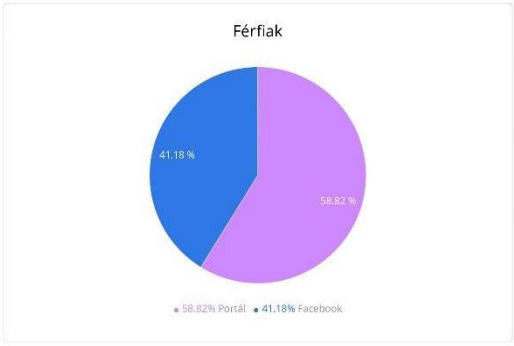

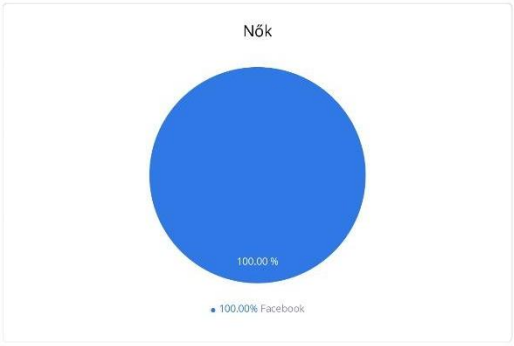
A mocskos roma *elnevezés említésének időbeli eloszlása nemek szerint*

A mocskos roma *elnevezés említésének helyszíne nemek szerint*

„Buzeráns, húzz a csőre és rázd a picsád, mocskos roma!”[81]

„Kata Nagy csak az hogy rohadt mocskos roma csalo,tolvaj és még sorolhatnám tovább. a basziban volna a helye nem pedig tv müsorokban. a rácsok mögött főzhetne a rabkonyhán”[82]

[81] https://888.hu/amerika-london-parizs/a-nemet-kereszteny-egyhazak-mentik-meg-a-kitoloncolas-elol-a-migransokat-4145297/
[82] https://www.borsonline.hu/celeb/2018/02/nehezen-emesztik-meg-bea-asszony-zsuritagsagat-a-nezok

„SzarViktor,..SzarViktor,..SzarViktor,..SzarViktor,..SzarViktor,..SzarViktor,..SzarViktor,.. mocskos roma”[83]

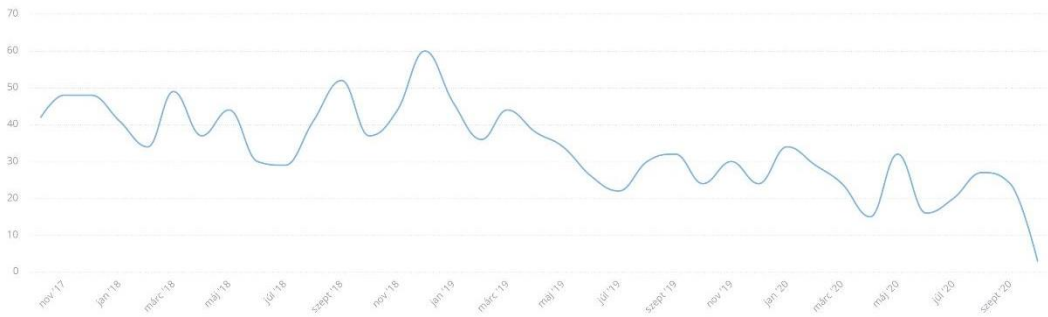
Pimasz, hangos, szemtelen

Az előzetes felmérés több olyan jelzőt is azonosított, amely a vizsgálat során nem adott értelmezhető eredményt. Nem volt értelmezhető mennyiségű említés a *pimasz*, a *hangos*, illetve a *szemtelen* cigányra, a *hangos* és a *szemtelen* romára, míg a *pimasz* roma egyáltalán nem fordult elő.

Retkes

Retkes cigány

A retkes cigány *elnevezés említéseinek időbeli eloszlása*

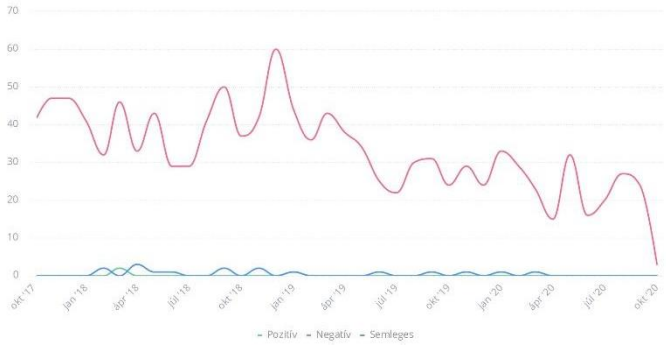

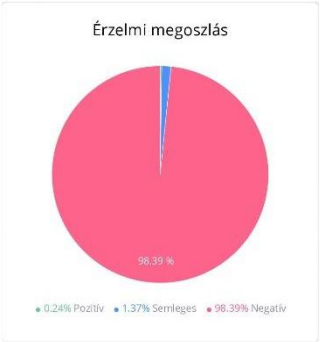
Szófelhő

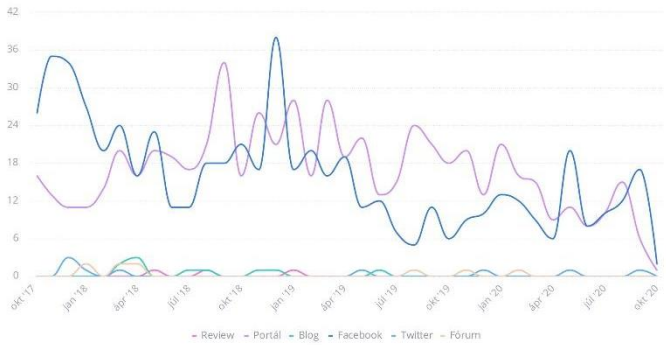
[83] https://888.hu/ketharmad/tovabb-novelte-elonyet-a-fidesz-kdnp-a-valasztasok-utan-4143428/

A retkes cigány *elnevezés említésének időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint*

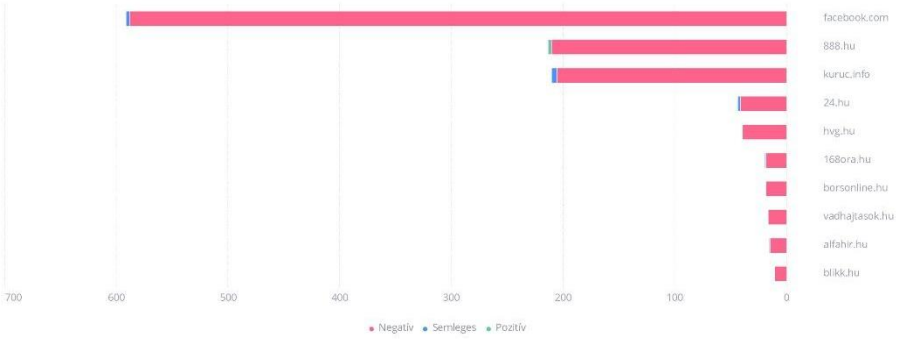

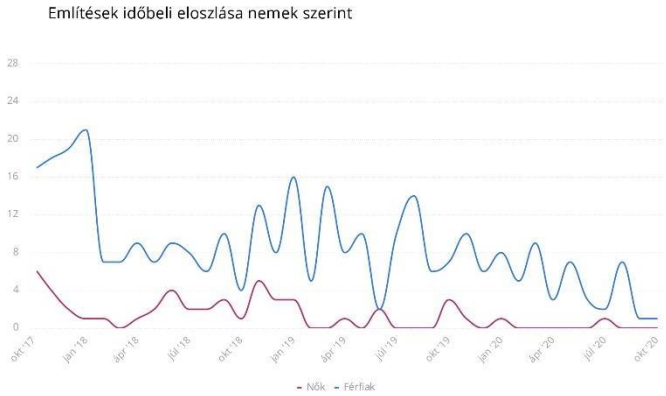
A retkes cigány *elnevezés említésének időbeli eloszlása helyszín szerint*

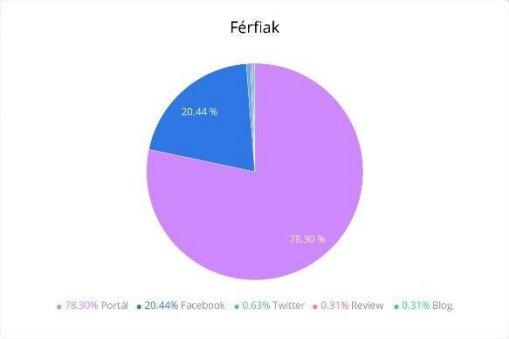

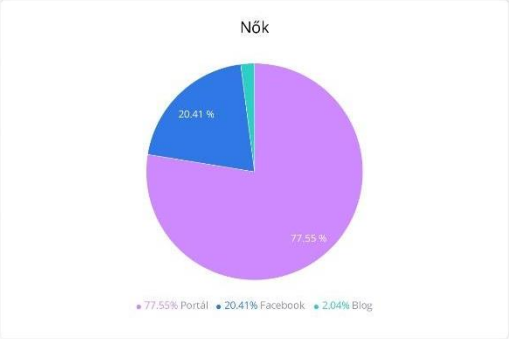
A retkes cigány *elnevezés említésének időbeli eloszlása nemek szerint*

A retkes cigány *elnevezés említésének helyszíne nemek szerint*

„Retkes cigány, gondolom majd ellik másikat. Kötélre való.”[84]

„Ja, retkes cigány, sajnáltatjuk magunkat, csak ússzuk meg a felelősségre vonást! Tipikus cigány mentelitás!”[85]

„két retkes cigány volt akik feljöttek az emberek közé... el kell olvasni az ottani szemtanuk beszámolóját.”[86]

[84] https://www.borsonline.hu/aktualis/2019/08/tiz-honapos-babajat-verte-halalra-paula
[85] https://www.borsonline.hu/aktualis/2018/09/varpalotai-hintatragedia-belebetegedett-a-stresszbe-a-gepkezelo
[86] https://www.borsonline.hu/aktualis/2018/09/alsoorson-csopakon-dolgozo-szabolcsi-vendegmunkasok-oltek-meg-a-badacsonyi-boraszt

„Ha valóban legalább alapfokon magyarul, nem cigányul tanultál volna meg írni-olvasni, még el is hinném, hogy te egy retkes cigány vagy, ami megpróbál integrálódni, akkor még talán tisztelnélek is, de így!!!!!Menj egyetérteni a devlával a cigány rádióhoz, vagy hova, de meg van a jogod az ősökhöz is visszatérni, talán Indiába, egy gyors kérelem itthon(sajnos!), és már takarodhatsz is a megfelelő kasztba!”[87]

„Emberek... ez egy rakat szar 1: a grafika valami okádék 2 mi az hogy Onlineozok a fasszopó büdös afrikai gecis pofájú retkes cigány kilép és kiirja hogy claim reward rá megyek és mit ír? hiba rá nyomom hogy ok, erre mit csinál kidobja újra, na ne bassza fel. 2 hete játszok kurva nagy függő voltam, 83 as team Pro 2 Név credit618 és kuka minden amit eddig nagyon nehezen csináltam. grat, és kösz. ilyen játékot összeszarni, ez igen, jó lenne ha nem lenne ekkora fos, ez egy szar, senki ne töltse le”[88]

„ …naponta kap hasonló üzeneteket. "B@zd szájba anyádat, te köcsög L.Alex mondom a magamét, arctalan tróger! Remélem tényleg lesz diktatúra és akkor majd az ilyen lipsi köcsögöket beb@sszák a börtönbe, ahol elrohadsz te gané! Hogy mered a szádra venni a miniszterelnök urat? A f@szodat kellene a szádba rakni, ha egyáltalán van neked olyan, te köcsög! Biztos zsidó vagy, bár tölem lehetsz retkes cigány is, te buzi!”[89]

[87] https://www.borsonline.hu/aktualis/2018/05/gyerekgyilkossag-solyon-egy-helybeli-szerint-szetvertek-adrienn-fejet
[88] https://play.google.com/store/apps/details?id=com.ea.gp.fifamobile
[89] https://www.facebook.com/248051448542668/posts/2351609201520205

Retkes roma

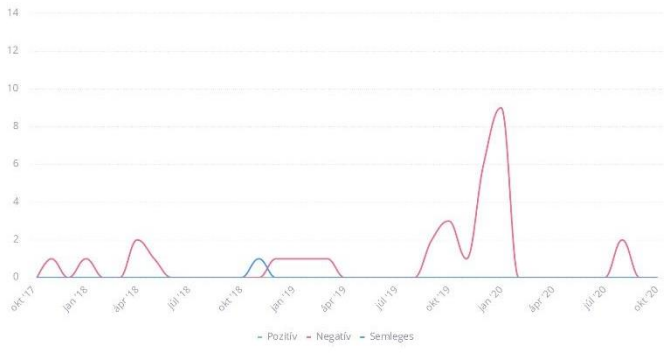
A retkes roma *elnevezés említéseinek időbeli eloszlása*

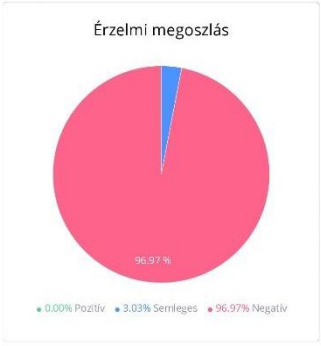

Szófelhő

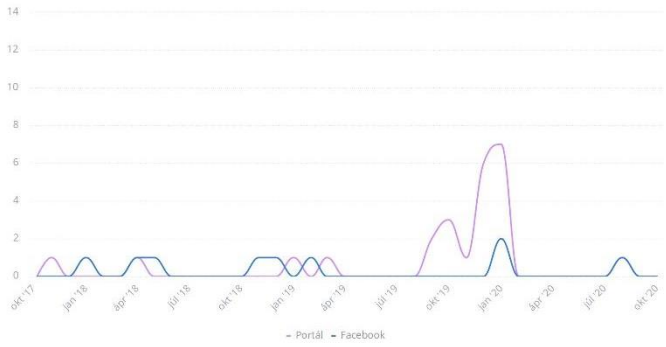

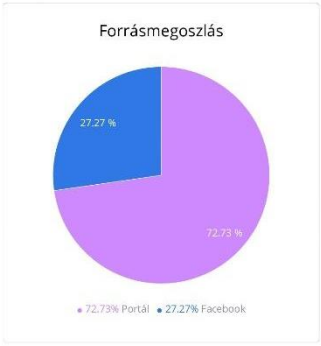
A retkes roma *elnevezés említésének időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint*

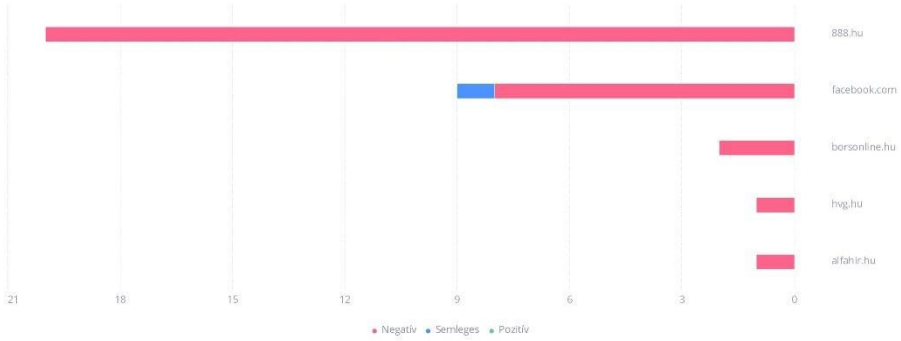

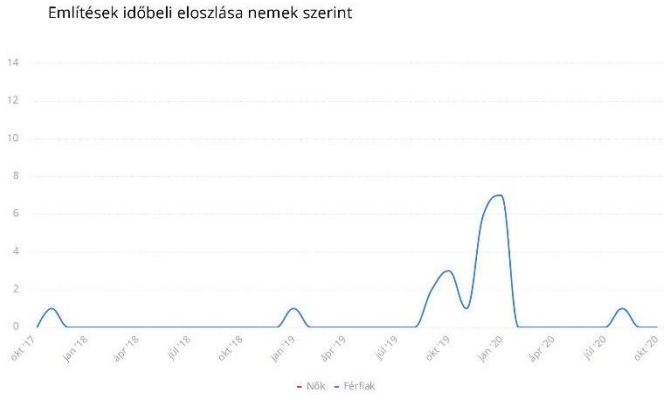
A retkes roma *elnevezés említésének időbeli eloszlása helyszín szerint*

A retkes roma *elnevezés említésének időbeli eloszlása nemek szerint*

„TE CSAK EZT A NYELVET ÉRTED, RETKES ROMA!”[90]

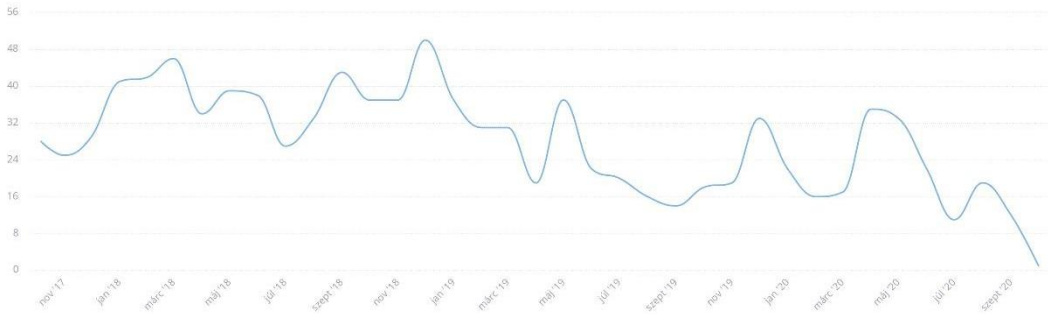
„Ez a retkes roma is lefekszik egyszer aludni, onnantól kezdve ő a kiszolgáltatott. Egy szívlapáttal mellbevágni amikor elaludt, utána meg akkor, amikor levegőt akar venni. Egyébként is csak akkor nagyfiú, amikor gyengébb áll vele szemben. Ha valaki szigorubban rászól, már teli a gatya. Nagyon felkavart a videó, remélem lesz megtorlás.”[91]

„APÁD A VÉN ALKOHOLISTA, KÚRJA MÉG A VALAGAD? TE BASZOD MÉG A RETKES ROMA ANYÁDAT?”[92]

Tetves

Tetves cigány

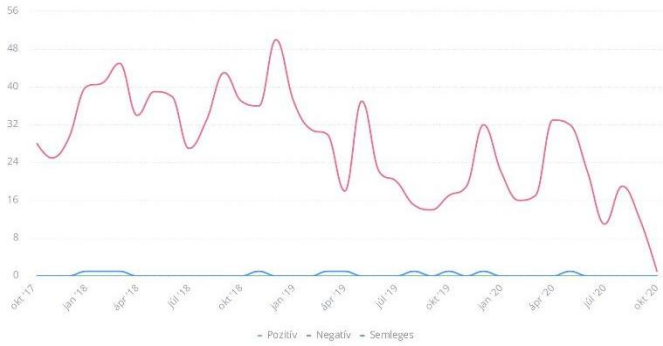
A tetves cigány *elnevezés említéseinek időbeli eloszlása*

[90] https://888.hu/amerika-london-parizs/sorsdonto-valasztas-zajlik-ma-nagy-britanniaban-a-tet-a-nepakarat-4218823/
[91] https://www.borsonline.hu/aktualis/2020/01/kikerult-egy-video-amiben-nagyon-durvan-bantalmaznak-egy-fiut-az-egyik-kaposvari-gyermekotthonban-video
[92] https://888.hu/amerika-london-parizs/ujabb-kislanyokat-molesztalo-bandat-itelt-el-a-birosag-nagy-britanniaban-4211098/

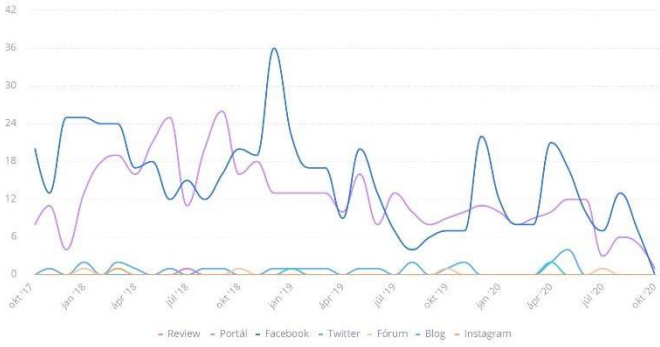

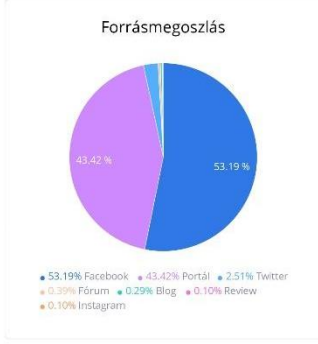
A tetves cigány *elnevezés említésének időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint*

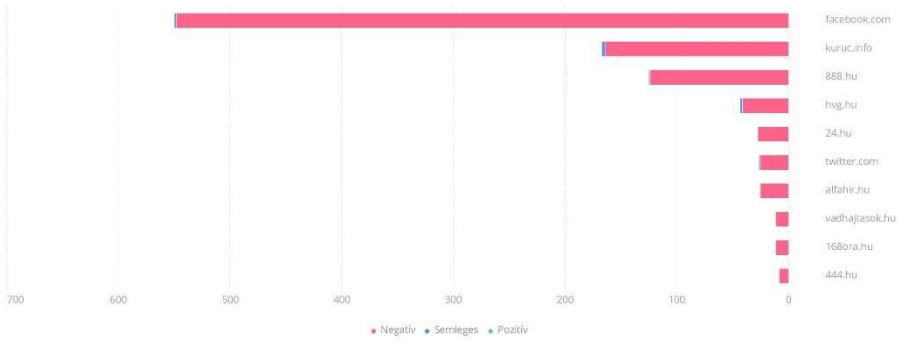

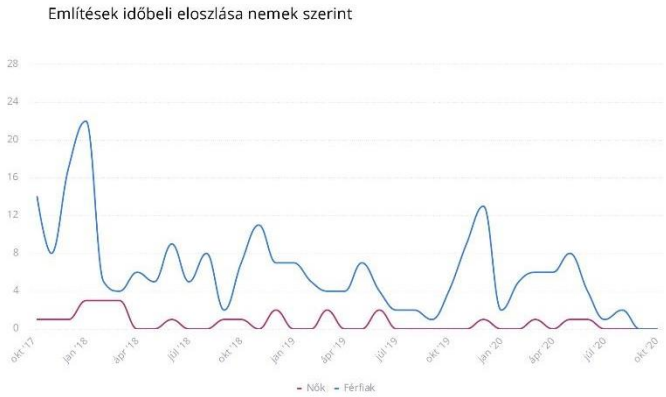
A tetves cigány *elnevezés említésének időbeli eloszlása helyszín szerint*

A tetves cigány *elnevezés említésének időbeli eloszlása nemek szerint*

A tetves cigány *elnevezés említésének helyszíne nemek szerint*

Amíg a tetves cigány szókapcsolat jelentős számban fordul elő, addig a tetves roma használata nem kimutatható. „fyi: amíg 2 millió tetves cigány is szavazhat egy tetves tolvaj (lsd: Farkas) 2-es iq-val addig min csodálkoztok?”[93] *„Ernő Lakatos Mi van tetves cigány ‚Anyádhoz szoljál a temetésén, te segilyirt fialt kecskekuró tetü”*[94]

„@ovari.gabor27 Na ide figyelj te senkiházi hülyegyerek, dagadt az a szutykos tetves cigány anyád! Aki világra hozott kisbuzi”[95]

„Köszi Dia . Itt a médiába csak tetves cigány visítás vagy román geci franciabuzik indiaicsotányokrol szol az egész”[96]

„Mii a faszért érzik ugy egyes firkászok,hogy ezekröl a tetves cigány semmirekellö , majmokról, minden nap irni kell.Vedd le a napszemüvegedet te szarházi és meglátod az emberek nagyrésze fehér.Irj értékes emberekről.”[97]

„Amikor meg kell dögleni valami fennkölt eszméért olyankor hirtelen mindenki kurva nagy magyar lesz a másik szemében, amikor meg egy sima hétköznapot kéne abszolválni akkor rögtön mocskos zsidó és tetves cigány lesz belőle. Szép magyar hagyomány ez sajnos... ”[98]

[93] https://444.hu/2018/02/16/minden-fideszes-jelolt-megkapta-hogy-mit-hazudjon-ha-tiborczrol-kerdezik
[94] https://www.borsonline.hu/celeb/2018/06/55-eve-nem-mondtak-le-az-omegat-duhosek-a-legendak
[95] https://www.instagram.com/p/Bfx8mmAnmUq/
[96] https://www.borsonline.hu/celeb/2019/06/cookyek-felszantjak-a-budapest-parkot
[97] https://www.borsonline.hu/celeb/2018/09/gratulalunk-majka-lett-az-ev-apja-video
[98] https://444.hu/2018/03/29/setet-jeno-cigany-aktivista-olyan-lenduletes-videoban-kuldi-el-a-francba-a-ciganyozo-lazar-janost-hogy-barmelyik-beefelo-rapper-megirigyelheti

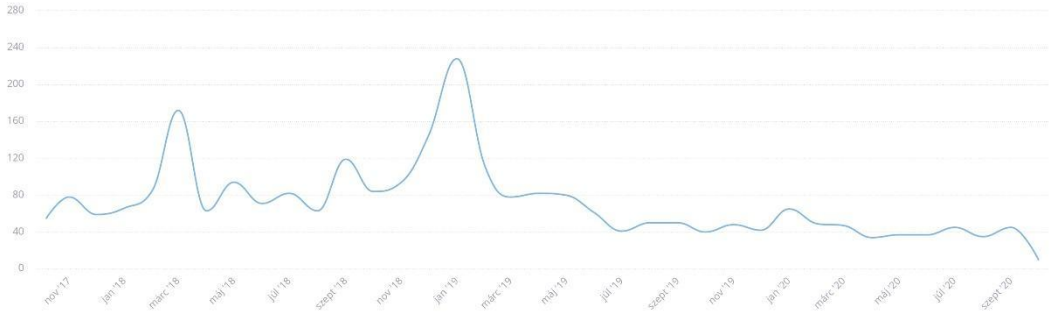
„Hozzáteszem cigányok voltak az elkövetők!!!!! Lent voltunk pont Badacsonyban, egy behajtani tilos tábla miatt verték, rúgdalták halálra a srácot a barátnője szeme láttára!!!! Meddig tűrjük még hogy néhány tetves cigány pitiáner okból simán agyonverjen normális embert????????”[99]

„…hiszen míg Európában akkoriban, vagy valamivel később írtották ezeket a tetveket, addig a marhája szorgalmazta a befogadásukat a magyar kézműves ipar "lyukainak" befoltozására, miszerint amit amagyar paraszt, ill. kézműves nem termel meg, azt a "dolgos" tetves cigány majd pótol! Ide jutottunk, a magyar történelem egyik óriási kudarca és mellényúlása ez! Mert még ha az akkori és mostani "uralkodókat" írtanák ezek a paraziták,de nem!!!! Remélem, tendencia lesz ez…”[100]

Tolvaj

Tolvaj cigány

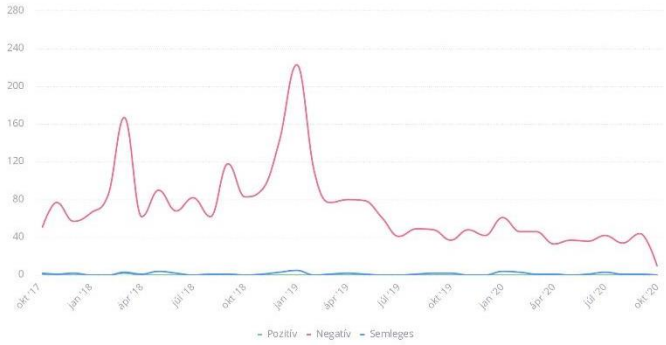
A tolvaj cigány *elnevezés említéseinek időbeli eloszlása*

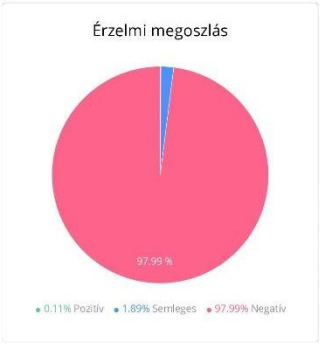

[99] https://www.facebook.com/151665991681369/posts/ 1060664547448171?comment_id=1060674564113836
[100] https://www.borsonline.hu/aktualis/2019/03/drogos-pszichopata-vegezhetett-brutalisan-a-kislannyal

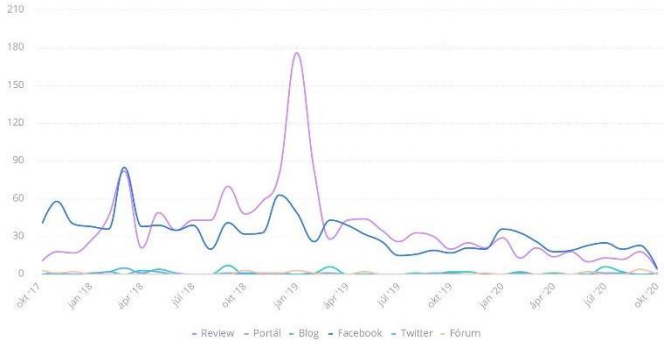

A tolvaj cigány *elnevezés említésének időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint*

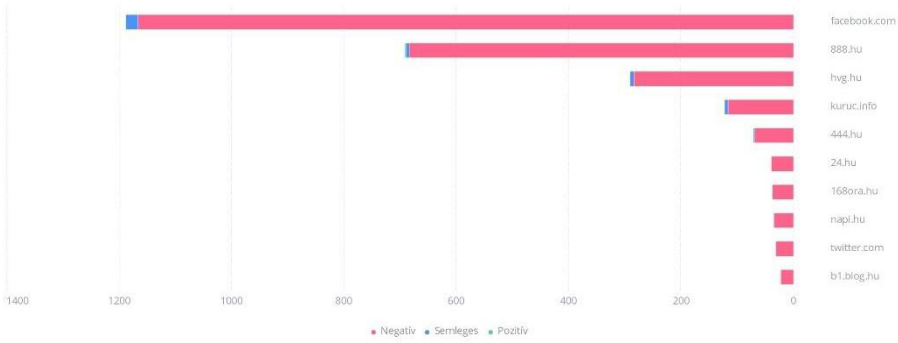

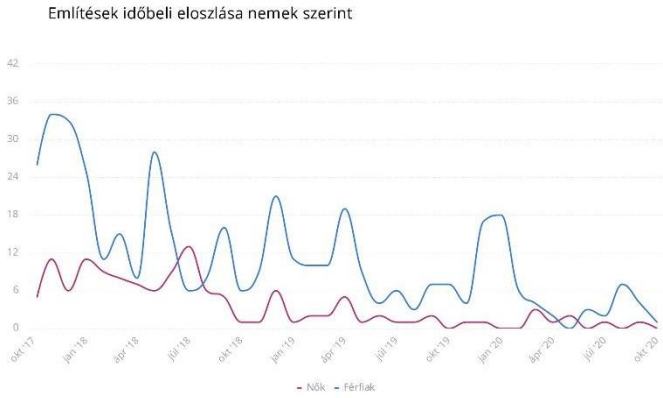
A tolvaj cigány *elnevezés említésének időbeli eloszlása helyszín szerint*

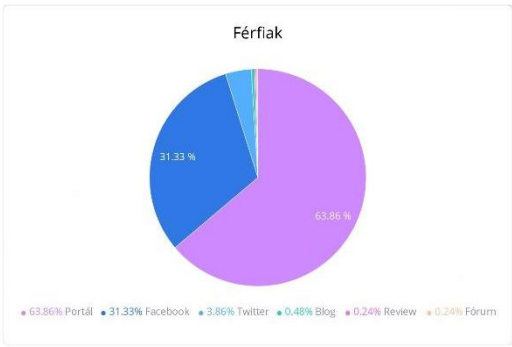

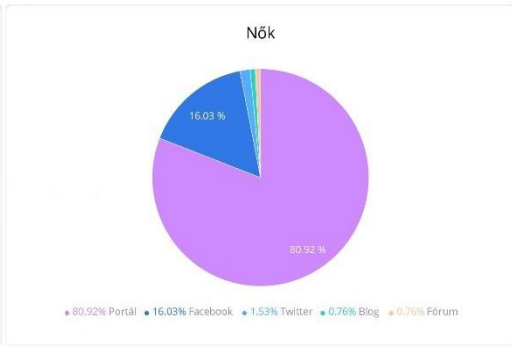
A tolvaj cigány *elnevezés említésének időbeli eloszlása nemek szerint*

A tolvaj cigány *elnevezés említésének helyszíne nemek szerint*

„Maga egy szarházi tolvaj cigány . Orbán 1G Viktor: - Köszönöm!”[101]

„Hazug, tolvaj cigány . Amúgy meg hogy a pinába lenne a sokszínűség tulajdonság te, húgyagyú faszkalap?”[102]

„Jutka Pántiné Már megint általánosítás,inkább liberális vagyok ,mint náci orbán tolvaj cigány banda tag.”[103]

„Remélem a fizetésüket odaadják a Kisvárda kórházának. Tolvaj cigány banda. Remélem útközben mindegyik összetörte magát.”[104]

„ÖREG! NEM LESZ NYUGDÍJAD, HA NEM VERED EL A HÁZTÓL EZT A TOLVA J CIGÁNY BANDÁT! HARCRA FEL NYUGEREK! CSATALAKOZZATOK! MNF”[105]

„Még az Egyetemi tanárok, professzorok, tudósok, kutató orvosok is hülyék. Soros bérencek. Hagyják, hogy egy milliárdos hülyét csináljon belőlük. Persze arról hallgatnak, hogy őket meg egy korrupt, hazug, tolvaj cigány vezeti meg, aki be sem fejezte a Soros által fizetett egyetemet, mert büdös volt a tanulás, de a jó

[101] https://444.hu/2018/01/29/az-egyik-orban-testver-ismerosenek-cege-nyert-a-nav-palyazatan-meghozza-a-legdragabb-ajanlattal
[102] https://444.hu/2018/03/01/orban-harom-eve-meg-isteni-adomanynak-nevezte-a-sokszinuseget-ma-mar-azt-is-tagadja-hogy-ertek-lenne
[103] https://www.borsonline.hu/aktualis/2019/12/uri-gyerekek-bandaja-rabolt-budan-ko-papir-ollo-dontotte-el-kie-lesz-a-fegyver
[104] https://www.borsonline.hu/sport/2020/04/szponzorautokkal-leptek-le-a-romanok
[105] https://www.facebook.com/764864180253356/posts/2422247097848381

kis ösztöndíjat felvette. Az olyan kutyákat megölik, amelyik a gazdáját megtámadja.”[106]

„Ezért is írtam én le valahol, hogy a 80-as években azok a honfitársaink akik a bécsi "kirándulásaik" alkalmából loptak az ottani üzletekben, azok azt érték el vele, hogy az osztrákok általánosítottak és azt mondták: a magyar egy tolvaj , cigány nemzet. Amivel a többségében tisztességes magyarokat sértették meg! Ugyanez igaz az arabokra is és bármely más népre.”[107]

„És ne feledjük: a büdös tolvaj cigány , miközben kifosztja ezt az országot, folyamatosan rasszistáz meg antiszemitáz bennünket, kitartóit. Csak ahogy tanulta otthon a putriban, a tolvaj cigány.”[108]

Tolvaj roma

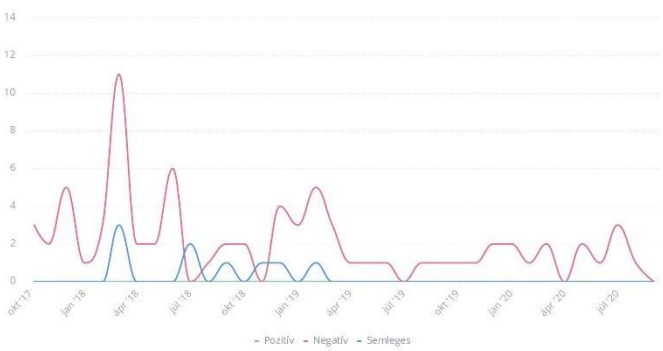
A tolvaj roma *elnevezés említéseinek időbeli eloszlása*

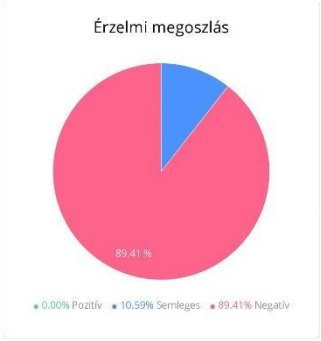

[106] https://444.hu/2018/04/28/harcba-indultak-a-magyar-facebookozok-hogy-jon-ez-a-rut-mocskos-soros-berenc-no-imitator-ahhoz-hogy-belepofazzon-mas-orszag-dolgaba
[107] https://magyarnemzet.hu/velemeny/ha-nem-nyer-a-fidesz-bejonnek-a-migransok-es-menthetetlenul-elpusztulunk-2454004
[108] https://www.napi.hu/nemzetkozi-vallalatok/nbb-mentesseg-jogszabaly-kormany.679105.html

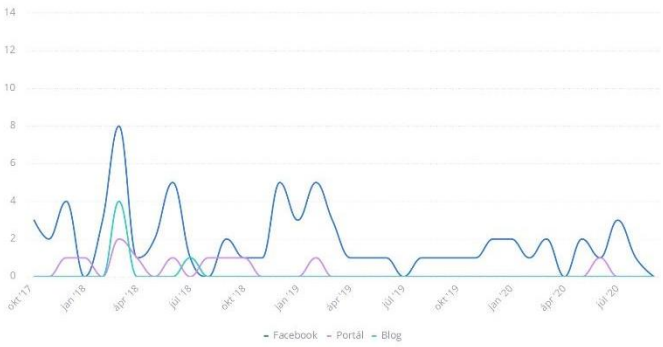

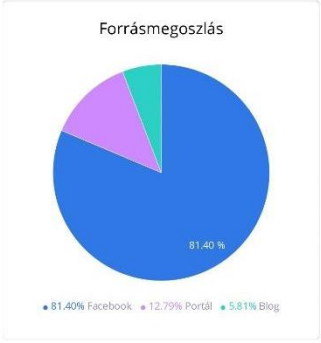
A tolvaj roma *elnevezés említésének időbeli eloszlása érzelmi töltet szerint*

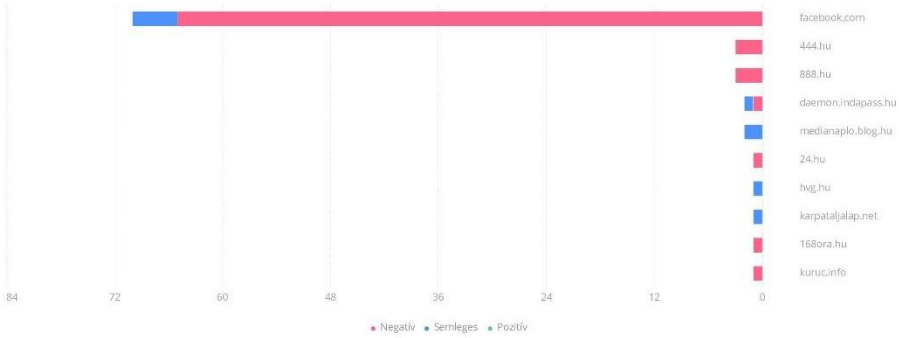

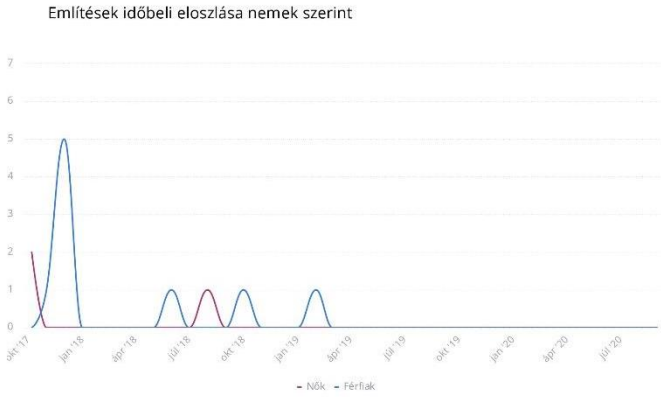
A tolvaj roma *elnevezés említésének időbeli eloszlása helyszín szerint*

A tolvaj roma *elnevezés említésének időbeli eloszlása nemek szerint*

A tolvaj roma *elnevezés említésének helyszíne nemek szerint*

„Akkor lovagi érdemrendet érdemel az összes tolvaj roma, mert nem gyilkol: :D”[109]

„Bencsik Dezső. Rokona vagy a "kaméleon" bolsevik szennyírónak? Vagy nem itt élsz? Hol láttál migránsokat? Csak a hazug plakátokra, a tolvaj roma, komcsi, hazudozásaira hagyatkozol?”[110]

„Pedig ha tudná a főbiztos, hogy a csüngőhasú semmi más mint egy tolvaj roma-zsidó keverék (apja zsidó, anyja roma származású), aki csak a tolvajlását akarja leplezni azzal, hogy össze-vissza beszél.”[111]

„De átfogó, türelmes program híján - azzal, hogy időnként milliárdokat zúdítanak korrupt, tolvaj roma vezetők ölébe - csak toljuk magunk előtt a problémát. Szakembereket, VALÓBAN tenni akarókat MEG SEM KÉRDEZNEK. :(„[112]

„Én éltem a hetvenes, nyolcvanas években is. Láttam a romlást, a "tizenéves" nyugattól való lemaradás, mára bizony simán legalább megduplázódott. És a nép azon vitatkozik, ki milyen balfék? Jobb a tolvaj roma, mint a nem hozzáértő bankár, vagy a melldöngető nacionalista, esetleg náci.”[113]

---

[109] https://444.hu/2018/08/24/elraboltak-es-megkeseltek-a-sajat-baratnoje-szeme-lattara-csak-azert-mert-a-helyi-kemenyfiuk-szerint-nagykepuskodott
[110] https://www.facebook.com/287770891404/posts/10155924016811405?comment_id=10155924432601405
[111] https://444.hu/2018/03/06/rasszistanak-es-idegengyulolonek-tartja-orbant-az-ensz-emberi-jogi-fobiztosa
[112] https://www.facebook.com/455897077948365/posts/923553221182746?comment_id=923936954477706
[113] https://hvg.hu/itthon/20190206_Median_Felmillio_tamogatot_veszitett_el_a_Fidesz

„Ellenzék váltó hangulat? Ezt a csuti bazárimajom a pénteki szokásos bullsjit-bonbonjai közt dobta be. Hangosan felröhögtem. Mit is jelent az ellenzékváltás? Azt, hogy az ellenzékből kormányerő lesz, pazdmeg, te csüngőhasú tolvaj roma, te! Mellesleg ez akar újra mini elnök lenni? Egy ilyen gyáva szarcsimbók, aki messziről kerüli a nyilvánosságot? Az olyan helyeket és kérdéseket, amik kellemetlenek lehetnek rá nézve? Mit kellemetlenek! Kínosak!”[114]

[114] https://reflektor.blog.hu/2018/03/02/orban_az_uj_gyurcsany_192

Aldebaran Kutatóműhely kiadásában megjelent

Bócsi Krisztián – Török Zsuzsanna: *Birokra kelni a valósággal. Vizuális antropológiai esettanulmányok.* Látó Ember Könyvek 3. 2005.
ISBN: 9632181964; ISSN: 1588-5364.

Kocsis Zoltán – Ilyés Zoltán: *Határország a Kárpátokban. Vizuális antropológiai esettanulmányok.* Látó Ember Könyvek 4. 2005.
ISBN: 9632182596; ISSN: 1588-5364.

Beregszászi János – Török Zsuzsanna: *Széki lenyomatok. Vizuális antropológiai esettanulmányok.* Látó Ember Könyvek 5. 2005.
ISBN: 963218288X; ISSN: 1588-5364.

Nagy Károly Zsolt: *A hely keresése. Vizuális antropológiai esettanulmányok.* Látó Ember Könyvek 6. 2005.
ISBN 9632181972; ISSN: 1588-5364.

Dobrik Rezső – Karlaki Orsolya: *Határok mentét keresve. Vizuális antropológiai esettanulmányok.* Látó Ember Könyvek 7. 2005.
ISBN: 9632182588; ISSN: 1588-5364.

R. Nagy József: *Életmód a Tornai-medencében.* 2011.
ISBN: 9789630830553

Dobák Judit: *Intermediátorok. Kulturális antropológusok társadalmi vállalkozásokban.* 2020.
ISBN: 9786156183002

Város és valósága. Városantropológiai, városfilozófiai adalékok a 20. századi város olvasatához. Város és… könyvsorozat 1. Szerkesztette: Bognár László – Dobák Judit – Faragó László – Molnár Ágnes – R. Nagy József. 2022.
ISBN: 9786156183026

Aldebaran Kutatóműhely 2022

ISBN 978-615-6183-02-6

Város és…

